

Çukurova Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

KUR'ÂN VE HADİSLERE GÖRE
MELEK KAVRAMI

97463

Ali ÇOLAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2000

TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Çukurova Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

KUR'ÂN VE HADİSLERE GÖRE
MELEK KAVRAMI

Ali ÇOLAK

DANIŞMAN: Doç. Dr. Ali Osman ATEŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2000

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan:.....

Doç. Dr. Ali Osman ATEŞ

(Danışman)

Üye:.....

Prof. Dr. M. Cemal SOFUOĞLU

Üye:.....

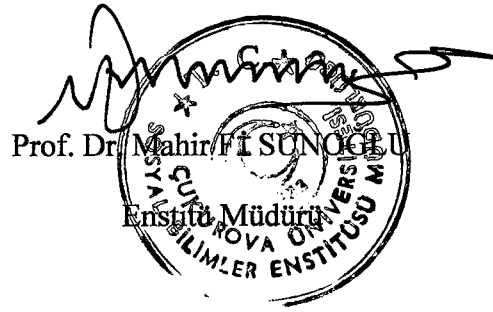
Doç. Dr. Halife KESKİN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

..05/05/2000

Prof. Dr. Mahir FİSUNOĞLU
Enstitü Müdürü

ÖZET

KUR'ÂN VE HADİSLERDE MELEK KAVRAMI

Ali ÇOLAK

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Ali Osman ATEŞ

Mayıs 2000, 225 sayfa

Bu çalışmada Kur'ân ve Hadislerde Melek Kavramı araştırılmıştır. Melek inancı ilk defa İslâm diniyle ortaya çıkmamıştır. İslâm'dan önceki dinler ve kültürlerde de, melek gibi bazı görülmeyen varlıklara inanılmaktaydı. Onun için biz öncelikle, “melek kelimesi”nin kökenini ve anlamlarını araştırdık. Kur'ân ve hadislerde bahsedilen melekleri anlayabilmek için öncelikle daha önceki din ve kültürlerdeki melek inancını ve anlamını bilmek gerekmektedir. Bu yüzden birinci bölüm, melek kelimesini ve bazı din ve kültürlerde melek inancını ortaya koymaktadır. Bütün dinlerde “Rûhânî Varlık” kavramı olduğu, bunların her birinde kelimeye değişik manalar yüklendiği, melek kelimesinin kapsamı ve görülmeyen varlıkların içerisindeki konumu işlenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, Kur'ân ve hadislerde açıkça ismi geçen melekler ve görevleri belirtilmiş, diğer din ve kültürlerle de benzerliklerine işaret edilmiştir. Bazı dinlerde melek kavramının kapsamı, “Cin”, “Şeytan” gibi “görülmeyen bütün varlıkları” içerirken, İslâm dininde, kendine has bir tür olduğu, nûr'dan yaratıldığı ve yaratılışının diğerlerinden farklı olduğu bildirilmiştir.

Yine araştırmamızda, meleklerin özellikleri, görevleri ve insanlarla olan yakın ilgisinden bahsedilmiştir.

Melekler, görülmeyen varlıklar olduğu için onlarla ilgili İslâmî bilgiler ancak Kur'ân ve hadislerden elde edilebilmektedir. Bu çalışmamızda, meleklerle ilgili olarak “halk arasında yaygın olan bazı inanışlara” da yer verilmiş ve bunların İslâm'daki yerine işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Melek, Cin, Şeytan, Görülmeyen Varlık, Kur'ân, Hadis, Din.

ABSTRACT**THE CONCEPT OF ANGEL IN QURAN AND HADİTHS****Ali ÇOLAK****Master Thesis****Supervisor: Doç. Dr. Ali Osman ATEŞ****May 2000, 225 pages**

Within this study, “The Concept of Angel in Quran and Hadiths” has been discussed. The concept of angel hasn’t first appeared with Islâm. It was also believed in angels and some unseeable creatures in religions and cultures before Islâm. For this reason, we firstly discussed origin of word of “Angel” and its meanings. To understand angels mentioned in Quran and Hadiths firstly, we should conceive the belief of angel and its meanings in previous religions and cultures. For this reason, the first section mentions about the word of angel and belief of angel in some religions and cultures. Nevertheless, it was offered that there was a concept of spiritual creature in all religions but it conveys different meaning in every religion. Also. this study offers word of angel’s scope and its place in the spiritual creatures.

In the second part of study, the angels that their names are clearly mentioned in Quran and hadiths and their functions are presented and the similarities are compared with other religions and cultures. Although the concept of angel includes all the spiritual creatures called “Jin”, “Satan” etc. in other religions, according to Islam it has special charecteristic features and it’s created from light (nûr) and its creation is different from the other spiritual creatures.

Moreover in our study, it is mentioned about angel’s features, functions and affairs with human.

Because the angels are unseeable creatures, information related with them are only obtioned from Quran and hadiths. In this study, it is mentioned about some beliefs connected with the angel which are widespread among the community and their places in Islam.

Key Words: Angel, Jin, Satan, Spiritual Creature, Quran, Hadith, Religion.

ÖNSÖZ

İslâm'ın temel esaslarından birisi de meleklerle imandır. Önem açısından ikinci sırada yer alan melek inancı aslında diğer îmân esaslarını da doğrudan etkilemektedir. Allâh ile peygamberler arasında bilgi akışında onlar aracı oldukları için meleklerle iman, kitaplara imanı da gerekli kılar. Peygamberlere vahyi getiren, Âhiret, kaza-kader gibi inanç esasları ile ilgili bilgileri peygamberlere ulaştıranlar da yine bunlardır. Meleklerle îmân ortadan kalkarsa, bu durum, diğer îmân esaslarını da doğrudan etkiler. Önemi bu kadar açık olan melek inancının isrâiliyât ve hurafelerden uzak, doğru bir şekilde bilinmesi gereklidir. Bunun yolu da Kur'ân-ı Kerim ve sahih hadislerde konuyla ilgili olarak yer alan haberleri değerlendirmekten geçer.

Melekler, Yüce Allâh'ın yarattığı nurânî varlıklar olup, O'nun emrini yerine getirmekle mükellef tutulmuşlardır. Bizim göremediğimiz bu varlıklar, aslında her an bizimle birlikte olan, her halimizi rapor eden, bizi iyiliklere yönlendiren, insanlar için dua eden, şeytanın vesveselerine karşı insanları koruyan, kısacası bir an olsun insanı bırakmayıp onun iyi bir kul olması için çalışan, Allâh'ın sadık kullarıdır.

Melekler sadece insanla değil, bütün kâinâtla ilgilenip onların düzenleriyle ve Allâh'ın hükmünün icrasıyla görevlidirler.

İslâm'ın önemli bir inanç esası olan melekler hakkında zaman içinde değişik tasvirler ve inançlar ortaya çıkmış, her meleğe görevi ile ilgili şekiller yakıştırılarak, onların resimleri çizilmiş ve bunlar da bir takım eserlerde yer almıştır.

Biz bu çalışmamızda, hem İslâm öncesi bazı toplumlardaki melek inancını, hem de Kur'ân ve hadis kaynaklarımızdaki melek kavramını incelemeye çalıştık. Meleklerin nasıl varlıklar olduğunu ve görevlerinin nelerden ibaret bulunduğunu nasslarla ortaya koymaya çalıştık. Çünkü melek konusu gaybîdir, meleklerle ilgili bilgimiz de, ancak Allâh ve Rasûlü'nün bildirmesiyle elde edilebilir.

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, melek kelimesinin kökeni ve İslâm öncesi bazı toplumlarda melek konusunu içermektedir. İkinci bölüm, İslâm inancında melek kavramı, Meleklerin çeşitleri, görevleri, kısacası dünyâ ve Âhiret

hayatı ile ilgili melekleri ve görevlerini içermektedir. Üçüncü bölümde ise, meleklerle ilgili diğer bazı konular incelenmektedir.

Bu çalışma Ç.Ü. Araştırma Fonu'ndan Sos B. 1999. Y.L. 7 nolu proje ile desteklenmiştir. Katkılarından dolayı teşekkür ederim. Burada konuyu araştırmamı tavsiye eden, çalışmalarım esnasında, bana vakit ayırarak tezimin olgunlaşmasında büyük katkıları olan muhterem Hocam Doç. Dr. Ali Osman Ateş'e en içten şükranlarımı sunarım. Ayrıca, çalışmalarım esnasında kendilerinden yararlandığım değerli Hocam Doç. Dr. Halife Keskin'e ve Araştırma Görevlisi Muhammet Yılmaz'a, maddi-manevi büyük fedakarlıklarda bulunan sevgili eşime teşekkürü bir borç bilirim.

Ali Çolak

2000 / ADANA

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ÜYELERİNİN ONAY SAYFASI.....	İ
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR.....	ix
KAYNAKLAR - ARAŞTIRMALAR.....	x
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
İSLÂM ÖNCESİ BAZI DİN VE TOPLUMLARDA MELEK İNANCI	1
1.1.MELEK NEDİR?.....	1
1.1.1. Melek Kelimesinin Anlamı	1
1.2. İSLÂM ÖNCESİ BAZI DİN VE TOPLUMLARDA MELEK İNANCI.....	4
1.2.1. Yahûdilik'te Melek İnancı	4
1.2.2. Hristiyanlık'ta Melek İnancı	7
1.2.3. Câhiliye Döneminde Melek İnancı	12
İKİNCİ BÖLÜM	18
İSLÂM İNANCINDA MELEK.....	18
2.1. KUR'ÂN VE HADİSLERE GÖRE MELEKLERİN ÖZELLİKLERİ	18
2.1.1. İslâm İnancında Melek Kavramı	18
2.1.2. Meleklerin Yaratılış Hikmeti	20
2.1.3. Meleklerin Özellikleri	21
2.1.4. Meleklerin Şekil Değiştirmeleri	44
2.1.4.1. Meleğin Tanınmayan Bir Kimse Olarak Görünmesi	48
2.1.4.2. Meleklerin Savaşlarda, İnsan Şekline Girerek Mücahitlere Yardım Etmesi	51
2.2. MELEKLERİN ÇEŞİTLERİ VE GÖREVLERİ	57
2.2.1. Büyük Melekler	57
2.2.1.1. Cebrâîl (a.s.)	59
2.2.1.2. Melekü'l-Mevt (Ölüm Meleği)	73
2.2.1.3. Mikâîl (a.s.)	84
2.2.1.4.İsrâfil (a.s.)	88
2.3.DİĞER BAZI MELEKLER.....	95
2.3.1. Mukarrebûn ve İliyyûn Melekleri	95
2.3.1.1. Mukarrebûn.	95
2.3.1.2. İliyyûn	99

2.3.2. Allâh'ın Arş'ını Taşıyıp Etrafını Kuşatan Melekler	100
2.3.3. Dünya ve Dünya Hayatıyla İlgili Melekler ve Görevleri	105
2.3.3.1. Müdebbirât Melekleri	106
2.3.3.2. Hafaza Melekleri / Kirâmen Kâtibîn (Şerefli Yazıcılar)	107
2.3.3.3. Gece ve Gündüz Melekleri	114
2.3.3.4. Gök Kapılarını Bekleyen Melekler	116
2.3.3.5. Peygamberlerin ve Sâlih Kulların Moralini Yükseltmekle Görevli Melekler	120
2.3.3.6. Bulutlardan Sorumlu Melekler	122
2.3.3.7. Meleklerin Lânet Etmesi	124
2.3.3.7.1 Meleklerin Mü'min Kardeşini Silahla Tehdit Eden Kimselere Lânet Etmeleri	125
2.3.3.7.2. Kocasının Cinsel Arzusunu Yerine Getirmeyen Kadına Meleklerin Lânet Etmesi	125
2.3.3.7.3. Rasûlullah'ın Ashâbına Küfredene Meleklerin Lânet Etmesi	138
2.3.3.7.4. Meleklerin, Allah'ın Buyruklarının Yerine Getirilmesine Mânî Olan Kimselere Lânet Etmesi	140
2.3.3.8. Ölüm Ötesi Âlemle İlgili Melekler ve Görevleri	140
2.3.3.8.1. Münker ve Nekir Melekleri	140
2.3.3.8.2. Cennet Melekleri	147
2.3.3.8.2.1. Teşrifatçı Melekler	148
2.3.3.8.2.2. Cennet'te Hizmet Eden Melekler.....	150
2.3.3.8.3. Cehennem'de Görevli Melekler	154
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	160
MELEKLERLE İLGİLİ DİĞER KONULAR	160
3.1. İBADET HAYATIMIZ VE MELEKLER.....	160
3.1.1. Namaz İbadeti ve Melekler	160
3.1.1.1. Cumâ Günü Her Câmi'nin Önünde Bir Meleğin Bekleyip Namaza Gelenleri Kaydetmesi	162
3.1.1.2. Meleklerin Cenâzelere Katılmaları	164
3.1.2. Oruç İbadeti ve Melekler	169
3.1.3. Hac İbadeti ve Melekler	169
3.1.4. Kurban İbadeti ve Melekler.	170
3.1.5. Meleklerin Mü'minlere Duâ Etmesi	174
3.1.5.1. Meleklerin Namaz Kılanlara Duâ Etmesi	175
3.1.5.2. Meleklerin Mü'min Kardeşine Duâ Eden Kimseye Duâ Etmesi	176
3.1.5.3. Meleklerin Kur'ân Okuyana ve Öğretene Duâ Etmesi	176
3.1.5.4. Melekler, Yazmış Olduğu Kitâplarında Rasûlullah'a Salât ve Selâm Eden Âlimlere de Duâ Ederler	176
3.2. MELEKLERLE İLGİLİ DİĞER BAZI KONULAR.....	177
3.2.1. Meleklerin İnsanları Güzele ve Hayırlı İşlere Teşvik Etmeleri	177

3.2.2. Meleklerin Ümmetin Selamını Hz. Peygamber'e Ulaştırmaları	179
3.2.3 Meleklerin Yollarda Dolaşıp İlim / Zikir Ehlini Araştırmaları	183
3.2.4. Fazilet Açısından Melekler mi Yoksa İnsanlar mı Üstündür?	186
3.2.5. İçerisinde Resim ve Heykel Olan Evlere Meleklerin Girmemeleri	190
SONUÇ	200
KAYNAKLAR.....	202
ÖZ GEÇMİŞ	213

KISALTMALAR

İ.	: İbn.
b.	: bin.
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi.
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı.
s.	: Sayfa.
c.	: Cilt.
a.g.e.	: Adı geçen eser.
v.	: Vefâtı.
H.z.	: Hazreti.
Krş.	: Karşılaştırınız.
r.a.	: Radıyallâhü anhü.
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi vesellem.
Terc.	: Terceme.
trs.	: Tarihsiz.
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı.
bkz.	: Bakınız.
vd.	: Ve devamı.
v.s.	: Ve saire.

KAYNAKLAR - ARAŞTIRMALAR

Tezimizin konusu “Kur’ân ve Hadislerde Melek Kavramı” olduğu için tabii olarak temel kaynaklarımız Kur’ân-ı Kerim ve muteber hadis kitaplarıdır. Ancak melek İslâm’ın ortaya koyduğu bir kavram değildir. Daha önceki kültürlerde de değişik fonksiyonlarda olsalar bile melek inancı vardır. Kelimeler bir kültürden diğerine geçtikleri zaman yeni mânâlar yüklenirler. Bunun için de biz önce bazı toplumdaki melek inancını araştırdık. Yahûdilik ve Hıristiyanlıkla ilgili bölümlerde başta Kitâb-ı Mukaddes olmak üzere bu dinlerle ve dinler tarihi ile ilgili kaynaklara müracaat ettik. Bunlar: Ömer Rıza Doğrul’un, “Yer Yüzündeki Dinler Tarihi”, P.Luigi İannitto’nun, “Hristiyan Dininin Esasları”, Hayrullah Örs’ün “Mûsâ ve Yahûdilik” adlı eserleridir.

Melek kelimesinin mânâsı ve kökeni için başta lügat kitaplarına ve daha sonra da tefsir ve şerhlere başvurduk. Bunlardan bazıları: İbn Manzur’un, Lisânü’l-Arab’ı, ez-Zebîdî’nin, Tâcu’l-Arûs’u, Râğıb’ın Müfredât’ı, İbn Esîr’in, en-Nihâye’si ve et-Taberî’nin, Câmiu’l-Beyân’ı, el-Âlûsî’nin Rûhu’l-Meâni adlı eseridir.

Çalışmamızın esasını oluşturduğu için önce Kur’ân âyetlerinden meleklerle ilgili bölümleri tesbit ettik. Bu âyetlerin tefsirlerdeki açıklamalarından faydalandık. Bunun için de, yukarıda saydığımız eserlerin yanında, ayrıca, İbn Kesîr’in Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm’i, Elmahlı M. Hamdi Yazır’ın, Hak Dini Kur’ân dili, en-Neysâbü’rî’nin, Tefsîru Garâibu’l-Kur’ân ve Regâibu’l-Furkân’ına müracaat ettik.

Başta Kütüb-ı Sitte olmak üzere diğer hadis kaynaklarındaki meleklerle ilgili rivâyetleri tesbit ettikten sonra, onların şerhlerinden faydalandık. Bu aşamada müracaat ettiğimiz eserler arasında şunları zikredebiliriz: İlk başta müracaat ettiğimiz eserler olan Kütüb-i Tis’a, sonra da, el-Beyhakî’nin ve et-Tayâlisi’nin Sünen’leri, el-Hindî’nin Kenzu’l-Ummâl’ı, Hâkim’in Müstedrek’i, et-Taberânî’nin üç Mu’cem’i, İbn Hibbân’ın ve İbn Huzeyme’nin Sahih’leri, Ebû Ya’lâ’nın ve Abd b. Humeyd’in Müsned’leri.

Ayrıca meleklerle ilgili bilgiler ihtiva eden el-Kazvîni’nin, Acâibü’l-Mahlûkât’ı, Şa’rânî’nin, el-Yevâkît ve’l-Cevâhîr’i ve Suyûtî’nin el-Habâik’i gibi bir takım eserlerden de yaralandık. Son dönem alimlerinin görüşlerinden ve günümüz araştırmacılarının yorumlarından da, ilgili konularda alıntılar yaptık.

Araştırmalarımız esnasında Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan elyazması eserlerden faydalandık. Melekler, îmân esaslarından olduğu için gerekli yerlerde Kelâm'la ilgili eserlere de müracaat ettik. Bunlar arasında, Akâidu'n-Nesefî, el-Eş'arî'nin, Kitâb-u Şecereti'l-Yakîn'i, Gölcük ve Toprak'ın Kelâm'ını zikredebiliriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM ÖNCESİ BAZI DİN VE TOPLUMLARDA MELEK İNANCI

1.1.MELEK NEDİR?

1.1.1. Melek Kelimesinin Anlamı

“*Melâike*” (ملائكة), Arapça’da eski bir Sâmi (Ken’ânî) kelime olan *mal’ak*’ın mükesser cemîsi olup, *haberci* anlamına gelmektedir. Bu kelime, İbrânice’den Arapça’ya geçmiş gibi görülse de bu dilde böyle bir fiilin izine rastlanılmadığı ifade edilmektedir.¹

Melek kelimesinin İbrânice karşılığı “*göndermek*” mânâsına gelen, *lo’ah* kökünden türemiş *mal’ah* kelimesidir. Bu kelime, Tanrı’nın arzusunu yerine getirmek üzere gönderilen elçi, Tanrı ile insan arasında ara bulucu mânâlarını taşımaktadır.² Bazı müsteşriklerin Kur’ân’daki önemli bir kısım kelimeleri özellikle İbrânice, Arâmîce ve Sâmîce gibi dillere nisbet etme gayretleri ise, Kur’ân-ı Kerim’i, Yüce Allâh’tan gelen orjinal bir kitap saymayışları ile ilgili ard niyetli bir çaba olmalıdır.³

Melek kelimesinin kökeni ile ilgili değişik görüşler de vardır. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

Melek ve Melâike, Allâh ile peygamberi arasında elçilik görevi yaptıkları için, elçi göndermek mânâsına gelen ve *risâlet* anlamını taşıyan *ulûk* mastarından türemiştir.⁴

¹ Macdonald, D,B, MEB.İ.A, Melek maddesi, VII, 661-664.

² Şuşan, Abraham Even. Milon Hadaş (yeni Lugat), I, 795.

³ Cebeci, Kur’ân’a Göre Melek Cin Şeytan, s.23.

⁴ et-Taberî, Camiu’l- Beyân, I, 156.

Yine kaydedildiğine göre, kelimenin aslı *me'lek*'tir. İsmi mekan. ismi zaman ve mastar olup, mim ziyadedir. “elif” ile “lam” yer değiştirerek *mel'ek* şeklinde Allâh'tan elçi mânâsına isim yapılıncâ, hemze terk veya hafifletilerek *melek* şeklini almıştır.⁵

Ebû Hayyân el-Endelûsî (v.754/1353)'ye göre, Melek; başındaki *mim*, kelimenin aslından olmak kaydı ile kuvvet mânâsına gelen *melk*'ten türemiş olup *feal* veznindedir. Cemîsi ise, *feâil* vezninden *melâike* ve *melaik* olarak kural dışı yapılmıştır.⁶

Bazı âlimler ise, bu ismin *melk* kökünden türediğini söylemişlerdir. Rûhânî varlıklardan yönetimle meşgul olana *melek*, insanlardan idare ile meşgul olana ise, *melik* dendiği ifade edilmiştir.⁷ Rağîb el-İsfehânî ise (502/1108) melek kelimesinin *milk*'ten türediğini söylemiştir.⁸

Bazıları, melek kelimesinin *mülk* ve *melekûf* tan kuvvet mânâsına olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumda ikisi bir mânâda birleşse bile, melekte kuvvet, melaikede ise risâlet mânâsı vardır. Bundan dolayı da melek, melâikeden daha genel bir anlam taşımaktadır. Melâikenin hepsi melektir ancak, bütün melekler melâike olmayabilir. Nitekim risâlet vazifesi yapmayan melekler de vardır.⁹

Günümüz âlimlerinden Süleyman Ateş de, melek kelimesinin dilde; kuvvetli yönetim mânâsına geldiğini belirtmiştir.¹⁰

Dil bilginlerinin kaydettiğine göre, Arapça'da melek kelimesinin sülâsîsi göndermek mânâsına gelen *lâaka* dır. Bu kelime bazı âyetlerde geçen melâike kelimesinin müfredidir.¹¹

⁵ Yazır, Hak Dini, VIII, 5320, 5321.

⁶ el-Endelûsî, el-Bahru'l-Muhîr, I, 137.

⁷ el-İsfehânî, Müfredât, s. 473; Yazır, Hak Dini, I, 303.

⁸ el-İsfehânî, age, s.719.

⁹ Yazır, Hak Dini, VIII, 5320, 5321.

¹⁰ Ateş, Çağdaş Tefsir, I, 130.

¹¹ Ibn Manzûr, Lisânu'l-Arab, X, 496; ez-Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, VII, 182.

Kisâî'ye göre ise (189/8059); kelimenin aslı *elvek* mastarından *mel'ekû* dür.¹² Melâike, melek kelimesinin cemisi olup aslı *mel'ek* idi. Çok kullanıldığından dolayı hemzesi hazfedilerek melek denildi. Sonundaki "he" harfi de hazf edilerek *melâik* şeklini aldı. *Ulûk* mastarından hemzenin öne geçirilmesi ile *me'lek* olduğunu ve risâlet mânâsına geldiğini de söyleyenler olmuştur.¹³

Bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de on iki def'a müfret olarak "*melek*", iki defa da; Bakara 102 ve Ârâf 20. âyetlerde tesniye olarak zikredilmiştir. Diğer yerlerde ise *melâike* şeklinde cemî olarak kullanılmıştır.

¹² et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, I, 155.

¹³ Ibn Esîr, en-Nihâye, IV, 359.

1.2. İSLÂM ÖNCESİ BAZI DİN VE TOPLUMLARDA MELEK İNANCI

1.2.1. Yahûdilik'te Melek İnanç

Yahûdilik'te de Hristiyanlık'ta olduğu gibi, iyilik taraftarı varlıklara, güçlere ya da ilkelere melek denilmektedir. Yahûdiler'de melek inancı vardır. Başlangıçta bu, asıl dinle çelişen eski inançların eski tanrıları, tabiat güçleri, masal yaratıkları olarak, halk inançlarında yaşıyor, ancak dinde yer almıyordu. Çünkü iyiyi de kötüyü de Yahve yapmaktaydı. O, insanlarla aracasız konuşur ve ölüm vakti gelene öldürürdü. Daha sonra Yahûdilerin İran ve Hellen düşüncelerinin etkisinde kalmalarıyla, gökte meleklerin de bulunduğu kabul edilir oldu. Bir kimse ölürse, ölüm meleğinin kılıcıyla onu vurduğuna inanılırdı. Talmud'cu geleneğe göre bu yüzden, ölenin evince bütün kaplardaki sular dökülür. Çünkü ölüm meleği kılıcını bu sulara yıkamıştır. Bu gelenek eskiden İstanbul'da sebebi bilinmeden uygulanmıştır.¹⁴

Ortaçağ Hristiyanlığında ise melek kelimesi, tabiat üstü varlıklar için kullanılmıştır. Ancak bu, Yahûdilikten kaynaklanmış, Hristiyanlar tarafından da benimsenmiştir. Yahûdilikte *melek* karşılığı şu kelimeler kullanılmıştır:

Tanrının Oğulları,

Göklerin Ordusu,

Savaşçılar,

Mesajcılar,

Mukaddesler,

Tanrı'nın Danışmanları,

Ruhlar,

Gözcüler,

¹⁴ Örs, Mûsâ Ve Yahûdilik, s. 358.

*Gökte Oturanlar.*¹⁵

Yahûdilik'teki melek inancı diğer ilâhi dinlerdeki gibi köklü değildir. Nitekim Yahudilerin büyük din bilginlerinden melekleri inkar edenler olduğu gibi, onlardan bir kısmı da, meleklerin gökte olduklarını ve yeryüzüne hiç inmediklerini belirtmişlerdir. Diğer bir gurup Yahudi âlimi de, meleklerin gökten inmek için merdiven kullandıklarını öne sürmüşlerdir. Kitâb-ı Mukaddes'te bu hususla ilgili olarak şunlar kaydedilmektedir:

“... ve (Yâkub) rüya gördü, ve işte yeryüzüne bir merdiven dikilmiş ve başı göklere ermişti! Ve işte onda Tanrının melekleri çıkmakta ve inmekte idiler.”¹⁶

Son durumuna göre Yahûdilik'te Yahve tek Tanrıdır, ancak onun emrinde güçleri insanla kıyaslanamayacak bir takım varlıklar bulunmaktadır. Bunlar da meleklerdir.

Yahûdi inancına göre, melekler farklı derecelere sahiptirler. Bunların en başında Mihael, Gabriel, Uriel ve Rafael gelmektedir. Bunlardan başka Serâfimler ve Kherûbimler vardır ki bunlardan biri, elinde alevden bir kılıç olduğu halde Cennet'in kapısını beklemektedir.¹⁷

Yahûdilik'te melekler, hep iyilik yapan, insanları koruyup kollayan ve onların üzülmelerini istemeyen, onların sıkıntıları ile sıkıntı çeken, insanlar için çok sevecen varlıklar olarak takdim edilmektedir. Bununla ilgili olarak Kitab'ı Mukaddes'te şöyle denilmektedir:

“Rabbin Meleği ondan korkanların çevresinde ordu kurar ve onları kurtarır.”¹⁸

“Bütün onların sıkıntılarında o sıkıldı ve didâr'ının meleği onları kurtardı. Sevgisinde ve acımasında onları fidye ile kurtardı. Ve onları kaldırdı ve bütün eski günlerde onları taşıdı.”¹⁹

¹⁵ Erbaş, Melekler Âlemi (İlâhî Dinlerde Melek İnancı), s. 65- 67.

¹⁶ Tekvin, 28/12.

¹⁷ Örs, Mûsâ ve Yahûdilik, s. 358.

¹⁸ Mezmurlar, 34/7.

¹⁹ İşâyâ, 69/9.

Yahûdi inancına göre de, meleklerin çeşitli görevleri vardır. Onlar Tanrı'nın tahtını kuşatırlar, onun emrini yerine getirirler, insanları korurlar. Ayrıca milletleri koruyan ve tabiat kuvvetlerinin âmiri olan melekler de vardır. Bunlardan bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

Mihael; Yahûdilerin koruyucu meleğidir. Göklerin yönetimi onun elindedir.

Gabriel; Tanrı'nın vahiylerini götürür ve ateşin âmiridir.

Uriel; yıldızların efendisidir ve hava değişmelerini yönetir.

Rafael; hastaların mucizevî bir şekilde iyileşmelerini sağlayan hekim melektir.

Yukarıda kaydettiğimiz hususlardan da anlaşılacağı gibi, Yahûdi inanç sisteminde mevcut bulunan meleklerin görev taksimiyle ilgili konular, İslâm inancındakilerle benzerlik taşımaktadır.²⁰ Nitekim Hristiyanlık ve İslâmiyet'te mevcut olan Cebrâîl ve onun görevlerine dair inanç, Yahûdilik'te de aynen mevcuttur. Bu hususla ilgili olarak Kitab-ı Mukaddes'te şöyle denilmektedir:

“Evet ben daha duâ'da söylemekteyken başlangıçta rü'yette görmüş olduğum Cebrâîl kişi, akşam takdimesi vakitlerinde tez uçarak yanıma geldi ve bana anlattı ve benimle söyleşip dedi; Ey Daniel, sana hikmet ve anlayış vermek üzere şimdi çıktım. Senin yakarışlarının başlangıcında emir çıktı, ben de sana bildirmeye geldim. Çünkü sen, çok sevilmişsindir. Ve işi bilip rü'yeti anla.”²¹

Yukarıdaki ifadelerden de açıkça anlaşılacağı gibi, Yahûdilerin melek inancında Cebrâîl, aynı fonksiyonu icra eder bir konumda yerini korumaktadır.

Kaydedildiğine göre Yahûdiler, melekler hakkında İslâm inancı karşısında aşırılığa kaçan bir takım görüşler de ileri sürmektedirler. Onlara göre, meleklerden biri küfür işleyebilir ve bundan dolayı da Allâh, o meleği çok kötü bir sûrete çevirerek, günahının karşılığı olarak cezalandırabilir.²² Yahûdilerin bu tür inançları, onların cinleri ve şeytanları da meleklerden saymalarından kaynaklanıyor olmalıdır. Çünkü onlara

²⁰ Bkz. Örs, Mûsâ ve Yahûdilik, s. 359.

²¹ Daniel, 9/ 21-23.

²² Taftazânî, Kelâm ilmi ve İslâm Akâidi Şerhu'l-Akâid, (Hazırlayan, s. Uludağ), s. 305.

göre iyi meleklerden başka fena melekler de vardır ve bunların başı da Şeytan'dır. Bunlar önceden hayır ve şerrin Tanrı'dan geldiğine inanırlarken, daha sonra İran dininin etkisinde kalarak, kötülüklerin şeytandan geldiği inancını benimsemişlerdir.²³ Nitekim kaydedildiğine göre, Zerdüşť dininden gelme iyi ve kötü melekler, o dindeki iyi ve kötü, karanlık ve aydınlık, Ahuramazda ve Ahriman arasındaki savaşın bir yankısı olarak Yahudilerin düşüncesine girmiştir. Aslında bir tevhid dini olan Yahudilik'te ilk zamanlarda bu husus Tanrı'ya şirk olacağı için kabul görmemiştir.²⁴

Yahûdilik'te melekler ölümlü ve ölümsüz olmaları yönüyle iki kısma ayrılmıştır. Ayrıca ölümlü melekler de iki kısımdır:

a) Uzun süre kaldıktan sonra ölecek olan melekler. Bunlar, eceliyle hayatının miktarı belirlenmiş ve yevm-i hamis'te (yaratılışın beşinci günü) var edilmişlerdir.²⁵

b) Allâh için Talmut okuduktan sonra, yaratıldığı gün ölen meleklerdir. Bunlar Talmut okurlar, tesbih ederler ve ateşten yaratılmışlardır.²⁶

1.2.2. Hristiyanlık'ta Melek İnancı

Yahûdilik ve Zerdüşťlük gibi bir kısım dinlerde olduğu gibi Hristiyanlık'ta da, Kutsal Varlık ile zaman-mekan ve neden ilişkilerine bağlı maddî varlık olan âlem arasında ilişki kuran iyilik taraftarı varlıklara, ya da ilkelere melek denilmektedir.²⁷

Hristiyanlıkta melek kavramı belirgin bir şekilde ortaya konulmamıştır. Nitekim Hristiyan geleneğine göre İblis, meleklerin başkanı iken, emrindeki meleklerle beraber

²³ Bkz. Örs, Mûsâ ve Yahûdilik, s. 360; Ateş, Kur'ân ve Hadislere Göre Şeytan, s. 95.

²⁴ Ateş, Kur'ân ve Hadislere Göre Şeytan, s. 96.

²⁵ Ancak Tekvin'in yaratılışın beşinci gününden bahseden kısmında böyle bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Krş. Tekvin, 1/20-23.

²⁶ Mustafa Ahmed ez-Zergâ – Hasan Zâzân, el-Kenzu'l-Mersûd fi gavâidi't-Talmûd, s: 58 (Arapçaya tercüme, Dr. Yûsuf Nasrullah)

²⁷ Yaşar, Kur'ân da Anlamı Kapalı Âyetler, s. 215.

Allâh'a isyan etmiş ve hep birlikte kovulmuşlardır.²⁸ Şeytan'ın isyân etme sebebi, Âdem'e secde etmekle emrolunmasıdır. O bu emri aldığı zaman Âdem'in kendilerinden daha aşağı ve daha genç olduğunu ileri sürmüştür. Sonunda da, kendisiyle beraber emrinde bulunanlar Âdem'e secde etmeyi reddederek yer yüzüne sürülmüşlerdir. Schatzhöhle'ye göre, Allâh, Âdem'e bütün mahlukat üzerinde hakimiyet verdi. Bunun üzerine onu kıskanan İblis ve emrindkiler müstesna. melekler ona secde ettiler.²⁹ Nitekim bu hususla ilgili olarak Matta incilinde: “(Kıyâmet Günü Kral) o zaman solundakilere diyecek: Ey Lânetliler, benim yanımdan İblis ile onun meleklerine hazırlanmış olan ebedî ateşe girin,”³⁰ denilmektedir.

İnciller'de yer alan bazı ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Hristiyan inancına göre, melekler evlenmezler. Onların çoğalmaları, insanlarda ve bir kısım canlılarda olduğu gibi evlenme yolu ile değildir. Nitekim bu husus Matta, Markos ve Luka İncillerinde şu şekilde ifade edilmektedir:

“Zira ölümlerden kıyam ettikleri vakit, ne evlenirler ne de kocaya verilirler, ancak göklerde melekler gibidirler.”³¹

Hristiyan inancında da diğer İlahî dinlerde olduğu gibi, melekler, Allâh ile O'nun seçtiği Peygamberleri arasında elçilik yaparlar. Onlarla konuşurlar, bâzen de insanlara müjdeli haberler getirirler ve onları korurlar.³²

Hristiyanlık'ta da Cebrâîl meleği bilinmektedir . Nitekim onlar İncil'i gökten indirenin ve Hz. Meryem'e müjdeyi getirenin Ruhü'l Kudûs olduğuna inanırlar.³³ Bununla ilgili olarak Luka İncil'inde şöyle denilmektedir:

²⁸ Şâhin, TDV. İ.A. Cin Maddesi, VIII, 7.

²⁹ Wensinck, İA. İblis Maddesi, V/II, 691; Ateş, Kur'ân ve Hadislere Göre Şeytan, s. 25.

³⁰ Matta, 25/41; krş. Ateş, Kur'ân ve Hadislere Göre Şeytan. s. 24-25.

³¹ Markos, 12/25; Matta, 22/30; Luka, 20/ 35-36.

³² Mezmurlar, 91/10-12; Luka, 1/ 18-20; 22/43; Matta,4/6, 11.

³³ Luka, 1/ 11,12,14,18,20-30; Yuhanna'nın Vahyi, 1/ 1; Petrus'un I. Mektubu, 1/ 12.

“Altıncı ayında, Allah tarafından Cebrâîl melek Galile’de Nâsıra denilen şehre, Dâvud evinden Yusuf adındaki adama nişanlı olan bir kıza gönderildi, kızın adı Meryem idi. Melek onun yanına girip dedi:

‘Selam sana, ey lütufla dolu, ulu Tanrı seninledir. Kadınlar arasında en mübârek sensin’ der. Meryem bunu işitince şaşırır ve bu selamın ne demek olduğunu düşünür. Melek devam ederek: ‘Korkma ey Meryem’ der. ‘Allâh’ın huzurunda inâyet buldun. Hâmile kalıp bir oğlan doğuracak, adını Îsâ koyacaksın. O büyük olacak. Ona yüce Allâh’ın oğlu denecek. Ulu Tanrı ona babası, Dâvut’un tahtını verecek ve Yâkub’un soyu üzerinde hüküm sürecek ve hükümdarlığının sonu olmayacaktır.’ Meryem ona:

‘Bu nasıl olabilir? Ben hiç bir erkek tanımam’ diye sorar. Melek ona:

‘Aziz Ruh üzerine inip yüce Allâh’ın kudreti seni bürüyecek ve bundan ötürü doğacak olan aziz Allâh’ın oğlu denecektir. Akriban Elizabet’in ihtiyarlığında bir oğlan çocuğu oldu ve kısır denilen o, altıncı ayındadır. Allâh’ın nezdinde imkansız bir şey yoktur’ deyince, Meryem:

‘Ben Rabbin hizmetkâr kızım, bana dediğin gibi olsun’ cevabını verir. Bunun üzerine melek ondan ayrıldı.³⁴

Hristiyanlık âleminde 25 mart, meleğin Meryem anaya Mesih’in annesi olacağını müjdelediği gün olarak kabul edilip kutlanmaktadır. Dünyanın birçok ülkesinde kilisenin çanları gündüz üç defa Tanrı’nın göndermiş olduğu meleği anmak için çalar. Bu çanlar çalarken, bâkire Meryem’in Tanrı tarafından oğlunun annesi olarak seçilmiş olduğu hatırlanır.³⁵

Yine Hristiyanlığın kutsal kaynaklarından öğrendiğimize göre, İslâm inancındaki *Kirâmen Kâtibîn* melekleri gibi, Hristiyanlık’ta da insanların dünyadaki her türlü hareketlerini, iyilik ve kötülüklerini kaydeden meleklerin varlığına inanılmaktadır.³⁶

³⁴ Luka, 1/26-28.

³⁵ İannitto, Hristiyan Dininin Esasları, s. 71.

³⁶ Matta, 13/ 41; İbrânîlere Mektup, 2/2; Vahiy, 22/ 16.

Hristiyanlık'ta *Hafaza Melekleri*' ne de inanılmaktadır. Tanrı her insanın yanına bu meleklerden bir tanesini vermiştir. O, insanları sever ve tehlikelerden koruyup bütün kötülüklerden uzaklaştırmaya çalışır. Bu meleğe *Aziz Koruyucu Melek* de denilir.³⁷

Melekler insanlarla çeşitli vesilelerle görüşüp aralarında dolaşarak, onların şekillerine girebilir. Nitekim Hristiyanlığın kutsal kaynaklarında bu konuyla ilgili olarak şunlar kaydedilmektedir:

“Ve vaki oldu ki, bütün halk vaftiz edilirken, İsa dahi vaftiz edilmiş olup dua ettiği zaman, gök açıldı, ve Rûhu'l-Kudüs bedenleşmiş bir sûrette güvercin gibi onun üzerine indi...”³⁸

“Ve ona dedi: Doğrusu ve doğrusu size derim: göğün açıldığını ve Allah'ın meleklerinin insanoğlu üzerine çıkıp indiklerini göreceksiniz.”³⁹

“Misafir perverliği unutmayın. çünkü bazıları bilmeyerek bununla melekleri misafir ettiler.”⁴⁰

“Ve düşündükten sonra, Markos lakaplı Yuhanna'nın anası Meryem'in evine geldi; bir çokları orada toplanmıştı. ve dua ediyorlardı. Petrus dış kapının küçük kanadını çalınca, Roda adlı bir hizmetçi kız kulak vermeğe geldi. Petrus'un sesini tanıyınca, sevinçten kapıyı açmadan içeri koşarak Petrus'un kapı önünde durduğunu bildirdi. O'na çıldırmışsın dediler. Fakat kız böyle olduğunu iddia etti. Onlar da, onun meleğidir dediler. Fakat Petrus kapıyı çalmakta devam etti; ve açtıkları zaman, kendisini görüp şaşılar.”⁴¹

Ayrıca Hristiyan geleneğinde mevcut olan bir rivayete göre, Tanrı, meleği Rafael'i Tobi adlı bir şahsın yanına insan şeklinde göndermiştir. Meleğin insan şekline girebildiğini gösteren bu rivayet şöyledir:

³⁷ İannitto, Hristiyan Dininin Esasları, s. 64.

³⁸ Luka, 3/21-22; krş. Matta, 3/16-17.

³⁹ Yuhanna, 1/51.

⁴⁰ İbrânîlere Mektup, 13/2.

⁴¹ Resullerin İşleri, 12/12-16.

“Vaktiyle sürgünde milletin arasında Tobi adlı bir yahûdi yaşamaktaydı. Onun bir tek oğlu vardı ve onun adı da Tobi idi. Oğlunu uzun bir yolculuğa göndermek istiyordu. Çünkü kendisi kördü. Gideceği yol uzun ve tehlikeli olduğu için ona bir yol arkadaşı gerekiyordu. Küçük Tobi dışarı çıkınca kendisiyle yolculuk yapmaya hazır ve yolu bilen bir genç ile karşılaştı. Bu genç adam bir melekti, fakat Tobi bunu bilmiyordu. Babası ikisine takdisini verdi ve şöyle dedi: *‘İyi yolculuklar, gökteki Allâh size iyi bir yolculuk bağışlasın ve melekleri sizinle beraber olsun.’* Biraz sonra bir nehirin yanına geldiler ve Tobi ayaklarını yıkamak için suya indi. Fakat birdenbire büyük bir balık sudan çıkıp onu yutmak istedi. Tobi çok korktu, fakat melek yüksek sesle: *‘Balığı solungaç kapaklarından tut ve yukarı çek’* diye bağırdı. Tobi de böyle yaptı ve balığı toprağa çekti. Bundan sonra melek ona şöyle buyurdu: *‘Balığı soy ve safrasını iyice sakla. Onu kör bir adamın gözlerine sürdüğünde onun gözleri açılacaktır’.* Bundan sonra o ikisi yollarına devam ettiler, melek Tobi’yi koruyup uzun yolculuklarında kendisine pekçok iyilik etti. Uzun bir müddet sonra eve döndüklerinde Tobinin ana-babası onları karşılamaya koştular. Oğullarını kucaklayıp sevinçten ağladılar. Genç Tobi balığın safrasını babasının gözüne sürdü ve ihtiyar Tobi’nin gözleri açıldı. Hep birlikte yaptığı iyiliklerden dolayı Allâh’a hamd ve şükürler sundular. Bundan sonra Tobi yolculuk arkadaşının kendisine ne kadar çok iyilik yaptığını anlattı. O anda melek kendini tanıttı: *‘Ben Rafael’im, Allâh’ın huzurunda durmakta olan yedi melekten biriyim. Şimdi Allâh’a şükranlarınızı söyleyin, çünkü beni göndermiş olanın yanına geri dönüyorum’* diye söyledi. Ondandır meleği bir daha görmediler.”⁴²

Yukarıda kaydettiğimiz bütün bu hususlar Hristiyan inancına göre, meleklerin temessül ederek insanların gözlerine görünebildiklerini ortaya koymaktadır.

Yine Hristiyan geleneğinde insanların meleklerle hükmedebileceğine dair bir inanca rastlanmaktadır. Nitekim aziz Pavlus’un ifadelerinde bu husus açıkça yer almaktadır:

⁴² İannitto, Hristiyan Dininin Esasları, (Tobi kitabından naklen) s. 64.

“Yahut mukaddeslerin dünyaya hükmedeceklerini bilmez misiniz? Ve eğer dünya sizin tarafınızdan hükmlunursa, en küçük şeylere hükmetmeye liyakatsiz misiniz? Meleklerle hükmedeceğinizi bilmez misiniz? Bu hayata ait şeyler nerede kalır?”⁴³

Yukarıda Yahudilikte melek inancı bölümünde de kaydettiğimiz gibi, Ehl-i Kitâb’ın bu anlayışı, cin’leri de meleklerden saymalarından kaynaklanıyor olmalıdır.

Yine Hristiyan geleneğine göre. Şeytan’ın Nur Meleğinin suretine giren kötü bir melek olduğu kabul edilmektedir. Nitekim Hristiyan azizlerinden Pavlus bu hususta şunları söylemektedir:

“Çünkü bu gibi adamlar sahte resüller, hileli işçiler, Mesih’in sûretine girenlerdir. Ve şaşılacak şey değil, çünkü şeytan kendisi nûr meleğinin sûretine girer.”⁴⁴

Hristiyanlığın bazı kutsal kaynaklarında, Münker ve Nekir meleklerine dair İslâm’da mevcut olan inancın, Hristiyanlık’ta da var olduğu izlenimini veren bilgilere rastlamaktayız. Nitekim konuyla ilgili olarak Yuhanna İncil’inde şu ifadeler yer almaktadır:

“Fakat Meryem ağlayarak dışarda kabrin yanında duruyordu. Ağlarken eğilip kabrin içine baktı; ve biri İsa’nın cesedinin yatdığı yerin başında ve ötekisi ayak ucunda oturan beyazlar giyen iki melek gördü.”⁴⁵

1.2.3. Câhiliye Döneminde Melek İnancı

Câhiliye dönemi insanların da melek inancı vardı, fakat onlar melekleri Allâh (c.c.)’ın kızları olarak kabul ediyorlar ve onları putlaştırarak tapıyorlardı. Nitekim Câhiliye Araplarının bu davranışı Kur’ân-ı Kerim’de şöyle ifade edilmektedir:

“Onlar, Rahmân’ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya

⁴³ Korintoslulara I. Mektub, 6/2-3.

⁴⁴ Korintoslulara II. Mektub, 11/ 13-14.

⁴⁵ Yuhanna, 20/11-12.

çekileceklerdir. Ve dediler ki, ‘Rahman dileyseydi biz onlara tapmazdık. Onların bu hususta bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar.’⁴⁶

Başka bir âyette ise: “(Ey Muhammed!) : Putperestlere sor! kızlar Rabbinin de erkekler onların mı? Yoksa biz melekleri onların gözleri önünde kız olarak mı yarattık? İyi bilin ki, onlar yalan uydurup söylüyorlar; ‘Allâh doğurdu’ diyorlar. Onlar şüphesiz yalancılardır. Allâh kızları oğullara tercih mi etmiş! Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz? Hiç düşünmüyormusunuz? Yoksa sizin açık bir deliliniz mi var?”⁴⁷ buyurulmaktadır.

Böyle bir inancın, yâni meleklerin ve Peygamberlerin tanrı edinilerek onlara ibâdet edilmesinin inkar ve sapıklık olduğu yine Kur’ân tarafından belirtilmektedir.⁴⁸

Kur’ân-ı Kerim’den öğrendiğimize göre, Câhiliye Arapları meleklerle tapıyorlar, onların kanatlı rûhânî varlıklar olduğuna inanıyorlar ve Peygamber’e bir melek inmesi gerektiğini söylüyorlardı.⁴⁹ Bu da, Câhiliye Araplarının meleklerle inandıklarını gösteren bir husustur.

El-Âlûsî gibi bazı müfessirlerin kaydettiğine göre, En’âm suresinin 100. âyetindeki “*cin*” kelimesi melekleri ve şeytanları da kapsamaktadır.⁵⁰ Bu âyet şöyledir:

“Bir de Allah’ın yarattığı cinleri O’na ortak kıldılar; bilgisizce O’nun için oğullar ve kızlar uydurdular. Oysaki Allah, onların vasıflandırdıklarından münezzehtir ve çok yücedir.”⁵¹

Cin kelimesi, “örtmek, gizlemek” mânâlarına gelen (جـ) kökünden türemiştir ve görülmeyen varlıklara bu isim verilmiştir. Melekler, Cinler, kabirde bulunanlar ve ev

⁴⁶ Zuhruf, 43/19-20.

⁴⁷ Sâffât, 37/149-156.

⁴⁸ Âli imran, 3/80; Tûr, 52/39; Enbiyâ, 21/26.

⁴⁹ En’ân, 6/8; İsrâ, 17/92; Furkan, 25/7.

⁵⁰ el-Âlûsî, Rûhu’l-Meânî, VII, 241; Yazır, Hak Dini, III, 1999.

⁵¹ En’âm, 6/100.

yılanları bu özelliklerinden dolayı Cin olarak isimlendirilmişlerdir. Câhiliye dönemi insanları da Melekleri bu kategoride görerek Cin demişlerdir.⁵²

İbn Abbâs'a (r.a.) göre, *Cin* lafzı *istîtar* 'dan (gizlenme-örtünme) türemiştir. Melekler ve bütün rûhanî varlıklar gözle görülmezler ve sanki gözlerden gizli gibidirler. Onun içindir ki; bu varlıklara da Cin denilmiştir. Bazı müfessirlere göre, bu âyet, '*Melekler Allâh'ın kızlarıdır*' diyen müşriklerden dolayı indirilmiş ve âyette meleklerle *cin* denilmiştir. Onlara Allâh'ın kızları demek de, cevherî ortaklığı gerektiren doğurtma fikri ve Sâbie'nin meleklerle tapınma zihniyeti ile ilgilidir. Bir takımları Allâh'a oğullar ve kızlar uydurdular. Allâh'ın doğduğunu ve doğurduğunu hayal ettiler ve bu şekilde Allâh'tan doğmuş erkek veya dişi ilahlar uydurdular ve bunları Allâh (c.c.)'in oğulları ve kızları diye ilah cinsinden sayıp ma'bud edindiler. Allâh'ı bunlarla, bunları putlarla temsile kalkıştılar. '*Melekler Allâh'ın kızlarıdır*' diyen Arap müşrikleri ve Sâbiî'leri bunlardandır."⁵³

Yine, Hz. Peygamber'e ilk defa vahiy geldiğinde, hanımı Hz. Hatice'nin, durumu amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e anlatmasıyla ilgili olarak kaynaklarda yer alan bazı bilgilerden Câhiliye döneminde melek inancı hakkında fikir sahibi olabilmemiz mümkün olabilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber, kendisine ilk vahiy geldikten sonra başından geçenleri Kâbe'yi tavaf ederken rastladığı Varaka b. Nevfel'e anlatmıştı. O da, bu vahiy getirenin daha önce Hz. Mûsa'ya da gelmiş olan elçi melek, Nâmus'u Ekber olduğunu söylemişti.⁵⁴

Yukarıda kaydedilen bu bilgilerden anlaşıldığına göre, Câhiliye döneminde bir melek inancı vardı, fakat bu inanç İslâm'ın getirdiği bu konudaki inanç sistemiyle bağdaşmıyordu. Çünkü Câhiliye Arapları, melekleri Allâh'ın kızları olarak biliyorlar ve Allâh katında şanlı şefaathçılar olarak kabul ediyorlardı. Bundan dolayı da daha ileri

⁵² el-Cevherî, es-Sihâh, V, 2093 vd.; İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, XIII, 92-101; ayrıca bkz. Ateş, Kur'ân ve Hadislere Göre Cinler- Büyü, s. 17, 20, 21.

⁵³ Yazır, Hak Dini, III, 1998-2004; krş. el- Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, VII, 241.

⁵⁴ İbn İshak, es-Sîre, s. 102. İbn Hişâm, es-Sîre, I, 254; krş. İbn Hişâm, İslam Târihi Sîret-i İbn Hişâm Tercemesi, (Tercüme: Hasan Ege), I, 315.

giderek, melekleri ilahlaştırıyorlar ve heykellerini yaparak onlara tapıyorlardı.⁵⁵ Ancak onlar Hz. İbrâhim'in Haniflik dininden kalma bazı esasları muhafaza ettikleri için, bu konudaki inançlarının İslâm ile örtüşen yanları da yok değildi.⁵⁶ Onlar günah ve sevapları yazan iki meleğin varlığına da inanıyorlardı. Nitekim Câhiliye şâirlerinden el-Âşâ'nın bir şiirinde bu husus göze çarpmaktadır:

“Senin nimetini inkar ettiğimi zannetme.

Şahidim üzre ey Allâh'ın şahidi, şahid ol!.”⁵⁷

Bu beytin anlamı, ‘Ey Allâh'ın meleği! ağızımdan çıkan sözlere ve benim söylediklerime şahid ol!’ demektir.

el-A'sâ bu beytinde, âdeta İslâm inancındaki “Kirâmen Kâtibîn” (Şerefli Yazıcılar) meleklerinin fonksiyonunu anlatmaktadır.

Yine Câhiliye çağı şâirlerinden ünlü savaşçı şâir Antere İbn Şeddât da bir beytinde şöyle demektedir:

فسينيك أن في حد سيفي ملك الموت حاضر لا يغيب

“(Sor ki), O sana kılıcımın ucunda ölüm meleğinin daima hazır olup, hiç kaybolmadığını bildirecektir.”⁵⁸

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre, Cahiliye çağı Araplarının melek inancı, kısmen de olsa, daha önce sahip oldukları Hz. İbrâhim'in getirdiği tevhîd dîni Hanîflik'den izler taşımaktadır.

Yine, Câhiliye dönemi insanları, âlemin asıllarının her biri ile bir meleğin ilgilendiğine, bunların semâvî bir varlığa havale edildiğine ve her hadiseyi bir meleğin

⁵⁵ İbn Esîr, el-Kâmil, I, 67, 68.

⁵⁶ Bu konuda bkz. Ateş, İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri, s. 500-501.

⁵⁷ İbn Kuteybe, Hadis Mütâfaası, s. 202-203; krş. Çelik, Halk İnançları, s. 81-82.

⁵⁸ İzutsu, Toshihiko, Kuran'da Allâh ve İnsan, s.18- 19.

düzenlediğine inanıyorlardı. Meleklerin suretlerini yaparak onlara tapıyorlar böylece melekî kuvvetlere yakınlık kazanıp, şefaatlerine kavuşmayı düşünüyorlardı.⁵⁹

Halbuki İslâm inancına göre, Allâh'ın izni olmadan ne bir melek ne de başka bir rûhânî varlık insanlara şefaatte bulunamaz. Allâh dilemedikçe bunların şefaati herhangi bir fayda sağlamaz. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurmuştur:

“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun katında kim şefaata edebilir?”⁶⁰

Yine Câhiliye Arap inancında melek, bir parça tanrı niteliğinde, ya da; cin'in üstünü bir konumda saygıya hatta tapılmaya layık, göz ile görülemeyen ruhsal bir varlık idi. Fakat onların inancında, tabiat üstü varlıklar hiyerarşisinde meleğin yeri belirlenmemişti. Bazen melek, Tanrı ile insanlar arasında bir şefaateci, ya da bir aracı idi, fakat çoğunlukla kendileri de tapınma objesi kabul edilirdi. İslâmiyet, bu alanda Araplar'ın inancına büyük değişiklikler getirdi. Meleklerin varlıklar hiyerarşisindeki yerlerini belirledi. Onları görevlerine göre kendi aralarında çeşitli kısımlara ayırdı. Böylece üniversal varlık hiyerarşisi içinde bir melek hiyerarşisi de kurulmuş oldu. Böylece melekler tanrılık vasfını kaybetti ve insandan farksız bir konumda sadece Allâh'ın bir varlığı olarak kabul edildi. Artık onlar da, insanlar gibi Allâh'a ibâdet etmek için yaratılmış tanrı kulları idiler.⁶¹ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in bildirdiğine göre, Ne Mesih İsa, ne de Mukarrebûn melekleri Allâh'a kul olmaktan çekinmezler. Kim Allâh'a kul olmaktan çekinirse, Allâh onların hepsini huzuruna toplayacaktır.⁶² Yine Kuran'da; “Ben insanları ve cinleri ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım.”⁶³ buyurularak, onların sadece Allâh'a kul oldukları ifade edilmiş ve meleklerin ilahlaştırılmayacağı belirtilmiştir.

⁵⁹ Yazır, Hak Dini, VII, 4601-4602.

⁶⁰ Bakara, 2/255.

⁶¹ İzutsu, Kur'ân'da Allâh ve İnsan, s: 19-20.

⁶² Nisâ, 4/172.

⁶³ Zâriyât, 51/56.

Câhiliye döneminde melekler, Allâhın kızları ve Allâh katında aracı olarak bilinirken, İslâm inancında, Allâh'ın itâatkar kulları, O'na ibâdetle meşgul olan ve kevnî işleri düzenlemekle görevli bulunan varlıklar olarak bilinmektedir.⁶⁴ Nitekim Câhiliye Arapları'nın bu durumu Kur'ân-ı Kerim'de şu şekilde eleştirilmiştir:

وجعلوا لله شركاء الجن وخلقهم وخرقوا له بنين و بنات بغير علم سبحانه و تعالى عما يصفون.

“Cinleri Allâh'a ortak koştular. Oysa ki onları da Allah yaratmıştı. Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Hâşâ! O, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir.”

Bu âyette “cin” lafzıyla kastedilenler, meleklerdir. Câhiliye müşrikleri onlara ibâdet ettiklerinden dolayı, “Melekler Allâh'ın kızlarıdır” dediler. Meleklerin cin olarak isimlendirilmeleri de, cinler gibi, gözle görülemediklerinden dolayıdır. Nitekim Katâde, Süddî ve diğer bazı İslam âlimlerinin sözlerinden *cin* kelimesinin melekleri de kapsamına aldığı anlaşılmaktadır.⁶⁵

Yahûdilik, Hristiyanlık ve Câhiliye döneminde melek inancı ile ilgili olarak yukarıda kaydettiğimiz kısa tesbitlerimizle yetinerek, İslâm'da melek inancı konusunu incelemeye geçmek istiyoruz.

⁶⁴ Nâziât, 79/51; Nisâ, 4/172; İbn Kesir, Tefsir, IV, 232.

⁶⁵ En'âm, 6/100; âyetin tefsiri için bkz. el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, VII, 241.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM İNANCINDA MELEK

2.1. KUR'ÂN VE HADİSLERE GÖRE MELEKLERİN ÖZELLİKLERİ

2.1.1. İslâm İnancında Melek Kavramı

Kur'ân ve hadislerde kaydedildiğine göre, melekler, latif cisimli, nûrânî yapılı,⁶⁶ muhtelif şekillere girebilen⁶⁷ rûhânî, havâî ve esîrî varlıklar olup,⁶⁸ Allâh'a ibâdet ve itâatle meşgul olurlar ve asla O'nun emrinden dışarı çıkamazlar.⁶⁹ Erkeklik ve dişilikleri olmayıp, sayıları sabittir. Yemezler, içmezler, uyumazlar, bedenî arzulardan uzak, nefsânî istekleri bulunmayan kanatlı varlıklardır.⁷⁰ Onlar, ruhlar gibi ayrı bir âlem ve boyutta kendilerine özgü şartların yaratıklarıdır.⁷¹ Son devir âlimlerimizden Ömer Rıza Doğrul, meleği, insanları iyiliğe teşvik eden vasıta olarak görmekte ve şöyle tarif etmektedir: "İnsanın fitratında iki câzibe vardır. Biri hayır câzibesi ki, insanı yüksek faziletlere ulaştırır. Diğeri şer cazibesi ki, insanı hayvâniyete alçaltır. Bu cazibelerin işlemesi hâricî vasıtalara bağlıdır. İnsanı hayra cezbeden vasıtaya melek, şerre cezbeden vasıtaya ise şeytan denir. Meleklerle iman edilir, şeytanlar reddedilir."⁷²

Yine, Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiğine göre melekler, Allâh'ın şerefli olarak yarattığı kullarıdır.⁷³ Onların Allâh'a eş ve evlat olmaları mümkün olmadığı gibi,

⁶⁶ Müslim, Zühd, 60; A. b. Hanbel, Müsned, VI, 153, 168; İbn Hibbân, Sahih, XIV, 25, h.no:6154; el-Beyhakî, Sünen, IX, 3, h.no: 17487; İshak b. Râhûye, Müsned, II, 278, h.no:788.

⁶⁷ Meryem, 19/16-17; Hüd, 11/69-73.

⁶⁸ Meryem, 19/64; Yazır, Hak Dini, I, 305.

⁶⁹ Tahrim, 66/6; Nahl, 16/50.

⁷⁰ Fâtır, 35/1.

⁷¹ Gölcük-Toprak, Kelam, s.358.

⁷² Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, s.246

⁷³ Enbiya, 21/26.

erkeklik ve dişilikle nitelendirilmeleri de mümkün değildir.⁷⁴ Allâh'a tam bir teslimiyet içerisinde itâat ve ibâdet ederler.⁷⁵ Ayrıca Kur'ân, onların ikişer, üçer, dörder kanatları olduğunu haber vermektedir.⁷⁶ Ancak kanatlarının nasıl olduğu hakkında Kur'ân âyetlerinde ve sahih hadislerde bir açıklamaya rastlanılmamaktadır. İslâmî kaynaklardaki bazı rivâyetlerde kanatlarının şekli ve rengi hakkında değişik tasvirler bulunsa da, bunların daha önceki kültürlerden aktarılmış olan haberler olduğu izlenimi uyanmaktadır. Çünkü melekler, gayb âlemine ait varlıklar olduğu için, akıl ile bunların şekilleri ve renkleri tespit edilemez. Bu konudaki bilgilerimiz de, ya Kur'ân'a, ya da sahih bir hadise dayandırılmak zorundadır.

Melek inancı, İslâm'dan önce Eski Yunan ve Eski Mısır felsefelerinde, Sâbiiler'de ve Hind dinlerinde de görülen bir inançtır.⁷⁷ Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bazı âyetlerden⁷⁸ meleklerle îman etmenin, İslâm'ın temel esaslarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Zaten İslâm'da önem açısından Allâh'a îmandan hemen sonra meleklerle îman gelmektedir.

Allâh'ın varlığını kabul etmeyen ateistler dışında, meleklerin varlığı hususunda görüş ayrılığı yoktur. Ancak yapıları müphem olduğu için, onların mâhiyeti ve hakîkatı hakkında ihtilaflar ortaya çıkmıştır.⁷⁹ Kur'ân'da, insanların ve cinlerin yaratıldığı madde hakkında bilgi verilmiş olmasına rağmen,⁸⁰ meleklerin neden yaratıldıkları hakkında bir kayda rastlanılmamaktadır. Ancak bazı hadislerde meleklerin nurdan yaratıldıkları ile ilgili bir takım haberler mevcuttur.⁸¹

⁷⁴ Âli imran, 3/80; Zuhruf, 43/20.

⁷⁵ Nahl, 16/49; Enbiya, 21/26; Şûrâ, 26/25.

⁷⁶ Fâtır, 35/ 1.

⁷⁷ Doğrul, Ö. Rıza, Tanrı Buyruğu Kur'ân-ı Kerim Tercüme ve Tefsiri, s. 136, 137.

⁷⁸ Bakara, 2/177, 285; Nisâ, 4/136.

⁷⁹ el-Âlûsî, Rûhu'l-Meâni, I, 118, 119; Ateş, Çağdaş Tefsir, I, 133.

⁸⁰ Hicr, 15/ 26, 27.

⁸¹ Müslim, Zühd, 60; A. b. Hanbel, Müsned, VI, 153, 168; İbn Hibbân, Sahih, XIV, 25; el-Beyhakî, Sünen, IX, 3, h.no: 17487; İshak b. Râhûye, Müsned, II, 278, h.no:788.

Dualist inanca göre, ışık iyi melek, karanlık ise kötü melektir. Yani şeytanların doğduğu kaynaktır. Hristiyanlardan bir guruba göre ise, iyi melekler iyi insanların ruhlardır.⁸² Şurası bir gerçektir ki, bir kelime bir din ve kültürden bir diğerine geçince mânâ değiştirir. Melek kelimesi de, değişik din, kültür ve sistemlerde farklı anlamlar yüklenmiş olan bir kelimedir.⁸³

2.1.2. Meleklerin Yaratılış Hikmeti

Kur'ân-ı Kerim'de de bildirildiği üzere, Yüce Allah dünyada insanlar tarafından gözle görülemediği gibi, her türlü maddi idrakin de ötesindedir. Nitekim bu hususta şöyle buyurulmuştur:

“Gözler O’nu idrak etmez. O ise gözleri idrak eder. O, latîf tir, habîr’dir.”⁸⁴

Diğer bir âyette de:

“Allah (c.c.), bir insanla ancak vahiy sûretiyle veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderir, izniyle dilediğini vahyeder. Doğrusu O, Yücedir, Hakîmdir.”⁸⁵ buyurularak bu hususa işaret edilmiştir.

Yüce Allah’ın kavranılmaz bir ulûhiyyet olmasıyla birlikte, yarattığı kullarına meçhul kalmaması için, insanların kendisiyle irtibatını temin eden bir vasıta gereklidir. Ayrıca, Yüce Allah sadece bizim vücutlarımızın değil, rûhânî kabiliyetlerimizin de yaratıcısıdır. Bunlar çok çeşitli ve gelişmeye müsaittir. İnsana sezgi, ahlak şuuru ve doğru yolda gitmek için kullandığı diğer vasıtalar gibi fitrî kabiliyetleri veren de Allah’tır. İnsan ruhu iyi ve kötü ilhamları alabilir. Nitekim iyi insanlar bazen kötü ilhamları aldığı gibi, kötü insanlar da iyi ilhamları alabilir. Yine İslâmiyet, diğer bir takım dinlerin aksine, insanın Allah ile bütünleşme imkanını reddetmiştir. İnsan insan olarak

⁸² Yaşar, Kur’ân’da Anlamı Kapalı Âyetler, s. 217.

⁸³ İzutsu, Toshihiko, Kur’ân da Allâh ve İnsan, s.50. (Tercüme, S. Ateş)

⁸⁴ En’âm, 6/ 103.

⁸⁵ Şûrâ, 42/51; Âhirette Allâh’ın görüleceği konusunda bkz: Ateş, Ehli Sünnet ve Şiâ’nın Delil Olarak Aldığı Hadisler, s. 81 vd.

kalır. Allah (c.c.) her hangi bir insanın varlığı ile birleşmez. İnsan ancak dışardan ilâhî bir tebliğ alabilir. Allah'ın insanlara gönderdiği ilâhî ilhamlar arasında keyfiyyet bakımından olduğu gibi, kemmiyet bakımından da fark vardır. Allah dostları olan kimselerin aldığı ilhamla Peygamberlerinki aynı olamaz.

Yine, insanın yaratıcısı ile irtibat haline gelmesinin mümkün olan en yüksek derecesi ve insan ile Allah arasındaki irtibatın en emin ve şaşmaz vasıtası, "Vahy" olarak isimlendirilmiştir. Bu, basit bir ilham değildir. İnsan maddedir; Allah ise ruhun ötesindedir. Şu halde Allah, insan ile her türlü doğrudan temasın ötesindedir. Bunun için bir melek, Allah'ın tebliğini, insanlara bildirmek üzere, O'nun bir insan olan elçisine nakil için bir aracı vazifesi görmektedir. Ayrıca, Peygamberlerden başka hiç bir kimse semâvî bir tebliğci vasıtasıyla vahiy alamaz. Bu tebliğci meleğin, kâinattaki maddî varlıklardan ayrı rûhânî bir varlık olduğunu belirtmek gerekir. Kur'ân-ı Kerîm bildirdiğine göre, Allah katından vahiyleri Hz. Muhammed (s.a.v.)'e getiren semâvî tebliğcinin ismi Cibrîl'dir.⁸⁶ Kısacası melekler, Allah ile insanlar arasında iletişimi sağlayan varlıklardır.

2.1.3. Meleklerin Özellikleri

Melekler, metafizik varlıklardır, gözle görülmeleri mümkün değildir, bu sebeple onların hakikatlerini ve özelliklerini akıl ile tespit etmek mümkün değildir. Onlarla ilgili bilgilerin vahye dayanma zorunluluğu vardır, bu yüzden onlar hakkındaki bilgileri ancak Kur'ân-ı Kerim âyetlerinden ve Hz. Peygamber'in sözlerinden öğrenebiliriz.

Kelâm âlimleri, genel olarak bilgi edinme yollarını, aynı derecede geçerliliğe sahip olan ve varlık hakkında elde ettikleri veriler sabit kabul edilen üç hususa indirgemişlerdir. Bunlar; duyu organları, haber ve akıldır. Bilgi elde etmenin bilinebilir, doğrulanabilir ve test edilebilir yolları olması gereklidir. Bu açıdan ilham, sezgi ve rüya gibi şeyler Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından genellikle bir bilgi, ya da daha açık bir

⁸⁶ Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 47-48.

ifadeyle gerçek bilgi kaynağı olarak kabul edilmemişlerdir.⁸⁷ Bu yüzden meleklerin şekilleri, mahiyeti ve özellikleriyle ilgili bilgiler, onlar gözle görülemediği ve duyu organlarıyla da hissedilemedikleri için sadece haberle elde edilebilir. Bu da *haber-i sâdık* olmalıdır. Ancak yalanlanması mümkün olmayan haberlerden elde edebildiğimiz bilgilerle melekler hakkında bir fikir ve kanaat sahibi olabiliriz. İslâm'ın iman ve inanç esaslarıyla ilgili dîni bilgiler ancak vahiy yolu ile elde edilebilir. Kısacası, meleklerle iman, inanç esaslarından biri olması ve mahiyetleri itibariyle müşâhede imkanları ile bilinemediklerinden dolayı onların nitelikleri hakkındaki bilgileri Kur'ân ve hadislerden anlamaktayız.

Meleklerin Kur'ân ve hadislerden tesbit ettiğimiz özelliklerini ise şöyle sıralayabiliriz:

1- Melekler, Allâh'ın emri ve izniyle insan şekline girip görülebilen varlıklardır.⁸⁸ Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de açıklandığı üzere Cebrâîl (a.s.), Hz. Meryem'e bir insan şeklinde görünmüştür: "Kitapta Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılıp doğu tarafında bir yere çekilmişti. Sonra onların önünde bir perde edinmişti. Derken biz ona ruhumuzu göndermiştik de, o, kendisine yaratılışı tam bir insan şeklinde görünmüştü. (Meryem) dedi ki: 'Ben senden, o çok Esirgeyene sığınırım. Eğer (Allah'tan) korkuyorsan (bana dokunma)!' (Ruh): 'Ben, dedi, sadece Rabbinin elçisiyim: Sana tertemiz bir erkek çocuğu hediye etmek için geldim.' (Meryem): 'Benim nasıl oğlum olur, dedi, bana bir insan dokunmadı ve ben bir kahpe de değilim?' (Cebrâîl): 'Öyledir ama', dedi, Rabbin: 'O bana kolaydır. Onu insanlara bir mu'cize ve bizden bir rahmet kılmak için (böyle yaratacağız)' dedi ve iş olup bitti."⁸⁹

Ayrıca, Kurân'da Hz İbrâhîm ve Hüd'a (a.s.) gelen, insan sûretindeki meleklerden bahsedilmektedir. Yine Câbir (r.a.) tarafından nakledilen bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v.), bazı peygamberlerin ve Cibrîl'in nasıl olduklarını anlatırken, Cibril'in Dıhye b.

⁸⁷ Bu konuda bkz. Keskin, İslâm Düşüncesinde Bilgi Teorisi, s. 62-63.

⁸⁸ Zâriyât, 51/24-28; Hüd, 11/77-78; Meryem, 19/17-19; el-Buhârî, İmân, 37; Bed'ul-Halk, 6,7; Müslim, İmân, 1; A. b. Hanbel, Müsned, I, 353, IV, 235; el-Hindî, Kenzul Ummâl, X, 30068; es-Suyûtî, el-Habâik, s: 225; el-Bosnavî, Risâle-i Temessül-i Cibrîl. 1-5 Varak.

⁸⁹ Meryem, 19/16-21.

Halife 'ye benzediğini ifâde etmektedir. Ancak hadiste Cibrîl'in aslî sûretinin değil, temessül etmiş halinin ona benzediği anlatılmaktadır.⁹⁰

Kısaca belirtmek gerekirse, insanlar bu dünya şartlarında sahip oldukları gözleriyle melekleri gerçek şekillerinde göremezler. Çünkü insanların gözleri onları görebilecek şekilde yaratılmamıştır. Ancak bu husus meleklerin inkarını gerektirecek bir durum değildir. Çünkü insan gözü belirli maddî şartlarda ve mesafelerdeki varlıkları görebilecek şekilde yaratılmıştır.⁹¹ Hatta insan gözü, mikrop gibi çok küçük nesnelere bile çıplak gözle göremez. İnsan gözü, rûhânî-latîf varlıkları görebilecek bir özellikte yaratılmadığı için, âyet ve hadislerde haber verildiği üzere melekleri de ancak insan şekline girdikleri zaman görebilmiştir. İşte tarih boyunca bir kısım insanlar, meleklerin gerçek şekillerini göremedikleri için onlara inanmak istememişlerdir. Yine, melekler latîf varlıklar oldukları için akıl zarûrî olarak onların varlığını bulamayabilir. Ancak biraz düşünülürse, böyle varlıkların da bulanabileceği anlaşılabilir. Nitekim günlük hayatta gözlerimizle göremediğimiz fakat varlığını mutlak surette kabul etmek zorunda bulunduğumuz –radyo dalgaları, x ışınları gibi- bir çok şeyin mevcut olduğu artık genel kabul gören bir gerçektir.⁹²

Bu hususta daha birçok âyet ve hadise rastlamak mümkündür, fakat biz bu konuyu ilerde ayrı başlık altında inceleyeceğimizden şimdilik bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.

2- Kur'an ve hadislerde bildirildiğine göre meleklerin kanatları vardır. Nitekim Kur'ân-ı Kerimde; (الحمد لله فاطر السماوات والارض جاعل الملائكة رسلا اولي اجنحة مثنى وثلاث و رباع) "Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer ve dörder kanatlı elçiler yapan, yaratmada da dilediği kadar artıran Allâh'a hamd olsun. Allâh şüphe yoktur ki her şeye kâdirdir."⁹³ buyurulmaktadır.

⁹⁰ Müslim, İmân, 271.

⁹¹ Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 288.

⁹² Sofuoğlu, İslâm Dini Esasları, s. 101-102.

⁹³ Fâtır, 35/1.

Kur'an'ın bu ifadesini destekleyen birçok hadis bulunmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'in bazı hadislerinde meleklerin kanatları ile ilgili bilgilere rastlamak mümkündür.

Mesela; Ebû İshak eş-Şeybânî, Zirr ibn Hubeyş'e 'فكان قاب قوسين أو ادنى فأوحى الی' : İşte o zaman araları iki yay arası kadar, belki daha da yakın olmuş; o sırada da Allah, kuluna vahyedeceğini etmiştir' ayeti hakkında sorduğunda o, İbn Mes'ûd'un 'Rasûlullah (s.a.v.) Cibril'i altı yüz kanatlı olarak gördü' dediğini haber vermiştir.⁹⁴

Yine Zir b. Hubeyş (r.a.)'den şöyle rivayet edilmiştir: Ben Safvân b. Assâl el-Murâdî'nin yanına uğradım. Kendisi bana: Ne maksatla geldin? Diye (geliş sebebini) sordu. Ben: İlim tahsil ederim, dedim. Safvân bunun üzerine: Şüphesiz ben Rasûlullâh (s.a.v.)'den şunu buyururken işittim: "İlim talebi uğrunda evinden çıkan herkesin bu davranışından melekler rıza ve hoşnutluklarını açıklamak üzere kanatlarını onun için indirdiler."⁹⁵ Aynı şekilde Ebû Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste de Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: "Allah gökteki meleklerle bir şeyin infaz edilmesini emrettiği zaman, düz bir taş üstünde hareket ettirilen zincir sesi gibi heybetli olan bu ilâhî buyruğa (korku içinde) tam manasıyla inkıyât etmek üzere melekler kanatlarını birbirine vururlar. Kalplerinden bu korku gidince de bunlar: Cebrail, Mikail gibi mukarrebîn meleklerle: Rabbiniz ne söyledi? diye sorarlar. Mukarrebîn melekleri: Allah hak söz söyledi, diye Allah'ın emir ve hükmünü bildirirler ve Allah yüce ve büyüktür derler. Allah Rasûlü buyurdu ki: İşte bu suretle kulak hırsızları şeytanlar, Allah'ın verdiği emir ve hükümleri işitirler. Bu esnada kulak hırsızları o şeytanlar (yerden göğe kadar) birbirinin üstünde sıralanmışlardır. Bu durumda iken en üstteki şeytan melekler arasında cereyan eden konuşmayı işitir ve bu sözleri, altındaki şeytana hemen aktarır. Bazen üstteki şeytan işittiği haberi altındakine ve o da kâhin veya sâhirin diline atmadan önce bir ateş parçası üstteki şeytana erişir ve onu yakar. Bazende haberi alttakine ulaştırıncaya kadar ateş ona ulaşmaz. Nihayet kendisine haber ulaşan kâhin veya sâhir o

⁹⁴ el-Buhârî, Bed'u'l-Halk, 7.

⁹⁵ Ebû Dâvûd, İlim, 1; et-Tirmizî, İlim, 19; en-Nesâî, Tahâret, 112; İbn Mâce, Mukaddime, 17; A. b. Hanbel, IV, 239, 241; V, 196.

haberle beraber yüz yalan uydurup(sağa sola) söyler. Neticede gökten işitilmiş olan söz gerçekleşir. (Kahin ve sâhir bunu istismar eder ve ettirir.)”⁹⁶

Ancak, bu kanatların mahiyetleri hakkında bir açıklamaya rastlanılmamaktadır. Bu kanatlar, dünyada gördüğümüz birtakım kanatlı varlıklarınki ile kıyas edilmemelidir. Kur’an ve hadislerde meleklerin kanatlı olduklarından bahsedilmesi, tarih boyunca bilgi seviyesi farklı düzeyde olan müslümanlar arasında, onların adeta kuşlar gibi kanatlı varlıklar olduğu imajını uyandırmıştır. Öyle anlaşılıyor ki bu, mecâzî bir anlatım olup, onların görevlerini çok suratlı bir şekilde yaptıklarını ifade eder. Melek denilince kuş gibi bir varlık düşünülmemelidir.⁹⁷ Meleklerin mahiyetini ancak yüce Allâh ve onları aslî sûreti ile gören Peygamberler bilebilirler. Meleklerin kanatlarının fazlalığı ise, onların, Allâh’ın emirlerini yerine getirmede ve elçiliğini tebliğ etmedeki hızlarını, Allâh katındaki derecelerini ve değerlerini gösterir.⁹⁸ Ayrıca âyette geçen ‘Cenah’ kelimesinin yön ve cihet manasına geldiğini, bu sayıların da çokluk ifade ettiğini söyleyenler de vardır.⁹⁹

3- Kur’an ve hadislerde bildirildiğine göre, melekler güçlü varlıklardır. Nitekim Kur’ân’da; “Sûr’a bir üfürülüşle üfürüldüğü, yer ve dağlar kaldırılıp bir vuruşla birbirine vurulduğu zaman işte o gün ne olacaksa olacak, kıyamet kopacak, gök parçalanacaktır; çünkü o gün gök, çok zayıftır. Melekler göğün yanlarındadır ve Rabbının Arş’ını, o gün onlardan sekiz tanesi başlarının üzerinde taşıyacaktır.”¹⁰⁰ buyurularak meleklerin güçlerine işaret edilmektedir. Rasulullah (s.a.v.) da bir melekten bahsederek, onun kulak memesi ile boynunun arasının yaya yediyüz yıl mesafe olduğunu haber vermektedir.¹⁰¹

⁹⁶ el-Buhârî, Tevhîd, 32; Tefsîr-i Sûre, 15, 34; et-Tirmizî, Tefsîr-i Sûre, 34; İbn Mâce, Mukaddime, 13; ed-Dârimî, Mukaddime, 15.

⁹⁷ Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 288.

⁹⁸ Sofuoğlu, İslam Dini Esasları, s. 97; Kılavuz, Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş, s.176.

⁹⁹ Yazır, Hak Dini, VI, 3973.

¹⁰⁰ Hâkka, 69/ 13-17.

¹⁰¹ Ebû Dâvud, Sünne, 18.

4- Yine Kur'an ve hadislerden öğrendiğimize göre melekler çok sūr'atli varlıklardır.¹⁰² Onlar çok kısa zamanda uzak mesafelere gidebilirler. Fakat onların gelip gitmesi, inmesi, çıkması, bizimkilere benzemez. Bir anda gökten yıldırımlar indiren, zamandan ve mekandan münezzehten olan Allâh, dilerse saniyeden daha az bir sürede melekleri uzak mesafelere götürüp getirebilir.¹⁰³

Rûhâni varlıklardan olan meleklerin hızlarını anlamak için şu âyete bakmak yeterlidir: "Birisi, yüksek derecelerin sahibi olan Allah'tan, kafirler için vuku bulacağı muhakkak olan ve hiçbir önleyicisi bulunmayan bir azâb istemektedir. Öyle ki, melekler ve ruh , ona, süresi elli bin yıl olan bir günde yükselirler."¹⁰⁴

Kur'ân'ın, yukarıda kaydettiğimiz "*Elli bin yıl süren gün*" ifadesi hakkında çeşitli tefsirler vardır. Süleyman Ateş'in kaydına göre, bazı müfessirler bunun. tâ yedi kat göğün üstüne kadar olan mesafe olduğunu söylemişlerdir. Diğer bazılarının göre bu gün, kıyamet günüdür. Kimine göre bu süre, dünya süresidir. Kimine göre ise bu. bir farz ve takdirdir ve anlamı şöyle demektir: Meleklerden başkaları, söz gelimi insanlar, günümüzde bilinen en yüksek hız olan ışık hızı ile Allah'ın emrinin ulaştığı yerin en aşağısından, Allah'ın emrinin sonu olan yedi kat göğün üstüne çıkmaya çalışsa, ancak elli bin yılda çıkar. İşte bu kadar uzun mesafeyi melekler, bir saatte alırlar. Bu gibi anlatımlar Allah'ın yüceliğini gösteren temsîlî bir ifadelerdir.¹⁰⁵

Nitekim Secde süresi'nde de; "Gökten yere kadar işleri tedbir edip yürüten Allâh'tır. Sonra tedbir olunan emirler, sizin hesabınızla bin yıl tutan mesafeye, bir gün içinde yükselir"¹⁰⁶ buyurulmaktadır.

Kur'ân'ın verdiği başka bir bilgiye göre melekler, dünyanın bin yıl sürecek mesafesini bir günde katedecek derecede hızlı varlıklardır. Hac Süresi'nde bu hususla

¹⁰² et-Taberî, Camiu'l-Beyân, XXIX, 44; İbn Kesîr, Tefsir, VII, 11.

¹⁰³ Kılavuz, Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş, s.176.

¹⁰⁴ Meâric, 70/1-4.

¹⁰⁵ Bkz, Ateş, Çağdaş Tefsir, X, 59-60.

¹⁰⁶ Secde,32/5.

ilgili şöyle buyurulmaktadır: “Senden başlarına acele azap getirmeni istiyorlar. Rabb’ının katında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir.”¹⁰⁷

Meâric Sûresi’ndeki âyette, ‘*Ellibin yıl miktarı*’ geçmektedir. Bu âyette, Hac Sûresi’ndeki gibi, ‘*sizin saydıklarınızdan*’ kaydı yer almamaktadır. Öyleyse bu, bizim saydıklarımızdan değil de Allâh’ın katındaki yıllardan olsa gerektir. Allâh katındaki bir gün ise dünyanın bin yılına karşılıktır.

Allah katındaki bir günün insanların saydıklarına göre bin yıl olması konusunda farklı tefsirler mevcuttur. Ebû Müslim ve Râzi’nin görüşüne göre, bir günlük azap, şiddetinden dolayı bin yıl azap gibi gelir ve bin yıl gibi uzun sürer. Nitekim hasta olup da sabaha kadar uyku tutmayan kimseye gecen nasıl geçti diye sorulsa, o, bin yıl gibi uzun geçti diye cevap verir..

İkinci bir tefsire göre, bu ifade hesap zamanlarında âhiret günlerinin uzunluğunu gösterir. Hesabın şiddetinden dolayı orada bir tek gün, insanlara bin yıl gibi uzun gelir.

Bu konudaki üçüncü bir tefsire göre, bir günle bin yıl Allah katında birdir.¹⁰⁸

Kısa bir hesaplama yaparsak, 365 gün olan bir dünya yılını, 50,000 rakamıyla çarptığımızda 18,250,000 gün eder. Kur’ân’ın haber verdiği göre, Allâh’ın bir günü, 1000 dünya yılına eşittir ve bu uzaklık, 18,250,000 çarpı bin yıl olur ki, bunun da ne kadar çok gün yapacağı açıktır: 18,250,000,000. Allâh’ın izniyle işte bu miktardaki bir mesafeyi melekler bir günde alırlar.¹⁰⁹

5- Yüce Allâh’ın bildirdiğine göre, melekler Allâh’a ibâdet ederler, isyan etmez ve asla O’nun emrine itâatten çıkmazlar. Hangi iş için yaratılmışlarsa onu yaparlar. Sürekli Allâh’a ibâdet ve itâatle meşgul olurlar ve O’nu tesbih ederler.¹¹⁰ Aşağıda kaydedeceğimiz âyetlerde Yüce Allâh bu konuda şöyle buyurmaktadır:

¹⁰⁷ Hac, 22/47.

¹⁰⁸ er-Râzi, Tefsîr-i Kebîr, XXIII, 46; Ateş, Çağdaş Tefsîr, VI, 35-36.

¹⁰⁹ Aksoy, Kur’ân Işığında Teknolojik İlimle Açıklanan İmanın Temel Esasları, s.190-200.

¹¹⁰ Bakara, II/30; Sâffât, 37/165,166; Ebû Dâvud, Salât, 47; et-Tirmizî, Zühd, 9; en-Nesai, Salât, 1.

“Göklerde ve yerde ne varsa Allâh’ındır. Onun katındakiler O’na ibâdet etmekten büyüklenmezler ve yorulmazlar. Gece ve gündüz usanmadan O’nu tesbih ederler.”¹¹¹

“Onlar, üstlerindeki Rab’lerinden korkarlar ve emredildikleri şeyi yaparlar.”¹¹²

“Onlar, Allâh’ın kendilerine emrettiği şeylere asla isyan etmezler, neye memur edilirlse onu yerine getirirler.”¹¹³

Hız. Peygamber de, bazı hadislerinde meleklerin Allâh’a itaat edip asla O’nun emrinden çıkmadıklarını, ne buyurursa yerine getirdiklerini, O’nu takdis ve tesbih ettiklerini haber vermiştir.¹¹⁴

6- Yine Kur’ân ve hadislerde haber verildiğine göre, melekler Allâh’tan korkarlar.¹¹⁵ Nitekim bazı âyetlerde Yüce Allâh bu hususta şöyle buyurmaktadır:

“Zaten göklerde ve yerde bulunan bütün canlılar ve melekler, hiç büyüklük taslamadan Allâh’a secde ederler. Üstlerindeki Rab’lerinden korkarlar ve yalnız emrolunduklarını yaparlar.”¹¹⁶

“Gök gürültüsü O’na hamd ile, melekler ise O’nun korkusundan tesbih ederler. O, yıldırımları gönderir ve dilediğine isabet ettirir. Böyle olduğu halde, onlar, Allah hakkında yine de mücadele ediyorlar. Halbuki O, kendisine galip gelinemeyecek kadar çetindir.”¹¹⁷

Meleklerin Allah’tan korkmaları hususunda kaynaklarımızda bazı hadisler yer almaktadır. Nitekim bir rivayete göre, Allâh’ın öyle melekleri vardır ki, onların Allâh’tan korkularını tarif etmek mümkün değildir. Bunlardan kimi devamlı gözyaşı

¹¹¹ Enbiyâ, 21/19,20.

¹¹² Nahl, 16/50.

¹¹³ Tahrim, 66/6.

¹¹⁴ Ebû Dâvud, Salât, 47; et-Tirmizî, Zühd, 9; en-Nesaî, Salât, 1.

¹¹⁵ Enbiyâ, 21/28; Nahl, 16/50; Râd, 13/13; el-Hindî, Kenzü’l-Ummâl, VI, 15163; İbn Kesîr, IV, 199, VI, 3.

¹¹⁶ Nahl, 16/49-50.

¹¹⁷ Ra’d, 13/13.

dökerler, ancak namaz kılan bir meleğe rastladıklarında gözyaşları diner. Bir kısmı vardır, Allâh'ın yerleri ve gökleri yarattığı günden beri başları secdededir ve hiç kalkmamıştır, kıyamete kadar da kalkmaz. Bazıları da yerler ve gökler yaratıldığı günden beri rukûdadır, kıyamete kadar başlarını kaldırmazlar. Kıyamette bütün bu melekler başlarını kaldırıp Allâh'a:

‘Ey Rabbimiz! Seni tenzih ederiz, Sana hakkıyla kulluk edemedik’ derler.”¹¹⁸

Meleklerin bu korkuları Allâh'ın azamet ve celâlinden kaynaklanmaktadır.

Ancak namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek gibi ibadetler insanlara mahsus ibadetler olup, melekler bunlarla yükümlü değildirler. Onların kendilerine mahsus ibadet ve taatleri söz konusudur. Bazı hadislerde söz konusu edilen, meleklerin müslümanların yapmış oldukları bu gibi ibadetlere iştirakleri hususu, bu ibadetlerin Allâha itaat anlamına geldiğini ve O'nun rızasına uygun olduğunu, inananların bu davranışından Allâh'ın hoşnud olduğunu göstermek, bu gibi ibadetlerin azamet ve faziletini ortaya koyarak mü'minleri bunları yapmaya teşvik etmek anlamları taşır.

7-Melekler günahlardan uzak ve mâsum varlıklardır.¹¹⁹ Nitekim Kur'ân-ı Kerîm bu hususta şöyle demektedir:

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında emrettikleri şeylerde Allâh'a isyan etmeyen ve yalnız emrolduklarını işleyen katı ve sert melekler vardır.”¹²⁰

“Sözleriyle O'nun önüne geçmezler ve yalnız O'nun emriyle amel ederler.”¹²¹

Yukarıda kaydetmiş olduğumuz âyette de görüldüğü gibi, melekler Allâh'a isyan etmezler, asla O'nun emrinden çıkmazlar. Bu durumda bazı kaynaklarda yer alan ve meleklerin günah işlediklerinden bahseden bir takım rivâyetler bu âyetlere ters düşmektedir. Nitekim İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu, meleklerin tamamınının

¹¹⁸ İbn Kesîr, Tefsîr, VI, 3.

¹¹⁹ Tahrim, 66/6; Nahl, 16/50.

¹²⁰ Tahrim, 66/6.

¹²¹ Enbiyâ, 21/27.

günahlardan masum olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak nasların manaları üzerinde düşünmeksizin zahiri (dış) anlamlarında ısrar eden Hâşeviyye'den bazıları aksini iddia ederek kendilerince bir takım deliller öne sürmüşlerdir.

Bazı hadis kaynaklarında meleklerin masumluluğu konusuyla çelişen proplemli bazı hadislerle rastlanmaktadır. Hz. Âdem'in yaratılışı ile ilgili soru sormaları, Hârut ve Mârut isimli meleklerin sihir öğretmeleri ve meleğin içki içmesine dair rivayetler bunlardandır.¹²²

Meleklerin masum olduklarını savunanların ve karşıt fikirde olanların delillerini burada kaydetmek yerinde olacak kanaatindeyiz. Meleklerin masum olduğunu söyleyenler şunları delil getirmektedirler:

1- Yukarıda kaydettiğimiz âyetler delil olarak kaydedilmektedir. Bu âyetler meleklerin günahsız olduklarını ve her işlerini Allâh'ın emriyle yaptıklarını göstermektedir.

2- Kur'ân ve hadislerde belirtildiğine göre melekler insanları günahlarından dolayı kınamaktadırlar. Şâyet, kendileri de günahkâr olsalardı, onların kınamaları doğru olmazdı.

3- Yine Kur'ân ve hadisler meleklerin gece ve gündüz Allâh'a ibâdet ve tesbihte bulduklarını haber vermektedir. Bu şekilde devamlı ibâdet eden varlıkların günah işlemesi elbette mümkün değildir.

Meleklerin günah işleyebilecekleri kanaatinde olan kimseler ise görüşlerini isbatlamak için şu delilleri öne sürmektedirler:

1- *“Biz Seni hamdinle tesbih edip dururken, Sen Yeryüzünde bozgunculuk edip kan dökecek kimseler mi yaratacaksın? demişlerdi.”*¹²³ Bu görüşte olanlar, bu âyette, Allâh'a karşı bir itiraz vardır, bu ise büyük günahdır, demektedirler.

¹²² Bkz, A.b. Hanbel, Mûsned, II, 134.

¹²³ Bakara, 2/30.

2- Yukarıda kaydedilen âyetten de anlaşılacağı üzere melekler insanları, adam öldürmek, bozgunculuk yapmak gibi hususlardan dolayı kınamaktadırlar. Bu ise bir gıybettir, gıybet de büyük günahlardandır.

3- Yine aynı âyetten öğrendiğimize göre, “Biz Seni hamdinle tesbih ve takdis ediyoruz” diyerek kendilerini övüyorlar. Bu davranış da helak edici günahlardandır. Çünkü Allâh (c.c.), “Kendinizi temize çıkarmayın”¹²⁴ buyurmaktadır. Hz. Peygamber de bir kimsenin kendisini övüp temize çıkarmasını hoş karşılamamış ve bu hususta Enes b. Malikten gelen bir hadiste şöyle buyurmuştur: “Üç şey helâk edicidir, üç şey de kurtarıcıdır. Helâk eden üç şey şunlardır: Verilmesi gerekenleri verilmeyen cimrilik, peşinden koşulan arzû, (kapis) ve kendini beğenmişlik!. Kurtarıcı olan üç şey de şunlardır: Gizli yerde de açık yerde de Allah korkusu, fakirlikte de zenginlikte de tutumluluk ve öfkeli anında da sevinçli anında da adâletli davranma!”¹²⁵

4- Kur’ân’da haber verildiği üzere meleklerin لا علم لنا الا ما علمتنا “Bizim, Senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yok.”¹²⁶ sözleri Cenâb-ı Hak’tan bir özür dilemeye benzemektedir. Şayet daha önce bir günah işlemeselerdi elbette meleklerin özür dilemesine gerek kalmazdı.

5- Yine âyet-i kerîme’de bildirildiği üzere, Cenâb-ı Hak meleklerle “Eğer doğru sözlü iseniz, bunların isimlerini bana haber verin.”¹²⁷ buyurmuştur. Bu âyet, meleklerin daha önce söyledikleri şeylerin yalan olduğunu göstermektedir, diye delil getirmektedirler.

Meleklerin günah işlediklerini savunanlar, bu konuda isrâiliyât türünden bazı uydurma rivâyetlere de sarılmışlardır. Nitekim Hârut ve Mârut adlı iki meleğin Zühre ile münasebetleri ve sihir yapmalarıyla ilgili asılsız bir takım rivâyetleri delil olarak

¹²⁴ Necm, 53/32.

¹²⁵ el-Kudâî, Müsnedü’ş-Şihâb, I, 214, no:325; 215, no: 326, 327; Ebû Nuaym, Hilyetü’l-Evliyâ, II, 343; VI, 268-269; krş. el-Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ, I, 323.

¹²⁶ Bakara, 2/32.

¹²⁷ Bakara, 2/31.

zikretmektedirler. Ahmed b. Hanbel'in Mûsned'inde yer alan konuyla ilgili bir rivâyet şu şekildedir:

İbn Ömer'in bildirdiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle demiştir: "Allâh Âdem'i (a.s.) yeryüzüne indirince melekler:

- Yâ Rab! Biz seni hamdinle tesbih ve takdis edip dururken orada bozgunculuk edecek, kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın? Demişlerdi. Allâh da:

- Sizin bilmeyeceğinizi herhalde ben bilirim. Demişti. Melekler buna karşı şunu ileri sürdüler:

- Yâ Rab! Biz sana âdemoğulları'ndan daha itâatliyiz. Buna cevap olarak Allâh meleklerle:

- Meleklerden ikisini getirin! Onları yeryüzüne indirelim ve ne yapacaklarına, nasıl davranacaklarına bakalım! Dedi. Melekler:

- Yâ Rab! Hârut ve Mârut'u getirdik. Dediler. Onlar yeryüzüne indirildiler. İnsanların en güzel şeklinde, *ez-Zühre* onlara temessül ettirildi. Zühre, Hârut ve Mârut'un yanına vardı. Bu iki melek Zühre'den nefsini istediler (ondan zevk almak istediler). Zühre:

- Şu şirk kelimelerini söylemeden teklifine yanaşmam, dedi. Melekler:

- Vallâhi biz, ebediyyen hiç bir şeyi Allâh'a ortak koşmayız. Dediler. Kadın onlardan ayrıldı gitti. Sonra kucağında bir çocukla geldi. Melekler yine ondan kâm almak istediler. Kadın:

- Bu çocuğu öldürmeden olmaz vallâhi, dedi. Hârut ve Mârut:

- Hayır, vallâhi onu asla öldürmeyiz. Karşılığını verdiler. Kadın onlardan ayrıldı gitti. Sonra elinde bir şarap kadehi ile geri geldi. Melekler kadından tekrar kâm almak istediler, kadın:

- Bu şarabı içmedikce olmaz vallâhi, dedi. Şarabı içtiler, sarhoş oldular, kadınla düşüp kalktılar ve çocuğu öldürdüler. Melekler içkinin tesirinden kurtulunca kadın:

- Vallâhi bana karşı yapmayız diye direndiğiniz her şeyi sarhoşken yaptınız, dedi. Hârut ile Mârut dünya azâbı ile âhîret azâbından birini tercihte serbest bırakıldılar da, dünya azâbını tercih ettiler.”¹²⁸

Benzer rivâyetleri Taberî ve İbn Kesir de kaydetmiştir. Yukarıdaki rivâyet, İbn Hibbân tarafından da Sahih’inde kaydedilmiştir. Rivâyet bu kanaldan ‘garîb’dir. Taberî’nin rivâyeti de ‘garîb’dir. Rivâyet Abdullah b. Ömer vasıtasıyla Ka’bu’l-Ahbâr’dan alınmıştır. Onun sözüdür ve isrâiliyyâttır. İbn Kesîr, el-Bidâye adlı eserinde bu rivâyetleri tahlil ettikten sonra tamamının isrâiliyyât olduğunu belirtmiştir.¹²⁹

Bu rivâyetler hakkında genel bir değerlendirme yapan Abdullah Aydemir, Hârut ve Mârut’un Zühre ile alâkalı maceralarının tamamının batıl olduğunu, akıl, mantık ve İslâmî ölçüler bakımından reddedilmeleri gerektiğini ve İslâm ile taban tabana zıt isrâiliyyâttan olduğunu belirtmektedir. Mahmud M. Şâkir de, Ahmed b. Hanbel’in ve diğerlerinin bu konudaki rivâyetlerini tahlil etmiş ve Hz. Peygamber’e merfu olarak ulaşan bir rivâyetin mevcut olmadığını tesbit etmiştir.¹³⁰

Hârut ve Mârut hakkındaki bütün bu rivâyetler hakkında yukarıda kaydettiğimiz değerlendirmelerden sonra, onların insanlara sihir öğretmelerine delil gösterilen Bakara Sûresi’nin 102. âyetini aşağıda kaydetmek istiyoruz:

“Şeytanların, Süleyman’ın hükümrânlığı aleyhine uydurup söyledikleri şeylere uydular. Halbuki Süleyman küfretmemişti. Asıl şeytanlar sihri ve Bâbil’deki Hârut ve Mârut adlı iki meleğe indirilen şeyleri insanlara öğreterek küfretmişlerdi. Oysa bu iki melek, ‘biz fitneyiz; sakın küfretme!’ demedikçe, hiç kimseye bir şey öğretmezlerdi. Buna rağmen onlar, bu ikisinden, kişiyle karısının arasını bozacak şeyler öğreniyorlardı. Gerçi Allâh’ın izni olmadıkça, onlar bu öğrendikleriyle hiç kimseye zararlı olamazlar. Onlar kendilerine, fayda değil zarar verecek şeyleri öğrenirler. Şüphesiz onlar, bunu

¹²⁸ A.b.Hanbel, Müsned, II, 134; krş. İbn Hibbân, Sahih, XIV, 63, no: 6186; el-Beyhakî, Sünen, X, 4, no: 19461; Hâkim, Müstedrek, II, 480, no: 3655.

¹²⁹ İbn Kesîr, el-Bidâye, I, 38; İbn Hibbân, Sahih, XIV, 63, no: 6186; et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, I, 364-365.

¹³⁰ Aydemir, Abdullah, Tefsirde İsrâiliyyât, s. 154- 158.

satın alan kimselerin, âhirette nasibi olmadığını biliyorlardı. Keşke kendilerini ne kötü birşeye mukabil satmış olduklarını bilselerdi.”¹³¹

İslâm âlimlerinin kaydettiğine göre, âyette geçen *وما أنزل على الملكين* “Meleklerle indirilen şey” ifadesiyle kastedilen bir sihir değil, fesatçı ve kötü kimselerin elinde küfre vesile olabilecek bilimsel gerçeklerdir, kısacası büyüün de kendisine dayanılarak yapıldığı temel bilgilerdir. Sihirin çok yaygınlaştığı, toplumlarına göre yüksek seviyede bir takım bilgilere sahip olan ve bunu istismar ederek halkı şirk ve küfre, ilahlık taslayan Nemrut’ların boyunduruğuna sokmaya çalışan büyücülerin tasallutundan insanları kurtarmak üzere Allah tarafından Bâbil’e Hârut ve Mârut adlı iki melek indirilmişti. Bunlar büyüün de kendisine dayanılarak yapıldığı temel bilgileri halka öğreterek sihirbaz ve Nemrut’ların nüfuzlarını kırmışlardı. Bu iki melek, *biz bir fitneyiz, öğreteceğimiz şeyler fitneye müsâittir, suistimali küfürdür, sakın sen bunları öğrenip kötü yolda kullanarak küfre girme*, diye bu bilgileri öğrettikleri kimselere öğüt vermişlerdi. Dolayısıyla bu âyetin yukarıda kaydedilen asılsız rivayetlerde anlatıldığı gibi Hârut ve Mârut’un sihir öğrettiği iddiasıyla bir ilgisi yoktur. Ayrıca, aynı âyette, yapılması küfür ve şirk olduğu açıkça ifade edilen bir şeyi meleklerin yapmaları asla söz konusu olamaz.¹³² Zaten bir çok İslâm âlimi tarafından, meleklerin günah işleyip içki içerek zina yaptıkları ve insanlara sihir öğrettiklerini belirten Hârut ve Mârut’la ilgili rivâyetlerin, sağlam ve güvenilir olmadıkları belirtilmiş ve bunların İslâmı bağdaşmayan İsrailiyât türünden haberler oldukları önemle vurgulanmıştır.

Meleklerin Allâh’a kulluk etmeleri ve hayır işlerini yürütmeleri, görevlerini yerine getirmeleri zorunludur. Onlar iradeleri ile hareket etmezler. Allâh’ın emrinden çıkma, ya da kendi başlarına iş yapmaları söz konusu olmayınca, günaha düşmeleri ve kötü iş yapmaları da nümkün değildir.¹³³ Öyleyse bazı hadis kaynaklarındaki meleklerin masumluğuna aykırı düşen, onların Allâh’a âsi olduklarını ifade eden rivâyetleri sahih kabul etmek mümkün gözükmemektedir.

¹³¹ Bakara, 2/102.

¹³² Ayrıca bkz. Ateş, Kur’ân Ve Hadislere Göre Cinler-Büyü, s. 230-251.

¹³³ Kılavuz, İslâm Akâidi, s. 185.

İslâm âlimleri, meleklerin günah işlemeye muktedir olup olmamaları konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Felsefecilerin ve Cebriye mezhebi mensuplarının çoğuna göre onlar, sadece hayır işleyebilen varlıklardır. Onların şer ve kötü şeyler yapabilme gücü yoktur.

Mu'tezile ve fakihlerin çoğuna göre ise, onlar iyi ve kötü iş yapmaya muktedirlerdir. Nitekim bu âlimler görüşlerini desteklemek için şu delilleri öne sürmüşlerdir:

a- Kur'ân'da anlatıldığı üzere meleklerin Cenâb-ı Hakka *أَجْعَلُ فِيهَا مِنْ يَفْسُدُ فِيهَا* 'Orada fesat çıkarıp kan dökecek kimseler mi yaratacaksın?'¹³⁴ demeleri, bir günahdır veya, iyi olanı terketmedir.

b- Kur'ân-ı Kerîm'in'de Yüce Allah (c.c.): *وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَٰهٌ مِثْلُ مَا لِلَّهِ فَعَسَىٰ أَمْرُهُمْ كَعَمْرِهِمْ* "O (meleklerden) kim: 'Ben de Allah'tan başka bir ilâhım' derse, onu Cehennem'le cezalandırırız."¹³⁵ buyurmuştur. Bu âyetten meleklerle de yasak konulduğu anlaşılır, demişlerdir.

Ayrıca Allah, *لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ* "Onlar Allah'a ibadetten asla kibirlenmezler."¹³⁶ buyurmuştur. Bu da meleklerin kibirlenme gücüne sahip olduklarını gösteriyor.

c- Eğer melekler hayır işlememeye muktedir olmasalardı, o hayırları yaptıklarından dolayı övülmezlerdi. Çünkü bir kimse kötülük yapmaya zaten güç yetiremiyor da, onun için kötülük yapmıyorsa bu övülecek bir husus değildir. Melekler kötülük yapmaya güçleri yettiği halde, onu yapmıyorsa, o zaman övgüye layık olurlar. Ancak Fahrüddîn er-Râzi, bunun mantıksız olduğunu belirtmektedir.¹³⁷

¹³⁴ Bakara, 2/ 30.

¹³⁵ Enbiyâ, 21/26.

¹³⁶ Enbiyâ, 21/19.

¹³⁷ er-Râzi, Tefsîr-i Kebîr, II, 255.

8- Kur'ân-ı Kerim'de bildirildiğine göre, meleklerin erkeklik, dişilik, evlenme ve çoğalmaları yoktur.¹³⁸ Fakat Câhiliye devri insanları, melekleri Allâh'ın kızları olarak kabul ediyorlardı. Kendilerinin kız çocuğu olduğu zaman yüzleri kararıyor, utançlarından toplum içine çıkamaz hâle geliyorlardı. Erkek çocukları kendilerine, kızları ise Allah'a tahsis ediyorlar ve Allâh'a evlat isnad ediyorlardı. Onların bu asılsız inançlarını Kur'ân-ı Kerim şöyle anlatmaktadır: “(Ey Muhammed!) Müşriklere sor bakalım, kızlar Rabb'inin da oğlanlar kendilerinin mi? Yoksa onların huzurunda biz melekleri dişi olarak mı yarattık? Bilesiniz ki onlar, iftiraları yüzünden Allâh doğurdu diyorlar ve elbette yalan söylüyorlar. Allâh kızları oğlanlara tercih mi etmiştir? Sizin neyiniz var; nasıl hükmediyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa sizin bu konuda açık bir deliliniz mi var?”¹³⁹

“Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saymışlardır. Bu kimseler onların yaratılışına şahit mi olmuşlardır? Onların bu şehâdetleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.”¹⁴⁰

Yukarıda kaydettiğimiz bu âyetlerde görüldüğü gibi, müşrikler azarlanarak Allâh'a evlad atfedilemeyeceği, meleklerin dişi veya erkek olamayacağı bildiriliyor.

9-Kur'ân ve hadislerden anlaşıldığına göre, melekler ölümlü varlıklardır.¹⁴¹ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de ifâde edildiği üzere onlar da insanlar ve cinler gibi ölürlür. Bu konuyla ilgili bazı âyetleri aşağıya kaydetmek istiyoruz:

و نفخ في الصور فصعق من في السماوات و من في الأرض الا من شاء الله ثم نفخ فيه أخرى فاذا هم قيام

. ينظرون. “Sûr'a üflenince Allâh'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde olanlar baygın

¹³⁸ Bkz. Sâffât, 37/149, 156; Zuhruf, 43/19; Bu konuda İslâm âlimlerinin görüşleri için bkz. en-Nesefî, Akâidu'n-Nesefî, s. 3; Taftazânî, Kelam ilmi ve İslâm Akâidi Şerhu'l-Akâid, (Hazırlayan S. Uludağ) s. 305.

¹³⁹ Sâffât, 37/149-156.

¹⁴⁰ Zuhruf, 43/19.

¹⁴¹ Zümer, 39/68; Ğâfir, 40/16; Kasas, 28/88; et-Tirmizî, Kıyâme, 8; es-Suyûtî, el-Habâik, s. 8; et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XX, 29.

bir halde kendilerinden geçerler. Sonra Sur'a tekrar üflenir. İşte o zaman onlar dirilip kalkarlar ve bakınırlar.”¹⁴²

كل شيء هالك الا وجهه. “Sakın Allâh’la beraber başka bir İlâh’a ibâdet etme; zira O’ndan başka İlâh yoktur. O’ndan başka herşey yok olacaktır. Hüküm O’nundur. Yine O’na döndürüleceksiniz.”¹⁴³

“O’nun zatından başka herşey helak olacaktır.” âyeti, Allah’ın dâim, bâki, hay ve kayyûm olduğunu haber vermektedir. Öyle ki bütün yaratıklar ölür, O (c.c.) asla ölmez. Nitekim başka bir âyet-i kerîmede: “Yeryüzünde bulunan herşey fanidir. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbınızın zâtı bâkîdir,”¹⁴⁴ buyurulmaktadır. Cenâb-ı Hak burada وجه yüz kelimesiyle zâtını ifade etmiştir.

Zaten, varlık âleminde bir yer kaplamış olsun veya olmasın, böyle bir varlığa dayanmış bulunsun veya bulunmasın Allâh’tan başka her şey sonradan meydana gelmiştir, yani yaratılmıştır. Allah’tan başka her şeyin sonradan meydana geldiği ve bunların yokluğa kâbiliyetli olduğu kesin olduğuna göre, bu açık delille, Allâh’tan başka her şeyin yok olacağı, bunların yokluğa kabiliyetli olmaları açısından helak olacakları sabit olmaktadır.¹⁴⁵ Ebû Hureyre (r.a.)’nin naklettiği bir hadiste de Rasûlullah (s.a.v.) şöyle demektedir:

“En doğru söz şâir Lebid’in söylediği sözdür. O; *ألا كل شيء ما خلا الله باطل * ‘Dikkat et! Allah dışında herşey bâtıldır’, demektedir.”¹⁴⁶

Yani O’nun zatından başka her şey, her mevcut aslında, yokluk demektir. Çünkü O’ndan başka her şeyin varlığı kendinden değil, yüce Allah’a dayandığından her an yok olmayı kabul edici ve yok olmaya hazır olmakla aslında yok demektir veya yok

¹⁴² Zümer, 39/68.

¹⁴³ Kasas, 28/88.

¹⁴⁴ Rahmân, 55/26-27.

¹⁴⁵ Bkz. İbn Kesîr, Tefsîr, VI, 270-272.

¹⁴⁶ A.b. Hanbel, Mûsned, II, 248, 393, 458, 470.

olacaktır. Ancak O zatında diri, ezeli ve ebedi, varlığı kendisiyle var olandır. Müfessirlerden çoğunun tercih ettiği görüş budur. Diğer bir mânâya göre “Vech”, kastedilen ve dönülen yön mânâsına olarak, O’nun yüzünden, yani O’nun rıza ve hoşnutluğu kastedilen yönden başka, her şey helak olacaktır, manasına gelir ki bu, âhiret nimetlerinin fânî, geçici olmadığını anlatır. Bir de her şeyin Yüce Allah’a yönelik yüzü, Allah’ın ilmindeki gerçek şekli demek olur ki, her şeyin Allah’a dönüşü bununladır. له الحكم و اليه ترجعون “Hüküm O’nun ve hep O’na döndürüleceksiniz”, hepiniz ölümünüzden sonra O’nun huzuruna götürülecek, mahkeme olunacak, ona göre cezanız, mükafaatınız ne ise alacaksınız. Kimse bu durumdan kurtulamayacaktır. ¹⁴⁷ كل من

*Yeryüzünde bulunan herşey fânîdir. Ancak celâl ve ikram sahibi Rabbının zatı bâkî kalacaktır”¹⁴⁸ âyetleri bunu açıkca ifâde etmektedir.

Bütün varlıkların yok olacağı ve sadece yüce Allah’ın bâkî kalacağı yukarıda kaydettiğimiz âyet ve hadislerden açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu konuda Ebû Hureyre’den (r.a.) gelen İsrâfil’in Sûr’a üflemesi ile ilgili zayıf bir rivâyette de şöyle denilmektedir: “...Sonra Allah’u Teâlâ İsrâfil’e yıkılma üfürmesini emredecek. O da yıkılma üfürmesini üfleyecek, Allah’ın diledikleri dışında gökler ve yer halkı yıkılacak. Bunlar bitince Ölüm meleği Cebbâr olan Allâh’ın huzuruna çıkacak ve: *Ey Rabbim! Senin dilediklerin dışında gökler ve yer halkı öldü*, diyecek. Allâhu Teâlâ; kimlerin kaldığını en iyi bildiği halde; *kimler kaldı?* diye soracak. Ölüm meleği: *Ey Rabbim! Ölmeyecek diri olan Sen, Arşı taşıyan melekler, Cibrîl, Mikâîl, bir de ben kaldım*, diyecek. Allah’u Teâlâ: *Cibrîl ve Mikâîl ölsünler*, buyuracak. Sonra Allah (c.c.) Arş’ı konuşuracak ve o diyecek ki: *Ey Rabbim! Cibrîl ve Mikâîl ölüyor!* Allah’u Teâlâ: *Sus; Ben, Arşımın altında olan herşeye ölümü yazdım*, buyuracak ve o ikisi de ölecekler. Sonra Ölüm Meleği yüce Allah’ın huzuruna çıkıp: *Ey Rabbim! Cibrîl ve Mikâîl öldü*, diyecek. Allah’u Teâlâ kimlerin kaldığını en iyi bilen olduğu halde; *Kimler kaldı?* diye soracak. Ölüm Meleği: *Asla ölmeyecek diri olan Sen, Arşımı taşıyan melekler ve bir de ben kaldım*, diyecek. Yüce Allah: *Arşımı taşıyan melekler ölsünler*, buyuracak ve onlar

¹⁴⁷ Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili, V, 3759-3760.

da ölecekler. Allâh'u Teâlâ Arş'a emredek ve o, sûr'u İsrâfil'den alacak. Sonra Ölüm Meleği gelip: *Ey Rabbim! Arşını taşıyan melekler öldü*, diyecek. Yüce Allah kimlerin kaldığını en iyi bilen olduğu halde; *Kimler kaldı?* diye soracak. Ölüm Meleği; *Ey Rabbim! Asla ölmeyecek diri olan Sen ve bir de ben kaldım*, diyecek. Allah Teâlâ: *Sen yaratıklarından birisisin. Şu gördüklerini görmen için seni yaratmıştım, sen de öl*, buyuracak ve o da ölecek. Vâhid, Ahad, Kahhâr olan, doğmamış ve doğurmamış olan Allah'tan başka hiçbir şey kalmayınca, Allah Teâlâ ilk olduğu gibi son da olacak. Gökleri ve yeri kitapları katlar gibi katlayacak sonra yayıp düzleyecek, üç kere onları atacak ve: *Ben Cebbâr'ım, Ben Cebbâr'ım, Ben Cebbâr'ım* diye söyleyip üç kere: *Bu gün mülk kimindir?* diye soracak. O'na (c.c.) hiç kimse cevap vermeyecek ve O kendi kendine: *Vâhid ve Kahhâr olan Allâh'ım*, buyuracak. Allah Teâlâ: *"O gün yer, başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle."*¹⁴⁹ buyuruyor ki; gökleri ve yeri yayacak, onları dümdüz uzatıp serecek ve sen onlarda hiç bir eğrilik göremeyeceksin...."¹⁵⁰

Rivâyetin devamında daha önce ölenlerin yeniden diriltilmesi için yüce Allah emirler vermektedir.

Bazı hadis âlimleri bu hadisin garib olduğunu ve bir kısım lafızlarının da münker olduğunu belirtmişlerdir. Medinelilerin kıssacısı olan İsmail b. Râfi' (v.120 ?) bu rivayette tek kalmış olup, kendisi hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazıları onun güvenilir bir râvî olduğunu söylerken, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn gibi âlimler onu zayıf kabul etmişler, en-Nesâî, ed-Dârekutnî ve diğerleri onun metrûku'l-hadîs olduğunu bildirmişlerdir. İbn Adî, 'onun hadislerinin tamamında düşünmek gerek' diyerek İsmâîl b. Râfi'nin rivayetlerine güvenilemeyeceğini belirtmiştir. Amr b. Ali ve Ebû Hâtim, onun münkeru'l-hadîs olduğunu , hadisinde zayıflık bulunduğunu söylemişlerdir. El-Bezzâr, sika ve huccet değildir derken, Ebû Dâvûd onun hadiste bir değer taşımadığını söylemiştir. Es-Sâcî ise, onun sadûk olduğunu ve hadis rivâyetinde evhamlandığını

¹⁴⁸ Rahmân, 55/26-27.

¹⁴⁹ İbrâhim,14/48.

¹⁵⁰ et-Taberânî, el-Ehâdisu't-Tıvâl, s. 266; İbn Kesîr, Tefsir, III, 276-281.

bildirmiştir. ¹⁵¹ Sonuç olarak Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim er-Râzî gibi bazı âlimler bu rivayetin münker olduğunu söylemişlerdir. ¹⁵²

Fahrüddîn er-Râzî ise, canlı varlıkları aklî yönden üç kısma ayırıyor ve melekleri de bunlardan; konuşan fakat ölümlü olmayan canlı varlık kategorisine dahil ediyor. Diri varlık, hem konuşuyor hem de ölüyorsa, bu, insandır. Ölümlü olur fakat konuşamazsa, bunlar da hayvanlardır. Konuşur fakat ölümlü olmaz ise, bu da melektir. En aşağı merteye, konuşamayan ölümlü varlığın mertebesi, orta merteye; ölümlü olupta konuşan varlığın mertebesi, en üstün ve şerefli merteye ise, ölümlü olmayan canlı varlığın mertebesidir ki, bunlar da meleklerdir, diyerek onların ölümlü olmadıklarını ifade etmiştir. ¹⁵³

Ancak, yukarıdaki âyetlerden de anlaşıldığı üzere, yerde ve gökte ne varsa hepsi ölecektir. Melekler de bunların içinde yer alan bir varlık olmaları sebebiyle, onlar da ölecektir, fakat yüce Allâh'ın diledikleri canlı kalabilecektir. Melekler insanlardan farklı varlıklar oldukları için onların ömürleri de farklıdır. Onlar da öleceklerdir, fakat bunun ne zaman ve nasıl olacağı ancak yüce Allah tarafından bilinebilir. Zaten meleklerin ölümsüzdür demek, Allâh'tan başka ezeli varlıkların olduğu mânâsına gelir ki, bu da muhaldir.

10-Bazı hadislerden anladığımıza göre, melekler nur'dan yaratılmışlardır. Onların hangi maddeden yaratıldıklarına dair Kur'ân'da her hangi bir bilgiye rastlanmamaktadır, ancak Hz. Âişe'den nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber "Melekler nûr'dan, cinler yalın bir ateşten, Âdem ise, size nitelendirilen şeyden (topraktan) yaratıldı" buyurmuşlardır. ¹⁵⁴

Melekler duyu organlarımızla tesbit edemeyeceğimiz, nûrânî ve rûhânî varlıklardır. Bunlarla ilgili yegâne bilgi kaynağımız Kur'ân ve sahih hadislerdir. Gözle göremediğimiz için biz onları inkar edemeyiz. Çünkü gözümüzle göremediğimiz bir çok

¹⁵¹ ez-Zehabî, Mizânu'l-İ'tidâl, I, 227, no: 872; İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, I, 187-188, no: 547.

¹⁵² İbn Kesîr, Tefsîr, III, 282.

¹⁵³ er-Râzî, Tefsîr-i Kebîr, II, 234.

şeylerin varlığına inanmaktayız. Nitekim A. Osman Ateş, melekler ve cinler gibi rûhânî varlıkların gözle görülmemesine rağmen onların varlıklarının inkar edilemeyeceğine dair, şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

“Cinler, melekler gibi rûhânî varlıklar olup, dine inanan bir kimsenin onlara da iman etmesi gerekir. Bu husus bir inanç konusu olup, bunların varlığını veya yokluğunu tartışmak yersizdir. Gözümüz onları görecektir. Günümüzde artık, “sadece gözümle gördüğüm şey vardır, ona inanırım” şeklindeki bir düşüncenin ilkel olduğu, bilim alanında meydana gelen bir takım gelişmeler sonucu ortaya çıkmıştır. Kızıl ve mor ötesi ışınları, Radyo ve Televizyonun yayın dalgalarını, mikropları ve buna benzer varlığı kesin olarak bilinen, kendisinden yararlanan, bir çok şeyi de algılayamıyoruz. Uzaktan kumanda âleti ile televizyonumuzu, videomuzu, müzik setimizi açıp kapatabiliyoruz, fakat ona komut veren ışını göremiyoruz. Gece görüş dürbünleri kullanıyor, ultrason cihazlarından yararlanıyoruz. Kısacası bu evrende, göremediğimiz bir çok şeyin varlığını anlıyoruz. Âlet kullanmadan bir masanın üzerinde ince toz zerreciklerinden başka bir şey göremezken, aynı yere mikroskopla baktığımızda milyonlarca mikrobun kaynaştığına şahit olabiliriz. Saniyede 300000 km. Hızla hareket eden ışık, geceleyin bize bir yığın cismin görüntüsünü getirir ve o anda gökyüzünde parlamakta olan yıldızları farkedebiliriz. Şu anda acaba onlar parlamaya ve ışık saçmaya devam etmekte midir? Yüzümüzü gökyüzüne çevirdiğimizde bu soruya ‘Evet’ diye cevap veririz. Ancak Astrofizik sahasındaki gelişmeler bize, ışıdamakta olan yıldızların belki de binlerce yıl önce battığını, gözümüze ulaşan görüntünün de o cismin şu anda ki durumunun değil, henüz batmadan binlerce yıl önceki görüntüsünün olduğunu ifade etmektedir. Yine Astrofizik bize, saniyede 300000 km. Hızla hareket eden ışığın, yıldızın görüntüsünü milyarlarca yıl sonra dünyaya ulaştırdığını, bu sebeple gördüğümüz şeyin, söz konusu varlığın milyarlarca yıl öncesine aid artık mazide kalmış titrek bir resmi olduğunu söylemektedir. Şu halde, gördüğümüzü sandığımız cisimler

¹⁵⁴ Müslim, Zühd, 10; A.b, Hanbel, Müsned, VI, 168.

aslında mevcut olmayabilir, yine yok zannettiğimiz şeyler de var olabilir. Gözümüzün bu konularda kesin bir ölçü olması söz konusu değildir.”¹⁵⁵

11-Kur’ân-ı Kerîm’den anladığımıza göre melekler, yemezler, içmezler uyumazlar, cehâlet ve unutma gibi âfetlerden uzaktırlar. Yorulmak usanmak, yaşlılık ve gençlik gibi insanlara mahsus şeylerden de uzaktırlar. Onlar gece ve gündüz devamlı Rablarına ibâdet ve itâatte bulunurlar.¹⁵⁶ Bu özelliklerinden dolayı da meleklerin insanlardan üstün oldukları söylenmiş, ancak âlimlerden bu görüşün aksini savunanlar da olmuştur. İslâm âlimleri bu tartışmalara kelâm kitaplarında etraflıca yer vermişlerdir.¹⁵⁷

12-Kur’ân’da yer alan âyetlerden anlaşıldığına göre, melekler çok güzel varlıklardır. Allâh (c.c.) onları en güzel bir sûrette yaratmıştır.¹⁵⁸ Nitekim Kur’ân da Cibril (a.s.) hakkında şöyle deniliyor; علمه شديد القوى ذو مرة فاستوى¹⁵⁹ İbn Abbâs (r.a.), âyette geçen “ذو مرة” ifadesini, *güzel görünüşlü* diye tefsir etmiş, Mücâhid, ذوقرة ifadesini *kuvvetli* manasına alırken, Katâde ise; *güzel, uzun yaratılışlı* diye tefsir etmiştir. Ayrıca bu kelimeyi, *kuvvet sahibi* diye anlayanlar da vardır. O zaman da bu kelime, *güzel görünüşlü ve kuvvetli* mânâsına gelmektedir.¹⁶⁰ İnsanlar arasında da iyi ve güzel olan şeyleri meleğe, kötü ve çirkin olanları ise şeytana benzetmek âdettendir. İnsanlardan güzel olanlara, ‘melek gibi insan’ denilir. Nitekim Hz.Yûsuf için de kadınlar böyle demişlerdi; فلما راينه اكبرنه وقطعن ايديهن و قلن حاش لله ما هاذا بشرا ان هذا الا ملك

¹⁵⁵ Bkz. Ateş, Kur’ân Ve Hadislerle Göre Cinler-Büyü, s. 335-336.

¹⁵⁶ Hüd, 11/69, 70; Zâriyât, 51/24-27; Enbiyâ, 21/20; Bu konuda İslâm âlimlerinin görüşleri için bkz. er-Râzî, et-Tefsîru’l-Kebîr, VII, 670; Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 288; Kılavuz, Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş, s. 168.

¹⁵⁷ Bkz. en-Nesefî, Akâidü’n-Nesefî, s. 4; et-Taftazânî, Şerhu’l-Akâid, s. 80-81; eş-Şârânî, el-Yevâkîf, s. 197-199; İbn Ebi’l-Hadîd, Şerhu Nehci’l-Belâğa, s. 109-111; Kılavuz, Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş, s. 185.

¹⁵⁸ Yûsuf, 12/31; Bu konuyla ilgili olarak bkz. Fahd b. Abdurrahmân b. Süleymân er-Rûmî, Menhecü’l-Medreseti’l-Akliyyeti’l-Hadîseti fi’t-Tefsîr, I, 616-630.

¹⁵⁹ Necm, 53/5-6.

كريم “Kadınlar birden bire onu görünce (güzelliğinden dolayı) dehşete kapılıp ellerini kesmişler, sonra da şöyle demişlerdi: *Allâh için hâşâ! Bu bir insan değildir, bu ancak şerefli bir melektir.*”¹⁶¹

13- Kur’ân ve hadislerden öğrendiğimize göre, meleklerin hepsi aynı derecede ve yaratılışta değildir. Bir kısmının iki kanadı varken, bazıları üç veya daha fazlasına sahiptir. Hatta bazı hadislerden Cebrâîl (a.s.)’in 600 kanadının olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca meleklerin her birisi için farklı dereceler ve makamlar vardır. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de de bu konuda; وما منا الا مقام معلوم. “Melekler derler ki: içimizden her birinin belli bir makamı vardır”¹⁶² buyurulmaktadır. Cebrâîl’in Allâh katında yüce bir yerinin olduğu hususu da Kur’ân’da şöyle bildirilmektedir:

“Andolsun ki o (Kur’ân), şüphesiz değerli, güçlü ve Arş’in sahibi (Allah’ın) katında itibarlı bir elçinin (Cebrâîl’in) getirdiği sözdür.”¹⁶³

Meleklerin fazilet durumlarının farklı oluşu Rifâa b. Râfi’den (r.a.) nakledilen bir hadiste şu şekilde ifade edilmektedir: “Cebrâîl (a.s.), Hz. Peygamber’e gelir ve ona: ‘Siz Bedir Ehlini aranızda nasıl kabul edersiniz?’ diye sorar. Rasûlullah (s.a.v.) da: ‘Müslümanların en faziletliileri olarak kabul ederiz’ diye cevap verir. Bunun üzerine Cebrâîl (a.s.): ‘Bedir’e katılan melekler bizde de en faziletliileri olarak kabul edilir’ diye cevap verir.”¹⁶⁴

14- Kur’ân’da bildirildiğine göre, çok ibâdet etmelerine ve en küçük günahları bile işlememelerine rağmen melekler Allâh’tan gerektiği şekilde ürperir ve korkarlar. Nitekim bu hususta Kur’ân’da şöyle buyrulmaktadır:

¹⁶⁰ İbn Kesîr, Tefsîr, VII, 419; Yazır, Hak Dini, VII, 4572-4574; Ateş, Çağdaş Tefsir, IX, 104-105; el-Eşkâr, Âlemü’l-Melâike, s. 14.

¹⁶¹ Yûsuf, 12/31.

¹⁶² Sâffât, 37/164.

¹⁶³ Tekvir, 81/19-20.

¹⁶⁴ el-Buhârî, Megâzî, 11; İbn Mâce, Mukaddime, 11.

“Onlar üstlerindeki Rab’lerinden korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar.”¹⁶⁵

“Allah, onların önlerindeki de, arkalarındaki de (yaptıklarını da yapacaklarını da) bilir. Allah’ın rızasına ulaşmış olanlardan başkasına şefaata etmezler ve onlar Allah korkusundan titrerler.”¹⁶⁶

2.1.4. Meleklerin Şekil Değiştirmeleri

Kur’ân ve hadislerde yer alan bilgilerden meleklerin Allâh’ın emri ve izniyle şekil değiştirdiklerini, insan şekline girdiklerini öğrenmekteyiz. Nitekim âyet ve hadislerde bu konuda bir çok örneğe rastlanmaktadır. Hz. İbrâhim, Lût, Meryem ve Hz. Muhammed’e insan sûretinde gelen melekler bu konuda misal olarak verilebilir. Şimdi bunlarla ilgili olan bazı âyet ve hadisleri aşağıda kaydetmek istiyoruz. Hz. İbrâhim’e gelen meleklerle ilgili olarak Kur’ân-ı Kerîm’de Yüce Allâh şöyle buyurmaktadır:

“İbrâhîm’in ağırlanan konuklarının haberi sana geldi mi? (Bunlar meleklerdi). Onlar İbrâhim’in yanına girmişler, selâm vermişlerdi. İbrâhim de selâmı almış, içinden, ‘Bunlar yabancılar’ demişti. Hemen ailesinin yanınagiderek semiz bir dana (kebabını) getirmiş, onların önüne koyup, ‘yemez misiniz?’ demişti. (Yemediklerini görünce) onlardan korkmaya başladı. ‘Korkma’ dediler ve ona bilgin bir oğlan çocuğu müjdelediler.”¹⁶⁷

Kur’ân-ı Kerîm, insan sûretinde Lût’a (a.s.) gelen meleklerden de şöyle bahsetmektedir:

“Elçilerimiz Lût’a gelince, onlar yüzünden üzüldü ve onlar yüzünden içi daraldı da ‘Bu çetin bir gündür’ dedi. Lût’un kavmi, koşarak onun yanına geldiler Daha önce de o kötü işleri yapmaktaydılar. (Lût): ‘Ey kavmim! İşte şunlar kızlarımdır, (onlarla

¹⁶⁵ Nahl, 16/50.

¹⁶⁶ Enbiyâ, 21/28.

¹⁶⁷ Zâriyât, 51/24- 28.

evlenin); sizin için onlar daha temizdir! Allâh'tan korkun ve. Misafirlerimin önünde beni rezil etmeyin! İçinizde akli başında bir adam yok mu? dedi. Dediler ki senin kızlarında bizim bir hakkımız olmadığını biliyorsun ve sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin.”¹⁶⁸

Lût'a (a.s.) gelen melekler yakışıklı genç erkekler sûretinde gelmişlerdi. Bunun üzerine Lût'un (a.s.) azgın ve sapık kavmi onlarla livata yapmak isteyerek koşarak Lût Peygambere gelmişlerdi. Onun da bu durumdan dolayı oldukça canı sıkılmış ve âyetteki sözleri sarfetmişti.¹⁶⁹

Cebrâîl'in (a.s.) bir delikanlı şeklinde Hz. Meryem'e gelmesiyle ilgili olarak da Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır:

“(Rasûlüm!) Kitap'ta Meryem'i de an. Hani O, ailesinden ayrılıp doğu tarafında bir yere çekilmişti. Meryem onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken, biz ona ruhumuzu göndermiştik de, O, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü. Meryem dedi ki: 'Senden, çok esirgeyici olan Allâh'a sığınırım! Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen (bana dokunma).' Melek: Ben, yalnızca, sana tertemiz bir erkek çocuk başışlamam için Rabbinin bir elçisiyim, dedi. Meryem bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir? dedi. Melek: Öyledir, dedi; (Zîrâ) Rabbin buyurdu ki: Bu bana kolaydır. Çünkü biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, hüküm ve karara bağlanmış (ezelde olup bitmiş) bir iş idi.”¹⁷⁰

Yukarıda kaydettiğimiz âyetten de anlaşılacağı gibi Yüce Allah, Cebrâîl'i (a.s.) düzgün, yakışıklı bir insan şeklinde Hz. Meryem'e göndermiştir. Hz. Meryem kendisine doğru geldiğini görünce, onun kendisine saldırmak isteyen bir delikanlı olduğunu zannederek Allah'a sığınır. Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Meryem'e gönderilen bu meleğin adı açıkça belirtilmemekte, ondan Rûh olarak söz edilmektedir. Müfessirlere göre, gönderilmiş olan bu ruh Hz. Cibrîl'dir. Çünkü Kur'ân ve hadislerde ondan “*er-Rûhu'l-*

¹⁶⁸ Hûd, 11/77-79.

¹⁶⁹ Ateş, Çağdaş tefsir, IV, 322-323.

¹⁷⁰ Meryem, 19/16-21.

Emîn: Güvenilir rûh” olarak bahsedilmektedir. Konumuzla ilgili olarak yukarıda kaydettiğimiz bu âyet, Mekke’de indirilmiştir. Mekke’de inen sûrelerde ise, Kur’ân’ı getiren *Rûh*, güvenilir olarak nitelendirilmekte, fakat ismen zikredilmemektedir. Ancak Medîne devrinde inen Bakara Sûresinin 97 nci âyetinde, Kur’ân’ın Cibrîl tarafından indirildiği, Tahrîm sûresinin 4 ncü âyetinde ise, Cibrîl’in, Hz. Muhammed’in dostu olduğu bildirilmektedir. Bütün bunlardan da anlaşılıyor ki Hz. Meryem’e çocuk müjdeleyen de, Hz. Peygamber’e Kur’ân’ı getiren de, Cibrîl’dir (a.s.).¹⁷¹

Melekler’in insan şeklinde görülmeleriyle ilgili olarak Hz. Peygamber’den de bazı hadisler rivayet edilmiştir. Bunlardan bir kaç tanesini aşağıya kaydetmek istiyoruz:

İbn Mes’ûd (r.a.) şöyle anlatıyor:

“Rasûlullah (s.a.v.) bir gün yatsı namazını kıldırdı. Sonra, namazdan çıkınca elimi tuttu ve Mekke’nin Bathâ vadisine kadar gittik. Oraya varınca beni oturttu ve (Yere yuvarlak) bir çizgi çizip, ‘*Sakın çizgiden dışarı çıkma! Sana bazı kimseler gelecek, onlara bir şey söyleme. Zaten onlar seninle konuşacak değiller!*’ buyurdu. Sonra dilediği yere çekip gitti. Ben çizgimin içinde otururken bana bir gurup insan geldi. Esmer renkleri ile sanki Hindûlar’a benziyorlardı. Saçları vücutlarını öylesine örtmüştü ki, ne vücutlarının mahrem bir yerini, ne de bir elbiselerini görüyordum. Bana kadar geldiler, ancak çizgiyi geçmediler. Sonra, Rasûlullah’ın (s.a.v.) gittiği yere doğru yürüdüler.

Gecenin sonuna doğru, Rasûlullah (s.a.v.), ben otururken yanıma geldi ve çizgiden içeri girdi. Dizime dayanıp uzanarak derin bir nefes aldı. Bu sırada ben oturuyordum, O da, dizime dayanmış bir vaziyette, böyle duruyorduk. Derken, üzerinde beyaz elbiseler olan bir gurup adam geldi. Güzelliklerinin derecesini ancak Allâh (c.c.) bilebilir. Bana kadar yaklaştılar, bir kısmı onun baş tarafına, bir kısmı da ayak tarafına oturdular. Sonra aralarında konuşarak; ‘Biz şimdiye kadar, bu Peygamber’e verilen gibisininin, bir başkasına verildiğini hiç görmedik. Bunun gözleri kapalı, kalbi uyanık. Ona bir misal verin’ dediler ve şunu anlattılar:

‘Bir efendi köşk yaptırmış. Sonra bir ziyâfet verip, sofraya kurmuş, insanları yiyip içmeye çağırılmış davete icâbet edenler gelerek, yemeğinden yiyip, suyundan içmişlerdir.

¹⁷¹ Ateş, Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri, V, 375.

O efendi, davetine icâbet etmeyen kimseleri ise cezalandırmıştır,' dediler ve kalktılar. Rasûlullah (s.a.v.) kendisine geldi ve; 'Ne dediklerini işittim. Onların kim olduklarını biliyor musun?' dedi. Ben de: 'Allâh ve Rasûlü bilir.' dedim. Rasûlullâh (s.a.v.):

'Onlar meleklerdir,' buyurdu ve:

'Onların getirdikleri temsilin mânâsını anladın mı?' diye sordu.

Ben: 'Allâh ve Rasûlü bilir.' dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle açıkladı:

'Rahmân Cennet'i kurdu. Kullarını ona dâvet etti. Kim dâvete uyarsa Cennet'e girer, kim de kabul etmezse, onu cezâlandırır.'¹⁷²

Tirmizî, İbn Mes'ûd'un yukarıda kaydetmiş olduğumuz hadisinin hasen/ sahîh/ garîb mertebesinde olduğunu söylemiştir.

Konumuzla ilgili olarak el-Buhârî'nin Hz. Âişe'den naklettiği bir hadisi aşağıda kaydetmek istiyoruz:

"(Bir gün Hz. Âişe): Yâ Rasûlullah! Sana vahiy nasıl gelir? diye sordu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: 'Vahiy bana bâzen çingırak sesi gibi gelir. Bu bana en ağır gelenidir. O hal benden geçer geçmez, meleğin bana söylemiş olduğunu iyice bellemiş olurum. Melek bâzen bana bir insan sûretinde görünür ve benimle konuşur. Ben de, onun söylediklerini iyice bellerim.' Hz. Âişe (r.a.) dedi ki: 'Çok soğuk bir günde, Rasûlullah'ı (s.a.v.), kendine vahiy nazil olurken gördüm. Kendisinden o hal geçtiğinde, şakaklarından şapır şapır ter akıyordu.'¹⁷³

Ebû Hureyre'nin (r.a.) konumuzla ilgili olarak naklettiği diğer bir hadiste ise Hz. Peygamber şöyle anlatmaktadır:

"Bir kişi, başka bir köyde bulunan bir din kardeşini ziyarete giderken, Allâhu Teâlâ, bu adamın yolunu gözetlemek için bir meleği görevlendirmişti; yanına gelince, melek o kimseye nereye gittiğini sorar:

'Şu köyde bir arkadaşım var. Onu ziyarete gidiyorum.' cevabını alır. Melek:

¹⁷² et-Tirmizî, Edeb, 76.

‘O adamın sana geçmiş bir iyiliği var da onu devam ettirmek için mi gidiyorsun?’ diye sorar. O kimse de:

‘Hayır, ben o zâtı, sırf Allâh için seviyorum,’ diye cevap verir. Bunun üzerine melek:

‘Ben sana Allâh-u Teâlâ’nın elçisiyim. Sen o adamı nasıl seviyorsan, Allâh da seni öylece seviyor,’ der.¹⁷⁴

Hadiste anlatıldığına göre, arkadaşına ziyarete giden kimse, yanına gelen melek gâyet normal bir şekilde konuşuyor. Buradan o kimsenin konuştuğu meleğin insan şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü onunla, korkmadan, şaşırmadan konuşuyor ve sorularına cevap veriyor.

el-Buhârî ve Müslim tarafından konumuzla ilgili olarak kaydedilen diğer bazı hadislerde de Allâh’ın (c.c.) İsrailoğulları’ndan üç kişiyi imtihan etmek için bir melek gönderdiği nakledilmektedir.¹⁷⁵

2.1.4.1. Meleğin Tanınmayan Bir Kimse Olarak Görünmesi

Hadislerde bildirildiğine göre, melek Hz. Peygamber’e (s.a.v.) bazen tanınmayan bir kimse şeklinde görünürdü. Rasûlullâh onunla konuşur, yanındaki insanlar da onu görür ve dinlerlerdi. Fakat onun melek olduğunu bilmezler, ancak Rasûlullah (s.a.v.) söylerse anlayabilirlerdi. Nitekim Cibrîl hadisi diye meşhur olan aşağıda kaydettiğimiz hadiste bu husus apaçık görülmektedir.

Hz. Ömer şöyle anlatıyor:

“Biz, bir gün Rasûlullah’ın (s.a.v.) yanında oturuyorken, âniden elbisesi bembeyaz, saçları simsiyah bir kimse yanımıza geldi. Kendisinde yolculuk eseri görünmüyordu ve bizden de hiç kimse onu tanııyordu. Bu yabancı kimse hemen Hz.

¹⁷³ el-Buhârî, Bed’u’l-Vahiy, 2; Bed’ul-Halk, 6.

¹⁷⁴ Müslim, Birr, 38; A. b. Hanbel, Müsned, II, 292, 408, 462, 508.

¹⁷⁵ el-Buhârî, Enbiyâ, 51; Müslim, Zühd, 10.

Peygamber'in yanına oturdu ve dizlerini onun dizlerine dayadı. Ellerini de onun uylukları üzerine koydu ve şöyle dedi:

- *Ey Muhammed! İslâm nedir?*

Rasûlullah (s.a.v.):

-*İslâm, Allâh'tan (c.c.) başka ilah olmadığına ve benim, Allâh'ın Elçisi olduğuma şahadet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekat vermek, Ramazan orucunu tutmak ve Kâbe'yi Hac etmektir*, buyurdu.

Bunun üzerine soru soran kimse:

-*Doğru söyledin*, dedi.

Hz. Ömer dedi ki: '*Biz bu duruma hayret ediyorduk. Çünkü o kimse hem soru soruyor, hem de tasdik ediyordu.*'

Sonra bu adam:

-*Ey Muhammed! İmân nedir?* diye sordu.

Rasûlullah da (s.a.v.):

-*İmân, Allâh'a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, Âhiret Günü'ne ve kadere –hayır ve şerrin O'ndan geldiğine- inanmandır*, buyurdu.

Soru sahibi:

-*Doğru söyledin*, dedi.

Hz. Ömer: '*Biz şaşırıp kalmıştık. O kimse hem soruyor, hem de tasdik ediyordu.*'

Soru soran kimse daha sonra:

-*Ey Muhammed! İhsân nedir?* diye sordu.

Resûlullah da (s.a.v.):

-*İhsân, Allâh'a, O'nu görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir. Çünkü her ne kadar sen O'nu göremesen de, O seni görüyor !* buyurdu.

Soru sahibi bu defa:

-*Kıyâmet ne zaman?* diye sordu.

Hız. Peygamber de:

-Kendisine sorulan, soru sorandan bu hususta daha bilgili değildir, buyurdu.

O kimse bu sefer:

-O halde Kıyâmet'in alâmetleri nelerdir? dedi.

Hız. Peygamber de:

- Cârîyenin kendi sâhibesini doğurması ve yalın ayak, çıplak, yoksul, küçük baş hayvan çobanlarının yüksek bina yapma hususunda birbiriyle yarıştıklarını görmendir, buyurdu.

Hız. Ömer diyor ki: 'Bir süre sonra Rasûlullah (s.a.v) bana rasladı ve:

-Ey Ömer! O soruları soran kişinin kim olduğunu biliyor musun? dedi.

Ben de:

-Allâh ve Rasûlu daha iyi bilir, dedim.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v):

-O, Cibril'dir. Size dininizi öğretmek için gelmişti, buyurdu."¹⁷⁶

Buraya kadar kaydettiğimiz hadislerden anlaşıldığına göre, insanlar melekleri insan sûretinde görebilmişlerdir. Kalam âlimlerinin bildirdiğine göre; melekleri ancak peygamberler aslî sûretleri ile görebilirler.¹⁷⁷ Diğer insanlar ise, onların ancak insan şekline girmiş hallerini görebilmektedirler. Vahyin inişine şahit olan sahâbe de melek olduğunu anlamadan, Cebrail'in bir insan suretinde Hız. Peygamber'le konuştuğuna şahit olmuşlardır.

¹⁷⁶ el-Buhârî, İmân, 37, Tefsîru Sûre, 31; Müslim, İmân, 1,5,7; Ebû Dâvud, Sünne, 16; et-Tirmizî, İmân, 4; en-Nesâî, İmân, 5,6; İbn Mâce, Mukaddime, 9, Fiten, 25; A.b. Hanbel, Mûsned, II, 426.

¹⁷⁷ Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 288-289.

2.1.4.2. Meleklerin Savaşlarda, İnsan Şekline Girerek Mücahitlere Yardım Etmesi

Kur'ân ve hadislerden öğrendiğimize göre, meleklerden bir kısmı, Allâh'ın Peygamberlerine ve sâlih kullarına kuvvet vererek, sıkıntılı ve üzüntülü hallerinde onları teselli etmek sûretiyle maneviyâtlarını yükseltmektedirler. Bazen de savaşlarda insan şekline girerek, mü'min savaşçılara yardım edip, onlara moral vermektedirler.¹⁷⁸

Nitekim Kur'ân ve hadislerde bildirildiğine göre, Bedir Savaşı'nda bu yardım gerçekleşmiştir. Yüce Allâh bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“Hani Rabbin meleklerle: Muhakkak Ben sizinle beraberim; haydi îmân edenlere destek olun; Ben kâfirlerin yüreğine korku salacağım; vurun boyunlarına! vurun onların bütün parmaklarına! diye vahyediordu.”¹⁷⁹

İslâm âlimleri tarafından kaydedildiğine göre, melekler Bedir'de savaş meydanına, düzgün atlar üzerinde ve sarıklarını omuzlarına kadar uzatmış bir halde inmişlerdi.¹⁸⁰ Yine Bedir savaşında meleklerin müslümanlara yardımıyla ilgili olarak ashâbdan birisinin şöyle dediği kaydedilmektedir: “Bu müşrik kavmin, eğer müslümanlar hücumla geçerlerse, darmadağın oluruz, dediklerini işittim.’ Bu sözler müslümanlar arasında yayılıyor ve azimleri artıyordu. Bu aslında, Allâh'ın (c.c.) melekler vasıtası ile mü'minlere ilhâmıydı.”¹⁸¹

Hadiste kaydedildiğine göre, melekler Bedir savaşına katılanları kendi aralarında üstün tutuyorlardı. Nitekim Cebrâîl (a.s.) Hz. Peygamber'e şöyle sormuştu: “Bedir ehlini siz aranızda nasıl kabul edersiniz?” Rasûlullah da (s.a.v.): “İnsanların en efdalidirler,” diye cevap vermişti. Bunun üzerine Cebrâîl (a.s.): “Aynı şekilde meleklerden Bedir'e katılanlar da, onların en efdalidir,” diye cevap vermişti.¹⁸²

¹⁷⁸ Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 291.

¹⁷⁹ Enfal, 8/12.

¹⁸⁰ en-Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, I, 37.

¹⁸¹ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, IX, 132.

¹⁸² el-Buhârî, Meğâzi, 11; İbn Mâce, Mukaddime, 11; A.b. Hanbel, Müsned, III, 465.

Meleklerin savaşlara katılmaları ile ilgili olarak kaynaklarda daha başka rivâyetlere rastlamak da mümkündür. İslâm âlimlerinin bildirdiklerine göre, eğer melekler aslı sûretleri ile savaşa katılsalardı, o zaman bütün müşrikler ve kâfirler müslüman olmak zorunda kalırlardı. Çünkü; bu durumda dünya hayatının imtihan sırrı ortadan kalkardı. Melekleri aslı sûretinde apaçık gören insanlar, onlara inanmak, aynı zamanda da Hz. Peygamber'i tasdik etmek zorunda kalırlardı. Bu açıdan meleklerin insan şeklinde görülmeleri, müşrikler için ayrı bir imtihan vesilesi olmuştur.

Et-Taberânî'nin el-Mu'cemü'l Kebir'de, Urve b. ez-Zübeyr'den naklettiğine göre, Cibril (a.s.), Bedir savaşında sarı bir sarık sarmış olduğu halde, Zübeyr b. Avvâm sûretinde inmiştir.¹⁸³ El-Hâkim'in kaydettiğine göre, Abbâd b. Abdullah b. ez-Zübeyr ise, Zübeyr b. Avvâm'ın Bedir günü sarı sarık taktığını, o gün meleklerin de sarı sarıklı olduğunu ifâde etmiştir.¹⁸⁴ İbn Abbâs da (r.a.), insan sûretindeki meleklerin Bedir Savaşı günü beyaz sarık, Huneyn Savaşı'nda da kırmızı sarık taktıklarını ifâde etmektedir.¹⁸⁵ Kaydetmiş olduğumuz bu rivâyetlerde takmış oldukları sarıkların renkleri farklı olarak ifâde edilmiş olsa da, burada önemli olan ortak husus meleklerin savaşa katılmış bulunmalarıdır. Bunlar sarık takıp, çeşitli harplerde ashâbla beraber savaştıklarına göre, insan sûretine girmiş ve o şekilde gözükmişlerdir. Yukarıda kaydettiğimiz bu rivayetler isnâd açısından bazı problemler taşıyabilir, kanaatimizce Kur'ân-ı Kerim'in bu konudaki haberlerine aykırı düşmemektedirler.

¹⁸³ et-Taberânî, Mu'cemü'l-Kebîr, I, 120, h. no: 230; I, 195, h. no: 518.

¹⁸⁴ Hâkim, Müstedrek, III, 407h, no: 5554.

¹⁸⁵ et-Taberânî, Mu'cemü'l-Kebîr, XI, 389, h. no: 12085.

2.1.4.3. Meleğin Sahâbe'den Dıhye b. Halife (r.a.) ve Başka Bir Genç Sûretinde Görünmesi

Konuyla ilgili hadislerden öğrendiğimize göre, Cebrâîl (a.s.), bazen bir genç sûretinde ¹⁸⁶ و احيانا ياتيني في مثل صورة الفتي فينبذه الي bâzen de; herkesin tanıdığı bir sahâbi olan Dıhye (r.a.) şeklinde görünerek, Rasûlullah'a (s.a.v.) vahiy getiriyordu.¹⁸⁷

Meleklerin mahiyeti ve hakikatı konusunda şimdiye kadar çeşitli yorum ve tartışmalar yapılmıştır. Bunlara göre, melekler, ya uzayda bir mekan kaplayan varlıklardır, ya da değildirler. Şayet yer kaplayan bir yapıya sahipse, o zaman onlar gökyüzünde bulunan, çeşitli şekillere girebilen, havâî, latif cisimlerdir. İslâm âlimlerinin çoğu bu görüştedir. Bazı Hristiyan gurupların görüşlerine göre, eğer melekler uzayda yer kaplayan bir yapıya sahip değilseler, melekler gerçekte, saflık ve hayır sıfatı üzere, bedensiz ve konuşan varlıklardır. Bunlar şâyet saf ve halis birer varlık iseler meleklerdir. Eğer kötü ve bulanık iseler, o zaman da şeytandırılar. Felsefeciler ise, meleklerin kesinlikle uzayda bir yer kaplamayacağını savunmuşlardır.¹⁸⁸

Günümüzde ise bir kısım yazarlar, bazı Hristiyan gurupların yukarıda kaydettiğimiz görüşleri paralelinde hareket ederek, meleklerin insan şekline girdiklerine dair âyet ve hadisleri reddetmişler ve Cebrâîl'in, Hz. Peygamber'e ashabtan Dıhye b. Halife şeklinde gelmesinin bir aldatmaca olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁸⁹

Fazlur Rahman'a göre ise; vahyin ve vahiy elçisinin rûhânî, Peygamber'e nisbetlerinin ise enfüsî oldukları Kur'ân'da ayrıca belirtilmiştir: 'Allâh dilerse senin kalbini mühürler ve böylece artık vahiy inmez.'¹⁹⁰ Bu durumda Cebrâîl (a.s.)'i bir insan

¹⁸⁶ en-Nesâî, İfitâh, 37.

¹⁸⁷ el-Buhârî, İmân, 37; en-Nesâî, İfitâh, 37 ; Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, s. 49.

¹⁸⁸ er-Râzî, Tefsiru'l-Kebîr, II, 232-233.

¹⁸⁹ Arsel, İlhan, Şeriat ve Kadın, s. 129.

¹⁹⁰ Şuarâ, 26/24.

olarak tasvir edip vahiy getirdiğini ve Peygamber'le konuştuğunun görüldüğünü anlatan hikâyeler sonradan uydurulmuştur.¹⁹¹

Melekler, semâvî dinlerin belli başlı îman konularından birisini oluşturmaktadır. İnsanın bu dünyaya imtihan edilmek üzere gönderilmesinin bir gereği olarak Cenâb-ı Hak melekleri insanların görebilecekleri şekilde yaratmamıştır. Bu açıdan günümüzde veya gelecekte meleklerin birer fizikî varlık olarak algılanması, fotoğraflarının çekilebilmesi, filme alınabilmesi, laboratuvarlara alınıp incelenebilmesi hiç bir şekilde mümkün olmayacaktır. Kısacası melekler, bu imtihan takdirinin bir hikmeti gereği metafizik varlıklar olarak yaratılmışlardır. Bu konuda vahiy aracılığıyla peygamberler tarafından bildirilen haberlere güvenmekten başka çare yoktur. Meleklerin varlığını veya yokluğunu tartışmak faydasız ve gereksizdir, müsbet bilimin imkanlarıyla onların varlığını veya yokluğunu isbat etmek mümkün değildir, bunların insan sûretinde peygamberlere gelip görünmesini aldatmaca olarak nitelendirmek, bu husustaki hadisleri uydurma hikâyeler olarak değerlendirmek doğru değildir. Bu husus bir îman ve inanç konusudur, inanan insanları da inançlarından dolayı rencide etmek isabetli bir davranış şekli değildir. Kaldı ki günümüzde insanlığın bilgisinin ulaştığı sınır, bilinmeyenlerin yanında koca okyanusta bir damla bile değildir.

İslâm âlimleri tarafından meleklerin insan şeklinde görülmelerinin mâhiyeti hakkında da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Nitekim, İsmail Fennî konuyla ilgili olarak şunları kaydetmektedir:

“Melekler, his ve şehadet âleminde kesif şahıslar gibi görünmezler, zîrâ ruhturlar. Hayal âleminde ise; muhtelif sûretlerde temessül ederek görünebilirler. Bu temessül, görenin hâl ve îtikâdı ile ilgilidir. Cibrîl'in (a.s.) Hz. Meryem'e ve diğer meleklerin Hz. Lût, İbrâhîm (a.s.) vesâir peygamberlere ve evliyâyâ temessülleri bu şekildedir. Onun için temessül esnasında görenin yanında bulunanlar, bazen melekleri göremezler, çünkü yalnız hayal âlemine girebilenler görebilir. Orada bulunanlardan hayal âlemine giremeyenler melekleri göremezler.”¹⁹²

¹⁹¹ Fazlur Rahman, Ana Konularıyla Kur'ân, s. 209.

¹⁹² İsmail Fennî, Hakikat Nurları, s. 110.

İsmâil Fennî'nin yukarıda kaydettiğimiz sözlerinde yer alan *hayal âlemi* ifadesi ile rûhânî/mânevî âlemi kastedtiği açıktır. Çünkü vahiy olayı bir hayal ürünü olarak gösterilemeyeceği gibi, Peygamberler de asla birer hayalperest olarak nitelendirilemez. Vahiy ve onu getiren meleğin bir hakikatı vardır. Kısaca belirtmek gerekirse, melekler diğerleri gibi Allâh'ın yaratmış olduğu fizik ötesi varlıklardır. Allâh'ın izin ve kudreti fizikî âlemlerle metafizik dünyayı bir araya getirmekte, fizikî varlık olan insanla metafizik bir varlık olan melek yan yana gelebilmektedir. Yukarıdan beri çeşitli vesilelerle dile getirdiğimiz gibi, fizik ötesi varlık melekler, fizikî dünyayı kontrol altında tutmakta ve Allâh'ın izniyle düzenini sağlamaktadır. Bu da gösteriyor ki, fizikî âlemlerle metafizik âlem her an iç içedir.

Kelam âlimleri, meleklerin ulvî ve latif varlıklar olup, istedikleri şekillere girebileceklerini söylemektedirler. Nitekim Cebriîl (a.s.), bazen sahâbeden Dıhye (r.a.), bazen bembeyaz elbiseli, simsiyah saçlı tanınmayan bir kimse sûretinde, bazen de gerçek sûretinde vahiy getirmekteydi.

İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî gibi, meleklerin şekil değiştirmelerinin gerçekte meydana gelmediğini, sadece insanın gözünde o görüntünün ortaya çıktığını söyleyen âlimler de vardır. Buna göre melek, aynen insan gibi sadece yaratıldığı mahiyet üzere kalmakta, şekil değiştirmemektedir. İnsanın gerçeğinin hiç değişmeyip ölüm sonucu bedeninin yok olarak, ruhunun varlığını koruması gibi meleğin de yaratılış hakikatı değişmez. Kısacası bunlar, sadece insanların gözlerine görünen şekil ve sûretlerden ibârettir.¹⁹³

Yine İbn Abbâs'tan (r.a.) nakledilen bir rivâyete dayanılarak, insan şeklinde görünen meleklerin gerçekte bir insan olduğu, melek olmadığı ifade edilmektedir. İbn Abbâs'a dayandırılan bu konudaki rivayet şöyledir:

“Eğer onlara bir melek gelseydi, erkekten başka bir şey gelmezdi. Çünkü melekler nurdan yaratılmışlardır ve insanlar meleklerle bakamazlar.”¹⁹⁴

¹⁹³ es-Suyûtî, Şerhu's-Suyûtî ale'n-Nesâf, II , 148.

¹⁹⁴ Sâbûnî, Muhtasarı İbn Kesîr: I, 596.

İbn Abbas'a isnâd edilen bu sözün sıhhatinin tartışmalı olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca meleklerin erkekliği ve dişiliği yoktur. İnsan sûretine bürünen meleklerin, aynen bizim gibi ete kemiğe bürünen kimseler olup, nûrdan asli yapılarını kaybettikleri ve sadece erkek sûretine bürünecekleri ifadesi doğruluğu tartışmalı bir sözdür. Meleklerin nurdan yaratılmaları, Allâh'ın izniyle peygamberler ve Cenâb-ı Hakk'ın dilediği insanlar tarafından görülebilmelerine engel değildir. Zaten Peygamberimiz de Cebrâil'i (a.s.) iki defa aslî sûretinde görmüştür.¹⁹⁵ Yukarıda ilgili bölümde de kaydettiğimiz gibi, câhiliye arapları meleklerin Allâh'ın kızları olduğunu iddia ediyorlar ve onları kadın şeklinde tasvir ediyorlardı. İbn Abbâs'a isnâd edilen, meleklerin sadece erkek sûretine bürünebileceklerine dâir söz, câhiliye Araplarının melekleri dışı varlıklar olarak tasavvur eden inançlarına tepkinin ürünü olarak ortaya atılmış olabilir. Hz. Muhammed'e gelinceye kadar Hz İbrâhim, Lût gibi peygamberlere, Hz. Meryem gibi seçkin mü'minlere gönderilen meleklerin erkek sûretinde gönderildiği Kur'ân ve hadislerde haber verilmektedir. Fakat bu durum, kadın mü'minlere yardım için Allâh tarafından görevlendirilen meleklerin kadın şeklinde de görünebilecekleri ihtimalini ortadan kaldırmaz. Çünkü bu hususu reddeden herhangi bir âyet ya da güvenilir bir hadis mevcut değildir. Başta Hz. Meryem ve Peygamberimizin hanımları olmak üzere mü'min kadınların melekleri gördükleri hususu ise âyet ve hadislerle sabittir. İslâm âlimlerinin bildirdiğine göre, kişi ve toplum hayatında köklü bir değişimi, sonucu savaflara varan zorlu bir mücadeleyi gerektirdiği için erkeğe oranla ruh ve beden açısından daha nârin, daha zarif, daha güçsüz olan kadınlardan peygamber gönderilmemiş,¹⁹⁶ bu sebeble peygamberlere gönderilen melekler de zaman zaman onlara erkek sûretine bürünerek görünmüşlerdir.

¹⁹⁵ Necm, 53/13; Tekvîr, 81/23.

¹⁹⁶ Gölcük-Toprak, Kelam, s. 277. Eş'arî mezhebine mensub âlimler, Hz. Havva, Sâre, Hacer, Hz. Mûsâ'nın annesi, Firavun'un eşi Asiye, Hz. Meryem gibi hanımların da peygamber olabileceği, kadınlardan da peygamber gönderilebileceği görüşündedirler. Bkz. age, s. 277-278.

2.2. MELEKLERİN ÇEŞİTLERİ VE GÖREVLERİ

2.2.1. Büyük Melekler

Kur'ân ve hadislerden öğrendiğimize göre, İslâm inancında, meleklerden her birisinin ayrı dereceleri ve makamları vardır. Nitekim Yüce Allâh, meleklerin “Bizden hiç kimse müstesna olmamak üzere her birimiz için belli bir makam vardır.” dediklerini Kur'ân'ında haber vermiştir.¹⁹⁷ Hadislerde de Cebrâîl ve Mikâîl gibi meleklerden bir kısmı ayrıcalıklı olarak zikredilirler. Hz. Peygamber'in şu hadislerinde bu husus açıkça görülmektedir:

Abdurrahman b. Ömer, Ömer b. Yûnus el-Yemâmî, İkrime b. Ammâr, Yahyâ b. Ebî Kesîr, Ebû Seleme b. Abdirrahmân tarîki ile gelen bir hadiste, Ebû Seleme b. Abdirrahmân şöyle demektedir: ‘Hz. Âişe’ye Rasûlullah (s.a.v.) gece namaza kalkınca, namaza ne ile başladığı?’ diye sordum. Hz. Aişe (r.a.): ‘Namaza başlayınca şu duayı okurdu: ‘ اللهم رب جبرائيل و ميكائيل و إسرافيل. فاتر السماوات والأرض. عالم الغيب والشهادة. أنت تحكم بين عبادك فيما كانوا فيه يختلفون. اهدني لما اختلف فيه من الحق يا ذك إنك تهدي من تشاء إلى صراط مستقيم . = *Allâhım! Cebrâîl, Mikâîl ve İsrâîl'in Rabbi! Göklerin ve yerin yaratıcısı, gizli ve aşikâr her şeyin âlimi! Kullarının ihtilafa düştükleri din konusunda onlar arasında hükmü sen verirsin. İhtilaf konusu edilen hakka, irâdenle beni hidâyet eyle. Şüphesiz sen, dosdoğru yola hidâyet edersin.*’ diye cevap verdi.”¹⁹⁸

Âyet ve hadislerde yukarıda kaydedilen meleklerin isimlerinin zikredilmesinin hikmeti, onların şereflendirilmesi ve yüceltilmesi içindir. Çünkü onlar, *فالمدبرات امرا* diye ifade buyurulan, *işleri tedbîr eden* büyük meleklerdir.

Bazı İslâmî eserlerde anlatıldığına göre, *Cebrâîl*; ilâhî kitapları peygamberlere indirmek ve vahiy getirmekle görevlidir. *Mikâîl*; canlıların rızıklarını, bitkileri, yağmurun yağmasını ve tabiat olaylarını düzenlemekle görevlidir. *İsrâîl* ise; Levh-i Mahfuz’la görevli olup, Sûr’a üfleyecek olan melektir. Bunlar, Allâh katında yüce

¹⁹⁷ Sâffât, 37/164.

¹⁹⁸ Müslim, Mûsâfirîn, 200; İbn Mâce, İkâmetu’s- Salat, 180.

değere sahip oldukları için, Rasûlullah (s.a.v.) da yapmış oldukları duâlarında bunların isimlerini zikretmiştir. Bu meleklerden başka Kur'ân'da zikredilen bir büyük melek daha vardır ki buna *Ölüm Meleği* denilmektedir. Bunlar, *Mukarreb Melekler* olarak kabul edilen dört büyük meleklerdir.¹⁹⁹

Büyük melekler olarak isimlendirilen meleklerin de kendi aralarında üstünlükleri vardır. Muhammed Kanbur el-Antâkî'nin nakline göre; Cebrâîl ve İsrâfil en üstünleridir.²⁰⁰ İbn Abbas'tan (r.a.) gelen bir hadiste ise Cibrîl ve Mikâîl'in ismi ön plana çıkmaktadır. Rivayete göre; Hz. Ömer Yahûdiler'in okuluna girer ve onlarla arasında şöyle bir konuşma geçer. Hz. Ömer onlara Cibrîl hakkında sorar.

Onlar: *'Cebrâîl bizim düşmanımızdır. Çünkü, Muhammed'e sırlarımızı haber veriyor. Hem de O, şiddet ve azap meleğidir. Oysa ki dostumuz Mikâîl, kurtuluş, hayır ve rahmet meleğidir.'* derler.

Bunun üzerine Hz. Ömer onlara: *'Bu iki meleğin Allâh katında ki yeri nedir?'* diye sorar.

Onlar: *'Cebrâîl Allâh'ın sağındadır, Mikâîl solundadır ve aralarında düşmanlık vardır.'* derler.

Hz. Ömer: *'Eğer biri Allâh'ın sağında , diğeri solunda ise, birbirine düşman olamazlar. Kim onlardan birine düşman olursa, O, Allâh'ın da düşmanı olmuş olur.'* der ve oradan ayrılır.

Allâh Rasûlü'nün yanına geldiğinde de Bakara 97. ve 98. âyetlerin indirildiğini öğrenir.²⁰¹

Fahrüddîn er-Er-Râzî ve Âlûsî gibi müfessirler de, bu dört büyük melek arasında Cebrâîl'in daha üstün olduğunu ifade ederek bu görüşlerine Tahrîm Sûresi'nin dördüncü âyetini delil göstermişlerdir.²⁰²

¹⁹⁹ Bkz. Nisâ, 4/172; el-Eş'arî, Kitâbu Şeceratu'l Yakîn, s. 10; en-Nüveyrî, Nihâyetu'l Ereb, s. 37.

²⁰⁰ el-Antâkî, Melek ve Cin Risâlesi, 4b.

²⁰¹ A. b. Hanbel, Müsned, I, 274; en-Nesâî, Sünenü'l-Kübrâ, V, 330, no: 9072; et-Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, XII, 45, no: 12429.

Meleklerin kısımları ve görevleri ile ilgili olarak Abdullah b. Ömer'den (r.a.) de bir haber nakledilmektedir. Buna göre Abdullâh b. Ömer şöyle demiştir:

“Allâh, varlıkları on kısma ayırmıştır. Bunların dokuzunu melekler, birini de diğer varlıklar oluşturmaktadır. Melekleri de on kısma ayırmıştır; onların da dokuz kısmı gece-gündüz usanmadan Allâh'ı tesbih ederler, bir kısmı da risâlet vazifesiyle görevlidir.”²⁰³

Kur'ân-ı Kerîm'den öğrendiğimize göre, Allâhu Teâlâ insanların arasından peygamberler seçtiği gibi, meleklerden de görevlendirmiştir. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurmuştur: “Allâh meleklerden de insanlardan da peygamberler seçer. Şüphesiz Allâh hakkıyla işiten, eksiksiz görendir.”²⁰⁴ Âyette bahsedilen bu elçi melekler, büyük melekler olarak isimlendirilen Cebrâîl, Mikâîl İsrâfîl ve Ölüm Meleği'dir. Şimdi, bunları görevleri ile birlikte ayrı ayrı incelemek istiyoruz.

2.2.1.1. Cebrâîl (a.s.)

Cebrâîl (a.s.); Rasûlullah'a (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerîm'i getiren elçi meleğin özel ismidir. Yahûdi ve Hristiyan kaynaklarında Gabriel olarak isimlendirilmiştir. “Güçlü insan” mânâsına gelen ‘geber’ ile “Tanrı” anlamındaki ‘el’ kelimelerinden oluşmuştur. Bu kelimenin Keldânî veya Süryânî kökenli olduğu ileri sürülmektedir. Yunanca'ya ve Latince'ye de aynen geçmiştir.²⁰⁵ Yine bu kelime Kitab-ı Mukaddes'te adı geçen büyük meleklerden birisinin ismidir.²⁰⁶

Dil âlimlerine göre, a'cemî ve alem olduğundan dolayı gayri munsarif olan **Cibrîl** kelimesi, Allâh'ın Ceberût'undan türemiş, muzâf ve muzâfun ileyhten oluşan bir

²⁰² er-Râzî, Tefsîru Kebîr, III, 247; el-Âlûsî, Rûhu'l-Meâni, I, 334.

²⁰³ Hâkim, Müstedrek, IV, 536, no: 8506.

²⁰⁴ Hac, 22/ 75.

²⁰⁵ Yavuz- Ünal, T.D.V.İ.A. Cebrâîl Maddesi, VIII, 202; Şibay, M.E.B.İ.A, Cebrâîl Maddesi, III, 41.

²⁰⁶ Daniel, 8/15-26; 9/21-27.

tamlamadır. A'cemî isimleri değiştirmek Araplar'ın âdetlerinden olduğu için, bunu da değiştirmişler ve on üç şekilde okumuşlardır. Bu farklı okunuşlar şunlardır:

a- Hicaz lugatine göre, Ebû Amr, Nâfi, İbn. Âmir, Hafs ve Âsım kıraati olan “Cibrîl” (جبریل) en fasih ve en meşhur okunuşudur. “Kındîl” (قندیل) kelimesinde olduğu gibi.

b- İbn. Kesir, Hasen ve İbn Muhaysen “Cebrîl” (جبریل) olarak okumuşlardır.

c- “Cebreîl” (جبرئیل) kelimesinin “Selsebil” (سلسبیل) gibi okunması, ki bu Kisâî, Hamza ve Hammâd'ın Ebû Bekir'den, O'nun da Âsım'dan rivâyetidir. Kays, Temim ve Necd ehlinin çoğunun okuyuşu olan bu kıraati, Zeccâc tercih etmiş ve en iyi okuyuş olduğunu ifâde etmiştir.

d- “Cebrail” (جبرئیل) (hemze'den sonra “ي” sız), Yahyâ b. Âdem , Ebû Bekir ve Âsım'a ait olan bu kıraat, Yahyâ b. Ya'mer'den rivâyet edilmiştir.

e- “Cebrailü” (جبرئیل) – lam şeddeli- Yahyâ b. Ya'mer, Âsım ve Ebân bu kelimeyi böyle okumuşlardır.

f- İbn Abbâs ve İkrime ise, bu kelimeyi “Cebrâil” (جبرائیل) şeklinde okumuşlardır.

g- “Cebrâyil” (جبرائیل) -elif'den sonra iki “ي”- el-Âmeş ve Yahyâ b. Ya'mer'in kıraati olup, Kisâî ve Âsım'dan rivâyet edilmiştir.

h- “Cebrîl” (جبریل) şeklinde okunuş ise, Talha b. Mûsârrif'in rivâyetidir.

i- Esed lugatine göre ise, “Cebrîne” (جبرین) tarzında okunmuştur.

“Cebrâyîn” (جبرائین), Ebû Cafer en-Nehhâs bunun “Cibrîl” in cem'i teksiri olduğunu söylemiştir. Ayrıca, “Cebrâil” (جبرائیل), “Cebrâl” (جبرال), “Cebrîne” (جبرین)

şekillerinde de kıraat olunmaktadır. Kaydedildiğine göre, Cibrîl aslında “*Cibr*” ve “*Îl*” kelimelerinden oluşan İbranice bir kelime olup, Hz. Muhammed (s.a.v.)’e vahiy getiren meleğin ismidir. İbranice’de Abdullah mânâsına gelmektedir. “Cebr”in *abd* mânâsında, “Îl”in de Allâh’ın isimlerinden biri olarak *Abdullâh* mânâsında olduğu söylenmekle beraber, bazı müfessirler “Ceberûtullah” mânâsına geldiğini de ifade etmişlerdir. Aslında Cebrâîl’in, bütün meleklerin üstünde, kuvvetli, her ruhun üstünde bir melek oluşundan dolayı, “Cebr” ile de zâhirî bir alakası vardır. Cebrâîl ayrıca, Rûh, Rûhu’l Kudüs, Rûhullah ve Rûhu’l Emîn olarak da isimlendirilmiştir.²⁰⁷ İbn Kesîr’in Cibrîl’in çok kuvvetli oluşuyla ilgili olarak isnâdsız bir halde kaydetmiş bulunduğu bir rivayette ise şöyle anlatılmaktadır:

“Anlatıldığına göre Cebrâîl, o kadar güçlü ve kuvvetliymiş ki, Medâyin şehrini Lût kavminin üstüne kaldırmıştır. Onlar, içindeki ümmetlerle birlikte yedi kavim idiler ve 400,000’e yakın kişiydiler. Ayrıca beraberlerinde diğer canlılar ve hayvanlar vardı. Medayin şehrinde bir çok araziler, imaretler ve mahalleler vardı. Cebrâîl bütün bunları kanadının ucuyla tutup kaldırmış, göklerin ucuna kadar yükseltmişti. Öyleki göklerdeki melekler, Medayin şehrinde uluyan köpeklerin ve öten horozların seslerini işitmişlerdi. Sonra bu şehri ters çevirmiş, altını üstüne getirmişti. İşte Cebrâîl böyle güçlü ve kuvvetli bir melektir. Cebrâîl güzel yaratılışa sahip yüce bir melektir.”²⁰⁸

Cibrîl ismi açık olarak Kur’ân’da üç yerde geçmekle beraber değişik isimlerle bir çok yerlerde zikredilmektedir.²⁰⁹

Meleklerin tamamı, Allâh (c.c.) ile peygamberleri arasında iletişimi sağlamakla vazifeli olmayıp, onlardan her birinin ayrı ayrı görevleri vardır. Elçilik görevini ise, sadece Allâh (c.c.)’ın seçtiği melekler yaparlar. Bunların bir kısmı Allâh ile Peygamberleri arasında iletişimi sağlarken, bir kısmı da diğer kullarla ilgili hususları düzenlemekle yükümlüdür. Bu elçi meleklerin en başında da Rûhu’l Emîn olan Cebrâîl

²⁰⁷ es-Suyûtî, ed-Dîbâc, II,377; el- Âlûsî, Rûhu’l-Meâni, I, 332; Yazır, Hak Dini, I, 431, 432.

²⁰⁸ İbn Kesîr, el-Bidâye, I, 51.

²⁰⁹ Bakara, 2/97, 98; Tahrîm, 66/4.

(a.s.) gelmektedir.²¹⁰ Ancak, başka elçi melekler de vardır. Hz. İbrâhîm ve Hûd'a (a.s.), Hz. Mûsâ'nın annesi ve Hz. Meryem gibi Allah yolunda olan samimi mü'minlere gönderilen müjdeci melekler de vardır.²¹¹

Cebrâîl'in yaratılış şekli ve vücut yapısı hakkında Kur'ân'da mevcut olmamasına rağmen, hadislerde birtakım bilgilere rastlamaktayız. Buna göre o, 600 kanatlı, yer ile gök arasını kaplayan bir melek olarak tasvir edilmektedir. Nitekim İbn Mesûd (r.a.), Hz. Peygamber'in Cebrâîl'i bu şekilde gördüğünü rivâyet etmiştir.²¹² Ayrıca Kur'ân'ın haber verdiğine göre Rasûlullah (s.a.v.), Cebrâîl'i iki defa aslî şeklinde görmüştür.²¹³ Bu husus Mesrûk b. el-Ecda' (v.62/63) kanalıyla Hz. Âişe'den nakledilen bazı hadislerde de anlatılmaktadır. Bu konuda Müslim'in (v.261/874) kaydettiği hadis şöyledir:

“Mesruk demiştir ki: “Hz. Âişe'nin yanında yaslanmış bir vaziyette idim ki, bana şöyle dedi:

-*Ey Ebâ Âişe! Üç şey vardır ki, her kim onlardan birisini söylese Allâh'a büyük iftira etmiş olur.* Ben de:

- Onlar nedir? diye sordum. Bunun üzerine dedi ki:

-*Her kim Muhammed Rabî'nı gördü zannederse, Allâh(c.c.)'a karşı büyük iftira etmiş olur.* Ben bu esnada dayanıyordum fakat hemen oturdum ve:

- Ey mü'minlerin annesi! Bana izin ver acele etme! Yüce Allâh: (ولقد راه بالافق)

(المبين) ‘Andolsun ki O, onu apaçık ufka görmüştür’²¹⁴; (ولقد راه نزلة اخرى) ‘Yemin

²¹⁰ Şuarâ, 26/193.

²¹¹ Hûd, 11/69-76, 77-80; Fussilet, 41/30; Kasas, 28/7; Âli imrân, 3/42-44.

²¹² el-Buhârî, Bed'u'l-Halk, 7.

²¹³ Necm: 53/5-18; Tekvir, 81/19-24; bu konuda fazla bilgi için bkz. Mîras, Tecrîd-i Sarîh, IX, 19.

²¹⁴ Tekvir, 81/23.

olsun ki O, onu bir daha da inişinde gördü.’²¹⁵ buyurmadı mı?, dedim. Bunun üzerine Hz. Âişe:

-Ben, onu, bu ümmetin Rasûlullah’tan ilk önce soran kişisiyim. Hz. Peygamber buyurdu ki: ‘O Cibrîl’dir. Onu yaratılmış olduğu şekil üzere bu iki seferden başka görmedim. Semâdan inerken gördüm. Vücûdunun büyüklüğü gök ile yer arasını kaplamıştı.’ Hz. Âişe bundan sonra şöyle devam etti:

- Hem işitmedin mi? Allâhü Teala: *‘Gözler O’nu idrak edemez. O ise gözleri idrak eder. O, latîftir, habîrdir’*²¹⁶ buyuruyor. Yine işitmedin mi ki, Allâhü Teala: *‘Allah (c.c.), bir insanla ancak vahiy suretiyle veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderir, izniyle dilediğini vahyeder. Doğrusu O, Yücedir, Hakîmdir’*²¹⁷ buyurmaktadır. Bundan sonra Hz. Âişe şöyle dedi:

- Her kim, Rasûlullâh’ın Allah’ın kitabından bir şey gizlediğini zannederse, Allâh’a karşı büyük bir iftira etmiş olur. İşitmedin mi ki, Cenâb-ı Hak: *‘Ey Peygamber! Sana Rabbinden her indirilene tebliğ et. Şâyet bunu yapmazsan Allâh’ın risâletini tebliğ etmemiş olursun’*²¹⁸ buyurmuştur. Yine her kim ki, sana Rasûlullah’ın (s.a.v.) yarın olacak şeyleri bildiğini söylese, muhakkak ki Allâh’a büyük bir iftira etmiş olur. Çünkü Allâh (c.c.): *‘De ki: Göklerde ve yerde, Allâh’tan başka kimse gaybı bilmez’*²¹⁹ buyurmuştur, dedi.”²²⁰

el-Buhârî, Müslim, Tirmizî gibi âlimler tarafından nakledilen yukarıda kaydettiğimiz hadisin ravîlerinden *Süfyân b. Uyeyne*, h. 197 yılında ihtilat ettiği için bazı hadis âlimleri tarafından tenkîd edilmiştir.²²¹ et-Tirmizî’nin kaydettiği rivayetin

²¹⁵ Necm, 53/13, 14.

²¹⁶ En’am, 6/103.

²¹⁷ Şûrâ, 42/51.

²¹⁸ el-Mâide, 5/67.

²¹⁹ Naml, 27/67.

²²⁰ Müslim, İmân, 287; Krş. el-Buhârî, Tefsîr, (5. Mâide) 7; (53. en-Necm) 1; Bed’u’l-Halk, 6; Tevhîd, 4; et-Tirmizî, Tefsîr, (53.en Necm) 3278.

²²¹ İbn Hacer, Tehzîbü’t-Tehzîb, II, 359; III, 503.

isnadında yer alan kimselerden *Muhammed b. Yahyâ b. Ebî Ömer el-Adenî*, hadis âlimlerince gaflet sahibi olduğu için cerh edilmiştir. Ebû Hâtim, onun Süfyan b. Uyeyne'den mevzû bir hadis naklettiğini söylemektedir.²²² Hadisi eş-Şa'bi'den alan *Mücâlid b. Said b. Umeyr el-Kûfî* de şiddetle tenkîd edilmiştir. İbn Adî, onun Câbir'in dışındaki tüm hadislerinin mahfuz olmadığını söylemiş, Yahyâ b. Said el-Kattân onu yalancılıkla suçlamış, el-Buhârî ise, Hz. Fâtıma'nın fazileti hakkında mevzu hadis naklettiğini bildirmiştir. Bu sebeple, kendisiyle ihticâc edilmeyen, hadis nakli câiz sayılmayan çok zayıf bir râvidir.²²³ Sonuç olarak, Tirmizî'nin bu rivayetinin isnad yönünden zayıf olduğu açıktır.²²⁴

Konuyla ilgili olarak buraya kadar kaydettiklerimizden anlaşıldığına göre, Rasûlullah'ın (s.a.v.) dışında hiç bir peygamber Cebrâil'i yaratıldığı şekil üzere görmemiştir. Hz. Peygamber de yukarıda ifâde edildiği gibi, onu sadece iki yerde görmüş, diğer zamanlarda ise, Cebrâil'i kendi sûretinin dışında, çeşitli şekillerde görmüştür. Nitekim hadis kaynaklarında da ifâde edildiği gibi, Cibrîl Hz. Peygamber'e geldiğinde, Ashab'dan çok yakışıklı bir kimse olan Dıhye b. Halîfe el-Kelbî (r.a.) sûretinde gelmekte idi. Bazen de o, Cibrîl hadisinde olduğu gibi, tanınmayan bir kimse şeklinde görünürdü.²²⁵ Nitekim Ebû Ammâr el-Hüseyn b. Hureys el-Huzâî, Vekî' Kehmes b. el-Hasen, Abdullâh b. Büreyde, Yahyâ b. Ya'mer isnâdıyla gelen bir rivâyette, Hz. Ömer (r.a.) bu konuda şunları anlatmaktadır:

“Biz bir gün Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanında oturuyorken, âniden elbisesi bembeyaz, saçları simsiyah bir kimse yanımıza geldi. Kendisinde yolculuk eseri görünmüyordu ve bizden de hiç kimse onu tanımıyordu. Bu yabancı kimse hemen Hz. Peygamber'in yanına oturdu ve dizlerini onun dizlerine dayadı. Ellerini de onun uylukları üzerine koydu.

²²² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 331-332.

²²³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 371-373.

²²⁴ Bu konuda fazla bilgi için bkz. Ateş, *Ehli Sünnet Ve Şia'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler*, s. 99-103.

²²⁵ el-Buhârî, *İmân*, 37; en-Nesâî, *İftitah*, 37 ; Dıhye (r.a.) hakkında bkz. İbn Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 158-159; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 161-162; krş. Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 49.

Sonra şöyle dedi:

- *Ey Muhammed! İslâm nedir?*

Rasûlullah (s.a.v.):

-*İslâm, Allâh'tan (c.c.) başka ilah olmadığına ve benim, Allâh'ın Elçisi olduğuma şehadet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekat vermek, Ramazan orucunu tutmak ve Kâbe'yi Hac etmektir, buyurdu.*

Bunun üzerine soru soran kimse:

-*Doğru söyledin, dedi.*

Hiz. Ömer dedi ki: *'Biz bu duruma hayret ediyorduk. Çünkü o kimse hem soru soruyor, hem de tasdik ediyordu.'*

Sonra bu adam:

-*Ey Muhammed! İmân nedir?* diye sordu.

Rasûlullah da (s.a.v.) :

-*İmân, Allâh'a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, Âhiret Günü'ne ve kadere -hayır ve şerrin O'ndan geldiğine- inanmandır, buyurdu.*

Soru sahibi:

-*Doğru söyledin, dedi.*

Hiz. Ömer: *'Biz şaşırıp kalmıştık. O kimse hem soruyor, hem de tasdik ediyordu.'*

Soru soran kimse daha sonra:

-*Ey Muhammed! İhsân nedir?* diye sordu.

Resûlullah da (s.a.v.):

-*İhsân, Allâh'a, O'nu görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir. Çünkü her ne kadar sen O'nu göremesen de, O seni görüyor !* buyurdu.

Soru sahibi bu defa:

-*Kıyâmet ne zaman?* diye sordu.

Hz. Peygamber de:

-Soru sorulan, soru soran kişiden bu hususta daha bilgili değildir, buyurdu.

O kimse bu sefer:

-O halde Kıyâmet'in alâmetleri nelerdir? dedi.

Peygamber de (s.a.v):

- Cârîyenin kendi sâhibesini doğurması ve yalın ayak, çıplak, yoksul, küçük baş hayvan çobanlarının yüksek bina yapma hususunda birbiriyle yarışıklarını görmendir, buyurdu.

Hz. Ömer diyor ki: 'Bir süre sonra Rasûlullah (s.a.v) bana rasladı ve:

-Ey Ömer! O soruları soran kişinin kim olduğunu biliyor musun? dedi.

Ben de:

-Allâh ve Rasûlu daha iyi bilir, dedim.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v):

-O, Cibrîl'dir. Size dininizi öğretmek için geldi, buyurdu.²²⁶

Bu hadisle ilgili olarak tirmizî, hasen sahîh hükmünü vermiştir.

Bu hadiste de görüldüğü gibi Cebrâîl (a.s.), bazı kereler ashab tarafından tanınmayan bir kişi kılığında gelmiş ve Hz. Peygamber'den başka hiç bir kimse onun kim olduğunu bilememiştir.

Bazı âlimler tarafından Cebrâîl ve Mikâîl'in melek olmadıkları, bunların melek üstü birer ruh olduğuna dair bir takım görüşler ileri sürülmektedir.²²⁷ Nitekim Fazlur Rahman'ın bu konudaki değerlendirmeleri şöyledir:

“Melek kelimesinin dar anlamda vahiy elçisi için kullanılması aslında pek uygun değildir. Çünkü Kur'ân onu Peygamber'e tasvir ederken hiç bir zaman melek tabirini

²²⁶ el-Buhârî, İmân, 37, Tefsîru Sûre, 31; Müslim, İmân, 1,5,7; Ebû Dâvud, Sünne, 16; et-Tirmizî, İmân, 4; en-Nesâî, İmân, 5,6; İbn Mâce, Mukaddime, 9, Fiten, 25; A.b. Hanbel, Mûsned, II, 426.

²²⁷ Fazlur Rahman, Ana Konuları İle Kur'ân, s. 153-156; İzutsu, Kur'ân'da Allâh ve İnsan, s. 167.

kullanmamıştır. Aksine devamlı ya *“Ruh”* veya *“Rûhânî Elçi”* tabirini kullanmıştır. Kur’ân meleklerden Allâh’ın emirlerini yerine getiren, insanların hayatlarını bitirme görevinden Allâh’ın Arş’ını tutma görevine kadar çeşitli işleri yapan semavî varlıklar olarak sık sık bahsetmektedir. Melekler, peygamberlere gönderilebilirler.²²⁸ Melekler cesaret vermek için gerçek mü’minlere de gönderilebilir: *‘Rabbimiz Allâh’tır deyip sonra doğru olanların üzerine melekler iner ve onlara: Korkmayın, üzülmeyin, size söz verilen Cennetle sevinin, derler.’*²²⁹ Fakat Kur’ân bu meleklerden vahiy elçisi olarak bahsetmemektedir. Haddizâtında Allâh, meleklerin kendilerine bile vahiy gönderip zorda kalan mü’minlere yardım etmelerini emretmiştir: *‘Rabbin Bedir savaşında meleklerle vahyediyordu ki: Ben sizinle beraberim, siz insanları güçlendirin, Ben inkar edenlerin yüreklerine korku salacağım, vurun onların boyunlarının üstüne, vurun onların her parmağına!’*²³⁰ Hz. Muhammed’den önce gelen büyük peygamberlerin durumunda, -Hz. Nuh, İbrâhîm, ve Mûsâ- Allâh’ın onlara doğrudan hitab ettiği görülmektedir. Fakat yine de şöyle umumî bir açıklama verilmiştir: *‘Allah, emrinden olan ruh’u kullarından dilediğine indirir,’*²³¹ ve yine: *‘Melekleri kullarından dilediğine, emrinden Ruh ile indirir.’*²³² Bunlardan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür: Allah’ın peygamberleri, kendilerine vahiy getiren Allah’ın Ruh’una mazhardırlar. Hz. İsa’nın annesi Meryem hakkında (peygamber olmamasına rağmen; -zira Kur’ân hiç bir kadından peygamber diye bahsetmemiştir-) Kur’ân, Rûh’umuz tarafından hamile kaldı demiştir.²³³ Yine Hz. Âdem’in cismânî şeklini yarattıktan sonra *‘ona kendi Ruh’undan üfledi’*²³⁴ demiştir. Ve yine: *‘Allâh’a ve âhiret gününe inanan bir milletin, babaları, oğulları, kardeşleri ve akrabaları da olsa Allah’a ve elçisine düşman olanlara dostluk ettiğini görmezsin. Onlar*

²²⁸ Hûd, 11/70, 81.

²²⁹ Fussilet, 41/30.

²³⁰ Enfâl, 8/12.

²³¹ Mü’min, 40/15.

²³² Nahl, 16/2.

²³³ Meryem, 19/17-22; Enbiyâ, 21/91; Tahrim, 66/12.

²³⁴ Hicr, 15/29; Secde, 32/9; Sâd, 38/72.

*o kimselerdir ki, Allah kalplerine iman yazmış ve onları kendinden bir ruh ile desteklemiştir.*²³⁵ Fakat Hz. İsa Kutsal Ruh (Rûhu'l-Kudûs) ile desteklenmiştir.²³⁶ İşte Kur'ânı vahiy olarak getiren de bu ruhtur: *'De ki: inananları sağlamlaştırmak ve müslümanlara yol gösterici ve müjde olmak üzere onu Rûh'ul-Kudûs Rabbinden hak gereğince indirdi.*²³⁷ Hz. İsa'nın kendisi dahi bir peygamber olarak tanıtılmıştır: *'Meryem oğlu İsa Mesih, sadece Allah'ın Elçisi O'nun Meryem'e attığı kelimesi ve O'ndan bir Ruh'tur.*²³⁸ Çünkü, herhalde annesi Ruh tarafından hamile kaldığı için bu tabirle anılmıştır.

Hz. Muhammed'e vahiy elçisi olarak gönderilenin bu Ruh olduğuna dair hiç şüphe yoktur. Yukarıda gördüğümüz gibi, Mekkeliler sık sık: 'Muhammed'e bir melek indirilmesi gerekmez miydi? diye soruyorlardı. Kur'ân ise, meleklerin insanlara peygamber sıfatıyla gönderilmeyeceğini belirtmiştir. Bazen de Kur'ân onlara korku vermek amacıyla şöyle cevap vermiştir: *'İyi bilsinler ki, Biz, melekleri ancak hak ile indiririz. O zaman da kendilerine asla göz açtırılmaz.*²³⁹ Bu yüzden Peygamberimize vahiy için melek gönderilmediği kesindir. Zira ona vahiy, Güvenilir Ruh (Ruhu'l-Emin) olarak da tasvir edilen Kutsal Ruh (Ruhu'l-Kudûs) tarafından getirilmiştir.²⁴⁰

Fakat yanlış anlaşılmasın, bu Ruh ile melekler tamamen farklı varlıklar değildir. Sadece şu kadar söyleyebiliriz ki, bu Ruh, meleklerin en üstün derecesi ve Allahâ en yakın olanıdır.²⁴¹ Her ne olursa olsun Kur'ân yine de meleklerle Kutsal Ruh'u birkaç yerde aynı ibarede beraber kullanmaktadır: *'Melekler ve Ruh Rablerinin izniyle bir çok*

²³⁵ Mûcâdele, 58/22.

²³⁶ Bakara, 2/ 87, 253; Mâide, 5/ 110.

²³⁷ Nahl, 16/ 102.

²³⁸ Nîsâ, 4/171.

²³⁹ Hicr, 15/81.

²⁴⁰ Şuarâ, 26/193.

²⁴¹ Tekvir, 81/19-21.

*emirlerle iner.*²⁴² *'Melekler ve Ruh, elli bin yıl süren bir gün içinde Allah'a yükselirler'*²⁴³, *'O gün Ruh ve melekler sıra sıra dururlar. Allah'ın izin verdiğinden başka kimse konuşamaz.'*²⁴⁴ *'Melekleri kullarından dilediğine emrinden Ruh ile indirir.'*²⁴⁵ Dikkat edilirse son âyette Ruh meleklerden ayrı bir şey olarak değil de, onlar tarafından iletilen bir şey olarak bahsedildiği göze çarpmaktadır. İbn Abbâs, Mücâhid, Ebû Sâlih ve el-A'meş gibi bazı âlimler bazı âyetlerde geçen²⁴⁶ *Rûh* kelimesiyle insana benzeyen bazı meleklerin, Şa'bi, Dahhâk ve Saïd b. Cübeyr gibi âlimler de bununla Cibrîl'in kastedildiğini söylemişlerdir.²⁴⁷

Mekkelilerin defalarca Peygamber'e melek inmesini istemelerine karşılık Kur'ân bunu ısrarla reddetmiştir. Onlar herhalde görebilecekleri, işitebilecekleri ve konuşabilecekleri birşey istiyorlardı. Halbuki Kur'ân devamlı vahiy elçisinin Peygamber'in kalbine gönderilen bu Ruh'un olduğunu vurgulamıştır: *'Uyarıcılardan olman için Kur'ân'ı senin kalbine, apaçık Arapça ile Güvenilir Ruh getirdi.'*²⁴⁸ Bu Ruh'un Cebrâil (a.s.) olduğu ayrıca belirtilmektedir: *'De ki: Allah'ın izniyle Kur'ân'ı kendinden öncekileri doğrulayıcı ve inananlara yol gösterici ve müjdeci olarak senin kalbine indirdiği için kim Cebrâil'e düşman olursa...bilsin ki Allah'ta onun düşmanıdır.'*²⁴⁹ Vahiy ve vahiy elçisinin rûhânî olduğu ve peygamberlere nisbetleri ise enfüsî oldukları Kur'ân'da ayrıca belirtilmiştir: *'Allah dilese senin kalbini mühürler ve böylece artık vahiy inmez.'*²⁵⁰ Bu durumda Cebrâil'i bir insan olarak tasvir edip vahiy

²⁴² Kadir, 97/ 4.

²⁴³ Meâric, 70/4.

²⁴⁴ Nebe', 78/38.

²⁴⁵ Nahl, 16/2.

²⁴⁶ Nebe, 78/38.

²⁴⁷ İbn Kesîr, Büyük İslâm Tarihi (el-Bidâye ve'n-Nihâye), I, 50.

²⁴⁸ Şuarâ, 26/193-195.

²⁴⁹ Bakara, 2/97-98.

²⁵⁰ Şûrâ, 42/24.

getirdiğini ve Peygamber'le konuştuğunun görüldüğünü anlatan hikayeler, sonradan uydurulmuş olmalıdır.”²⁵¹

Fazlur Rahman'ın yukarıda kaydettiğimiz bu görüşlerinin tamamına katılmak mümkün gözükmemektedir. Çünkü bu tutumda, Hz. Peygamber'in hadislerinde Cebrâîl ve diğer meleklerle ilgili olarak verdiği bilgileri devre dışı bırakacak bir anlayış sergilenmekte, hiçbir araştırma ve delile dayanmadan sahih hadis kaynaklarındaki güvenilir hadisler uydurma sayılmakta ve bunlar hikaye olarak nitelendirilmektedir. Bu tür konularda sadece Kur'ân'da yer alan haberlerle yetinmek, hadislerde yer alan bilgilerin tamamını Kur'ân'la çelişiyor imajı oluşturarak toptancı bir yaklaşımla reddetmek doğru bir tutum değildir. Fazlur Rahman'ın yukarıda kaydedilen görüşlerini doğrulayacak tatmin edici herhangi bir delile de rastlanılamamaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bazı âyetlerde Cibrîl'den *er-Rûh*, *Rûhu'l-Kudûs*, *er-Rûhu'l-Emîn* gibi ifadelerle bahsedilmesi onun melek olmadığını ortaya koymaz. Çünkü bu ifadeler kendisiyle Cibrîl'in kastedildiği diğer isim ve sıfatlar olabilir. Zaten melekler de nurdan yaratılmış rûhânî varlıklardır. Bu durum Kur'ân ve hadislerin verilerinden anlaşılmalıdır. Ayrıca Cibrîl'in büyük meleklerden olduğu ve vahiy getirme gibi önemli bir görev üstlendiği İslâm âlimlerince de belirtilen bir husustur. Nitekim Fazlur Rahman; “Fakat yanlış anlaşılmasın, bu Ruh ile melekler tamamen farklı varlıklar değildir. Sadece şu kadar söyleyebiliriz ki, bu Ruh, meleklerin en üstün derecesi ve Allahâ en yakın olanıdır,”(Tekvîr,81/19-21.)²⁵² ve “Bu Ruh'un Cebrâîl (a.s.) olduğu ayrıca belirtilmektedir: *'De ki: Allah'ın izniyle Kur'ân'ı kendinden öncekileri doğrulayıcı ve inananlara yol gösterici ve müjdecî olarak senin kalbine indirdiği için kim Cebrâîl'e düşman olursa...bilsin ki Allah'ta onun düşmanıdır,'*”(Bakara,2/97-98)²⁵³ demek suretiyle, kendi kendisiyle çelişkiye düşmüş bulunmaktadır. Çünkü hem Kur'ân'da bahsedilen Rûh'un Cebrâîl olduğunu, hem de melekler ile Rûh'un farklı varlıklar olmadığını, meleklerin en üstün derecesi olduğunu söylemektedir. Halbuki Kur'ân ve hadislerden öğrendiğimize göre, meleklerin çeşitli görevleri vardır. Cebrâîl'in

²⁵¹ Fazlur Rahman, Ana Konularıyla Kur'an, s. 153-156.

²⁵² Fazlur Rahman, Ana Konularıyla Kur'an, s. 155.

²⁵³ Fazlur Rahman, age, s. 155.

(a.s.) vazifesi de peygamberlere Allâh katından vahiy getirmek ve elçilik yapmaktır. Yine, Cebrâîl'den başka melekler de elçilik yapmışlar, insanlarla iletişim kurmuşlar, ancak Cebrâîl bizzat bu görev için yaratılmış ve Allah diledikçe peygamberlere mesajlar taşımıştır. Kur'ân'da onun Cibrîl'in dışında farklı bir isim ve sıfatlarla anılmasından maksat, büyük bir melek olduğunun Allâh tarafından bizlere bildirilmesi olarak anlaşılmalıdır.

Cebrâîl, Kur'ân'da bazen Ruh şeklinde, bazen de Ruh ve Melek tarzında yanyana zikredildiği için, bazı kimselerde sanki bunlar farklı varlıklarmış gibi bir izlenim doğmasına yol açmıştır. Nitekim; Kur'ân'da bu konuyla ilgili olan âyetler şöyledir:

“O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh, her iş için iner dururlar.”²⁵⁴

“Melekler ve Ruh, oraya miktarı elli bin yıl süren bir gün içinde yükselirler.”²⁵⁵

“O gün Ruh ve Melekler, sıra sıra dururlar. Allâh'ın izin verdiğinden başka kimse konuşamaz.”²⁵⁶

“Melekleri, kullarından dilediğine emrinden olan Ruh ile indirir: Benden başka Tanrı yoktur, benden korkun! diye uyarın! (der).”²⁵⁷

Allah (c.c.), Cebrail'e melekler içinde ayrı bir yer ve önem verdiğinden dolayı Kur'ân-ı Kerîm'de 'Melekler ve Ruh' diye ayrıca ondan söz etmiştir. Nitekim şu âyetlerde de görüleceği gibi Ruh'un Cebrail olduğu açıkça anlaşılmaktadır:

“Uyarıcılardan olman için Kur'ân'ı senin kalbine apaçık Arapça ile Rûhul Emîn (Cebrâîl) getirdi.”²⁵⁸

“De ki; Allâh'ın izniyle Kur'ân'ı kendinden öncekini doğrulayıcı ve inananlara yol gösterici ve müjdeleyici olarak senin kalbine indirdiği için kim Cebrâîl'e düşman olursa, bilsin ki Allâh (c.c.) da onun düşmanıdır.”²⁵⁹

²⁵⁴ Kadir, 97/4.

²⁵⁵ Meâric, 70/4.

²⁵⁶ Nebe, 78/38.

²⁵⁷ Nahl, 16/2.

²⁵⁸ Şuarâ, 26/193-195.

Bazı müfessirler de, bir kısım âyetlerde²⁶⁰ geçen *Ruh* kelimesiyle vahyin kastedildiğini söylemektedirler.²⁶¹ Bu husus *Ruh* kelimesinin hem Cibrîl, hem de vahiy anlamına geldiğini göstermektedir. Nitekim Ebû Ubeyde gibi âlimlere göre *Ruh*, Cibrîl'dir (a.s.).²⁶² Kanaatimizce *Ruh* kelimesinin vahiy manasına gelmesi, onunla Cebrâîl'in (a.s.) kastedilmesine mani değildir. *Ruh* hem vahiy, hem de vahyin taşıyıcısı olan melek, yani Cebrâîl (a.s.) manasına gelebilir.

Müfessirlerden İbn Zeyd ise, *Ruh*'un Allâh'ın isimlerinden biri olduğunu söyleyerek, *Ruh*'tan maksadın İncil olduğunu iddia etmiş ve Mâide Sûresi'nin 110. âyetini delil göstermiştir. Ancak; bu âyetten de *Ruh*'un Cebrail olduğu anlaşılmaktadır. Bu âyet şöyledir:

“Hani seni Rûhu'l-Kudûs ile te'yid etmiştim de, hem beşikte iken hem de yetişkin iken insanlarla konuşuyordun. Sana yazıyı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiştim. İznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıyordun da ona üflüyordun, hemen benim benim iznimle o bir kuş oluyordu. Yine Benim iznimle körü ve abraşı (alaca hastalığını) iyileştiriyordun. Ölülerini benim iznimle (hayata) çıkarıyordun. Hani İsrailoğullarını (seni öldürmekten) engellemiştim. Kendilerine apaçık deliller (mucizeler) getirdiğin zaman içlerinden inkar edenler, 'Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değildir,' demişlerdi”²⁶³

Hiz. Peygamber'den nakledilen bazı hadislerden de *Ruh* ile Cebrâîl'in kastedildiğini anlamaktayız. Nitekim bir gün Rasûlullah (s.a.v.), ünlü şairi Hassân b. Sâbit'e: “Müşrikleri hicvet. Rûhul Kudûs seninledir,”²⁶⁴ bir başka seferinde de: “Müşrikleri hicvet. Cebrâîl seninle beraberdir.” demiştir.²⁶⁵ Ve yine Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) hadislerinden öğrendiğimize göre o: “Ey Allâh'ım onu Rûhu'l-Kudûs'le te'yid

²⁵⁹ Bakara, 2/97, 98.

²⁶⁰ Şûrâ, 42 /52; Mü'minûn, 23/15.

²⁶¹ Yazır, Hak Dini, V, 3084-3085; Ateş, Çağdaş Tefsir, V, 95.

²⁶² Ateş, age, V, 95.

²⁶³ Mâide, 5/110.

²⁶⁴ A.b. Hanbel, IV, 298.

²⁶⁵ A.b. Hanbel, IV, 301.

et”,²⁶⁶ “Rûhu’l-Kudûs Hassân ile beraberdir”,²⁶⁷ “Allah seni Rûhu’l-Kudûs’le te’yîd etsin,”²⁶⁸ diyerek bu hususa işarette bulunmuştur. Hassân b. Sâbit de, bir mısrasında: “Ve Cibrîl ve Rûhu’l-Kudûs bizdedir,”²⁶⁹ diyerek Cebrâîl’e işarette bulunmuştur.

“De ki, kim Cebrâîl’e düşman olursa (bilsin ki) işte; o Cebrâîl, daha önceki kitapları doğrulayan, mü’minler için hidâyet ve müjde olan Kur’ân’ı Allâh’ın izniyle senin kalbine indirmiştir,” âyetinin²⁷⁰ tefsiriyle ilgili olarak Muhammed Hamdi Yazır şu görüşleri dile getirmektedir: Kur’ân’ı Peygamber’in kalbine indirip vahyi getiren Rasûl, Rûhul Kudûs, Cibrîl-i Emîn’dir. Peygamber’in kalbine vahyi indirenin İbn Abbâs’tan gelen bir rivâyette Allâh-u Teâlâ olduğu söylense de, Hz. Âişe’den gelen başka bir rivâyette O’nun Cebrâîl olduğu belirtilmektedir. Zaten, lafzın zâhirinin de buna daha uygun olduğu görülmektedir.²⁷¹

2.2.1.2. Melekû’l-Mevt (Ölüm Meleği)

Azrâîl kelimesi muhtemelen İbrânice olup, Cebrâîl kelimesi ile aynı yapıya sahiptir.²⁷² Kur’ân-ı Kerim ve sahih hadislerde ise *Azrâîl* lafzı mevcut bulunmayıp, “*Melekû’l-Mevt*” tabiri geçmektedir. Nitekim Âyet-i kerime’de Allâh (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

(Ey Muhammed !) de ki; “Rûhunuzu almakla görevlendirilen Ölüm Meleği canınızı alır; sonra da Rabbınıza döndürülürsünüz.”²⁷³

²⁶⁶ el-Buhârî, Salât, 68; Bed’u’l-Halk, 6; Edeb, 91; Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe, 151,152; en-Nesâî, Mesâcid, 24; A.b. Hanbel, V, 222.

²⁶⁷ Ebû Dâvud, Edeb, 87.

²⁶⁸ A.b. Hanbel, II, 269.

²⁶⁹ el-Âlûsî, Rûhu’l-Meânî, I, 318.

²⁷⁰ Bakara, 2/97.

²⁷¹ Yazır, Hak Dini, VII, 4572- 4573.

²⁷² Kılavuz, A. Saim, TDV.İ.A, Azrâîl Maddesi, IV,350; Şibay, MEB.İ.A, Azrâîl Maddesi, II, 155.

²⁷³ Secde, 32/11.

Hadislerde ise bir çok yerde, Kur'ân'daki şekle uygun olarak "Ölüm Meleği" (Melekü'l-Mevt) ifâdesinin kullanıldığı görülmektedir.²⁷⁴

Her şeyin gerçek fâili Allâh (c.c.) olduğu için, ölüm olayı da Ona nisbet edilmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de, "Melekü'l-Mevt" in ölümle görevli olduğu bildirilmekle beraber, bu fiilin her şeyin gerçek fâili olan Allâh(c.c.)'a nisbet edildiği şu âyetten açıkca anlaşılmaktadır:

"Allâh (c.c.) eceli gelenlerin ruhlarını ölümleri ânında, eceli henüz gelmeyenlerin ruhlarını da uykularında alır. Haklarında ölüme hükmettiklerini tutar, diğerlerini ise, belli bir süreye kadar salıverir. Bunda düşünebilen kimseler için muhakkak ibretler vardır."²⁷⁵

Kur'ân ve hadislerden, insanları vefat ettirerek ruhlarını teslim almakla sadece bir meleğin (Azrâil) (a.s.)'in görevli olmadığı, aksine bu konu ile ilgili olarak başka meleklerin de Allâh tarafından vazifelendirilmiş buldukları anlaşılmaktadır.²⁷⁶ Nitekim konu ile ilgili olarak Kur'ân'da şöyle buyurulmaktadır:

"Ya melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken durumları bakalım nasıl olacak?"²⁷⁷

"Melekler, canlarını alacakları kendi nefislerine zulmeden kimselere :Ne isteydiniz? derler. Onlar: Biz, yer yüzünde dinin buyruklarını yerine getirmekten aciz kimselerdik, diye cevap verirler. (Melekler de:) "Allâh'ın arzı geniş değil miydi siz de oraya hicret etseydiniz ya, derler. İşte onlar böyledir. Bunların barınacakları yer Cehennem'dir. O ne kötü bir yerdir."²⁷⁸

²⁷⁴ el-Buhari, Cenâiz: 69; Müslim, Fedâil, 157, 158; et-Tirmizî, Tefsir, 7; İbn Mâce, Cihad, 10; A.b. Hanbel, Müsned, IV, 287, V, 395.

²⁷⁵ Zümer, 39/ 42.

²⁷⁶ Bkz. Sofuoğlu, İslâm Dini Esasları, s. 100.

²⁷⁷ Muhammed, 47/27.

²⁷⁸ Nisâ, 4/97.

“Kulları üstünde mutlak gâlip O’dur. Size hafaza melekleri gönderir; nitekim birinize ölüm vakti geldiği zaman, elçilerimiz hiç bir kusur işlemeden onun ruhunu alırlar.”²⁷⁹

Âyetlerde de görüldüğü üzere ölüm meleği tekil olarak değil de, hep çoğul sigasıyla ifâde edilmiştir. Bu da göstermektedir ki Ölüm Meleği bir tane olmayıp, sayısını ancak Allâh’ın (c.c.) bileceği kadar çoktur. Nitekim Allâh (c.c.) Kur’ân’da, meleklerinin sayısını ancak kendisinin bileceğini haber vermektedir.²⁸⁰ Yine Ölüm Meleği ile ilgili olarak hadis kaynaklarında oldukça fazla miktarda rivâyet mevcut bulunmaktadır. Fakat, bunların mahiyeti ve sayısı hakkında net bir sonuca ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Nitekim En-Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve diğer bazı hadis âlimlerinin Ebû Hureyre (r.a.) vasıtasıyla Hz. Peygamberden naklettiği bir hadise göre, ruhları almakla görevlendirilen melekler hayatının son ânını yaşayan bir kimsenin yanına gelir ve eğer o kişi sâlih bir kimse ise ona:

“Ey güzel cesette bulunan temiz ruh! Övülmüş olarak çık, rahmet, güzellik ve öfkeli olmayan Rabbine kavuşmakla müjdelen, derler. Artık ruhunu teslim edinceye kadar ona bu şekilde söylenmeye devam edilir. Sonra o temiz ruh ile birlikte göğe yükselirler ve gök kapısı onlar için açılır. Sonra:

- *O kimdir?* diye sorulur. Onu götüren melekler:

- *O filandır,* derler.

Gökte görevli melekler kendisine:

- *Merhaba ey güzel nefis! Güzel cesette idi , övgüye layık olarak içeri gir, rahmet, güzellik ve öfkeli olmayan Rabbine kavuşmakla müjdelen,* denilir. Sonra Allâh’ın buyruklarının meleklerle tebliğ edilmekte olduğu göğe çıkıncaya kadar o kimseye devamlı olarak böyle söylenir.

Can çekişen kimse eğer kötü birisi ise, Ölüm Meleği: *Çık, ey daha önce de pis cesette olan kötü nefis! Aşağılanmış olarak çık! Kaynar su , Cehennem halkının irini ve*

²⁷⁹ En’am, 6/61.

²⁸⁰ Müddessir, 74/31.

bunlara benzer çeşitli azaplarla müjdelen, der. O kötü ruh bedenden ayrılıncaya kadar kendisine devamlı olarak bu şekilde söylenir. Sonra o ruh göğe çıkarılır. Fakat gök kapısı ona açılmaz ve:

- *Bu kimdir?* diye sorulur.

- *Fülanca'dır*, diye cevap verilir. Bunun üzerine:

- *Kötü nefse merhaba denilmez. O daha önce de pis cesette idi. Kınanmış olarak geri dön. Çünkü göğün kapıları kesinlikle sana açılmayacaktır!* denilir.

Bundan sonra da o ruh gökten yer yüzüne geri gönderilir ve cesedin bulunduğu kabre ulaşır.²⁸¹

Yukarıda kaydetmiş olduğumuz konumuzla ilgili bu rivâyetin senedinin sahih, isnadda yer alan ravilerin tamamının da sika kimseler olduğu kaydedilmektedir.²⁸²

Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat'ta; Ahmed- Süleyman b. Nûman eş-Şeybânî- Kâsım b. el Fadl el Haddânî- Katâde b. Diâme- Kasâme b. Zühayr- Ebû Hureyre yoluyla ile nakledilen bir hadiste de Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

"Mü'minin ölüm ânı geldiği zaman melekler misk kokulu bir ipek ve bir demet reyhan ile gelir, yoğrulmuş hamurdan kıl alır gibi nâzikce onun rûhunu teslim alırlar ve kendisine:

- *Ey huzura ermiş olan nefis! Hoşnut etmiş ve hoşnut olmuş, senden razı olunmuş olarak çık*, denilir. Sonra ipeğe sarılır ve *İlliyyûn'*a yükseltilir.

Kâfir bir kimseye gelince; onun ölüm vakti geldiğinde, melekler içinde ateş bulunan bir sergi ile gelir ve ruhunu çok şiddetli bir şekilde bedenden söküp çıkarır. Sonra ona:

"*Ey pis ruh! Kızmış ve kendisine kızılmış olarak haydi zillet ve azâba çık!*" denir. O kimsenin ruhu çıkınca, bu çatırdayan kızgın ateşin üstüne konulur ve üstü örtülür. Sonra bununla Siccîn (Cehennem)'e götürülür.²⁸³

²⁸¹ İbn Mâce, Zühd, 31; A.b. Hanbel, Müsned, II, 364; et-Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, I, 416, h. no: 746; Nesâî, Cenâiz, 9; el-Hâkim, Müstedrek, I, 505, h. no:1304.

Bu hadisi, el-Kâsım b. el Fadl'dan sâdece Süleyman b. Nûman nakletmişse de, anlam açısından bunu destekleyen bir çok rivâyet mevcuttur, ancak yinede biz bu hadisin râvîlerini tahlil edeceğiz:

Hadisin sahabî râvîsi Ebû Hureyre (r.a.)'dir. İkinci râvîsi ise, tâbîünden Kasâme b. Züheyr el-Mâzinî el-Basrî'dir. Bu râvînin, İbn Sa'd sika olduğunu söylüyor ve İbn Hibbân da onu Sikât'ında zikrediyor. Ayrıca Kasâme'den Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî hadis rivâyet etmiştir.²⁸⁴

Hadisin üçüncü râvîsi, Katâde b. Diâme b. Diâme b. Azîz b. Amr b. Rebia b. Amr b. el-Hâris b.Sedûs dür. Yahyâ b. Maîn ve A. b. Hanbel onun insanların en sağlam olduğunu ifâde etmektedirler.²⁸⁵

Dördüncü râvîsi, el-Kâsım b. el-Fadl b. Ma'dân b. Kurayz el-Hadânî el-Ezdî'dir. İbn Sa'd sika olduğunu kaydetmiştir.²⁸⁶ Yahyâ b Said onun hakkında övgüyle bahseder ve sika olduğunu belirtir, Ahmed b Hanbel sikadır der, Abdurrahman b. Mehdi, hocalarından olduğunu ifâde eder ve Yahyâ b. Maîn de onun sika bir râvî olduğunu belirtir. Ayrıca Tirmizî, Nesâî ve İbn Hibbân da onun sika bir kimse olduğunu ifâde etmiş ve Buhârî de ondan Kitâbu'l-Edeb ve diğer bazı bölümlerde rivâyetler nakletmiştir.²⁸⁷

Beşinci râvî Ebû Eyyûb Süleyman b. Nu'mân eş-Şeybânî el-Basrî de sikâ râvîlerdendir. Muhammed b. Hibban onu Sikât'ında zikretmiştir.²⁸⁸ Abdurrahman b.

²⁸² İbn Mâce, Cihad, 31.

²⁸³ et-Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, I, 416, h.no: 746.

²⁸⁴ el-Mizzî, Tehzîbü'l-Kemâl, XXIII, 602.

²⁸⁵ el-Mizzî , age, XXIII, 498.

²⁸⁶ İbn Sa'd, Tabakâtu'l-Kübrâ, VII, 283.

²⁸⁷ el-Mizzî, age, XXIII, 410.

²⁸⁸ et-Temîmî, M. b. Hibbân b. Ahmed, Sikât, VIII, 276.

Ebî Hâtim de onun Şeyh olduğunu söylemiştir.²⁸⁹ Hadisin son râvîsi Ahmed b. Hanbel'dir.

Görüldüğü gibi hadisi rivâyet eden kimselerin tamamı güvenilir sika kimseler olup, bu hadisin senedi de sahihdir.

Azrâîl'in mâhiyeti hakkında sahih hadis kaynaklarımızda bir bilgiye rastlayamadık. Onunla ilgili olarak bazı kitaplarda yer alan ve halk kültürünün oluşumunda rol oynadığı düşünülen birtakım haberler isrâiliyyâttan öteye geçmemektedir. Örneğin; dünyayı kaplayacak büyüklükte olduğu, denizlerin ve nehirlerin bütün suları üstüne dökülse bile bir damla suyun yere düşmeyeceği, dördüncü veya yedinci kat semâda nurdan bir makamının olduğu, ayaklarının birinin orada diğerinin de Cennet ile Cehennem'in arasındaki köprü üzerinde bulunduğu, yetmiş bin ayak ve kırk bin kanadının mevcut olduğu, vücudunda bütün canlıların sayısınca gözünün ve dilinin bulunduğu, dört yüzlü bir varlık olduğu nakledilmektedir. Bunların İslâmî kaynaklarda yeri olmayan İsrâiliyyât türünden haberler olduğu açıktır.²⁹⁰

Araştırmamıza rağmen *Azrâîl* kelimesine merfû hiç bir hadiste rastlayamadık. es-Suyûtî (v. 911), Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî (v. 1136) gibi hadis âlimleri tarafından, Vehb b. Mûnebbih'den (v.114/732) gelen bazı rivayetlerde Melekü'l-Mevt yerine Azrâîl isminin kullanıldığı bildirilmektedir.²⁹¹ Bu durum, bu kelimenin Kur'ân ve hadis kaynaklı olmadığını, tâbiinden olup, İranlı bir aileye mensup olup olan, Ehli Kitab'ın rivâyetlerini çok iyi bilen, İsrâîlî rivâyetlerin en mühim kaynaklarından birisi olduğu kaydedilen Vehb b. Mûnebbih tarafından İslam kültürüne sokulduğunu ve Melekü'l-Mevt (Ölüm Meleği) yerine kullanıla geldiğini düşündürmektedir.²⁹² Nitekim Yahûdilik'te Rabbi'lere aid eserlerde, ondan fazla ölüm meleğinin adı yer alır ki,

²⁸⁹ er-Râzî, Abdurrahman b. Ebî Hâtim, IV, 147.

²⁹⁰ el-Kazvinî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 407.

²⁹¹ es-Suyûtî, ed-Dîbâc alâ Sahîh-i Müslim, V, 358, no: 2372; Şerhu's-Suyûtî alâ Süneni'n-Nesâî (Zehru'r-Rubâ ale'l-Müctebâ), IV, 120, no: 2089; es-Sindî, Hâşiyetü's-Sindî ale'n-Nesâî, (Suyûtî'nin Şerhi ile birlikte), IV, 120, no: 2089.

²⁹² ez-Zehbî, Tezkiretü'l-Huffâz, I, 100; Cerrahoğlu, Tefsir Târihi, I, 133-137; Aydemir, Tefsirde İsrâiliyyât, s. 67.

bunlardan birinin adı da Azrael'dir. Yahûdilik'de Ölüm Meleği'nin, yaratılışın ilk gününde var edildiğine inanılır. Onların 12 kanadı vardır ve göklerde meskundurlar. Ölüm ânında kılıcını çekerek ölecek kişinin başına gelir. Yahûdi geleneğine göre, Ölüm meleği Hz. Mûsâ'ya rûhunu almak üzere geldiği zaman, Hz. Mûsâ onu reddetmiş ve onun rûhu Rab tarafından alınmıştır.²⁹³ Nitekim daha ayrıntılı benzer bir nakil de hadis kaynaklarında yer almaktadır. Bu rivâyet şu şekildedir:

Ebû Hureyre'den (r.a.) gelen rivâyette o şöyle der: "Ölüm meleği Mûsâ'ya (a.s.) gönderildi. Melek, Hz. Mûsâ'nın yanına gelince Hz. Mûsâ ona şiddetle vurdu ve gözünü çıkardı. (Ölüm Meleği) Rabbine döndü ve dedi ki:

- *Beni öyle bir kula gönderdin ki, o ölümü istemiyor. Allâh (c.c.) ona gözünü iade etti ve meleğe şöyle dedi:*

- *Ona dön ve de ki; elini bir sığırın sırtına koysun. Onun elinin altında kalan her kıl tanesi için bir sene ömür vardır. Mûsâ (a.s.):*

- *Yâ Rabbi ! Sonra ne olacak?* dedi. Allâhu Teâlâ:

- *Sonra ölüm, dedi. Musâ (a.s.):*

- *(Öyleyse) şimdi olsun, dedi ve Allâh'tan kendisini Arz-ı Mukaddes'e ulaştığı yere kadar yaklaştırmasını istedi. Rasûlullah (s.a.v.): 'Şâyet orada olsaydım, size, onun yolun kenarında, kızıl kumların altındaki kabrini gösterirdim' dedi.*²⁹⁴

Sahîhayn'daki bu rivâyet sahâbe'den sadece Ebû Hureyre (r.a.) tarafından rivâyet edilmiştir. el-Buhari bu rivâyeti, Kitâbu'l-Cenâiz ve Kitâbu'l-Enbiyâ'da olmak üzere iki yerde nakletmiş olup bu ikisinin de râvîleri aynıdır. el-Buhârî'nin kaydettiği bu rivâyetlerin isnadları şöyledir:

1. Yahyâ b. Mûsa, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ma'mer b. Râşid, Abdullah b. Tâvus, Tâvus b. Keysân, Ebû Hureyre (r.a.).²⁹⁵

²⁹³ Kılavuz, TDV. İ.A, Azrâil Maddesi, IV, 350 (Jewish Encyclopedia, IV, 480-481'den naklen).

²⁹⁴ el-Buhârî, Cenâiz: 69; Enbiyâ, 31; Müslim, Fedâil, 157, 158; İbn Hibbân, Sahih, XIV, 112, h. no: 6223.

2. Mahmûd b. Ğaylân, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ma'mer b. Râşid, Abdullah b. Tâvus, Tâvus b. Keysân, Ebû Hureyre (r.a.).²⁹⁶

Konuyla ilgili olarak Müslim'in kaydettiği rivâyetlerin isnadları şöyledir:

1. Muhammed b. Râfi, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ma'mer b. Râşid, Hemmâm b. Münebbih, Ebû Hureyre (r.a.)²⁹⁷.

2. Muhammed b. Râfi, Abd b. Humejd, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ma'mer b. Râşid, Abdullah b. Tâvûs, Tâvus b. Keysân ve Ebû Hureyre (r.a.).²⁹⁸

Kâmil Mîras, bu rivâyetlerle ilgili şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: "Bu rivâyetin sadece son bölümü merfu' olup, Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır. Diğer üst kısımlar ise mevkuftur. Hz. Peygamber'in sözü olduğu isnâden sabit değildir. Ebû Hureyre'nin kendi sözüdür. Bu bölüm tamamen bir tahayyül ve temsilden ibarettir. Hadisten anlaşılması gereken şey, Cenâb-ı Hakk'ın Ölüm Meleğini Hz. Mûsâ'ya rûhunu almak için göndermemiş olmasıdır. Belki Hz. Mûsâ'yı denemek ve imtihan etmek için göndermiştir. Yüce Allah Hz. İbrâhim'i de böyle bir imtihana tabi tutmuş ve oğlunu kurban etmesini emretmişti. Ancak Allah (c.c.) bu emrin yerine getirilmesini dilemiyor, sadece onun sadâkatini ölçüyordu. Burada da eğer maksat Hz. Mûsâ'nın rûhunun alınması olsaydı o, Ölüm Meleğine böyle muâmele edemezdi."²⁹⁹

İbn Huzeyme, Cehmiyye'den ve bid'at ehlinde bazı kimselerin bu hadisi kabul etmediklerini söyleyerek, hadisin manasının sahîh olduğunu savunmakta ve şu açıklamalarda bulunmaktadır: "Hz. Mûsâ, Ölüm Meleğini tanımamıştır. Bir Peygamberin herhangi bir insanın gözünü çıkarması mümkündür. Ölüm meleği de tanınmayan bir adam şeklinde gelmiştir ve Hz. Mûsâ da ona vurmuştur. Eğer onun melek olduğunu bilseydi ona vurması mümkün değildi. Burada melek onun ruhunu almak için değil de, onu imtihan etmek ve denemek için gelmiştir. Nitekim Hz. İbrâhim

²⁹⁵ el-Buhârî, Enbiyâ, 31.

²⁹⁶ el-Buhârî, Cenâiz: 69.

²⁹⁷ Müslim, Fedâil, 157.

²⁹⁸ Müslim, Fedâil, 158.

de böyle denenmişti. O, meleklere kızarmış keçi takdim etmişti. Şâyet Hz. İbrâhim konuklarının melek olduklarını bilseydi, onların herhangi bir şey yemeyeceklerini de bilirdi. Yine Hz. Meryem'e melek geldiğinde, onun melek olduğunu anlamamıştı.”³⁰⁰

İbn Huzeyme'nin Hz. Mûsâ'nın Ölüm Meleği'ni tanımadığı, onun kendisine tanınmayan bir adam kılığında geldiği bu yüzden ona vurarak gözünü çıkardığı tarzındaki mütalaasına katılmak mümkün gözükmemektedir. Kanaatimizce yukarıda kaydedilen rivayetin metninden İbn Huzeyme'nin görüşlerini doğrulayacak bir sonuç çıkarmak mümkün değildir. Çünkü rivayet, meleğin Hz. Mûsâ'ya gelerek canını almak istemesinden, onun da buna karşı çıkarak gözüne yumruk vurmasından, meleğin de Cenâb-ı Hakk'a Hz. Mûsâ'nın ölmek istemediğini bildirerek onu şikayet etmesinden bahsetmektedir.

İbn Kuteybe ise, bu hadisin senedinin hadis âlimlerine göre hasen olduğunu, eskilerin tarihî haberlerinde bunun bir aslının olduğunu ve bu hadisin, düşüncenin reddedemeyeceği doğru bir açıklamasının da bulunduğunu ifade ettikten sonra, şunları söylemektedir: “Bu hadisteki Allah'ın melekleri Rûhânîler' dir. Rûhânî de Rûh'a mensuptur. Yaratılışlarına nisbetle onlar sanki birer rûh gibidirler, bedenleri ve cisimleri yoktur. Bizim gibi gözleri ve cisimleri olmadığı halde görme kudretleri vardır. Allah'ın onları ne şekilde yarattığını bilmemekteyiz. Çünkü biz ancak, müşahede ettiğimiz ve şeklini gördüğümüz şeyleri bilebiliriz.”³⁰¹

Burada kaydetmek gerekirse, İbn Kuteybe'nin de işaret ettiği gibi bizim meleklerin mâhiyeti ve sıfatları hakkındaki bilgilerimiz sadece Allah ve Rasûlü'nün bildirdikleriyle sınırlıdır. İbn Kuteybe konuyla ilgili açıklamalarına şu şekilde devam etmektedir:

“Allah (c.c.) meleklerle, çeşitli şekillere girme kudretini vermiştir. Cibrîl (a.s.) Allah Rasûlüne (s.a.v), Dıhyetü'l-Kelbî şeklinde, bir bedevî kılığında ve bir keresinde de, iki kanadıyla ufku kaplamış bir şekilde görünmüştür. Nitekim Allah (c.c.) ‘Nihayet ona (Meryem'e) rûhumuzu gönderdik de kendisine düzgün bir insan şeklinde

²⁹⁹ Mîras, Tecrîd-i Sarîh, IV, 507.

³⁰⁰ el-Aynî, Umdetü'l-Kârî, VIII, 148.

görüldü.³⁰² buyurmuştur.Yukarıdaki misallere hakikat nazarıyla bakılamaz. Bunlar sadece insanların görmelerini mümkün kılmak için birer temsil ve hayalden ibarettir. Onların hakiki yaratılışları latif ruhlardır. Damarlarda dolaşır, kalbe ulaşır, yere girer, görür fakat kendileri görülmez.

Ölüm meleği Hz. Mûsâ'ya temessül edip şekillenince-ki birisi Allah'ın meleği diğeri de O'nun peygamberidir- onunla çekişmiştir. Mûsâ da hakikat değil de sadece bir temsil ve hayal (illusion) den ibaret olan göz'ü kör edecek bir tokat vurmuş, Ölüm Meleği de önce olduğu gibi hakiki rûhânî yaratılışına dönmüş ve kendisinden hiç birşey eksilmemiştir.³⁰³

Bu rivayetle ilgili değerlendirmelerde bulunan Selahattin Polat da şöyle demektedir: “Melek Hz. Mûsâ'ya insan şeklinde görünmüştür. Meleklerin, Allâh'ın dilediği şekle girme imkanları vardır. Teferruatı hadiste belirtilmeyen sebeplerle Hz. Mûsâ kızıp onu insan zannederek tokatlamıştır. Bu tokatın tesiri meleğin insan suretindeki temessül etmiş olan şekli üzerinde meydana gelmiştir. Melekler rûhânî varlıklar olduklarından dolayı tokatla zarar vermek zaten mümkün değildir. Bizim bilemeyeceğimiz hikmetlerden dolayı Allâhu Teâlâ böyle bir olayın olmasını murad etmiştir.”³⁰⁴ Polat ayrıca, metin tenkidinin içtihadî olduğunu ve herkes tarafından ittifakla kabul edilebilecek kıstaslar olmadığını ve her zaman tartışmaya açık olduğunu belirtmektedir.³⁰⁵

İslâmî kaynaklarda rastlanılan bu tür haberler, İsrâiliyyât kökenli oldukları imajını veriyor. Çünkü yukarıda da kaydedildiği gibi Yahûdi geleneğinde Hz. Mûsâ'nın Ölüm Meleğine canını vermek istemediği, bunun üzerine onun ruhunun Rab Yahova

³⁰¹ İbn Kuteybe, Te'vilü Muhtelifi'l-Hadîs, Terc: H. Kırbaçoğlu, Hadis Müdâfaası, s. 417.

³⁰² Meryem, 19/17.

³⁰³ Krş. İbn Kuteybe, Te'vilü Muhtelifi'l-Hadîs, Terc: H. Kırbaçoğlu, Hadis Müdâfaası, s. 417-419.

³⁰⁴ Polat, Buhârî'nin Sahih'ine Yapılan Tenkidler, Büyük Türk-İslâm Bilgini Buhârî –Uluslararası Sempozyum- 18-20 Haziran 1987, s. 99.

³⁰⁵ Polat, Buhârî'nin Sahih'ine Yapılan Tenkidler, Büyük Türk-İslâm Bilgini Buhârî –Uluslararası Sempozyum- 18-20 Haziran 1987, s. 99.

tarafından alındığına dair bir rivayet mevcuttur.³⁰⁶ Nitekim es-Seyyid Sâlih Ebû Bekr tarafından yazılan *el-Advâ'u'l-Kur'âniyye fi'ktisâhi'l-Ehâdîsi'l-İsrâiliyye ve Tathîri'l-Buhârî minhâ* (İsrâiliyyat hadislerinin kökünün kazınması ve Buhârî'nin bunlardan temizlenmesi) adlı eserde kaydedilen 120 rivayet arasında konumuzla ilgili bu nakil de yer almakta ve İsrailiyyat türünden bir haber olarak kabul edilip tenkit edilmektedir.³⁰⁷ Seyyid Sâlih Ebû Bekr'in bu husustaki görüşlerini kaydeden Hayri Kırbaçoğlu şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

“Uydurma olduğu kabul edilen bu rivayetlerin gerçekten proplemli olduğunu görmek için aslında âlim olmak bile gerekemeyebilir. İslâm dini ve onun mâhiyeti konusunda sağlıklı bir genel malumata sahip olan hemen herkes, bu rivayetlerin büyük çoğunluğunun kolay kolay kabul edilemeyecek nitelikte olduklarını görür, hisseder, en azından sezebilir. İşte müellif, uydurma olduğunu söylediği bu Buhârî hadislerini eleştirirken, bir muhaddis gibi isnadıyla uğraşmamakta, tamamen metne yönelmektedir. Metin açısından yaptığı eleştirilerde ise, temelde Kur'ân-ı Kerim'e, bazen dinin genel prensiplerine dayanmakta, bunu yaparken de yoğun olarak güçlü muhakemesine başvurmaktadır. Bu rivayetlerden bazısı tevile muhtaç olsa da, çoğunluğu kabul edilemez uydurma rivayetlerdir.”³⁰⁸

Hz. Mûsâ Ulu'l Azm peygamberlerdendir. Onun şanı, yüceliği tartışmadan uzaktır, ancak Yahûdiler'in onu bütün peygamberlerden üstün gösterme gayreti, bu rivâyetin ortaya atıldığı fikrini uyandırmaktadır. Ayrıca böyle büyük bir peygamberin, kendisini Allâh'a(c.c.) kavuşturacak bir meleğe yumruk vurması bir yana, onu sevinç ve mutlulukla karşılaması gerekir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.), bütün peygamberlere hayatta iken Cennet'teki yerlerinin gösterildiğini ifade etmiştir. Aynı şekilde kendisine de Cennet'teki yerinin gösterilerek, dünyâ ve âhiret arasında muhayyer bırakıldığını ve

³⁰⁶ Bkz. Kılavuz, TDV. İ.A, Azrâîl Maddesi, IV, 350 (Jewish Encyclopedia, IV, 480-481'den naklen).

³⁰⁷ S. Salih Ebû Bekr'in bu görüşleri hakkında bkz. Kırbaçoğlu, İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi, s.267.

³⁰⁸ Kırbaçoğlu, İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi, s. 276.

kendisinin de; *“Ey Allâhım Senin yüce dostluğunu tercih ederim”* diyerek, O’na kavuşmayı arzu ettiğini bir çok hadislerinde haber vermiştir.³⁰⁹

Her peygamber Allâh’a kavuşmayı yüce bir vuslat kabul eder ve nihâyet meleklerin de, kendi görevlerini yerine getirdiklerini bilir. Ayrıca maddî bedene sahip olan bir peygamberin, rûhânî / nûrânî bir yapıda olan meleğe yumruk vurarak onun gözünü çıkarmasını tatmin edici bir şekilde izah etmek mümkün olamamıştır. Bu konuda yapılan yorumlar doyurucu olmaktan uzak kalmıştır.

2.2.1.3. Mikâil (a.s.)

Mikâil (a.s.), Kur’ân’da ismi açıkça zikredilen meleklerdendir. Bazı İslâmî kaynaklarda yer alan bilgi ve tasniflere göre, kendisi, dört büyük melekten birisi olup tabiat olayları ile ilgilenmekte ve bir çok yardımcıları bulunmaktadır.³¹⁰ Ancak Kur’ân ve hadislerde dört büyük melek bulunduğu ve bunların Cebrâil, Mikâil, Azrâil ve İsrâfil tarzında bir sıralamasının yapıldığına ve fazilet açısından bu büyük meleklerin Hz. Peygamber ve Peygamberlerden sonra üçüncü sırada yer aldıklarına dair kesin bir bilgiye rastlanılamamaktadır. Ayrıca Mikâil’in tabiat kuvvetlerini idareye memur olduğu, rahmet indirdiği, yağmur yağdırıp her türlü bitkileri, meyveleri bitirmekle görevli olduğuna dair de Kur’ân ve güvenilir hadislerde bir bilgi mevcut değildir. Bakara 98. âyetin tefsiriyle ilgili olarak Ahmed b. Hanbel tarafından Ebû Ahmed, Abdullah b. Velîd el-İclî, Bükeyr b. Şihâb, Said b. Cübeyr yoluyla İbn Abbâs’dan (r.a.) nakledilen bir hadis mevcuttur. Bu hadiste anlatıldığına göre, Hz. Peygamber’e Yahûdiler’den bir gurup gelerek beş konuda soru sormak istediklerini, eğer sorularını doğru cevaplandırırsa kendisine imân edeceklerini söylediler. Hz. Peygamber onların sorularını cevaplandırdı, onlar da, doğru söyledin diyerek tasdik ettiler. Son olarak da, kendisine vahiy getiren meleğin kim olduğunu sordular. Hz. Peygamber de: Cibrîl’dir

³⁰⁹ el-Buhârî, Megâzî, 83, 84; Rikâk, 42; Deavât, 28; Müslim, Selâm, 46; Tirmizî, Deavât, 76; İbn Mâce, Cenâiz, 64; İ. Mâlik, Muvattâ, Cenâiz, 46; A. b. Hanbel, Müsned, VI, 45, 48, 74, 89, 108, 120.

³¹⁰ el-Kazvîni, Acâibu’l-Mahlûkât, s. 55, 56; Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 292; Gölcük-Toprak, Kelam, s. 352-354.

(a.s.), deyince Yahûdiler: Cibrîl! Bu, savaş, kıtal, azab indirir ve bizim düşmanımızdır. Şayet rahmet, bitki, yağmur indiren Mikâîl deseydin olurdu, diyerek uzaklaştılar. Bunun üzerine Allah: ‘Kim, Allâh’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâîl’e ve Mikâîl’e düşman olursa bilsin ki Allah da inkarcı kâfirlerin düşmanıdır,’³¹¹ âyetini indirdi.³¹² Görüleceği üzere bu hadiste yer alan ve Mikâîl’in rahmet indirip yağmur yağdırdığı ve bitkiler bitirdiğine dair sözler, Hz. Peygamber’e âid olmayıp Yahûdilerin bu konudaki inançlarını ortaya koyan ifadelerdir. Bunun dışında da bu konuyla ilgili olarak hadis kaynaklarında güvenilir herhangi bir rivayete rastlanılamamaktadır. Nitekim İbn Atıyye de benzer görüşleri paylaşmaktadır.³¹³ Mikâîl’in görevleriyle ilgili olarak, onun yağmur yağdırıp bitki ve meyveleri bitirdiğine dair İslâmî kaynaklarda yer alan bir takım bilgi ve rivâyetlerin, Yahûdi geleneğinden İslâm kültürüne aktarılmış İsrâiliyyât olduğu kanaati uyanmaktadır.

Bir Hristiyan ananesine göre ise, melekleri Hz. Âdem’e secde etmeye Mikâel davet etmiştir.³¹⁴

Mikâîl kelimesinin “Mik” ve “İyl” kelimelerinden oluştuğu ve “Ubeydullah” (Allâh’ın Kulcağızı) mânâsına geldiği kaydedilmektedir.³¹⁵ Dil bilimcilerine göre, Mikâîl kelimesinin; Mikâîl, Mikâl, Mîkeîl ve Mîkeil şeklinde farklı okunuşları vardır.³¹⁶ Fakat Kur’ân’da *Mikâl* şeklinde geçmektedir.³¹⁷ Kur’ân-ı Kerim’de bu hususta şöyle buyurulmaktadır:

“Kim Allâh’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâîl’e ve Mikâîl’e düşman olursa bilsin ki, Allâh muhakkak kâfirlerin düşmanıdır.”³¹⁸

³¹¹ Bakara, 2/98.

³¹² A.b. Hanbel, Müsned, I, 274; krş. İbn Kesîr, Tefsir, I, 186.

³¹³ el-Âlûsî, Rûhu’l-Meânî, XXX, 25-26.

³¹⁴ Wensinck, İA. İblis Meddesi, VII, 691.

³¹⁵ A.b. Hanbel, Müsned, V, 15, 16; Wensinck, A.J, M.E.B.İ.A, Mikâîl maddesi, VIII, 308.

³¹⁶ el-Âlûsî, Rûhu’l -Meânî, I, 334.

³¹⁷ Bakara, 2/98.

³¹⁸ Bakara, 2/98.

Hadislerde de bu meleğin ismi “Mikâil” olarak açıkça zikredilmektedir.³¹⁹ Nitekim İbn Mes’ud (r.a.) bu konuda şöyle demektedir: “ Biz vaktiyle Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte namaz kılarken insanlar; ‘*Allâh’ın, Cebrâil’in, Mikâil’in ve Mukarrebûn meleklerinin üzerine selam olsun.*’ derlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v); ‘*Böyle söylemeyiniz! Çünkü Selâm Allah’ın ismidir, fakat tahiyât Allah içindir, deyiniz*’ buyurmuşlardır.”³²⁰

el-Hâkim’in (v. 405/ 1014) *sahîhu’l-ismâd* hükmünü vererek kaydettiği ve ez-Zehebî’nin (v. 748/1347) *Müslim’in şartı üzere sahihtir* dediği bir hadise göre Rasûlullah (s.a.v.), Mikâil’i insan sûretinde görmüş ve onun şiddetli, azametli bir melek olduğunu Bedir Savaşı’nda Hz. Ali ve Ebû Bekir’e (r.a.) anlatmıştır.³²¹

Yine bazı rivayetlerde kaydedildiğine göre Mikâil, Cebrâil ile beraber Hz. Peygamber’e görünür, ona tâlimât verir ancak hiç gülmezdi. Nitekim Enes’den (r.a.) gelen bir rivâyette Rasûlullah (s.a.v.) Cibrîl’e: “*Niçin Mikâil’i gülerken hiç görmüyorum?* diye sorunca, Cebrâil (a.s.) şöyle cevap vermiştir: *Cehennem yaratıldığından beri o hiç gülmemiştir.*”³²²

Yukarıda kaydettiğimiz bu rivayet, Ebu’l-Yemân el-Hakem b.Nâfi el-Hımsî (v.221), Ayyâş b. Ammâre b. Gazıyye el-Ensârî, Humeyd b. Ubeyd Mevlâ Benî’l-Muallâ, Sâbit el-Bünânî, Enes b. Mâlik (r.a.) aracılığıyla nakledilmiştir.

Bu rivâyetin isnadını oluşturan râvîlerden *Ebu’l-Yemân el-Hakem b. Nâfi el-Hımsî’nin* (v.221), işitmediği hadisleri münâvele yoluyla ele geçirip rivâyet ettiği bildirilmiş ve tenkîd’e uğramıştır.³²³ *Ayyâş b. Ammâre b. Gazıyye el-Ensârî* ise meçhûl bir kimsedir.³²⁴ *Humeyd b. Ubeyd Mevlâ Benî’l-Muallâ* hakkında da İbn Hibbân onun

³¹⁹ Müslim, Fedâil, 46, 47; Talak, 30; Ebû Dâvud, Hurûf, 1; en-Nesai, İftitah, 37; A.b Hanbel, Müsned, III, 10, 224; V, 41,114, 122.

³²⁰ et-Taberânî, Mu’cemu’l -Kebîr, X, 43, h.no: 9898.

³²¹ el-Hâkim, Müstedrek, III, 144, no: 4653.

³²² A.b. Hanbel: III, 224.

³²³ ez-Zehebî, Mizân, I, 580, 581.

³²⁴ ez-Zehebî, Mizân, III, 307; es-Sikât, VII, 293; er-Râzî, el-Cerh ve’t-Ta’dil, VII, 5.

sika bir kimse olduğunu söylerken,³²⁵ bazıları da, onun kim olduğu bilinmemektedir, demişlerdir.³²⁶ *Sâbit el-Bünânî* ise tabiîn'den olup sika ve sâlih bir kimsedir.³²⁷ Tebessüm etmek sünnet olmasına, bir çok hadiste Hz. Peygamber'in güldükleri ifade edilmesine rağmen,³²⁸ dolaylı olarak da olsa müslümanlara hiç gülmemelerini telkin eden, asık suratlı bir müslüman imajı çizen bu rivâyet kanaatimizce sened ve metin yönünden sahih bir hadis değildir.

Konunun başında kaydettiğimiz âyetteki sıralamadan da anlaşılacağı üzere, Mikâîl (a.s.), derece olarak Cebrâîl'den (a.s.) hemen sonra gelir ve ona düşmanlık etmek küfürdür.³²⁹

Mikâîl'in sûreti ve özellikleri ile ilgili olarak bir kısım İslâmî kaynaklarda değişik bilgilere rastlanmaktadır. Bunlardan bazılarını aşağıya kaydetmek istiyoruz:

“Mikâîl (a.s.), kırmızıya meyilli bir beyaz renkte, kırmızı elbiseli, kırmızının üstünde mavi bir elbise giymiş, iki gözlü ve iki kanatlı, diğer melekler gibi sarıklı ve sarığını omuzuna sarkıtmıştır.”³³⁰

“Allâh (c.c.), Mikâîl'i İsrâîl'den 500 sene sonra yarattı. Başından ayağına kadar za'ferândan saç ve yeşil zebercedden kanatları vardır. Her saçında bir milyon yüz, her yüzünde bir milyon ağız, her ağızda bir milyon dil, her dil bir milyon lugat konuşur, her lisan Ümmet-i Muhammed'den mü'minler ve günahkarlar için Allâh(c.c.)'a istiğfar eder. Her gözden bir milyon yaş damlar, Allâh-u Teâlâ her bir damladan Mikâîl sûretinde inen melek yaratır. Onlar Kıyâmete kadar Allâh'ı tesbih ederler. Onların ismi Kevseriyyûn Melekleri'dir ve Mikâîl'in yardımcılarıdır. Yağmur, bitki, meyvalar ve

³²⁵ Muhammed b. Ali b. Hasen, el-İkmâl, s. 109, no: 192.

³²⁶ Muhammed b. Ali b. Hasen, age, s. 109, no: 191.

³²⁷ Ahmed b. Abdullah b. Sâlih, Ma'rifetü's-Sikât, I, 259, no: 188; er-Râzî, el-Cerh ve't-Ta'dîl, II, 449, no: 1805.

³²⁸ Bkz. el-Buhârî, Tefsîru Sûre, 39; Tevhîd, 19; Keffârât, 2; Müslim, Münâfikîn, 20, 21, 30; İman, 308, 309, 314; Cihâd, 132; Ebû Dâvud, Edeb, 156; Talak, 32; İstiskâ, 2; et-Tirmizî, Cehennem, 10; Tefsîru Sûre, 39; İbn Mâce, Zühd, 39; Ahkâm, 20; A.b. Hanbel, I, 392; IV, 373, 374; V, 157, 170, 387.

³²⁹ Bakara, 2 / 98.

rızıkla müvekkel meleklerdir. Denizdeki damlalar, ağaçlardaki meyvalar ve yeryüzündeki her bitki için müvekkel melekler vardır.”³³¹

Yukarıda kaydettiğimiz rivayetlerin senedleri mevcut değildir. Hadis usûlü ilmi açısından isnadsız rivayetlerin sahih sayılmayacağı açık bir husustur. Bizler için gaybî bir nitelik taşıyan, bu sebeple âyet ve sahih hadis gibi güvenilir naslara dayanması gereken böyle bir hususun, burada olduğu gibi senedsiz bir takım rivayetlerle ortaya konması ve bunlara itimad edilmesi doğru değildir. Bu asılsız rivayetlerde yer alan bilgilerde Mikâîl, âdeta bir insan olarak tasvir edilmiş, hatta ona insanların giymiş olduğu elbiseler giydirilmiştir. Onun şekliyle ilgili olarak da, bir milyon yüz, her yüzde bir milyon ağız, her ağızda bir milyon dil vs. gibi bir takım asılsız, akla ve mantığa aykırı şeyler söylenerek, Mikâîl (a.s.) hilkat garîbesi bir şekle sokulmuştur. Bu rivayetle ilgili olarak yaptığımız araştırmalarımız sonucunda bu gibi rivâyetlerin sahih bir dayanağının olmadığını tesbit ettik. Kanaatimizce benzerleri gibi bu rivâyette uydurmadır.³³²

2.2.1.4. İsrâfil (a.s.)

Kur’ân ve Hadislerden öğrendiğimize göre İsrâfil, Sûr denilen ve mâhiyetini ancak Allâh’ın bileceği bir âlete üflemele görevli bir melektir. Onun ismi Kur’ân-ı Kerim’de açıkça geçmemekte ise de birçok ayette kendisinden bahsedilmektedir. Nitekim bu konuda Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır:

“Seslenenin yakın bir yerden sesleneceği güne kulak ver. O gün insanlar bu sesi gerçekten işiteceklerdir. İşte bu çıkış günüdür.”³³³

Yukarıda kaydettiğimiz bu âyette İsrâfil’den (a.s.) *Mûnâdî* (Seslenen) lafzıyla söz edilmektedir.

³³⁰ el-Kazvinî, Acâibu’l -Mahlûkât, s. 407.

³³¹ el-Eş’arî, Kitâbu Şecereti’l-Yakîn, s. 11.

³³² Bu tür rivayetler için Bkz. Kandemir, Mevzû Hadisler, s. 179; Cihan, Uydurma Hadisler, s. 14.

³³³ Kâf, 50/41.

“O gökleri ve yeri hak ile yaratandır. *O!* dediği gün, her şey oluverir. O’nun sözü gerçektir. *Sur*’a üflendiği gün de hükümlerlik O’nundur. Gizliyi ve açığı bilendir ve O, hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.”³³⁴

“*Sûr*’a üflendiği zaman, artık o gün, aralarında ne soy sop kalır; ne de birbirlerine onu sorarlar. Kimin tartıları ağır basarsa, işte kurtuluşa erenler onlardır. Kimin tartıları da hafif gelirse, işte ebedî kalacakları Cehennem’de kendilerine yazık edenler bunlardır.”³³⁵

“Kim ondan yüz çevirirse, Kıyamet günü o, ağır bir günah yüklenecektir. O yükün altında daimidirler. Kıyamet günü onlar için ne kötü gündür. O gün, *Sûr*’a üflendiği gündür. İşte o gün biz, suçluları, korkudan yüzleri kararmış bir halde toplarız.”³³⁶

“O gün (Kıyamet gününde bakarsın ki) biz onları, birbirine çarparak çalkalanır bir halde bırakmışızdır. *Sûr*’a da üfürülmüş, böylece onları bütünüyle bir araya getirmişizdir.”³³⁷

Görüldüğü gibi bu âyetlerde, *Sûr* ve *Sûr*’a üfleyenden bahsedilmektedir. Her ne kadar açıkça *İsrâfil* kelimesi geçmese de, bu âyetlerde *İsrâfil*’e ve onun görevi olan *Sûr*’a üflemeye işaret edildiği açıktır.

Hiz. Peygamber’in hadislerinde de *İsrâfil*’ile ilgili bazı bilgiler mevcuttur. Nitekim Ebû Saîd el-Hudrî’nin (r.a.) naklettiği bir rivayette Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

*“Sûr sahibi Sûr’u ağzına almış, elini kulağına koymuş ne zaman emredileceğini bekleyip dururken nasıl rahat bir hayat sürebilirim. Müslümanlar: Ey Allah’ın Rasûlü! Ne diyelim? dediklerinde O: Allah bize yeter, O ne güzel Vekildir. Biz de Allâh’a güvendik, deyin.”*³³⁸

³³⁴ En’am, 6/73.

³³⁵ Mü’minûn, 23/101-103.

³³⁶ Tâhâ, 20/100-102.

³³⁷ Kehf, 18/99.

³³⁸ et-Tirmizî, Kıyâme, 8; Tefsîr-i Süre, 39; A.b. Hanbel, Müsned, III, 7; IV, 374.

Görüleceği üzere bu hadiste Hz. Peygamber İsrâfil'den (a.s.) *Sûr Sâhibi* olarak bahsetmektedir.

İsrâfil kelimesi, diğer büyük melek isimlerinde olduğu gibi, Abdullah ve Abdurrahman mânâsına gelmektedir. Çok kanadı olduğundan bu isimle isimlendirildiği nakledilmektedir.³³⁹ Kıyâmet'i başlatacak olan Sûr'a üflemele görevli olup, o zamanı beklemektedir. Allâh Rasûlü (s.a.v.), Cebrâil ve Mikâil'in adıyla olduğu gibi, İsrâfil'in ismiyle de Allâh'a duâ etmiştir. Ebû Said el-Hudrî'nin naklettiği bir hadise göre İsrâfil (a.s.), Sûr'a üflerken; sağında Cebrâil, solunda ise Mikâil bulunacaktır.³⁴⁰

el-Hâkim'in sahîhu'l-isnâd değerlendirmesiyle Hz. Ali'den rivayet ettiği, ez-Zehebî'nin Müslim'in şartı üzere sahihtir dediği bir hadise göre, Hz. Peygamber İsrâfil'in Bedir Savaşı'na katıldığını ve azametli bir melek olduğunu haber vermiştir.³⁴¹ Yine Ebû Ya'lâ'nın, Muhammed b. İsmâil b. Ebî Semîne el-Basrî, Muhammed b. Hâlid el-Hanefî, Mûsâ b. Yakûb ez-Zem'i, Ebu'l-Huveyrîs, Muhammed b. Cübeyr b. Mut'ım isnadıyla Hz. Ali'den naklettiği bir hadise göre İsrâfil (a.s.) Bedir Savaşı'na yanında 1000 melek bulunduğu halde katılmıştır.³⁴² Ancak bu rivayetin senedinin zayıf olduğu tesbit edilmiştir. Bu rivayet'in isnadında yer alan râvilerden *Mûsâ b. Ya'kûb ez-Zemeî el-Medenî* hakkında İbn Maîn *sikadır* derken, en-Nesâî, *kavi değildir*, Ebû Dâvûd; *sâlihîtir*, İbnü'l-Medînî ise; *Zaîyîftir, Münkeru'l-Hadîstir*, demişlerdir.³⁴³ *Muhammed b. Hâlid b. İsmâel el-Hanefî el-Basrî* hakkında ise, A.b.Hanbel; *hadisinde bir beis görmüyorum*, Ebû Zur'a; *onda bir beis yoktur*, Ebû Hâtim; *sâlihu'l-hadîstir* derken, İbn Hibbân onu Sikât'ında zikretmiş ve *bazen hata yapardı*, demiştir.³⁴⁴ *Ebu'l-Huveyrîs Abdurrahman b. Muâviye* hakkında ise; İmam Mâlik *sika değildir*, İbn Maîn; *onun hadisiyle ihticac edilmez*, Ebû Hâtim; *hadisi yazılır ancak kendisiyle ihticac edilmez*,

³³⁹ el-Buhârî, Tefsir, 6; es-Suyûtî, ed-Dîbâc, II, 377; ayrıca bkz. Wensinck, MEB.İ.A., İsrâfil Maddesi, V, 1127.

³⁴⁰ Ebû Dâvud, Hurûf, 1; A.b. Hanbel, Müsned, III, 9.

³⁴¹ el-Hâkim, Müstedrek, III, 144, h.no: 4653.

³⁴² Ebû Ya'lâ, Müsned, I, 379, no: 489.

³⁴³ ez-Zehebî, Mizân, IV, 227-228, no: 8945.

derken İbn Hibbân onu Sikât'ında zikretmiş, Yahyâ b. Maîn ve Ukayli onun *sika* olduğunu söylemişlerdir.³⁴⁵

Sihhat açısından güvenilir olmayan bazı kaynaklarda İsrâfil değişik şekillerde tasvir edilmiştir. Buna göre onun rengi kırmızıya meyilli beyaz, yüzü uzundur. kendisi iki gözlü, yeşil elbiseli, dört kanatlı olup, Sûr'u iki eliyle tutmuş ve kafasını kaldırıp Rabbi'nden emir bekler vaziyette durmaktadır.³⁴⁶

İmâm-ı Eş'arî'nin (v.324) İbn Abbâs'a (r.a.) nisbet ettiği bir habere göre: "İsrâfil, Allâh-u Teâlâ'dan kendisine Sûr'un ve yedi kat semânın kuvvetinin verilmesini istedi. Allâh da ona dilediğini verdi. Bundan sonra yedi kat yerin kuvvetini istedi, Allah (c.c.) onu da verdi. Sonra dağların kuvvetini istedi, Allâhu Teâlâ onu da verdi. Bu sefer İsrâfil Sakaleyn'in kuvvetini istedi, onu da verdi. Onun ayaklarının altından kafasına kadar saçlar var. O'nun bir milyon dili, her dilinde bir milyon lugat var. O'nun ile Allâh (c.c.)'ı tesbih eder."³⁴⁷

İmam Eş'arî'nin İbn Abbâs'a isnad ettiği İsrâfil'le ilgili bu rivayet sahih bir isnada sahip olmayıp, yukarıda kaydettiğimiz Mikâil'le ilgili nakli gibi³⁴⁸ metin açısından da uydurma olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

Konumuzla ilgili olarak Ka'bu'l-Ahbâr'dan da bir rivayet gelmektedir. Buna göre, İsrâfil'in dört tane kanadı vardır; iki kanadı ile uçar, bir kanadı ile örtünür, bir kanadı da omuzundadır ve kader kalemi ondadır. Levh-i Mahfuz'dan vahiy indiği zaman, o kalem onu yazar. Sonra diğer melekler bunu İsrâfil (a.s.)'den öğrenip gereğini yerine getirirler. Onun kanadının biri doğuyu, biri de batıyı kuşatır. Bir kanadı ile de Allâh'ın huzurunda utancından yüzünü örter. İki ayağı yedinci kat yerin altında, başı arşın sütunlarına ulaşmış durumdadır. İki gözü arasında bir levha olup, Allâh (c.c.)

³⁴⁴ İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, V, 93-94.

³⁴⁵ İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, III, 421.

³⁴⁶ el-Kazvinî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 407.

³⁴⁷ el-Eş'arî, Kitâbu Şecereti'l-Yakîn, s. 10.

³⁴⁸ Krş. el-Eş'arî, Kitâbu Şecereti'l-Yakîn, s. 11.

kullarına bir emir verdiğinde, kader kalemi o levhaya yazar, sonra da bu emirler, İsrâfil'den Mikâil'e ulaşır.³⁴⁹

Kazvîni'nin Ka'bu'l-Ahbâr'a dayandırdığı yukarıdaki rivayetin de senedi yoktur ve metin açısından Yahûdi geleneğinden İslâm kültürüne geçerek çeşitli kitaplara girmiş İsrâiliyyât türünden asılsız bir nakil olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu rivâyetler sahih hadis kitaplarında yer almamaktadır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Rasûlullah (s.a.v.) hadislerinde sadece, İsrâfil'in heybetli, kuvvetli bir melek olduğunu söylemekle yetinmektedir.

İslâm âlimleri sadece İsrâfil'in yaratılışı ve mâhiyeti ile ilgilenmekle yetinmemişler, Kur'ân-ı Kerîm'de kendisinden söz edilen *Sûr*'un³⁵⁰ mâhiyeti hakkında da tartışmalara dalmışlardır. Nitekim bazı müfessirler *Sûr* kelimesi hakkında farklı yorumlarda bulunmuşlardır. *Sûr* kelimesinden maksad'ın, sûret kelimesinin çoğulu olduğu ve böylece kelimenin anlamının, *sûretlere üflenip de dirildikleri gün*, şeklinde olacağı belirtilmiştir. Diğer bazı müfessirler ise, buradaki *sûr* kelimesi ile İsrâfil (a.s.)'in üfleyeceği borunun kastedilmiş olmasının daha doğru olduğunu söylemişlerdir. Nitekim İbn Cerîr et-Taberî şöyle demektedir: “Bize göre doğru olan, Hz. Peygamberden gelen haberlerin desteklediği görüştür ki; Allah Rasûlü: *Muhakkak ki İsrâfil Sûr'u ağzına almış ve alnını (yüzünü) eğip döndürmüştür. Ne zaman emredilecek de üfurecek diye beklemektedir*, buyurmuştur.”³⁵¹ Bu konuda âlimlerin çoğu tarafından benimsenen görüş ikincisi olup, *Sûr*'un, üflendiği zaman herşeyin yok olacağı bir âlet olmasıdır.

İsrâfil'in (a.s.) *Sûr*'a üç defa üfleyeceği ve her bir üfleminin ayrı amaç için olacağı Ebû Hureyre (r.a.) tarafından nakledilen zayıf bir rivâyette anlatılmaktadır. Bu rivâyet şöyledir:

“Ashabından bir gurubun arasında bulunduğu bir sırada Allah Rasûlü (s.a.v) şöyle buyurdular: ‘Allah Teâlâ göklerin ve yerin yaratılmasını bitirince, *Sûr*'u yaratıp onun

³⁴⁹ el-Kazvîni, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 56.

³⁵⁰ En'am, 6/73.

³⁵¹ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 11,463. İbn Kesîr, Tefsîr, III, 276.

İsrâfil'e verdi. O bunu; ne zaman emredilecek diye beklemek üzere gözünü arşa dikerek ağzına koydu. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü; Sûr nedir? diye sordum. Boynuzdur, buyurdular. Ben: O nasıldır? diye sordum. Şöyle buyurdular: Büyüktür. Beni hak ile gönderen (Allâh)'a yemin ederim ki; onun bir halkasının büyüklüğü göklerle yerin genişliği gibidir. Ona üç defa üflenecektir: Birinci üfürme, korku üfürmesidir. İkincisi, yıkılma üfürmesidir. Üçüncüsü ise kalkıp âlemlerin Rabbının huzuruna dikilme üfürmesidir. Allâh Teâlâ İsrâfil'e birinci üfürmeyi emredip; üfür, buyuracak. O, korku üfürmesini üfürüp Allâh'ın diledikleri dışında bütün gökler ve yer halkı korkacak. Allah Teâlâ ona emredecek de uzatacak ve kesinti yapmayacak. Bu, Allah Teâlâ'nın: 'Bunlar bir tek çığlık beklemektedirler. Ki, onun bir an gecikmesi yoktur.'³⁵² sözü gibidir. Allah Teâlâ dağları yürütecek. Onlar bir bulut gibi geçecek ve serap olacaklar... Sonra yeryüzü halkını öyle bir sarsacak ki, dalgaların çarptığı denize atılmış bir gemi gibi olacak. Yeryüzündeki halkı ters çevirip, rüzgarların salladığı Arş'da asılı bir kandil gibi yapacak. Bu durum, Allah Teâlâ'nın: 'O gün bir sarsıntı sarsar ve peşinden bir başkası gelir. O gün kalpler titrer,'³⁵³ âyetlerinde haber verdiği durumdur. İnsanlar, onun üzerinde sarsılıp çalkalanacak. Süt veren kadınlar çocuklarını unutacak, hâmileler karınlarındakini bırakacak, çocuklar ihtiyarlayacak, şeytanlar korkudan uçar gibi kaçacaklar. Yeryüzünün kenarlarına varınca melekler onlara gelip yüzlerine vuracaklar ve onlar da dönecek. İnsanlar arkalarına dönüp kaçacak. Allah'ın emrinden onları koruyacak hiç birşey olmayacak. Birbirlerini çağıracaklar. İşte bu, Allah Teâlâ'nın

التناد *çağırışma günü*, buyurduğu gündür...

Sonra Allah Teâlâ İsrâfil'e yıkılma üfürmesini emredecek. O da yıkılma üfürmesini üfürecek ve Allâh'ın diledikleri dışında gökler ve yer halkı yıkılacak. Bunlar bitince Ölüm meleği Cebbâr olan Allâh'a gelecek ve: *Ey Rabbim, senin dilediklerin dışında gökler ve yer ehli öldü*, diyecek...

Sonra Allah Teâlâ İsrâfil'e emredecek ve o, Sûr'u alıp ağzına koyacak. Sonra Yüce Allah: *Cibrîl ve Mikâil dirilsin* buyuracak ve onlar dirilecekler. Sonra ruhları

³⁵² Sâd, 38/15.

çağırarak ve onlar getirilecekler. Müslümanların ruhları nûr saçarken, kâfirlerin ruhları karanlık olacak...³⁵⁴

Yukarıda kaydettiğimiz et-Taberânî'nin bu rivâyetinde, İsmail b. Râfi' b. Uveymir el-Ensârî teferrüd etmiştir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim er-Râzî gibi bazı hadis âlimleri bu rivayetin münker olduğunu bildirmişlerdir. Çünkü râvî İsmâil b. Râfi' zayıf bir kimsedir. Kendisinin, nakilleri delil olarak alınmaya elverişli olmayan hadiste zayıf bir kişi olduğu, münker şeyler rivayet ettiği, metruk bir kimse olduğu bildirilmektedir. İbn Hibbân, onun bir takım rivayetleri alarak onları birbirine karıştırdığını ve onları münker hale getirdiğini söylemiştir.³⁵⁵

³⁵³ Nâziât, 79/6-8.

³⁵⁴ et-Taberânî, el-Ehâdisu't-Tivâl, s. 266; İbn Kesir, Tefsir, III, 276-281.

³⁵⁵ İbn Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, I, 187-188.

2.3.DİĞER BAZI MELEKLER

2.3.1. Mukarrebûn ve İlliyyûn Melekleri

2.3.1.1. Mukarrebûn.

Mukarreb; yakınlaşmış anlamına gelir. Pâdişâh ve bazı büyük zâtlara hizmetle yakınlaşmış olan kimselere de böyle denilmektedir. Yapmış olduğu kulluk ve takvâ ile velâyet mertebesine ulaşmış, Cenâbı Hakk'ın katında çok değerli olan insanlara da Allâh'a (c.c.) yakınlaşmış mânâsına *mukarrebûn* denilmiştir.³⁵⁶ Nitekim konuyla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetlerinde şöyle buyurulmaktadır:

"Hani وجاء السحرة فرعون قالوا ان لنا لأجرا ان كنا نحن الغالين* قال نعم وانكم لمن المقربين* sihirbazlar Firavun'a gelmişler ve; 'Eğer gâlip gelen biz olursak, her halde bizim için bir mükâfaat vardır, değil mi?' demişlerdi. Firavun da: 'Evet, aynı zamanda siz benim *yakınlarımdan* olacaksınız' demişti.³⁵⁷

"Firavun cevap verdi: Evet, o takdirde hiç şüphe etmeyin , *gözde kimselerden* olacaksınız."³⁵⁸

السابقون السابقون ألك المقربون في جنات نعيم "Allâh'ın Taatinde öne geçenler, onun rahmetinde de önde olanlardır. İşte bunlar, Naîm Cennetleri'nde Rab'ları katında *gözde olanlardır*."³⁵⁹

Bu âyette geçen السابقون السابقون ifadesi, Allâh'a kulluk, iman ve taatle, hayır yarışında en öne geçen kimseler anlamına gelmektedir. Peygamberler, Firavun âilesinden îmân edenler, Ensâr ve Muhâcirlerden *öne geçenler* ünvanını kazanmış, sahâbe-i kirâm gibi, hedefe hepsinden önce varan kimselerdir. Bunlar

³⁵⁶ Cānan, Hadis Ansiklopedisi Küttüb-i Sitte, XVIII, 381.

³⁵⁷ Ârâf, 7/113- 114.

³⁵⁸ Şuarâ, 26/42.

³⁵⁹ Vākıa, 56/1012.

mukarrebûn 'durlar ve Allâh (c.c.) katında yakınlığa, en yüksek merteye ve makama ermiş olanlardır.³⁶⁰

Konumuzu oluşturan Mukarrebûn Melekleri de, Allâh'a (c.c.) yakın olan bir kısım büyük meleklerdir. Bunlar, marifetullah'a dalmış olup, gece- gündüz hiç yüksünmeden Allâh'ı (c.c.) tesbih ederler.³⁶¹ Nitekim Nisâ suresinde:

“Mesih İsâ, Allâh'a kul olmaktan asla çekinmemiştir, en yakın melekler de öyle. Zâten, Kim Allâh'a (c.c.) kul olmaktan çekinir ve büyüklük taslarsa, bilsin ki Allâh (c.c.), onların hepsini huzurunda toplayacaktır.” buyurulmaktadır.³⁶²

Hadis âlimlerinden İbn Hacer el-Askalânî (v.852), Mukarrebûn meleklerine, Kerûbiyyûn melekleri de denildiğini, bunlar Arş'ın etrafını kuşatmış olup, meleklerin efendileri olduklarını nakletmektedir.³⁶³ İbn Hacer'in Mukarrebûn Melekleri'ne, Kerûbiyyûn da denildiğine dair nakli İsrâiliyyât kaynaklı olduğu izlenimini vermektedir. Nitekim bu konuda Tevrat'ta şöyle denilmektedir:

“Böylece Rab Allah onu Aden bahçesinden, kendisinin içinden alındığı toprağı işlemek için çıkardı. Ve adamı kovdu; ve hayat ağacının yolunu korumak için, Aden bahçesinin doğusuna *Kerûbileri* ve her tarafa dönen kılıcın alevini koydu.”³⁶⁴

el-Kazvîni, Mukarrebûn Melekleri'ni; Allâh'a (c.c.) yakın olan meleklerdir, diye tarif ettikten sonra, onları şöyle sıralamaktadır:

- Hamele-i Arş (Arş'ı taşıyan) melekleri,
- Rûhu'l Emîn, (Cibrîl-i Emîn),
- İsrâfil,
- Mikâil,

³⁶⁰ Yazır, Hak Dini, VII, 4704-4705.

³⁶¹ et-Taberânî, Mu'cemu'l Kebîr, IX, 179; el-Kavsi, Âlemü'l-Melâike, Mecelletü'l Ezher, XXXVIII, 982.

³⁶² Nisâ, 4/172.

³⁶³ İbn Hacer, Fethu'l Bâri, XIII, 388, h. no: 6970.

³⁶⁴ Tekvin, 3/23-24.

- Ölüm meleği,
- Yedi kat semâ melekleri,
- Hafaza (yazıcı ve koruyucu) melekleri,
- Muakkıbat (Gece ve Gündüz) melekleri,
- Münker ve Nekir (sorgu) melekleri,
- Seyyâhûn (gezici) melekleri.

el-Kazvîni, bunlar, *Kâinat'la görevli meleklerdir*, diyerek bu dâirenin içine bir çok meleği dahil etmiştir.³⁶⁵

Suyûtî de (v.911), Mukarrebûn melekleri'nin; Cebrâil, Mikâil, İsrâfil gibi büyük melekler olduğunu belirtmiştir.³⁶⁶ Ancak mukarrebûn meleklerini farklı melekler imiş gibi gösteren rivâyetler de görmekteyiz. Nitekim bunlardan bir tanesi İbn Mes'ûd'dan (r.a.) nakledilmiştir:

“Rasûlullah (s.a.v.) ile beraber namaz kılardık. İnsanlar, *Allâh'a, Cebrâil'e, Mikâil'e ve Mukarrebûn meleklerine selâm olsun*, derlerdi. Rasûlullah da (s.a.v.): Selâm Allâh'ın üzerine olsun, demeyin! Çünkü Allâh (c.c.) zâten es-Selâm'dır, der³⁶⁷ ve onlara teşehhüd'ü öğretirdi.”³⁶⁸

Yine Hz. Ali'nin bildirdiğine göre, Nebî (s.a.v.) ikinci namazından önce dört rekat namaz kılardı ve onların arasını Mukarrebûn Melekleri'ne ve onlara tâbî olan mü'min ve müslümanlara selâmla ayırırdı.³⁶⁹ Tirmizî, bu hadisin hasen mertebesinde olduğunu söylemiştir.

Başka bir rivâyette anlatıldığına göre, Âsım b. Damre, Hz. Ali'ye Rasûlullah'ın (s.a.v.) namazından sorar, o da şöyle cevap verirdi: “Öğlen namazından önce dört rekat,

³⁶⁵ el-Kazvîni, *Acâibu'l-Mahlûkât*, s. 53- 61.

³⁶⁶ es-Suyûtî, *Şerhu İbn Mâce*, s. 18.

³⁶⁷ Haşr, 59/23.

³⁶⁸ et-Taberânî, *Mu'cemu'l Kebîr*, X, 43.

³⁶⁹ et-Tirmizî, *Salât*, 201.

sonra ise iki rekat kıları. İkinci namazından önce dört rekat kılar ve onun her iki rekatının arasını Mukarrebûn Melekleri'ne, peygamberler ve müslümanlara tâbî olanlara selâmla ayırırdı”³⁷⁰

Bu iki hadiste sâdece Mukarrebûn melekleri zikredilmiş, İbn Mes'ûd'un rivâyetinde yer alan Cebrâîl, Mikâîl gibi diğer meleklerin isimlerinden söz edilmemiştir. Bu husustan Mukarrebûn meleklerinin, yukarıda ismi bildirilen büyük melekleri ihtiva ettiğini anlamaktayız.

Kur'ân-ı Kerîm'den öğrendiğimize göre, melek ve insanların, Allâh'a yakın olanlarına mukarrebûn denilmektedir. Mukarrebûn; Cennet halkının en üstünleridir. İnsanlardan sâlih kullara da, mukarrebûn denildiğini şu âyetlerde açıkça görmekteyiz:

فاما ان كان من المقرين* فروح وريحان وجنة نعيم*

“Eğer ölen kişi, *Allâh'a yaklaştırılanlardan* ise, ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm Cennet'i vardır.”³⁷¹

يسقون من رحيق محتوم* ختامه مسك وفي ذلك فليتنافس المتنافسون* ومزاجه من تسنيم* عينا يشرب

بالمقربون*

“Kendilerine mühürlü hâlis bir içki sunulur. Onun içiminin sonunda misk kokusu vardır. İşte yarışanlar ancak onda yarışınlar. Karışımı Tesnîm'dendir. O (Allâh'a) *yakın olanların* içecekleri bir kaynaktır.”³⁷²

اذ قالت الملائكة يا مريم ان الله ييشرك بكلمة منه اسمه المسيح عيسى ابن مريم وجيها في الدنيا والاخرة من

المقرين*

³⁷⁰ İbn Huzeyme, Sahih, II, 218, h. no: 1211; el-Beyhakî, Sünenü'l- Kübrâ, I, 149, 345.

³⁷¹ Vâkıa, 56/ 88- 89.

³⁷² Mutaffifin, 83/ 25- 28.

“Hani melekler demişlerdi ki: ‘Ey Meryem! Allâh sana kendisinden bir kelimeyi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsâ’dır. Mesîh’tir; dünyada da âhîret’te de, itibarlı ve Allâh’ın kendisine yakın kıldıklarındandır.”³⁷³

2.3.1.2. İlliyyûn

İlliyyûn kelimesi, yükseklik mânâsına gelen ‘*uluv*’ den türemiştir. ‘*iliyy*’ kelimesinin çoğulu olup, Cennet’teki en yüce makamın ismidir. Bir kısım âlimler, yedinci semânın ismidir derken, diğer bâzıları da, Hafaza Melekleri’nin sâlih kimselerin amellerini yazdığı *dîvân*’dır, demişlerdir. Mufessirlerden ed-Dahhâk, onun Sidretü’l-Müntehâ, Ka’b ise, Arş’ın sağ sütunu olduğunu söylemişlerdir.³⁷⁴ Terim olarak, meleklerin, insan ve cinlerin sâlihlerinin işlediği her çeşit hayırların yazıldığı *dîvân*’ın adıdır. Buna Cennet’in en yüksek yerine yükseltildiği için, ya da yedinci semâda mukarrebûn denen Allâh’a (c.c.) yakın olan meleklerin yanında bulunduğundan dolayı *illiyyûn* denilmiştir.³⁷⁵

Konuyla ilgili olarak Mutaffîfîn sûresinde; *كلا ان كتاب الابرار لفي عليون وما ادراك ما* “Hayır! Andolsun iyilerin kitabı İlliyyûn’dadır. İlliyyûn’un nedir, bilir misin? (O İlliyyûn’daki kitap) içinde ameller kaydedilmiş bir kitaptır. O kitabı, Allâh’a yakın olanlar görür,” buyurulmaktadır.³⁷⁶

Konuyla ilgili olarak Ebû Umâme’nin (r.a.) naklettiği bir hadiste ise Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Kim evinden, temizlenmiş olarak farz namaz kılmak için mescide çıkarsa, onun sevabı tıpkı ihrama girmiş bir hacının sevabı gibidir. Kim de kuşluk namazı kılmak için evinden çıkar ve sırf bu maksatla yorulursa, onun ecri de, umre yapan bir kimsenin

³⁷³ Âli İmrân, 3/45.

³⁷⁴ İbn Esîr, en-Nihâye, III, 294; İbn Kesîr, Tefsir, VIII, 374; es-Subkî, el-Menhel, IV, 251; Cânan, Hadis Ansiklöpidesi Kütüb-i sitte, XIII, 46- 47.

³⁷⁵ Cânan, age, VIII, 446.

³⁷⁶ Mutaffîfîn, 83/18- 21.

sevabı gibidir. Namazdan sonra, araya faydasız bir şey sokmadan kılınan ikinci namaz, İliyyîn'de yazılır.”³⁷⁷

Bazı âlimler yukarıda kaydettiğimiz hadiste geçen İliyyûn'un Cennet'in en yüksek makâmı olduğunu söylemişlerdir.³⁷⁸

2.3.2. Allâh'ın Arş'ını Taşıyıp Etrafını Kuşatan Melekler

Kur'ân ve hadislerin bildirdiğine göre, Hamele-i Arş melekleri, meleklerin en büyük ve Allâh'a (c.c.) en yakın olanlarıdır. Onlar sabah akşam Allâh'ı tesbih ve hamd ederler, îmân edenler için de istiğfar da bulunurlar.³⁷⁹ Bu husus Kur'ân'da şöyle ifâde edilmektedir:

“Arşı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler), Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na inanırlar. Mü'minlerin de bağışlanmasını isterler: 'Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tevbe eden ve yoluna gidenleri bağışla, onları Cehennem azabından koru!' (derler.)”³⁸⁰

Arşı taşıyan meleklerin sayısı ile ilgili olarak ise Kur'ân'da şöyle buyrulmaktadır:

“Melekler göğün yanlarındadır ve Rabb'inin Arş'ını o gün onlardan sekiz tanesi başlarının üzerinde taşıyacaktır.”³⁸¹

Arşı yüklenen meleklerin, mukarrebûn'dan olduğu, Arş'ın etrafındaki meleklerle de, Kerûbiyyûn ismi verildiği belirtilmiştir.³⁸² Ancak bu meleklerle Kerûbiyyûn denildiğine dair bu rivayetin İsrâiliyyât kökenli olduğunu yukarıda da kaydetmiştik.³⁸³

³⁷⁷ Ebû Dâvud, Salât, 49; A.b. Hanbel, Mûsned, V, 268.

³⁷⁸ İbn Esîr, en-Nihâye, III, 294.

³⁷⁹ Müslim, Cihâd, 38; et-Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 34; ayrıca bkz. el-Kazvinî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 53.

³⁸⁰ Mü'min, 40/7.

³⁸¹ Hâkka, 69/17.

³⁸² İbn Kesîr, Tefsîr, VIII, 240.

Hamele-i Arş meleklerinin şekilleri, sûretleri ve mâhiyetleri hakkında değişik rivâyetler mevcuttur. Ancak, Arş ve Arş'ı taşıyan meleklerin mâhiyeti hakkında Kur'ân'da yeterli bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak, Câbir b. Abdillâh'ın (r.a.), Hz. Peygamber'den naklettiği bir hadiste, Rasûlullah (s.a.v.) bu hususta şöyle buyurmuştur: "Hamele-i Arş meleklerinin birisinden bahsetmeme izin verildi. Onun kulak memesi ile omuzunun arası yaya 700 senelik yoldur."³⁸⁴

Bu rivâyeti, Mûsâ b. Ukbe'den İbrâhîm b. Tahmân'dan başka hiç bir kimse rivâyet etmemiştir. Bu hadisin naklinde İbrâhîm b. Tahmân teferrüd etmiştir. Sâlih b. Muhammed ve Süfyân b. Uyeyne onun Mürcie olduğunu söylemişler, fakat Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim, Ebû Dâvud ve İshâk b. Râhûye gibi hadis âlimleri onun sika bir râvî olduğunu bildirmişlerdir.³⁸⁵

et-Taberânî'nin Câbir'den (r.a.) naklettiği rivâyette ise, yaya 700 senelik yoldur yerine, yaya 400 senelik mesafedir, denilmiştir.³⁸⁶ İbn Kesîr'in kaydettiği Abdullah b. Amr rivâyetinde ise, bu mesafe yaya 100 senelik yol şeklinde kaydedilmiştir.³⁸⁷

Görüldüğü gibi söz konusu rivâyetler arasında metin açısından bir uyum bulunmamaktadır. Bu da, bu hadislerde râvîlerden kaynaklanan zabt kusuruna işaret etmekte, Hz. Peygamber'in bu konudaki sözünü nakleden kimselerin bunu tam olarak öğrenemediğini göstermektedir. Hadislerde rastlanan bu tür ifade ve tasvirler mecaz olup, bunlarla bu meleklerin güç ve büyüklüklerine işaret edilmiş olmaktadır.

Bazı İslâmî kaynaklarda Vehb b. Münebbih'den nakledilen bir rivâyete göre, Hamele-i Arş'ın, dört melek olduğu ve dört sûrette buldukları kaydedilerek, bunlar hakkında; insan, öküz, akbaba ve aslan sûretleri gibi çeşitli vasıflandırmalara gidilmiştir. Bu sûretler şöyle sıralanmaktadır:

³⁸³ Krş. Tekvin, 3/23-24.

³⁸⁴ Ebû Dâvud, Sünne, 18; Ebû Yâlá, Müsned, XI, 496, h. no: 6619.

³⁸⁵ el-Mizzî, Tehzîbu'l Kemâl, II, 108.

³⁸⁶ et-Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, II, 425, no: 1730.

³⁸⁷ İbn Kesîr, Tefsir, VIII, 239.

1- İnsan sûreti: Yeşil bir cübbe, onun üzerinde kısa bir cübbe ile altından yapılmış bir pantolon giymiş, iki ayağına kadar uzanan ortasından bağlanmış soluk renkli iki kanada sahiptir. İki kanadında yeşil-kırmızı ve sarı olmak üzere üç renk ve İki kanadına kadar uzanan siyah saçları vardır. Altınla yaldızlanmış bir sarığı olup, sarığının kuyruğu kanatlarının ucuna kadar uzanmaktadır. Cübbesi de altınla yaldızlanmıştır. Bu melek Âdemoğullarının rızıkları hususunda şefaet eder.

2- Öküz sûreti: Bu melek, dünyadaki öküzler gibidir, fakat rengi yeşil, sırtı siyah, iki boynuzu ile kuyruğu arasında siyah noktalar mevcut olup, kuyruğu uzundur, vs. Bu melek evcil hayvanların rızıkları konusunda şefaet eder.

3- Kartal sûreti: Bu meleğin rengi ne siyah ne de kırmızı olup, ikisinin ortası kırmızıya meyilli bir siyahtır. Gagası yeşil olup kanadının başı ve göğsü altındandır. Bu melek ise kuşların rızıkları hususunda şefaet eder.

4- Aslan sûreti: Bunun rengi de kırmızıya meyilli sarı olup, ağzı açık ve burnu gagasının yanındadır. Bu melek de yırtıcı hayvanların rızıkları hususunda şefaetçi olur.³⁸⁸

Vehb b. Münebbih'in Hamele-i Arş Melekleri'yle ilgili olarak naklettiği bu bilgilere herhangi bir hadis kaynağında rastlayamadık. Dolayısıyla bunların Yahûdi geleneğinden İslâm kültürüne aktarılan İsrâiliyyât türü haberler olduğu kanaati uyanmaktadır.

Bazı müfessirlerin Hamele-i Arş Melekleri'nin sayısını dörde indiren tutumları, Hz. Peygamber'e isnâd edilen bazı rivayetlere dayanmaktadır. Nitekim bunlardan bir tanesine göre İbn Abbâs (r.a.) bu konuda şöyle demiştir:

“Allah (c.c.) Arş'ı taşıyan melekleri bu gün dört tane olarak yaratmıştır. Kıyâmet günü geldiğinde onları, diğer dört melekle takviye edecektir. Allâhu Teâlâ'nın ويحمل عرش

³⁸⁸ el-Kazvinî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 53; el-Âfûsî, Rûhu'l-Meânî, XXIV, 45.

ربك فوقهم يومئذ ثمانية = ‘O gün Rabbi’nin Arş’ını bunların da üstünde sekiz (melek) yüklenir,³⁸⁹ sözü bunun içindir.”³⁹⁰

et-Taberî, yukarıdaki rivayeti İbn Humeyd, Seleme, İbn İshâk vasıtasıyla Hz. Peygamber’den nakletmiştir, ancak bunun senedi kopuktur.³⁹¹ Bu rivayetin metni şöyledir:

Hz. Peygamber (s.a.v.): “Bugün arşı taşıyan melekler dördtür. Kıyâmet günü Allâhu Teâlâ onları diğer dört melekle takviye edecek ve sekiz olacaklardır.” buyurmaktadır.³⁹²

Yukarıdaki rivayetlerde bu meleklerin sayısının şu anda dört olduğu belirtilmekte, fakat bunların şekilleri hakkında güvenilir herhangi bir bilgi verilmemektedir. Bahsettiğimiz bazı asılsız rivayetlerdeki gibi onlara çeşitli şekiller vererek, dünyadaki bazı varlıklara benzetmenin doğru olmadığı açıktır. Allâh’ın melekleri hakkında en doğru bilgiler Kur’ân ve sahih hadislerde bildirilenlerden ibarettir.

Beyhaki’nin Şuabu’l-İmân’da, Hârûn b. Rebâh’dan naklettiği bir rivâyette ise; “Arş’ı yüklenen melek sekiz tanedir. Dördü; ‘Ey Rabbimiz! Seni hamdinle tesbih ederiz, Sana ve bildiğin halde hilm ile davranmana hamdolsun diye tesbih ederler.’ Diğer dördü de; ‘Ey Rabbimiz! Seni hamdinle tesbih ederiz. Sana ve kâdir olduğun halde affetmene hamd olsun’ diye tesbih ederler,” denilmektedir.³⁹³

(ويحمل عرش ربك فوقهم يومئذ ثمانية) = ‘O gün Rabbinin Arş’ını, bunların da üstünde sekiz (melek) yüklenir,’³⁹⁴ âyetinde geçen, ثمانية “*Semâniye*” kelimesi, sekiz melek, ya da

³⁸⁹ Hâkka , 69/17.

³⁹⁰ el-Kazvinî, Acâibu’l- Mahlûkât, s. 53- 54; krş. el-Âlûsî, Rûhu’l-Meânî, XXIV, 45.

³⁹¹ et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, XXIX, 38.

³⁹² et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, XXIX, 38; el-Âlûsî, Rûhu’l-Meânî, XXIV, 45; el-Kazvinî, Acâibu’l- Mahlûkât, s. 53, 54.

³⁹³ el-Âlûsî, age, XXIV, 45.

³⁹⁴ Hâkka, 69/17.

sekiz hâmil (taşıyıcı) demektir. Müfessirlerden eş-Şa'bî, ed-Dahhâk ve İbn Cüreyc, bunun anlamının *sekiz saf* olduğunu söylerken, el-Hasen'in; bu, sekiz şahıs mı? sekiz bin mi? sekiz saf mı? bilmiyorum, dediği kaydedilmiştir. Bunlar bir tek melek değil, melek cinsidir, ya da bütün meleklerdir, diyen İslâm âlimleri de mevcuttur. İbn Abbâs, âyetteki ثمانية kelimesinin sekiz saf olduğunu söylemiştir.³⁹⁵

Kur'ân-ı Kerîm'den öğrendiğimize göre, Arş'ı taşıyan meleklerle beraber, bir de Arş'ı kuşatan melekler vardır. Onlar hakkında da Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Orada melekleri Rab’lerini hamd ile tesbih ederek, Arş’ın etrafını kuşatmış görürsün. İnsanlar arasında adaletle hükmolunmuş ve artık hamd âlemlerin Rabbi Allâh’a (c.c.) mahsustur, denilmiştir.”³⁹⁶

Hadislerde bildirildiğine göre, bu melekler, dâima Allâh’ı (c.c.) tesbih, O’na hamd ve Rablerini yüceltmek, mü’minler için de istiğfar etmekle meşguldürler. Allâh’ın gazâbını ve rızâsını ilk bilenler de bu meleklerdir.³⁹⁷

Arşın etrafını kuşatan meleklerin ne kadar olduğunu, Allâh’dan (c.c.) başka kimse bilemez. Ancak bunların sayısının oldukça fazla olduğu, el-Âlûsî’nin kaydettiği şu rivâyetten anlaşılmaktadır:

“Arş’ın etrafında tavaf edip, tekbir ve tehlil getiren, yetmiş bin saf melek vardır. Bunların arkasında yetmiş bin melek daha vardır. Bunlar, ellerini boyunlarına koymuş bir halde, tehlil ve tekbir getirmektedirler. Bunların da arkasında yüz bin saf daha vardır ki, bunlar da sağ ellerini sol elleri üzerine koymuşlar, hepsi de Allâh’ı (c.c.) ayrı ayrı tesbihlerle tesbih ederler. Onların birinin söylediğini, diğeri söylemez.”³⁹⁸

³⁹⁵ İbn Kesîr, age, VIII, 239; Yazır, Hak Dini, VIII, 5322.

³⁹⁶ Zümer, 39/75.

³⁹⁷ et-Tirmizî, Tefsîru’l Kur’ân, 38; et-Taberânî, Mu’cemu’l-Kebîr, IX, 179, h. no: 8886; Ebû Yâlá, Mûsned, XI, 496, No: 6619; Abd b. Humeyd, Mûsned, s. 228, h. no: 683.

³⁹⁸ el-Âlûsî, Rûhu’l-Meânî, XXIV, 45.

Kur'ân-ı Kerîm'de meleklerin saf saf dizilmelerinden bahsedilmekte, fakat bir safta ne kadar melek olduğu bildirilmemektedir.³⁹⁹ Sahih hadis kaynaklarında da Arş'ın etrafındaki meleklerin sayısı ve mahiyeti hakkında güvenilir bir bilgi verilmemektedir. Bu durumda bu meleklerin mâhiyeti ve sayısı hakkında, Kur'ân ve sahih hadislerde verilen bilgilerle yetinmek zorunda olduğumuz açıktır. Zaten Allâh (c.c.) yaratmış olduğu orduları hakkında ancak kendisi bilgi sahibidir.⁴⁰⁰ Bizler de ancak onun bildirdiği kadarını bilebiliriz.

2.3.3. Dünya ve Dünya Hayatıyla İlgili Melekler ve Görevleri

Kur'ân ve hadislerden öğrendiğimize göre, Hz Âdem'in yaratılmasından itibaren insanın meleklerle birlikteliği başlamıştır. İnsanın bu dünyadaki her ânı meleklerle içiçe geçmekte ve Yüce Allah, insan anne rahmine düştüğü andan itibaren onunla ilgilecek melekler görevlendirmektedir. Gelişmenin her ânında ve devresinde melekler vazife görmekte ve insan doğduğu zaman da onların görevleri devam etmektedir. Nitekim Hafaza melekleri, Kirâmen Kâtibîn Melekleri, iyiliği teşvik eden, kötülüklerden caydırmaya çalışan melekler, Gece ve Gündüz Melekleri ve benzeri bir çok melek, insanlarla devamlı beraber olan meleklerdir.

Yine Kur'ân ve hadislerin bildirdiğine göre, bir kısım melekler, peygamberlere ve sâlih kullara kuvvet vererek, onların sıkıntılı ve üzgün zamanlarında morallerini yükseltirler.⁴⁰¹ İnsanlar dünyâda iken onların hidâyetleri için duâ eden, peygamberlerin başarısı için Allâh'a yalvaran melekler vardır.⁴⁰² İnsanlarla melekler dünya hayatında o kadar içiçedirler ki, onların yemek yemesinde, uyumasında, oturmasında ve her hallerinde yanlarında melekler vardır. Soğan ve sarımsak yenildiği için rahatsız edici bir şekilde kokan yerlere meleklerin girmeyeceğine dair nakiller, köpek, resim-heykel olan

³⁹⁹ Fecr, 89/22.

⁴⁰⁰ Müddessir, 74/31.

⁴⁰¹ Âli İmrân, 3/ 123; Enfal: 9, 10; et-Tirmizî, Tefsîru'l -Kur'ân, 8; A.b. Hanbel, Müsned, I, 30.

⁴⁰² Mü'min, 40/ 7, 9; Necm, 53/ 26.

yerlerde meleklerin bulunmayacağını söyleyen rivâyetler, insan uyurken onun başında bir meleğin beklediğini anlatan, savaş anında meleklerin yardım ettiklerini ve hatta insanın en mahrem hâli olan cinsel ilişki ânında bile meleklerin orada hazır bulduklarını ifade eden rivayetler, bu birlikteliğin ne kadar geniş kapsamlı olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁰³

Ayrıca yine, insanla doğrudan ilgili meleklerden Cebrâil (a.s.) vardır ki, onun getirdiği vahiy sayesinde, insanlar dünyada doğruyu ve güzeli bulurlar. Ölüm Melekleri, insanların dünya hayatının sona ermesini sağlar. İsrâfil ise, kıyâmetin kopmasını sağlayan Sûr'a üfler ve dünya hayatı sona erer. Artık dünya hayatı bitmiş ve Âhiret hayatı başlamıştır. Orada da insanlarla ilgilenen melekler vardır ve onları yalnız bırakmamaktadırlar. Nitekim Kur'ân'da da, insanın başı boş bırakılmadığı haber verilmektedir.⁴⁰⁴ Biz şimdi dünya hayatının düzenlenmesiyle ilgili meleklerden bahsetmek istiyoruz. Âhiret hayatında İnsanlarla ilgilenmekle görevli melekleri ve vazifelerini ise bir sonraki bölümde incelemeye çalışacağız.

2.3.3.1. Müdebbirât Melekleri

Müdebbirât Melekleri, Allâh tarafından kendilerine emrolunan vazifeleri yapmak ve düzenlemekle görevli meleklerdir. Bunlar, âlemin düzenli işleyişinde Allâh'ın (c.c.) irâdesinin ve kânunlarının uygulanması ve tatbik edilmesi ile görevlidirler. Allâh'ın (c.c.) izniyle Kâinat'ın devamını ve gelişimini temin ederler.⁴⁰⁵ Nitekim فالمدبرات امرا âyet-i kerimesi ile bu meleklerle işâret edilmektedir.⁴⁰⁶ Müfessirler bu âyeti melekler

⁴⁰³ Bu konuda bkz. Müslim , Libâs, 102; İbn Mace, Nikâh, 28; A.b. hanbel, Müsned, I, 139, VI, 327, 427; et-Taberânî, Mu'cemu's-Sağir, I, 45, h.no: 37; et-Taberânî, Mu'cemu' evsat, I, 145, h. no: 178; İbn Huzeyme, Sahih, III, 85, h.no: 1668; İbn Hibbân, Sahih, XII, 343, h. no: 5533; XIV, 532, h. no:6571.

⁴⁰⁴ Kıyâme, 74/36.

⁴⁰⁵ Gölcük-Toprak, Kelâm, s. 360.

⁴⁰⁶ Nâziât, 79/5.

olarak te'vil etmişlerdir.⁴⁰⁷ İbn Abdil A'lâ, İbn Sevr, Mâmer ve Bişr, Yezid, Saîd tariki ile gelen iki rivâyette Katâde; *Müdebbirât-ı Emr*'in melekler olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁸

Yine; Hz. Ali'ye *Müdebbirât-ı Emr* sorulduğunda o, melâikedir, diye cevap vermiştir. Ayrıca; Hâkim, Mücâhid ve İbn Abbâs da aynı rivâyeti doğrulamıştır.⁴⁰⁹

Naziât Sûresi'nin başında geçen *Nâziât, Sâbihât, Sâbikât, Nâşitât* gibi kelimeleri, müfessirlerden Mukâtil, *Müdebbirât Melekleri* olan Cibrîl, Mikâîl, İsrâfil, Azrâîl ve onların yardımcıları olarak tefsir etmiştir. Buna göre Cibrîl (a.s.) rüzgarları, Allâh'ın ordularını ve vahyi, Mikâîl yağmur ve bitkileri, Ölüm Meleği ruhların alınmasını, İsrâfil ise Sûr'a üfleme tedbiri eder.⁴¹⁰ Bu kelimelerin kâfirlerin ruhlarını alan melekler taifesi olduğunu söyleyenler olsa da, doğru görülmemektedir. Çünkü *Nâşitât*, yumuşak bir şekilde canları alan demektir ki, bu da kâfirler için değil de mü'minler için daha uygun olan bir durumdur.⁴¹¹

Tefsir âlimlerimizden M. Hamdi Yazır da *Müdebbirât-ı Emr*'i, Allâh-u Teâlâ'nın âlemin düzeninde görevlendirdiği, memur kıldığı işlerde emri tedbir ve idâre etmekle görevli melekler, yahut onların resulleri olarak tefsir etmektedir.⁴¹² Bu yorum da, yukarıda ifade ettiğimiz, kâinât düzenini ve devamını sağlamakla görevli büyük melekler ve onların yardımcıları olduğu fikrini doğrulamaktadır.

2.3.3.2. Hafaza Melekleri / Kirâmen Kâtibîn (Şerefli Yazıcılar)

Kur'ân ve hadislerin bildirdiğine göre, kendilerine Kirâmen Kâtibîn (Şerefli Yazıcılar) veya Hafaza Melekleri denilen iki melek vardır, bunlar insanın iyi ve kötü

⁴⁰⁷ et-Taberî, Câmîu'l-Beyân, XXX, 20; el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XXX, 25-26.

⁴⁰⁸ et-Taberî, Câmîu'l-Beyân, XXX, 20.

⁴⁰⁹ İbn Hacer, Fethu'l -Bârî, VIII, 601.

⁴¹⁰ et-Taberî, Câmîu'l-Beyân, XXX, 16; el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XXX, 26.

⁴¹¹ en-Neysâbü'rî, Tefsîru Garâibi'l -Kur'ân ve Rağâibi'l-Furkân (Taberî'nin kenarında yazılı), XXX, 15.

⁴¹² Yazır, Hak Dini, VIII, 5554-5555.

işlerini gözetlemek, korumak ve yazmakla görevlidirler.⁴¹³ Bunlar insanların yaptıkları işleri gözetlerler, kaydederler ve Allah'ın dilediği zamana kadar muhafaza ederler. Onlar bu görevi bir İlâhî hikmete bağlı olarak yerine getirirler. Bu meleklerin yazmaları biz insanların yapmış olduğu gibi değildir. Yazma işinin keyfiyetini ise ancak Allah bilir.⁴¹⁴ Günümüzde binlerce sayfalık bir bilgi birikiminin veya izlenmesi saatler boyu sürebilen görüntülerin avuç içi kadar bir bilgisayar CD'sine kaydedilebildiği düşünülürse, bu konuda bir fikir sahibi olabilmemiz kolaylaşır.

Allâh (c.c.) insanın ilk yaratılışından itibaren onu yalnız bırakmayıp,⁴¹⁵ her an onunla birlikte olacak melekler görevlendirmiştir. Bazı İslâmî kaynaklarda bu meleklerin sayısının 360, 400 civarında olduğunu bildiren rivâyetler yer almaktadır.⁴¹⁶ Ancak bu tür rivayetlerin doğruluğu tartışmalı bir husustur. Nitekim Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır:

“Onun önünde ve arkasında Allâh'ın emriyle onu koruyan takipçiler (melekler) vardır; Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirmeye kadar Allâh, onlarda bulunanı değiştirmez. Allâh, bir topluma kötülük dilediği zaman, artık onu geri çevirecek bir şey yoktur. Onların Allâh'tan başka yardımcıları da yoktur.”⁴¹⁷

“İki melek (insanın) sağında ve solunda oturarak yaptıklarını yazmaktadırlar. İnsan hiç bir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın”⁴¹⁸

“Hayır! Bütün bunlara rağmen siz yine de dini yalanlıyorsunuz. Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır. Onlar yapmakta olduklarınızı bilir.”⁴¹⁹

⁴¹³ Yazır, Hak Dini, VIII, 5642; Ateş, Çağdaş Tefsir, X, 359.

⁴¹⁴ Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 291-292; el-Kavsi, Âlemü'l Melâike, Mecelletü'l Ezher, XXXVIII, 984; Gölcük-Toprak, Kelam, s. 353.

⁴¹⁵ Kıyâmet, 75/36.

⁴¹⁶ es-Suyûtî, el-Habâik, s. 224; el-Kazvinî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 94.

⁴¹⁷ Ra'd, 13/11.

⁴¹⁸ Kâf, 50/17, 18.

⁴¹⁹ İnfıtâr, 82/10-12.

Kaydettiğimiz bu âyetlerde *Kirâmen Kâtibîn / Hafaza Melekleri'* ne işâret edilmektedir. Bu melekler, insanların yapmış oldukları iyi veya kötü davranışlarını yazarlar ve onu Kıyâmet gününe kadar, insanların amellerinden hesaba çekilmeleri için saklayıp korurlar.

İslâm âlimlerinin tesbitlerine göre, bu melekler dâimâ insanların yanında bulunurlar. Tuvalette iken, cinsel ilişkide bulunurken ve gusul abdesti alırken insanların yanında bulunmadıkları, fakat yine de o kimselerle ilgili görevlerini yaptıkları kaydedilmektedir.⁴²⁰

Yukarıda kaydettiğimiz âyetlerden öğrendiğimize göre insanlarla görevli bu melekler şerefli yazıcılar ve koruyucular olup, iki tanedir. Bunlardan biri sağında, diğeri solunda bulunur.⁴²¹ Yine, insanın önünde ve arkasında Allâh'ın (c.c.) emriyle onu koruyan takipçi melekler vardır.⁴²² İslâm âlimlerinden bir gurup bu konudaki âyetlerden hareketle bu meleklerin dört tane olduğunu, ikisinin gece, ikisinin de gündüz görev yaptığını söylemişlerdir. Bazı müfessirler de bunların sayılarının beş olduğunu, gece ve gündüz insandan hiç ayrılmadıklarını söylemişlerdir. İslâmî kaynaklarda yer alan bir kısım rivâyetlere göre, kul bir günah işlediği zaman görevli melek onu altı saat yazmaz, bekler. Şâyet o kimse, tevbe ve istiğfar ederse o günahı yazmaz, aksi halde kaydeder. Başka bir rivâyette de, insan bir iyilik işlediği zaman görevli olan sağdaki meleğin soldakine; *sen bir kötülüğünü sil, bende bir iyiliğini sileyim*, dediği, soldaki meleğin de bunu yaptığı haber verilmektedir.⁴²³ Bu tür rivâyetlerden hareket eden bazı İslâm âlimleri, insanın solundaki yazıcı meleğin sağdakinin emrinde olduğunu öne sürmüşlerdir. Ancak bu tür rivayetler güvenilir hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Hadis ilmi açısından değerlendirmeye tabi tutulacak her hangi bir senedleri de yoktur.

Yine el-Kazvîni'nin kaydettiği isnâdı olmayan bir rivâyete göre, Enes (r.a.), Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Allâh-u Teâlâ her kuluna iki

⁴²⁰ el-Âlûsî, Rûhu'l -Meânî, XXX, 65; es-Suyûtî, el-Habâik, s. 224.

⁴²¹ Krş. Kâf, 50/17-18.

⁴²² Krş. Râ'd, 13/11.

⁴²³ el-Kazvîni, Acâibu'l -Mahlûkât, s. 58.

meleği müvekkel kılmıştır. Onlar bu kimsenin işlemiş olduğu amellerini yazarlar. Öldüğü zaman da: *'Ey Rabbimiz ! Falan kuluyun rûhunu kabzettin. Biz şimdi nereye gidelim,'* derler. Allâh-u Teâlâ da: *'Göklerim bana kulluk eden meleklerim ile doludur, arzım ise bana boyun eğen, itâat eden yaratıklarım ile doludur. Siz o kulumun kabrine gidin ve beni tesbih, tekbir ve tehlil edin. Bunu da Kıyâmet'e kadar kuluma hasenât olarak yazın.'*⁴²⁴

Araştırmamıza rağmen yukarıda kaydetmiş olduğumuz bu rivayetlere muteber hadis kaynaklarımızda rastlayamamış bulunmaktayız. Muhtevalarında taşıdıkları ölçüsüzlükten dolayı, bunların delil olarak almaya elverişli olmayan çok zayıf ya da uydurma rivayetler olduğu kanaatini taşımaktayız. Ayrıca bunlar kişinin çalıştığından başka bir kazancının olmayacağını bildiren âyet ile öldüğü zaman istisnalar hariç kişinin amel defterinin kapandığını bildiren sahih hadislerle de aykırı düşmektedir.⁴²⁵

Konumuzla ilgili olarak Huzeyfe İbn Yeman'dan (r.a.) nakledilen bir rivâyete göre o şöyle demiştir: "Kelâm'ın yedi kilidi vardır. Söz onlardan çıktığı zaman yazılır, çıkmazsa yazılmaz. Bunlar: Kalb, dil, küçük dil, iki çene ve iki dudaktır. Bu, 'ما يلفظ من' ... قول = İnsan hiç bir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın' âyetine de uygundur."⁴²⁶

Yine Şârânî tarafından kaydedilen bir görüşe göre, Kur'ân'ın da bildirdiği gibi, bu iki Hafaza Meleği insanın yaptığı şeyleri bilir, fakat kulun yaptığı bu davranıştaki niyetine vakıf olamadıkları için bunu diliyle itiraf edinceye kadar o kimse için bir amel olarak yazmaz.⁴²⁷

Şârânî'nin yukarıda kaydettiğimiz bu görüşü pek isabetli gözükmemektedir. Çünkü bundan, konuşma engelli kimselerin işlemiş oldukları davranışların, konuşmadıkları için melekler tarafından hiç yazılmaması gerektiği sonucu çıkmaktadır.

⁴²⁴ el-Kazvinî, age, s. 59.

⁴²⁵ Necm, 53/39; Müslim, Vasiyyet 14; Ebû Dâvud, Vasâyâ, 14; et-Tirmizî, Ahkâm, 36; A.b. Hanbel, Müsned, II, 372.

⁴²⁶ Kâf, 50/18; el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XXVI, 180.

Halbuki insan sağır ve dilsiz olsa bile mükellefiyetten uzak değildir. Oysa Kur'ân, insanın hem sözlerinin hem de fiillerinin kaydedildiğini haber vermektedir.⁴²⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de kalblerde gizli olan şeyleri / niyetleri Yüce Allâh'ın bildiğinin haber verilmesi,⁴²⁹ bu konuda Şârânî'nin kaydettiği gibi bir sonuca ulaşmamızı mümkün kılmamaktadır. Ayrıca bazı İslâm âlimleri mubah şeylerin yazılmadığını söyleseler de, biz Kur'ân ve sahih hadislerden hareketle insanın yaptığı her şeyin, her fiil ve sözün yazıldığı kanaatindeyiz. Nitekim büyük İslâm âlimlerinden Ahmed b. Hanbel hastalığından dolayı inerken, onu duyan büyük âlimlerden Tâvus b. Keysân; "Melek inlemeye varıncaya kadar her şeyi yazar," demiştir.⁴³⁰ Böyle bir sözü İmam-ı Mâlik'in de söylediği kaydedilmiştir.⁴³¹ Bu konuyla ilgili olarak Abdullah b. Ömer (r.a.) tarafından nakledilen bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.), "Allâh-u Teâlâ'nın meleklerine: *Kulum için hastalıkla bağlı kaldığı sürece sıhhatli iken yaptığı şeylerin sevabını yazın,* diye emrettiğini söylemiştir."⁴³²

Kur'ân'ın bildirdiğine göre, Kirâmen Kâtibîn / Hafaza meleklerinin, insanların önünde ve arkasında,⁴³³ veya sağında-solunda⁴³⁴ bulunmaktadır. M. Zemahşerî'nin Keşşâf'ta kaydettiği bir rivayete göre Hz. Peygamber, onların oturduğu yerin ön dişlerin üstü olduğu, dilin onların kalemi olduğu, tükrüğün de mürekkepleri olduğunu söylemişlerdir. Bu sebeple "Hâlâ sen mâlâyâninle akıp gidiyorsun, ne Allâh'tan (c.c.) ne de onlardan utanıyorsun," denilmiştir.⁴³⁵ Bu rivayetin yukarıda zikrettiğimiz ayetlerle çeliştiği görülmektedir. Hamdi Yazır bu konuda şöyle demektedir: "Bu âyetin zâhirinden anlaşıldığına göre, bu melekler ağızdan çıkan her sözü yazarlar, bunun

⁴²⁷ eş-Şârânî, el-Yevâkit, s. 202.

⁴²⁸ Kâf, 50/17-18; İnfitâr, 82/10-12.

⁴²⁹ Âl-i İmrân, 3/119, 154; Mâide 5/7; Enfal, 8/43.

⁴³⁰ Sâbûnî, Muhtasaru İbn Kesîr, III, 374.

⁴³¹ Yazır, Hak Dini, VI, 4514.

⁴³² ed-Dârimî, Rikâk, 56; A.b. Hanbel, Müsned, II, 159, 194, 198.

⁴³³ Ra'd, 13/11.

⁴³⁴ Kâf, 50/17-18.

delâletinden fiilleri de yazdıkları anlaşılır. Öncesine göre sevkinden de, nefisteki vesveseler gibi bazı şeylerin Allâh'a mâlum olmakla beraber onlardan gizli kaldığı anlaşılmıştı.⁴³⁶

Hafaza meleklerinin sayısı ile ilgili değişik rakamların ortaya konduğu rivayetleri yukarıda kaydetmiş ve bunların güvenilir olmadıklarını belirtmiştik. Şimdi de bu meleklerin mahiyet ve şekilleriyle ilgili olarak İslâmî kaynaklarda yer alan bazı rivayetlerden söz etmek istiyoruz.

Kazvinî'nin isnadsız olarak kaydetmiş olduğu bir rivayette Hafaza / Kirâmen Kâtibîn Melekleri şu şekilde tasvîr edilmektedir:

“Bunlar şerefli yazıcılarıdır. Her birinin bir elinde defter, diğerinde ise kalem vardır. İnsanların omuzlarında bulunurlar. Yüzleri kırmızıya meyilli beyaz, giysileri mâvi, her birisinin arkasında bir belik saçı, sarıkları ve iki siyah nalınları vardır. Kanatlarında çizgi şeklinde siyah ve kırmızı olmak üzere iki renk vardır. Defter ve kalem ile iyilik ve kötülükleri yazmayı beklerler.”⁴³⁷

Herhangi bir isnâdı olmayan bu rivayetdeki tasvirler hadîs kaynaklarımızda rastlayamadık. Bu tarifler melekler hakkında gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü meleklerin gerçek şekillerini ve mâhiyetlerini ancak Yüce Allâh bilir. İnsanların gördükleri ise sadece onların temessülleridir. Zâten meleği, Kur'ân'ın haber verdiğine göre gerçek şekliyle sâdece Rasûlullah (s.a.v.) iki defa görebilmiş,⁴³⁸ onun dışında hiç bir insana böyle bir şey nasip olmamıştır.

Konuyla ilgili olarak buraya kadar kaydettiğimiz hususlardan Kirâmen Kâtibîn ile Hafaza Melekleri'nin aynı görevle yükümlü oldukları anlaşılmaktadır. Bazı İslâm âlimleri ise, dünya hayatında insanları izleyip onları çeşitli kötülük ve belalardan koruyan meleklerle de Hafaza Melekleri denildiğini söylemişler, Kur'ân-ı Kerîm'de yer

⁴³⁵ ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, IV, 375; Yazır, Hak Dini, VI, 4514.

⁴³⁶ Yazır, Hak Dini, VI, 4514.

⁴³⁷ el-Kazvinî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 409.

⁴³⁸ Necm, 53/13-14; Tekvîr, 81/23; Müslim, İmân, 287; Krş. el-Buhârî, Tefsîr, (5. Mâide) 7; (53. en-Necm) 1; Bed'u'l-Halk, 6; Tevhîd, 4; et-Tirmizî, Tefsîr, (53.en Necm) 3278.

alan konuyla ilgili âyetleri bu doğrultuda yorumlamışlardır. Nitekim bu âyetlerden bir tanesi şöyledir: “İnsanın önünde ve arkasında Allâh’ın emriyle onu koruyan takipçi melekler vardır,”⁴³⁹ buyurulmaktadır. Müfessirlerden Katâde, bu âyette geçen *يحفظونه من* cümlesindeki *من* ‘in bâ manasına geldiğini söylemiş ve cümleye ‘*Onu Allâh’ın emriyle korurlar*’ manasını vermiştir.⁴⁴⁰ Hamdi Yazır’da, bu koruyucuların bir kısım ruhlar ya da melekler olduğunu söyleyerek aynı hususu ifade etmiştir.⁴⁴¹

Kaydedildiğine göre, bir kimse Hz. Ali’ye gelip: “Murad’dan bazı kimseler seni öldürmek istiyorlar, kendini bekletsen iyi olur, dediğinde, Ali ona: ‘*Her adamla beraber iki melek vardır, bunlar, onu mukadder olmayan şeylerden korurlar. Fakat kader gelince melekler onunla o hâdise arasında çekilirler. Ecel sağlam bir kalkandır,*’ demiştir.”⁴⁴²

İbn Ebi’-d-Dünyâ’nın, Ebu Umâme’den (ra) senedsiz olarak naklettiği ve merfû bir hadis olduğunu söylediği bir rivayette şöyle denilmektedir: “Mü’mine kendisini korumak için üçyüz atmış melek görevlendirilmiştir. Onu başına gelmesi mukadder olan olaylardan korurlar. Mesela gözünü koruyan yedi melek vardır. Sıcak yaz gününde sinekler bal çanağından balı nasıl savunursa, onlar da gözünü öyle savunurlar.”⁴⁴³ Ebû Umâme: ‘Hiç bir insan yoktur ki, kendisiyle beraber olup ta onu savunan bir melek bulunmasın. Melek onu kendisi için takdir edilen şeye teslim edinceye kadar savunur,’ demiştir.”⁴⁴⁴ Hadis ilmi açısından tenkîde tabi tutulacak bir isnâdı bulunmayan bu rivayetin güvenilir olmadığı anlaşılmaktadır. Yine bazı müfessirler tarafından Hafaza

⁴³⁹ Ra’d, 13/11.

⁴⁴⁰ Ateş, Çağdaş Tefsîr, IV, 458.

⁴⁴¹ Yazır, Hak Dini, IV, 2964.

⁴⁴² Ateş, Çağdaş Tefsîr, IV, 458.

⁴⁴³ eL-Kazvinî, Acâibu’l Mahlûkât, s. 94.

⁴⁴⁴ İbn Kesir, Tefsîr, IV, 361.

meleklerinin dört tane olup ikisinin insanın sağında ve solunda bulunup yazma görevi yaptığı, ikisinin ise önünde ve arkasında bulunarak insanı koruduğu kaydedilmiştir.⁴⁴⁵

Buraya kadar yapmış olduğumuz tesbitlerden anlaşıldığına göre, Hafaza melekleri, dünya hayatında insanları her türlü kötülüklerden korudukları gibi, onların bütün davranışlarını ve sözlerini bir hesap günü için yazıp saklamaktadırlar. Onlar her an insanlarla beraber olup, doğumundan ölümüne kadar onu terketmemektedirler.

2.3.3.3. Gece ve Gündüz Melekleri

Kur'ân-ı Kerim ve bir kısım hadisler bize, bazı melek guruplarının insanları gece ve gündüz nöbetleşe takip ettiklerini, onları hiç yalnız bırakmayarak, iyi amellerini Allâh'a (c.c.) arz ettiklerini bildirmektedir. Nitekim konuyla ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir.”⁴⁴⁶

Gece ve gündüz melekleriyle ilgili olarak Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadiste ise şöyle buyurulmaktadır:

“Allâh'ın bir kısım melekleri vardır ki bunlar; Gece Melekleri ve Gündüz Melekleri olarak birbirlerini takip ederler (içinizde nöbetleşe bulunurlar). Sabah ve ikindi namazlarında bir araya gelirler. Sonra, sizinle olanlar (hesabınızı vermek üzere Allâh'ın huzuruna) yükselir. Sizi çok iyi bilen Allâh (c.c.) bu meleklerle sorar: ‘Kullarımı nasıl bıraktınız?’ Onlar: ‘Biz onları namaz kılıyorken bıraktık ve yine onlara namaz kılarlarken vardık.’ diye cevap verirler.”⁴⁴⁷

Kaydedildiğine göre İslâm âlimlerinin çoğu yukarıdaki hadiste söz konusu edilen meleklerin Hafaza Melekleri olduğunu söylemişlerdir. Kâdı İyâd gibi bazı âlimler ise,

⁴⁴⁵ İbn Kesir, Tefsir, IV,359; Ateş, Çağdaş Tefsir, IV, 458.

⁴⁴⁶ İsrâ, 17/78.

⁴⁴⁷ el-Buhârî, Salât, 16; Bed'ül -Halk, 6; Tevhid, 23, 33; Müslim, Mesâcid, 210; İ. Mâlik, Muvatta, Kasru's-Salât, 82; en-Nesâî, Salât, 21; A.b. Hanbel, Müsned, II, 257,312, 486.

bunların, Hafaza Melekleri'nden farklı bir gurup olduğu görüşündedirler.⁴⁴⁸ Kanaatimizce Kâdı İyâd ve benzeri âlimlerin bu konudaki görüşleri daha isabetlidir. Çünkü, konuyla ilgili hadislerde, "Gece" ve "Gündüz" kelimeleri, ملائكة بالليل وملائكة بالنهـار şeklinde melek kelimesine izâfe edilerek kullanılmıştır. Kısacası, hadislerde meleklerin insanları hiç ara vermeden, sürekli olarak tâkip ettiklerini anlatmak için kullanılabilecek olan ليلا ونهارا "Gece- Gündüz" ifâdesi değil, fakat aksine, ملائكة بالليل "Gece Melekleri" ve "Gündüz Melekleri" ifâdesi tercih edilmiştir.⁴⁴⁹

Bu konuda dikkat edilmesi gereken önemli bir husus ise, bu melek gurubunun, temelde yaptıkları iş ile Hafaza Meleklerinin görevleri arasındaki açık farktır. Kirâmen Kâtibîn / Hafaza Melekleri insanların iyi ve kötü her hâlini yazıp tesbit ederken, Gece ve Gündüz Melekleri insanların iyi hallerine vâkif olmakta, namaz ve ibâdet durumlarıyla ilgili bilgileri Cenâb-ı Hakk'ın katına arz etmektedirler. Bu durum aynı zamanda Cenâb-ı Hakk'ın mü'min kullarına bir lutuf ve ikramıdır. Çünkü, Yüce Allah görevli bu meleklerinden insanların kötü hallerini gizlemiş, onların namaz gibi ibadetlere şâhid olmalarını sağlamıştır.

Bu konuda göz önünde tutulması gereken üçüncü bir husus da; Kur'ân-ı Kerîm ve bazı hadislerde, nöbet için gelen Gece ve Gündüz Melekleri'nin karşılaştıkları zamânâ ve bu vaktin değerine yapılan vurgudur.⁴⁵⁰ Çünkü bu zaman dilimlerinde işlenen iyi ve güzel ameller, her iki melek gurubunu oluşturan Gece ve Gündüz melekleri tarafından müşâhede edilmektedir. Böylece işlenilmiş olan hayırlı davranışlara ve ibâdetlere bütün meleklerin tanıklık etmeleri sağlanmaktadır.

Meleklerin ikindi ve sabah vaktinde toplanmaları yukarıda da ifâde edildiği gibi mü'min kullara bir lutuf ve ikramıdır. Çünkü melekler mü'minleri her defasında namaz kılarken görerek, Allâh'ın (c.c.) huzurunda o şekilde şehâdette bulunmaktadır.

⁴⁴⁸ el-Aynî, Umdetü'l-Kârî, V, 44 - 45.

⁴⁴⁹ el-Buhârî, Salât, 16; Bed'ül-Halk, 6; Tevhid, 23, 33; Müslim, Mesâcid, 210; İ. Mâlik, Muvatta, Kasru's-Salât, 82; en-Nesâî, Salât, 21; A.b. Hanbel, Müsned, II, 257,312, 486.

⁴⁵⁰ İsrâ, 17/78.

Nitekim konuyla ilgili âyete son dönem tefsir âlimlerimizden Hamdi Yazır şu şekilde mânâ vermektedir:

“Güneşin batıya kaymasından, gecenin karanlığına kadar (belirli vakitlerde) gereği üzere namaz kıl, bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazında, *Gece ve Gündüz Melekleri* hazır bulunur.”⁴⁵¹

Bu meleklerin sabah ve ikindi vakitlerinde gelmeleri, onların belirlenmiş vakitlerde geldiklerini ifade eder. Hadislerde, en efdal namazın ilk vakitte kılınan namaz olduğu belirtildiğine göre, bunların melekler tarafından görülmüş olması için ilk vaktinde ve cemaatle kılınması gerekir. Buradan, meleklerin ilk vaktinde namaz kılan mü'minlerin yanına geldikleri anlaşılmaktadır. Diğer yandan, sabah ve ikindi vakitleri daha şerefli, o vakitte kılınan namazlar da daha faziletlidir.⁴⁵²

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalardan anlaşılacağı üzere, *Gece ve Gündüz Melekleri* diye bir melek gurubu mevcut olup, bunlar Hafaza Melekleri'nden farklı bir sınıfı oluşturmaktadır. Nitekim Hafaza Melekleri ile ilgili hadislerde sabah ve ikindi vakti gibi zaman ayrıntılarının olmayışı ve yukarıda açıklanan diğer hususlar dikkate alındığında bu fark daha açık olarak ortaya çıkmaktadır.

2.3.3.4. Gök Kapılarını Bekleyen Melekler

Kurân-ı Kerim ve hadislerde bildirildiğine göre, melekler sayılamayacak kadar çoktur. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur:

“Allâh'ın askerlerinin sayısını ancak kendisi bilebilir.”⁴⁵³

Allah'ın Elçisi de bir hadislerinde bu konuda şöyle buyurmuşlardır:

“Gök gıcırdamaktadır. Gıcırdamakta da haklıdır. Çünkü semâ'da secde veya ruku' eden bir meleğin bulunmadığı bir karış yer yoktur.”⁴⁵⁴

⁴⁵¹ Yazır, Hak Dini, I, 316.

⁴⁵² Müslim, Mesâcid, 213; Ebû Dâvud, Sünnet, 9; en-Nesâî, Sünen, Salât, 21.

⁴⁵³ Müddessir, 74/ 31.

Bazı İslâmî kaynaklarda yer alan isnâdı olmayan bir kısım haberlere göre bu meleklerden bir kısmı, dâima ayakta, oturarak, ruku' ve secde hâlinde, gece ve gündüz üşenmeden Allâh'ı (c.c.) zikredip, Kıyâmet'e kadar O'na kulluk yapıp, tesbih etmekle görevli semâ kapıcıları olan meleklerdir.⁴⁵⁵

Ebû Sâid el Hudrî'nin (r.a.) nakletmiş olduğu Mi'râc hadisinde de, konumuzla ilgili bazı bilgiler mevcuttur. Hz. Peygamber'in haber verdiğiğine göre, Mi'râc olayında Rasûlullah (s.a.v.) ve Cibrîl (a.s.) birinci kat semâ kapısına geldiklerinde, Cebrâil semâ kapıcısı Hâzin'e (bekciye) kapıyı açmasını söyler. Bunun üzerine:

- *O kimdir?"* denildi.
- *Cibrîl*, dedi.
- *Yanıdaki kimdir?* diye soruldu.
- *Muhammed (s.a.v.)*, diye cevap verdi.
- *Öyle mi? O peygamber olarak gönderildi mi?* denildi.
- *Cibrîl*, *Evet*, dedi.

Hz. Peygamber buyurdu ki: *Bunun üzerine hemen kapıyı açtılar ve beni selâmladılar. Bir de baktım ki bir görevli melek göğü koruyor ve ona İsmâil deniliyor, onun emrinde yetmiş bin melek ve her birinin emrinde de yüz bin melek vardı.*⁴⁵⁶

Kaydetmiş olduğumuz bu hadis'te geçen "*Hâzin*" kelimesi, muhâfaza memuru ve hazineyi koruyan görevli demektir. Semâ kapılarındaki hâzin (bekci) melekler de, göğü korumak ve oraya gelenleri kontrol etmekle görevli oldukları için bu ismi almışlardır.

Enes b. Mâlik'den (r.a.) nakledilen konumuzla ilgili başka bir hadiste ise, Ebû Zer (r.a.) Rasûlullah'ın (s.a.v.) Mi'râc olayını şu şekilde anlattığını haber vermektedir:

"Ben Mekke'de iken evimin tavanı ansızın yarıldı, Cibrîl (a.s.) indi. Göğsümü yardıktan sonra, zezem suyu ile yıkadı. Sonra hikmet ve îmân dolu altın bir leğen

⁴⁵⁴ et-Tirmizî, Zühd, 9; İbn mâce, Zühd, 19; A.b. Hanbel, Müsned, V, 173.

⁴⁵⁵ el-Kazvinî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 58.

⁴⁵⁶ el-Buhârî, Enbiyâ, 5, 22, 41 ; Menâkıbu'l-Ensâr, 42; Müslim, İmân, 263, 264.

getirip, göğsümün içine boşalttı ve göğsümü kapattı. Sonra elimden tutup, beni semâ'ya doğru çıkardı. Dûnyâ semâ'sına vardığımda, Cibrîl (a.s.), o semâ'nın bekcisine:

- Aç, dedi.
- Hâzin: *Kimdir, O?*
- Cibrîl (a.s.): *Ben Cibrîl !*
- Hâzin: *Berâberinde kimse var mı?*
- Cibrîl: *Muhammed (s.a.v.) benimle berâberdir.*
- Hâzin: *Ona (gelsin diye) haber gönderildi mi?*
- Cibrîl: *Evet, dedi.*

Bunun üzerine semâ kapısı açıldı ve dũnyâ'nın üstüne (birinci kat semâ'ya) çıktık...⁴⁵⁷

Kaydetmiş olduğumuz bu hadisler, Hz. Peygamber ile Cibrîl'in (a.s.) yedi kat semâ'ya çıkışını ve her semâ'nın kapısında orada görevli melek ile aralarında bir konuşma cereyan ettiğini nakletmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi, her gök kapısında görevli melekler vardır ve onlar; ibâdet, tesbîh ve takdîs'in yanında semâ kapısında koruma ve kontrol etme görevlerini de yerine getirmektedirler.

Kaydetmiş olduğumuz hadislerden anlaşıldığına göre bu semâ kapılarında bir tane melek değil, Yüce Allâh'ın bileceği kadar çok sayıda melek görev yapmaktadır. Yukarıdaki hadiste de geçtiği gibi, her semâ kapısında bulunan birinci derecede görevli meleğin yanında, bundan başka yüz binlerce melek görev yapmaktadır. Bir kısım İslâmî kaynaklarda İbn Abbâs'tan (r.a.) nakledilen bir rivâyete göre, yedi kat göğün kapılarında birinci derecede görevli olan bu meleklerin isimleri ve sıfatları şu şekilde anlatılmaktadır:

“Dũnyâ semâ'sının melekleri sığır sûretindedir ve Allâhu Teâlâ onlara İsmail isminde bir meleği vekil tayin etmiştir.

⁴⁵⁷ el-Buhârî, Salat, 1.

İkinci semâ'nın melekleri kartal sûretindedir. Onlara Mîhâil (مِيخَائِيل) isminde bir melek vekil kılınmıştır.

Üçüncü semâ'nın melekleri, akbaba sûretindedir ve onlarla müvekkel meleğin ismi, 'Sâid Yâyil'dir.

Dördüncü semâ'nın melekleri, at şeklindedir. Onların müvekkel meleğinin ismi de, 'Salsâyil'(صَلصَائِيل) dir.

Beşinci semâ'nın melekleri, Hûri'l İyn sûretinde ve onlarla müvekkel meleğin İsmi, 'Kelkâyil' (كَلِكَائِيل)'dir.

Altıncı kat semâ'nın melekleri, Vildân sûretindedir. Müvekkel meleğin ismi ise, 'Semhâil' (سَمْحَائِيل)'dir.

Yedinci semâ'nın melekleri de, insan sûretindedir ve müvekkel meleklerinin ismi 'Rûfâyil'(رُوفَائِيل) dir. Vehb, 'yedinci kat semâ'nın üzerinde örtü vardır. Orada ki melekler, sayılarının çokluklarından dolayı birbirini tanıyamazlar ve onlar gök gürültüsü gibi çeşitli dillerle Allâh'ı (c.c.) tesbih ederler,' demektedir.⁴⁵⁸

Kaydetmiş olduğumuz bu rivayet hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Kazvîni tarafından herhangi bir senedi de zikredilmemiştir. Rivâyetin sonunda İsrâîlî rivayetleri nakletmekle tanınan tâbiîn neslinden Vehb b. Münebbih'in konuyla ilgili bir sözü nakledilmektedir. Buradan, bu naklin onun tarafından Yahûdi geleneğinden İbn Abbâs'a isnâd edilerek İslâm kültürüne aktarılmış İsrâîliyyât türü bir haber olduğu kanaati uyanmaktadır. Yukarıda da görüldüğü gibi bu tür rivâyetler bir kısım eserlerde kaynakları belirtilmeden kaydedilmekte ve maalesef halk arasında da, meleklerle ilgili yanlış bir inanç ve kültürün oluşmasına sebep olmaktadır.

⁴⁵⁸ el-Kazvîni, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 58.

2.3.3.5. Peygamberlerin ve Sâlih Kulların Moralini Yükseltmekle Görevli Melekler

Kur'ân ve hadislerde bildirildiğine göre, melekler peygamberlere ve mü'minlere gerek normal hayatta gerekse savaşlarda yardım ederler ve onların morallerini yükseltirler. Kur'ân-ı Kerim'de bir çok savaşta meleklerin mü'minlere yardım ettiği haber verilmektedir.⁴⁵⁹ Nitekim Bedir, Uhud, Hendek savaşları bunlardandır. Âli İmran Sûresi'nde bu konuda Allâh (c.c.) şöyle buyurmaktadır: "Nitekim Bedir'de siz (düşmana nazaran) daha zayıf olduğunuz halde Allâh size yardım etmişti. O halde Allâh'tan sakının ki, şükredesiniz. Hani mü'minlere: 'Rabbınız'ın indirilen üç bin melek size yardım elini uzatması size kâfi gelmeyecek mi? demiştin. Evet, eğer sabreder ve sakınırsanız, bu (düşman) da size âniden gelirse, Rabbınız yine işâretlenmiş beş bin melek size yardım elini size uzatır. Allâh, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bu sayede rahatlasın diye yaptı. Zafer, yalnızca mutlak güç ve hikmet sahibi Allâh katındandır. Allah kâfirlerden bir kısmının kökünü kessin veya onları perişan etsin, böylece bozulmuş bir halde dönüp gitsinler diye size yardım etti."⁴⁶⁰

Allâh'ın savaşlarda mü'minlere yardım etmesiyle ilgili olarak Hz. Peygamber'den gelen bir çok rivâyet vardır. Nitekim el-Buhârî, meleklerin Bedir Savaşı'na katıldıklarını bildiren bir çok rivâyeti Kitâbu'l-Megâzi'de kaydetmiştir.⁴⁶¹ Onlardan bir tanesi; İshak b. İbrâhîm, Cerir, Yahyâ b. Sabit, Muaz b. Rifâa b. Râfi ez-Zürekî, Rifâa b. Râfi ez-Zürekî'den nakledilmiştir. Bedir Savaşı'na katılan Rifâa (r.a.) şöyle demiştir: "Cebrâîl (a.s.), Hz. Peygamber'e gelerek, 'Siz Bedir ehlini aranızda nasıl kabul edersiniz?' diye sordu. Nebi (s.a.v.): '*Müslümanların en faziletli kimseleridir,*' dedi veya buna benzer bir kelime söyledi. Cebrâîl (a.s.) da şöyle dedi: *Meleklerden de Bedir'e katılanlar aynı şekildedir.*"⁴⁶² Konu, başka bir senetle Rifâa'dan (r.a.) Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde: "*Bedr'e katılanlar en hayırlılarımızdır.*" şeklinde yer

⁴⁵⁹ Âli İmran, 3/125, 155; Enfal, 8/9, 41.

⁴⁶⁰ Âli İmran: 3/123- 127.

⁴⁶¹ el-Buhârî, Megâzi, 11.

⁴⁶² el-Buhârî, Megâzi, 11; krş. İbn Mâce, Mukaddime, 11.

almaktadır.⁴⁶³ Rifâa (r.a.), Peygamberimizin Cebrâîl'le yukarıda kaydettiğimiz konuşmalarını daha sonra Rasûlullah'tan (s.a.v.) öğrenmiş olmalıdır.

Tirmizî'nin kaydettiği bir başka hadis; meleklerin Bedir Savaşı'nda Hz. Peygamber'e ve mü'minlere moral ve destek verdiğini bildirmektedir. Muhammed b. Beşşâr, Ömer b. Yûnus el-Yemâmî, İkrime b. Ammâr, Ebû Zümeyl Simak el-Hanefî, Abdullah b. Abbâs isnadıyla nakledilen bir rivâyette Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: "Nebî (s.a.v.) müşriklere baktı , onlar bin kişi, ashâbı ise üçyüz on küstür kişi idi. Nebî (s.a.v.) kibleye yöneldi, sonra iki elini açarak Rabbi'ne şöyle duâ etmeye başladı: *'Allâh'ım bana va'dettiğin şeyi gerçekleştir! Allâh'ım bana va'dettiğini ver! Ey Allâh'ım şâyet bu müslüman topluluk helak olursa, yer yüzünde Sana ibâdet edilmez.'* Resûlullâh ellerini uzatıp kibleye yönelmiş olarak, o kadar duâ etti ki, omuzlarından ridâsı düştü. Ebû Bekir (r.a.) gelip ridâsını aldı ve omuzuna koydu, sonra da arkasından tutarak: 'Ey Allâh'ın Rasûlü! Allâh'a yalvardığın yeter. Allâh (c.c.) sana va'dettiği şeyi verecektir,' dedi. Bunun üzerine Cenâbı Hak şu âyeti indirdi: (اذ تستغيثون ربكم فاستجاب لكم) *Hatırlayın ki, siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da, ben peş peşe gelen bin melek ile size yardım edeceğim, diyerek duânızı kabul buyurdu.*⁴⁶⁴ ,, ⁴⁶⁵

Yine Kur'ân ve hadislerden öğrendiğimize göre melekler, savaşta morali bozulan mü'minlerin azimlerini artırıyorlar, onları teşvik ediyorlardı. Nitekim bir gün Rasûlullah'ın (s.a.v.) ashâbından birisi şöyle demişti: "Bu müşrik kavmin; *eğer müslümanlar hücumla geçseler darmadağın oluruz, dediklerini işittim.*" Bu ve benzeri hususlar meleklerin müslümanları teşviki ve onlara moral vermesidir.⁴⁶⁶

⁴⁶³ A.b.Hanbel, Mûsned, III, 465; krş. İbn Hibbân, Sahih, XVI, 207, h.no:7227; et-Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, I, 120, h. no: 131; Mu'cemu'l Kebir, IV, 277, h. no:4455.

⁴⁶⁴ Enfal, 8/9.

⁴⁶⁵ et-Tirmizî, Tefsîru'l -Kur'ân, 8; A.b.Hanbel, Mûsned, I, 30, 32; İbn Hibbân, Sahih, XI, 114, h. no: 4793.

⁴⁶⁶ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, IX, 132.

Allâh-u Teâlâ'nın, melekleri vâsıtası ile müslûmanlara ve Peygamberi'ne açıkça yardımda bulunduğu yukarıda kaydettiğimiz âyet ve hadislerden anlaşılmaktadır. Cenâb-ı Hakkın melekleri vasıtasıyla yapmış olduğu bu yardımlar dünyâ ve âhîret hayatının her safhasında olabilmektedir. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz, Rabbimiz Allâh'tır, deyip, sonra da dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: *'Korkmayın, üzülmeyin, size va'dolunan Cennetle sevinin! derler. Biz dünya hayatında da, Âhîret'te de sizin dostlarıyız. Gafûr ve Rahîm olan Allâh'ın ikramı olarak, orada sizin için canlarınızın çektiği her şey var ve istediğiniz her şey orada sizin için hazırdır.*”⁴⁶⁷

Yine Kur'ân'dan öğrendiğimize göre, mü'min bir kimse can verirken Ölüm Melekleri onun ruhunu yağdan kıl çeker gibi incitmeden alırlar.⁴⁶⁸

2.3.3.6. Bulutlardan Sorumlu Melekler

Bazı âyet ve hadislerden, Yüce Allâh'ın (c.c.) kendi izniyle, tabiattaki olayları düzenlemek ve O'nun hükmünü icra etmekle görevli olan bir kısım melekler yarattığını öğrenmekteyiz. Bunların Müdebbirât melekleri kapsamında yer aldığı anlaşılmaktadır.⁴⁶⁹ İslâmî kaynaklarda yer alan bir kısım rivayetlere göre büyük meleklerden Mikâîl, tabiat olaylarını düzenleyen meleklerin başkanıdır. Bulutlar ile ilgilenen melekler de Mikâîl'in yardımcıları olarak görev yapmaktadırlar.⁴⁷⁰ Bu meleklerin sayıları hakkında bir bilgi olmamakla beraber bazı rivâyetlerde, *Ra'd* gibi ismi açıkça zikredilenler vardır. Konuyla ilgili olarak Abdullah b. Abdurrahman, Ebû Nâim, Abdullah b. Velid, Bükeyr b. Şihâb, Said b. Cübeyr tariki ile gelen bir rivâyette, İbn Abbâs (r.a.) şöyle demektedir:

⁴⁶⁷ Fussilet, 41/30-32.

⁴⁶⁸ Nâziât, 79/1-2. Bu konuda bkz. Yazır, Hak Dini, VIII, 5554.

⁴⁶⁹ Nâziât, 79/5; Bu konuda ayrıca bkz. et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XXX, 16; el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XXX, 26; Yazır, Hak Dini, VIII, 5554 - 5555.

⁴⁷⁰ İbn Kesîr, el-Bidâye, I, 55.

“Yahûdiler Rasûlullah’a (s.a.v.) geldiler ve ‘Ey Ebe’l-Kâsım! Bize Ra’d’dan haber ver, o nedir?’ diye sordular. Rasûlullah da (s.a.v.): ‘O, bulutlardan sorumlu meleklerden bir melektir. Elinde ateşten bir alet vardır ki, onunla Allâh’ın dilediği bulutu emrettiği yere sevkeder,’ diye cevap verdi.”⁴⁷¹

Yukarıdaki hadiste *ateşten bir âlet* diye târif edilen şeyin, bulutların çarpışması ile ortaya çıkan yıldırım ve şimşek olduğu anlaşılmaktadır. Demek ki Allâh (c.c.), kâinata olan her olayı yapmak ve idare etmekle ilgili melekler görevlendirmiştir.⁴⁷²

İslâmî kaynaklarda yer alan isnâdsız ve güvenilir olmayan bir kısım rivayetlere göre Mikâil (a.s.), yağmurun yağması, bitkilerin yetişmesi ve canlıların rızıklarının sağlanması ile görevli melektir. Onun yardımcıları, Allâh’ın (c.c.) emriyle bulutları sevkeder, rüzgarları estirir, yağmurları yağdırır ve bitkilerin yetişmesini sağlayarak rızıkların teminini sağlarlar.⁴⁷³ Kâinata buna benzer bütün hareketler ve oluşlarla ilgili görevli kılınmış melekler vardır.

Yine konuyla ilgili Hz. Âişe’den nakledilen bir hadiste kendisi bir gün Hz. Peygamber’e şöyle sormuştur: “Yâ Rasûlullah! Sana Uhud Günü’nden daha şiddetli olan bir gün erişti mi? Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): ‘Yâ Âişe! Kavminden gelen bir çok zorluklarla karşılaştım. Fakat onlardan, Akabe günü karşılaştığım zor durum, hepsinden çetindi. Ben (Tâif’e gidip) hayatımın korunmasını, Abd-i Külâl’in oğlu İbn Abd-i Yâfil’e teklif ettiğim zaman isteğime cevap vermemişti. Ben de, kederli ve şaşkın olarak, Mekke’ye yönelmiştim. Bu durumum Karn-i Sâlip mevkiine gelinceye kadar devam etti. Burada başımı kaldırdığımda, bir bulutun beni gölgelendirdiğini gördüm. Ona dikkatle baktığımda içinde Cebrâil’in (a.s.) bulunduğunu farkettim. Kendisi bana: Yâ Muhammed! Muhakkak ki Allâh (c.c.), kavminin senin hakkında söylediklerini işitti. Seni korumadan kaçındıklarına vâkıf oldu ve Yüce Allâh sana dağlar emrine verilmiş olan şu meleğini gönderdi. Kavmin hakkında ne dilersen onu emredebilirsin,’ dedi. Bundan sonra da dağlar emrine verilmiş olan melek Hz. Peygamber’e seslenerek

⁴⁷¹ et-Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 13; et-Taberânî, Mu’cemu’l-Kebîr, XII, 45, h. no:12429; A.b. Hanbel, Mûsned, I, 274.

⁴⁷² Nâziât, 79/1-5; Zâriyât, 51/4; Mûrselât, 77/1-5; Sâffât, 37/1-3; el-Aynî, Umdetu’l-Kârî, XV, 129, 130.

selam verdi. Sonra da; ‘Yâ Muhammed! Cibrîl’in söylediği bir gerçektir. Sen ne dilerse emrine hazırım. Eğer şu iki yalçın dağın (Ebû Kubeys ile Kayakan dağları) Mekkelilerin üzerine çökerek birbirine kavuşup onları ezmesini istersen onu emret,’ dedi. Rasûlullah da (s.a.v.): Hayır, ben, Allâh’ın (c.c.) bu müşriklerin neslinden yalnız kendisine ibâdet eden ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayan bir nesil yaratmasını isterim’ dedi.”⁴⁷⁴

Buraya kadar naklettiğimiz bilgilerden anlaşıldığına göre, Cenâb-ı Hakk’ın bulutlar, yağmur, dağlar, bitkiler ve rızıklarla müvekkel bir çok meleği vardır. Bunlar, hiç bir şekilde Allâhu Teâlâ’nın emrinden çıkmaksızın, tabiat olayları ile ilgili icraatlarda bulunurlar.

3.3.3.7. Meleklerin Lânet Etmesi

Kur’ân ve hadislerde bildirildiğine göre, melekler kötü kimselere işlemiş oldukları fena davranışlarından dolayı lânet etmektedirler. Yüce Allâh bu hususta şöyle buyurmaktadır:

“İmân etmelerinden, Resûl’ün hak olduğuna şehâdet getirmelerinden ve kendilerine apaçık deliller gelmesinden sonra, inkarcılığa sapan bir kavme Allâh nasıl hidâyet nasip eder? Allâh, zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez. İşte onların cezâsı, Allâh’ın, meleklerin ve bütün insanlığın lânetine uğramalarıdır.”⁴⁷⁵

Hiz. Peygamber de, meleklerin, çeşitli günahlardan dolayı insanlara lânet ettiklerini haber vermişlerdir. Meleklerin lânetine muhatap olan bu davranışları aşağıda incelemek istiyoruz:

⁴⁷³ İbn Kesîr, el-Bidâye, I, 50.

⁴⁷⁴ el-Buhârî, Bed’ul –Halk, 7; Müslim, Cihad, 111.

⁴⁷⁵ Âli imrân, 3/86, 87.

2.3.3.7.1 Meleklerin Mü'min Kardeşini Silahla Tehdit Eden Kimselere Lânet Etmeleri

Bu konuda Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bir hadiste Rasûlullah'ın şöyle buyurduğu haber verilmektedir:

“Kim mü'min bir kardeşini silah göstererek tehdit ederse, melekler ona lânet ederler. İsterse o, anne baba bir kardeşi olsun farketmez.”⁴⁷⁶

Yine, Hz. Âişe'den rivayet edilen bir hadiste bildirildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Kim müslümanlardan birine, onun ölümünü isteyerek bir silahla nişan alırsa, o kimsenin kanunun akıtılması vâcip olmuştur.”⁴⁷⁷

Yukarıda kaydedilen hadislerden anlaşılacağına gibi, Rasûlullah (s.a.v.), mü'min bir kardeşine silah çeken kimseye, meleklerin lânet ettiklerini haber vermekte ve bu davranışın yüce dinimiz İslâm tarafından yasaklanmış olduğunu bildirmektedir.

2.3.3.7.2. Kocasının Cinsel Arzusunu Yerine Getirmeyen Kadına Meleklerin Lânet Etmesi ⁴⁷⁸

Çeşitli hadis kaynaklarında mevcut olan ve Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bazı rivayetlerde, cinsel ilişkide bulunmak için kocası yatağa çağırdığı halde bunu kabul etmeyerek, eşini kendisine darıltıp öfkelenirmiş ve bu halde sabahlamış olan bir kadına meleklerin lânet ettiği bildirilmektedir.⁴⁷⁹ Yukarıda kaydetmiş olduğumuz bu rivâyetin el-A'meş Süleymân b. Mihrân el-Kûfi (v. 148) aracılığıyla Ebû Hâzım el-Eşca'î'de birleşen isnâdları ve bulunduğu hadis kaynakları şöyledir:

⁴⁷⁶ Müslim, Birr ve's-Sıla ve'l Âdâb, 35; et-Tirmizî, Fiten, 4 ; A.b. Hanbel, Mûsned, II, 256, 505; İbn Hibbân, Sahih, XIII, 272.

⁴⁷⁷ A.b. Hanbel, Mûsned, VI, 266.

⁴⁷⁸ * Araştırmamızın bu kısmını hazırlarken Doç. Dr. Ali Osman Ateş hocamızın İslâmiyât Dergisinin Kadın konulu haziran 2000 sayısında yayınlanacak olan Kadının Cinsel Sorumluluğu İle İlgili Bazı Rivâyetler adlı makalesinden yararlanılmış bulunmaktayız.

1- Ebû Hureyre (r.a.), Ebû Hâzım Selmân el-Eşca'î el-Kûfî (v.101), el-A'meş Süleyman b. Mihrân el-Esedî el-Kûfî (v.148), Ebû Avâne Vaddâh b. Abdillâh el-Yeşkürî el-Vâsitî (v.176), Müsedded b. Müserhed b. Müserbel el-Esedî el-Basrî (v.228), el-Buhârî.⁴⁸⁰

2- Ebû Hureyre (r.a.), Ebû Hâzım Selmân el-Eşca'î el-Kûfî (v.101), el-A'meş Süleyman b. Mihrân el-Esedî el-Kûfî, Şu'be b. el-Haccâc b. el-Verd el-Atekî el-Vâsitî el-Basrî (v.160), Muhammed b. İbrâhim İbn Ebî Adî es-Sülemî Ebû Amr el-Basrî (v.194), Muhammed b. Beşşâr b. Osman Bündâr el-Basrî (v.252), el-Buhârî.⁴⁸¹

3- a) Ebû Hureyre (r.a.), Ebû Hâzım el-Eşca'î, el-A'meş Süleyman b. Mihrân el-Esedî el-Kûfî, Cerîr, Züheyr b. Harb, Müslim.⁴⁸²

b) Ebû Hureyre (r.a.), Ebû Hâzım el-Eşca'î, el-A'meş Süleyman b. Mihrân el-Esedî el-Kûfî, Vekî' b. el-Cerrâh, Ebû Said el-Eşec, Ebû Muâviye ed-Darîr, Ebû Kureyb-Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Müslim.⁴⁸³

4- Ebû Hureyre (r.a.), Ebû Hâzım el-Eşca'î, el-A'meş Süleyman b. Mihrân el-Esedî el-Kûfî, Cerîr, Muhammed b. Amr er-Râzî, Ebû Dâvûd.⁴⁸⁴

5- Ebû Hureyre (r.a.), Ebû Hâzım el-Eşca'î, el-A'meş Süleyman b. Mihrân el-Esedî el-Kûfî, Vekî' b. el-Cerrâh, Ahmed b. Hanbel.⁴⁸⁵

6- Ebû Hureyre (r.a.), Ebû Hâzım el-Eşca'î, el-A'meş Süleyman b. Mihrân el-Esedî el-Kûfî, el-A'meş - Vekî' b. el-Cerrâh, İbn Numeyr, Ahmed b. Hanbel.⁴⁸⁶

⁴⁷⁹ el-Buhârî, Bed'ul-Halk, 7; Nikâh, 85; Müslim, Nikâh, 121; Ebû Dâvud, Nikâh, 40; A. b. Hanbel, Mûsned, II, 439, 480.

⁴⁸⁰ el-Buhârî, Bed'u'l-Halk, 7.

⁴⁸¹ el-Buhârî, Nikâh, 85.

⁴⁸² Müslim, Nikâh, 122.

⁴⁸³ Müslim, Nikâh, 122.

⁴⁸⁴ Ebû Dâvud, Nikâh, 40.

⁴⁸⁵ A.b. Hanbel, Mûsned, II, 480.

⁴⁸⁶ A.b. Hanbel, Mûsned, II, 439.

Yukarıda kaydetmiş olduğumuz rivayetlerin kilit noktasında yer alan el-A'meş Süleyman b. Mihrân el-Esedî el-Kûfî (v. 148), hadis âlimleri tarafından tedlis yaptığı için tenkîd edilmiştir. Ahmed b. Hanbel, onun hadislerinde bir çok ıztırab bulunduğunu söylemiş, Abdullah b. el-Mubârek, Muğîre gibi âlimler ise, onun Kûfelilerin hadislerini ifsad ettiğini bildirmiştir. ez-Zehebî ise, el-A'meş'in hadis nakledeken isnâdda (عن) lafzını kullanması durumunda, İbrâhim, İbn Ebî Vâil, Ebû Sâlih es-Semân gibi hocaları hariç, diğer kimselerden nakillerinde daima tedlis ihtimâlinin sözkonusu olduğunu kaydetmektedir. Konumuzla ilgili bu rivâyet de Kûfeli bir ravi olan Ebû Hâzım el-Eşcaî'den el-A'meş tarafından (عن) lafzıyla nakledilmiştir.⁴⁸⁷ Hadis usulü âlimlerinin büyük çoğunluğu isnâdında tedlis olan hadislerin reddedilmesi gerektiği görüşündedir.⁴⁸⁸ Bu açıdan biz bu nakillerin isnâd açısından kopuk zayıf rivayetler olduğu kanaatindeyiz. Çünkü, *An'ane* yoluyla nakledilen rivayetlerin sahih, senedlerinin muttasıl kabul edilebilmesi için ravisinin adâletli olması, tedlis yapmaması, hocasıyla görüştüğünün sabit olması gerekir. Burada ise böyle bir durum söz konusu değildir.⁴⁸⁹ el-Buhârî'nin, lika, mûmârese gibi hadis kabul şartları öngördüğü, bu sebeble bu rivayetlerde kopukluk olmayacağı ileri sürülebilir. Ancak biz, onun konumuzla ilgili bu rivayetleri eserine alırken söz konusu prensipleri uygulamada başarılı olamadığını düşünmekteyiz. Zaten el-Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh'indeki tüm hadisler sahihlik açısından aynı seviyede değildir.

Aynı konuda Ebû Hureyre'den (r.a.), Ebû Hâzım el-Eşcaî, Yezîd b. Keysân el-Yeşkürî, Mervân b. Muâviye b. el-Hâris el-Fezârî, Muhammed b. Yahyâ İbn Ebî Ömer el-Adenî vasıtasıyla nakledilen bir rivayet daha vardır.⁴⁹⁰

Bu isnâdda yer alan ravilerden Yezîd b. Keysân el-Yeşkürî el-Kûfî, hafızası açısından bazı hadis âlimleri tarafından tenkîde uğramıştır. Ali b. el-Medîni onun kendisine itimad edilmeyen orta bir ravi olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim ise, onun bazı

⁴⁸⁷ ez-Zehebî, *Mizân*, II, 224; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 423-425.

⁴⁸⁸ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 396.

⁴⁸⁹ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 21, 396.

rivayetlerinin sahih bazılarının da zayıf olduğunu ve bunların delil olarak alınamayacağını bildirmiştir.⁴⁹¹ Yine bu ravilerden Mervân b. Muâviye b. el-Hâris el-Fezârî de, bazı hadis âlimlerinin tenkîdine uğramıştır. Ali b. el-Medîni, kendisinin sika kimselerden yaptığı rivayetler sahih, meçhul ve zayıf ravilerden naklettiklerinin ise zayıf olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim ise, onun ekserî rivayetlerini meçhul ravilerden yaptığını bildirmiştir.⁴⁹² Yine Ebû Hâtim, diğer ravi Muhammed b. Yahyâ İbn Ebî Ömer el-Adenî'nin, gaflet sahibi olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹³ Ayrıca aynı konuda bir rivayet de Tirmizî tarafından kaydedilmiş ancak onun zayıf bir rivayet olduğu yine kendisi tarafından belirtilmiştir.⁴⁹⁴

Yine bazı hadis kaynaklarında Zûrâre b. Evfâ el-Âmirî'de birleşen bir isnâdla Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bir hadiste, kocasından ayrı bir yatakta geceleleyen bir kadına eşinin yanına dönünceye kadar meleklerin lânet ettiği bildirilmektedir.⁴⁹⁵ Bu hadisin isnâdları şöyledir:

1- Ebû Hureyre (r.a.), Zûrâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme, Şu'be b. el-Haccâc, Muhammed b. Ar'ara, el-Buhârî.⁴⁹⁶

2- Ebû Hureyre, Zûrâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme, Şu'be b. el-Haccâc, Muhammed b. Ca'fer el-Hüzelî Ğunder el-Basrî, Muhammed b. el-Müsennâ-Muhammed b. Beşşâr, Müslim.⁴⁹⁷

⁴⁹⁰ Müslim, Nikâh, 121.

⁴⁹¹ İbn Hacer, Tehzîb, VI, 224.

⁴⁹² İbn Hacer, Tehzîb, V, 409.

⁴⁹³ İbn Hacer, Tehzîb, V, 332.

⁴⁹⁴ et-Tirmizî, Salât, 149.

⁴⁹⁵ el-Buhârî, Nikâh, 85; Müslim, Nikâh: 120; ed-Darimi, Nikâh, 38; A.b. Hanbel, Mûsned, II, 255, 348.

⁴⁹⁶ el-Buhârî, Nikâh, 85.

⁴⁹⁷ Müslim, Nikâh, 120.

3- Ebû Hureyre, Zürâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme, Şu'be b. el-Haccâc, Hâşim b. el-Kâsım, ed-Dârimî.⁴⁹⁸

4- Ebû Hureyre, Zürâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme – Muhammed b. Ca'fer, Şu'be b. el-Haccâc, Yezîd, Ahmed b. Hanbel.⁴⁹⁹

5- Ebû Hureyre, Zürâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme, Hemmâm b. Münebbih, Affân, Ahmed b. Hanbel.⁵⁰⁰

6- Ebû Hureyre, Zürâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme, Şu'be b. el-Haccâc, Hâşim b. el-Kâsım, Ahmed b. Hanbel.⁵⁰¹

7- Ebû Hureyre, Zürâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme, Şu'be b. el-Haccâc, Behz b. Hakîm, Ahmed b. Hanbel.⁵⁰²

8- Ebû Hureyre, Zürâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme, Hemmâm - Şu'be b. el-Haccâc, Süleyman b. Dâvud - Abdussamed, Ahmed b. Hanbel.⁵⁰³

9- Ebû Hureyre, Zürâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme, Haccâc-Şu'be b. el-Haccâc, Muhammed b. Ca'fer b. Durrân Ğundâr el-Huzelî el-Basrî, Ahmed b. Hanbel.⁵⁰⁴

Yukarıda kaydetmiş olduğumuz bu rivayetlerin tamamının ortak noktasında bulunan Katâde b. Diâme es-Sedûsî el-Basrî (v.118), tedlis yaptığı için hadis alimlerinin tenkîdine uğramıştır.⁵⁰⁵ Bir tanesi hariç⁵⁰⁶ yukarıda kaydettiğimiz isnâdların tamamı,

⁴⁹⁸ ed-Dârimî, Nikâh, 38.

⁴⁹⁹ A.b. Hanbel, Müsned, II, 255.

⁵⁰⁰ A.b. Hanbel, Müsned, II, 348

⁵⁰¹ A.b. Hanbel, Müsned, II, 538.

⁵⁰² A.b. Hanbel, Müsned, II, 386.

⁵⁰³ A.b. Hanbel, Müsned, II, 519.

⁵⁰⁴ A.b. Hanbel, Müsned, II, 468.

⁵⁰⁵ ez-Zehabî, Mîzân, III, 385; İbn Hacer, Tehzîb, IV, 542.

⁵⁰⁶ Krş. A.b. Hanbel, Müsned, II, 386.

Katâde tarafından Zûrâre b. Evfâ'dan (عن) lafzıyla nakledilmiş olup bunlar mu'an'an rivayetlerdir. Daha önce de kaydettiğimiz gibi, *an'ane* yoluyla nakledilen rivayetlerin senedlerinin muttasıl sayılabilmesi için, bunların ravilerinin tedlîs yapmamaları gerekir. Aksi takdirde bu tür rivayetler, munkatî' sayılır, isnâdı kopuk zayıf nakiller kabul edilerek reddedilir. Burada da böyle bir durum söz konusu olup, bu hadisler kendisiyle amel edilmeye elverişli olmayan zayıf rivayetlerdir. Buraya kadar kaydetmiş olduğumuz rivayetlerin tamamı Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilmiştir. Aşağıda da arzedeceğimiz gibi, bu hadisleri İslâm hukukçuları delil olarak almamışlardır. Ayrıca Ebû Hureyre (r.a.), kendisinden çok hadis nakledilmiş olmasına rağmen sahabenin müctehidlerinden değildir. Konumuzla ilgili olarak onun nakletmiş olduğu bu hadisler de, İslâm müctehidleri tarafından ortaya konulan hadis kabul şartlarını taşımadığı için amel edilmeye elverişli bulunmamıştır.

el-Beyhakî'nin, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek (v.406), Abdullah b. Ca'fer, Ebû Bişr Yûnus b. Habib b. Abdilkâhir b. Abdilazîz b. Ömer b. Kays el-Mâsır el-Iclî (v.267), Ebû Dâvud Süleyman b. Dâvud et-Tayâlisî (v. 204), Cerîr b. Hâzım b. Abdillâh el-Ezdî el-Basrî (v.175), Leys b. Sa'd b. Abdirrahmân el-Mısırî (v. 175), Atâ b. Ebî Rebâh b. Safvân b. el-Hüseynî el-Kuraşî el-Mekkî (v. 114) isnâdıyla Abdullah b. Ömer'den (r.a.) naklettiğine göre, Allâh Rasûlü'ne, kocanın karısı üzerindeki hakkı sorulduğunda o, şöyle cevap veriyor:

“Kadının binek üstünde olsa bile, nefsinin kocasından men etmemesi, ondan izinsiz evinden herhangi bir şeyi başkalarına vermemesi, ki verirse kocasına sevap, kendine ise günah olur. Kocasının izni olmadan nâfile oruç tutmaması, ki tutarsa kendisi günahkar olur, sevap kazanmaz, eşinin izni olmadan evinden ayrılmaması, şâyet ayrılırsa Rahmet ve Gazap Melekleri, tevbe edinceye veya evine dönünceye kadar bu kadına lânet ederler. *Eğer kocası zalim olsa da mı?* denildi. Hz. Peygamber de: *Zâlim olsa da böyledir*, buyurdu.”⁵⁰⁷

⁵⁰⁷ el-Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, VII, 292, no: 14490

Kaydetmiş olduğumuz bu rivayetin isnâdında yer alan ravilerden Ebû Dâvud et-Tayâlisî, hafızası yönünden tenkide uğramıştır.⁵⁰⁸ Bu ravilerden Cerîr b. Hâzım el-Ezdî de, hadis âlimleri tarafından tenkid edilmiştir. Kendisinin tedlis yaptığı, münker şeyler naklettiği, ömrünün sonuna doğru hafızasının bozulduğu bildirilmiştir.⁵⁰⁹ Ayrıca bu rivayet metin açısından da proplemli gözükmektedir. İsmet sıfatına aykırı düştüğünden dolayı Hz. Peygamber'in zulme rıza göstermeyeceği, kocasının baskı ve zulmünden dolayı evden ayrılmak zorunda kalan bir kadına da meleklerin lânet etmeyeceği açık bir husustur. Hz. Peygamber'in zâlim kocalara pirim vererek onları ödüllendirmesi aslâ düşünülemez. Sonuç olarak bu rivayetin hem zâhiren hem mânen munkatı olduğu kanaatindeyiz.

Yine, konumuzla ilgili olarak Vehb b. Bakıyye b. Osmân b. Şâbûr el-Vâsıtî (v. 239), Hâlid b. Abdillâh el-Vâsıtî, Hüseyin b. Kays er-Rahabî el-Vâsıtî (Haneş), İkrime b. Abdillâh el-Berberî (v. 107 ?), İbn Abbâs (r.a.) isnâdıyla gelen bir rivayet daha vardır. Buna göre:

“Has'am kabilesinden bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek:

- Yâ Rasûlullâh! Ben dul bir kadıyım. Kocanın karısı üzerindeki hakkı nedir, bana bildirir misiniz ? Eğer güç yetirebilirim evlenirim, bunu göze alamazsam baba ocağında otururum, dedi.

Bunu üzerine Rasûlullah (s.a.v.) bu kadına şöyle dedi:

- Kocasını arzularak cinsel ilişki için çağırdığı zaman, doğum yapmak üzere kırsal alana götürülmek üzere deve üzerine binmiş olsa bile, kocasının arzusuna karşı gelmemesidir. Kocasının karısı üzerindeki bir hakkı da, izni olmaksızın kadının Ramazan orucu dışında nâfile oruç tutmamasıdır. Eğer tutarsa orucu kabul olmaz. Yalnızca açlığı ve susuzluğuyla kalmış olur. Kocanın bir diğer hakkı da, kadının izin almaksızın evinden çıkmamasıdır. Çıkarsa, ilâhî rahmetten yoksun kalması için sema,

⁵⁰⁸ ez-Zehbî, Mîzân, II, 203-204; İbn Hacer, Tehzîb, II, 398 vd.

⁵⁰⁹ İbn Hacer, Tehzîb, I, 365-367.

rahmet ve azab melekleri evine dönünceye kadar ona bedduâ ederler. Bunun üzerine kadın: Neme gerek ebediyyen evlenmem, dedi.”⁵¹⁰

Yukarıda kaydetmiş olduğumuz rivayetin isnâdında yer alan râvilerden el-Hüseyn b. Kays er-Rahabî el-Vâsıtî (Haneş), hadis âlimlerinin tenkidine uğramış bir kimsedir. Kendisi hakkında Ahmed b. Hanbel, en-Nesâî ve ed-Dârekutnî; metruktur demişlerdir. Ebû Zür’a ve İbn Maîn de, onun zayıf bir ravi olduğunu söylemişlerdir. el-Buhârî ise, Haneş’in hadislerinin cidden münker olduğunu ve yazmaya değmeyeceğini, Ahmed b. Hanbel’in, onun hadislerini terkettiğini bildirmiştir. İbnü’l-Cevzî ise, Ahmed b. Hanbel’den onun yalancı olduğunu nakletmiştir.⁵¹¹ Ayrıca bu rivayetin ravilerinden İkrime b. Abdullâh el-Berberî (v. 107 ?), hakkında da hadis âlimleri tenkidde bulunmuşlardır. Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, onun kezzâb olduğunu söylemiş, Saîd b. Cübeyr, onun İbn Abbâs’a (r.a.) yalan isnâd ettiğini bildirmiştir. Ayrıca Abdullâh b. Ömer de (r.a.) Nâfi’ye: Ey Nâfi Allâh’tan kork! İkrime’nin İbn Abbâs üzerine yalan uydurduğu gibi, sen de benim adıma yalan söyleme! diyerek onun İbn Abbâs’a yalan isnâd ettiğini belirtmiştir.⁵¹² Bütün bu bilgilerden sonra, kaydetmiş olduğumuz bu rivayete güvenilemeyeceği açıktır.

Yukarıda kaydetmiş olduğumuz bu hadisler, İslâm kültür tarihi boyunca tasavvuf, ahlâk ve terbiye ile ilgili eski - yeni bazı kitaplara girmiş ve kadın erkek ilişkilerini düzenlemekte delil olarak kullanılmışlardır.⁵¹³ Yine bu rivayetler, yerli ve yabancı bazı yazarlar tarafından Hz. Peygamber’in aleyhine delil olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Nitekim İlhan Arsel bu konuda şunları söylemektedir: “Her ne kadar Şeriatçı, şehvet gailisini giderme bakımından kadın ve erkeği, sanki eşit imişler gibi göstermeye çalışırsa da birazdan belirteceğimiz hükümlerden bunun böyle olmadığı anlaşılacaktır ve görülecektir ki kadın, tıpkı diğer hususlarda olduğu gibi, hatta fazlasıyla, cinsel yaşamlar bakımından erkeğin adeta parayla tutulmuş kölesi durumundadır. Çünkü bir

⁵¹⁰ Ebû Ya’lâ, Müsned, IV, 340; krş. el-Heysemî, Mecmau’z-Zevâid, IV, 563.

⁵¹¹ ez-Zehabî, Mizân, I, 546; İbn Hacer, Tehzîbu’t-Terhîz, I, 538.

⁵¹² İbn Hacer, Tehzîbu’t-Terhîz, IV, 167-172.

⁵¹³ Krş. Gazâlî, İhyâ, II, 147 vd.; Demircan, İslâm’a Göre Cinsel Hayat, s. 233 vd.

kere kocasının şehvet gailisini, nafaka karşılığı gidermekle görevli kılınmıştır. Öte yandan bu görevini, yine kocasının emri ve dileği gereğince karşılamadığı takdirde, sadece onun değil fakat aynı zamanda Tanrı'nın ve meleklerinin de lânetlemesine maruzdur... Muhammed'in, Tanrı'dan gelmedir diye ortaya vurduğu emirler kadına, kocasının şehvetini doyurduğu takdirde, mükâfata kavuşacağını ve bu görevden kaçındığı takdirde ise felâketlere uğrayacağını açıkça ortaya vurmaktadır... Hatırlatalım ki, kadının bütün bu cezalara müstehak olmasını gerektiren şey, sadece kocasının cinsel münasebette bulunma davetini reddetmek değildir; bu daveti geç olarak yerine getirmek ya da yatağa çağırıldığı zaman 'geliyorum, biraz bekle' şeklindeki oyalamalarda bulunmak dahi aynı korkunç sonuçları yaratmaya yeterlidir. Kocayı şehvet açısından rahatlatmak için ön görülen yukarıdaki hükümler kadın lehine iş görmez. Yani kadın, cinsel ihtiyacını gidermek maksadıyla kocasını yatağa çağırarak ve gelmediği takdirde kocasının Cennetlerden mahrum kaldığını görme şansına sahip değildir."⁵¹⁴ Oral Çalışlar ise bu konuda, "İslâmcı kesim kendi anlayışlarını güçlendirmek ve kadının, erkeğin cinsel isteklerine her koşul altında boyun eğmesini sağlamak amacıyla Peygamber'in hadislerini ön plana çıkarırlar ve Peygamberi örnek gösterirler... Erkeğin cinsel ihtiyaçlarına cevap veremeyen kadının lânetleneceği ve cehennemlik olacağı belirtilir, ancak kadınların erkeklere yönelik benzer cinsel isteklerine ilişkin herhangi bir hüküm aramak kimsenin aklına gelmez; tabii böyle bir isteği geri çeviren erkeğe verilecek bir cezadan da söz edilmez" demektedir.⁵¹⁵ Fatmagül Berktaş da, tektanrılı dinlerin sonuncusu olan İslâmiyet'in, kadının yaratma gücünü elinden alarak, onu birey olarak tasfiye ettiğini, İslâm'a göre, insanlar ile kadınların farklı şeyler olduğunu, kadınların başka şeylerin yanı sıra insanlar (erkek mü'minler) için yaratılmış olduğunu söylemektedir.⁵¹⁶ Ancak kaydetmiş olduğumuz bütün bu görüşlere katılmak mümkün gözükmemektedir. Çünkü İslâm'a göre, kadın da erkek de hukûkî varlıkları olan birer şahsiyettir. Kadın olsun erkek olsun birbiri için yaratılmış varlıklardır. Aralarında aşk ve sevgi var edilmiş olup, her iki cinsin birbirinden vazgeçmesi insanlık tarihi boyunca söz

⁵¹⁴ Arsel, Şeriat ve Kadın, s. 216-218.

⁵¹⁵ Çalışlar, İslâm'da Kadın ve Cinsellik, s. 108.

⁵¹⁶ Berktaş, Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın, s. 64.

konusu olmamıştır, bundan sonra da olmayacaktır. Kadın ya da erkek, birbirinin rakibi ve düşmanı değildir. İnsanlığın devamı bu ikisinin kuracağı mutlu yuvayla mümkün olmaktadır. İnsanın var olması için hem anne, hem de baba gerekmektedir. İnsanoğlu için ne annesinin sütü, ne de babasının alınteri vazgeçilir nitelikte değildir. Küçük yavrular bile anne ve babası aynı yuvada mutlu iken kendisini güvende hisseder. Birbiriyle kavga edip çatışan, şiddetin hakim olduğu huzursuz bir aile ortamında bir çocuğun ruhsal açıdan sağlıklı büyümesi mümkün değildir.

Yukarda kaydettiğimiz tüm bu rivayetler, kanaatimizce, hadis usûlü ilminin ortaya koyduğu kurallara göre isnad açısından kopuktur. Biz bunların şu haliyle Hz.Peygamber'e ait olmayan zâhiren ve mânen munkatı nakiller olduğunu düşünmekteyiz. Hadis âlimlerinin bildirdiğine göre, bir hadisin sahih kabul edilmesi için gerekli olan beş şarttan birisi, senedin kopuksuz olmasıdır. Yine Hadis ekolüne (Ehl-i Hadis) mensup âlimler, hadislerin isnâdlarında görülen kopukluğu, zâhirî (açık) ve hafi (gizli) inkıta' olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Hanefî mezhebine mensup usûl âlimleri ise, hadiste manevî (gizli/bâtınî) inkıta'dan da söz etmektedirler. Hanefilere göre, hadislerdeki inkıta' (kopukluk) iki şekilde meydana gelmektedir:

- 1- İnkıtâ'-ı sûrî (şeklî veya zâhirî kopukluk)
- 2- İnkıtâ'-ı mânevî (gizli veya bâtınî kopukluk).

Yine Hanefilere göre, mânevî kopukluk (inkıta') da:

- a- Muâraza (çatışma) sebebiyle olan inkıta',
- b- Nakledendeki kusur ve noksanlıktan doğan inkıta'

olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Muâraza (çatışma) sebebiyle olan inkıta', ilgili rivayetin Kur'ân-ı Kerîm'e, Ma'rûf Sünnet'e, Meşhûr hadislere, sahâbenin ileri gelenlerinin kabullerine aykırı düşmesiyle anlaşılır ve bunlara aykırı olan nakiller munkatı' / merdut sayılır.⁵¹⁷ Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi biz, konumuzla ilgili rivayetlerin Hz. Peygamber'e ait bulunmadığını, bunların gerek Kur'ân-ı Kerîm'in gerek Hz. Peygamber'in tebliğ ve eğitim metodlarına aykırı düştüğü ve hem zâhiren

⁵¹⁷ Ünal, İmam Ebû Hanife'nin Hadis Anlayışı, s. 173.

hem *mânen munkatı*' olduğu kanaatindeyiz. Çünkü bu rivayetlerin metinleri, sadece erkekleri göz önünde tutarak kadınları dışlayıcı bir tutum sergilemektedir. Hz. Peygamber'in ise Peygamberlik görevi icabı, kadın olsun erkek olsun mü'minlerin arasında ayırım yapması söz konusu olamaz. Kendisine sorulan bir soruya cevap olarak, ya da toplumun salâhı, dirlik ve düzeni, esenlik ve mutluluğu için, zina ve fuhuş gibi toplum yapısını zedeleyici davranışları önleme noktasından böyle bir konuya girse bile, kendisine inananlara yönelik bu nasihatlerini sadece kadınlara yapmaz, böyle önemli bir konuda erkekleri göz ardı etmezdi. Açık bir husustur ki, cinsel ihtiyaç sadece erkekler için söz konusu değildir. Bu, kadın olsun erkek olsun tüm insan cinsinin tatmin edilmesi gereken tabii, fitrî, fizyolojik bir ihtiyacdır.⁵¹⁸ Hz. Peygamber'in bunu bilmemesi, şayet bu konularda öğüt verdiyse, kadın erkek tüm ashabına hitap etmemesi düşünülemez. Söz konusu rivayetler ise, âdeta kadını erkeğin şehvetini gidermeye yönelik bir köle / bir robot konumuna düşürmekte, bu yönüyle kadınlar tarafından kabullenilebilir nitelikte gözükmemekte ve onların yaratılışlarına aykırı düşmektedir. Hz. Peygamber'in ise, fitrata / yaratılışa aykırı şeyleri emretmesi düşünülemez. Çünkü onun getirdiği din olan İslâm, fitrî / yaratılışa uygun bir dindir. Yüce Allâh bu konuda şöyle buyurmuştur:

“(Rasûlüm!) Sen yüzünü Hanif olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise, ona çevir. Allâh'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”⁵¹⁹

Bu açıdan İslâm âlimleri fitrata aykırı düşen rivayetlerin Hz. Peygamber'e ait olmadığını, bunların sonradan başkaları tarafından uydurulduklarını söylemişlerdir. Bu rivayetler erkek kadın ayırımı yapmadan, *sizden biriniz hastalık, aşırı yorgunluk, uykusuzluk, baygınlık, üzüntü ve mutsuzluk, hanımlara ait belirli hususlar vs. gibi herhangi bir mazereti olmaksızın eşinin cinsel ihtiyacını gidermezse,şöyle şöyle olur*, tarzında söylenmiş olsaydı, bir ölçüde makul ve tutarlı olabilirdi. Halbuki şu konumuyla bunlar sadece erkeğin cinsel açıdan tatminini ön planda tutmakta ve kadınların cinsel arzularını göz ardı etmekte ve erkeğe bu konuda herhangi bir sorumluluk yüklememektedir. Kadınların cinsel ilişkiden kaçınmalarının, genellikle

⁵¹⁸ Bu konuda bkz. Savaş, Hz. Muhammed (s.a.v.) Devrinde Kadın, s. 172.

hâmile kalma ve doğum yapma sebebiyle karşılaşacakları sıkıntı ve meşakkatlerden dolayı olduğunu açıklamaya gerek yoktur. Kadınları bu konuda rahatlatmak, onların endişelerini gidermek ahlâkî ve vicdânî bir görev iken, erkeklerin bu hususta duyarsız olmalarının menedilmemesi, kendilerine dîni – ahlâkî herhangi bir uyarıda bulunulmaması düşünülemez. Kadınları, erkeklerin zevklerinin birer kölesi olarak algılatan, onların arzu ve ihtiyaçlarını görmezden gelen böyle bir tutumu, getirdiği vahiy’de *Allâh adaletli olmayı emreder*⁵²⁰ buyurulan bir Peygamber’e yakıştırmak asla mümkün değildir. Kadın ya da erkek arasında ayırım yaparak adaletsizlik yapmak ise yüce Peygamber’in ismet sıfatına aykırı düşer. Ayrıca buna benzer fitrata / yaratılışa zıt düşen rivayetler Allâh’ın Kitâbına, Rasûlü’nün Sünneti’ne ve dinin temel kurallarına aykırı oldukları için İslâm müçtehidlerince kabul edilmemiştir.

Kadınların bir mal olarak görüldüğü, mîrascı olamadığı, kendilerinin terikeden sayıldığı, evlenme konusunda herhangi bir tercih haklarının bulunmadığı, başlık parası karşılığı velîlerinin seçtikleri eşlerle evlenmek zorunda bırakıldıkları Câhiliye dönemi ataerkil Arap toplum yapısında, kadın şiddetle ezilmekteydi. O dönemde erkekler dilediği kadar kadınla evlenebilir, parası varsa dilediği kadar cârîye satın alabilirdi. Bunların cinsel açıdan, ait oldukları erkeğe karşı elbette görevleri vardı, fakat kocalarının veya sahiplerinin bu kadınlara karşı bu konuda herhangi bir sorumlulukları yoktu.⁵²¹ Bu ataerkil evrende kadın, erkeği doyuma ulaştırmak için yaratılmış bir zevk nesnesiydi. Bu evrende cinsel eylem, eşit iradeyle donatılmış iki kişiyi birleştiren bir eylem olarak görülmez ve yalnızca erkeğin iradesi göz önüne alınır. Kadın ise, çoğu kez cansız nesnelere bir tutulur ve mal olarak görülür. Hareketli ve canlı erkek, kendi iradesiyle belirlediği bir mekanda dikey olarak açılırken, kadın iradeden yoksun kalır. Yatay ve hareketsiz olduğu için evrene can veren o büyük kuvvete, erkek kuvvetine sunar kendisini.⁵²² Bu toplum yapısı içerisinde parası ve malı olan yaşlı erkekler, yaşca

⁵¹⁹ Rûm, 30/30.

⁵²⁰ Nahl, 16/90.

⁵²¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ateş, Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri, s. 280-388; Âmine Vedûd-Muhsin, Kur’ân ve Kadın, s. 138 vd.

⁵²² Fetna Ayt Sabbah, İslâm’ın Bilinçaltında Kadın, s. 65.

kendilerinden çok küçük kadın ve kızlarla evlenebilmişlerdir. Bu kültürel ortamda, birden çok sayıda genç karısı ve çok miktarda câriyesi olan yaşlı bir erkeğe karşı sahip olduğu bu kadınların cinsel açıdan yerine getirmeleri zorunlu olan görevleri vardır. O, ne zaman isterse bu kadınlar onun arzusunu yerine getirmek mecburiyetindedirler. Ancak o erkek sahip olduğu bu kadınların cinsel arzularını yerine getirmek zorunda değildir, onlar bu konuda sabretmek ve onun kadını olarak kalmak durumundadırlar. Erkeğin iktidarsızlığı kadınların kendisini terketmeleri için bir hak oluşturmaz. Kur'ân ve Sünnet, kadınların statüleri konusunda radikal bazı reformlar gerçekleştirmişse de, İslâm'dan sonra da, uzun asırlar boyunca İslâm toplumlarında çeşitli yörelerde zaman zaman eski kültür ve geleneğin uzantıları olan uygulamalar görülebilmektedir. Elbette böyle bir ortamda bu erkeğin imdadına konumuzla ilgili rivayetler yetişecektir. Belkide bu rivayetler, toplumdaki bu tür uygulamaları meşrulaştırmak, emsaliyle ülfet etmeyerek torunu yaşındaki kadın ve kızlarla evlenen, câriyeler satın alan iktidarsız yaşlı erkeklerin imdadına yetişmek için ortaya atılmışlardır. İslâm hukukçuları, kadının evlilikten zarar görmesi, kocanın, bazı hastalık, sakatlık ve yetersizlikleri, karısına eza cefa etmesi, nafaka yükümlülüğünü yerine getirmemesi, kaybolması gibi durumlarda kadının hâkime başvurarak evliliği sona erdirme hakkı olduğunu bildirmektedirler.⁵²³

Yukarıda sözü edilen hastalık, sakatlık ve kusur, erkeğin iktidarsız olması, cinsel organının kesik veya sakat olması gibi cinsel birleşmeyi engelleyen kusur ve hastalıklardır.⁵²⁴ Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre, ancak erkeklik uzvunun kesik, husye yumurtalarının çıkarılmış olması ile erkeğin iktidarsız olması, yalnızca kadın için hâkime başvurma sebebi olabilir. İmâm Muhammed ise, kadın hasta veya kusurlu ve sakat olan erkekle yaşadığı takdirde zarar göreceği her sebeple hâkime başvurabilir, görüşündedir. İmâm eş-Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve Mâlik b. Enes gibi müctehidlere göre, taraflardan hangisi diğerinde, cinsî hayatı önleyen, yahut tiksinti veren bir hastalık ve kusur tespit ederse, ayrılmak için mahkemeye başvurma hakkına sahiptir.⁵²⁵

⁵²³ Karaman, İslâm'da Kadın ve Âile, s. 345.

⁵²⁴ Karaman, İslâm'da Kadın ve Âile, s. 281.

⁵²⁵ Karaman, İslâm'da Kadın ve Âile, s. 282; Ayrıca bkz. ez-Zuhaylî, İslâm Fıkhı Ansiklopedisi, IX, 404 vd.; Demircan, İslâm'a Göre Cinsel Hayat, s. 291 vd.

İslâm hukukçuları ayrıca, evlenecek çiftin birbirine layık, uygun ve denk olmasını istemişlerdir. Kur'ân ve Sünnet'te, evleneceklerin, hangi ölçülere göre birbirlerine denk olmaları gerektiğini belirleyen bir nass yoktur. Bu sebeple İslâm müctehidleri, yaşadıkları devirlerde hakim olan örf ve âdetlerle sosyal değer hükümlerine bakarak evlilikte denkliğin konumunu tespit etmişlerdir. İslâm hukukçularının çoğuna göre, erkeğin kadına denk olması şarttır, kadın kendisine denk olmayan bir erkekle evlenemez.⁵²⁶ Milletimizin toplumsal yapısında mevcut bir anlayışın gereği olarak, evlenecek kadın ve erkek arasında makul ölçülerde yaş denliği aranmaktadır. Bu husus ise Kur'ân ve Sünnet'e aykırı değildir. Bu sebeple toplumumuzda genellikle birisi çok genç, diğeri çok yaşlı olan kimseler birbiriyle evlenmemektedir. Yaşlı kimselerin kendilerinden çok genç eşlerle evlenmeleri toplum tarafından garip karşılanmakta, ya da kınanmaktadır. Buraya kadar kaydettiklerimizden kadın ve erkeklerin, eşlerinin haklı cinsel isteklerine meşru bir mazeret olmaksızın karşı çıkabilecekleri sonucu çıkarılmamalıdır. Bunun, dîni, ahlâkî ve hukûkî açıdan doğru olmadığını buraya kadar ifade etmiş bulunmaktayız. Ancak son olarak belirtmek gerekirse, yukarıda kaydetmiş olduğumuz konumuzla ilgili rivayetlerin İslâm Hukuku açısından delil olarak almaya elverişli olmadığı, mayası İslâm kültürü olan toplumsal yapımızla uyuşmadığını belirtmek istiyoruz.

2.3.3.7.3. Rasûlullah'ın Ashâbına Küfredene Meleklerin Lânet Etmesi

Sahabe-i Kirâm, Hz. Peygamber'i ve İslâm dinini en zor anlarda bile yalnız bırakmayıp sahip çıktıkları, dinleri uğruna vatanlarını bırakarak hicret ettikleri ve en güç şartlarda canlarıyla ve mallarıyla destek oldukları için, Allâh ve Râsûlü onları övmüştür. Nitekim Ali Yardım'ın kaydettiğine göre, "... Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i Şeriflerle sahabenin yeri kesin bir şekilde tesbit edilmiş ve ashâbın adâleti hususunda, diğer insanların fikir beyan etmesine ihtiyaç bırakılmamıştır. Bir bakıma bu mesele, ictihâd konusu olmaktan çıkarılmıştır. Bu sebeple Ehl-i Sünnet ulemâsı, ashâbın adâleti meselesinde, münakaşa kapısının açılmasını yersiz görmüş ve bunun isbatı sadedinde

⁵²⁶ Karaman, İslâm'da Kadın ve Âile, s. 237-238; Ayrıca bkz. ez-Zuhaylî, İslâm Fikhi Ansiklopedisi, IX, 182 vd.

gösterilen gayretleri de fuzûlî bir çaba addetmiştir. Daha ileri gitmeyi ise, Allâh'ın ve Peygamber'in verdiği hükmü beğenmeme gibi bir hadsizlik telakkî etmişlerdir.”⁵²⁷
Kur'ân-ı Kerîm'de ise bu hususta şöyle buyurulmaktadır:

“(İslâm dinine girme hususunda) öne geçen ilk Muhâcirler ve Ensâr ile onlara güzellekle tabi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allâh'tan razı olmuşlardır. Allâh onlara, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük kurtuluştur.”⁵²⁸

“(Allâh'ın verdiği bu ganimet malları) yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah'tan bir lutuf ve rıza dileyen, Allâh'ın dinine ve Peygamber'ine yardım eden fakir Muhâcirlerindir. İşte doğru olanlar bunlardır.”⁵²⁹

Yukarıda kaydettiğimiz âyetlerde Allâhu Teâlâ, sahabenin faziletine işaret etmektedir. Hz. Peygamber'de sahabeye küfretmenin çirkin bir iş ve meleklerin lanetine muhatab bir davranış olduğunu bildirmektedir. Nitekim et-Taberânî'nin, Îsâ b. el-Kâsım es-Saydalânî el-Bağdâdî, el-Hasen b. Kuz'a, Abdullâh b. Hırâş, el-Avvâm b. Havşeb, Abdullah b. Ebi'l-Huzeyl, İbn Abbâs (r.a.) isnâdıyla kaydettiği hasen bir hadise göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Kim ashâbıma küfrederse; Allâh'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun.”⁵³⁰

Yukarıda kaydettiğimiz hadis, Abdullâh, Abdullah b. Avn, Ali b. Yezîd b. Süleym el-Kûfî el-Ekfânî, Ebû Şeybe el-Cevherî, Enes b. Mâlik (r.a.) isnâdıyla Ahmed b. Hanbel tarafından da nakledilmiştir.⁵³¹

⁵²⁷ Yardım, Hadis I, s. 62; Bu konuda ayrıca bkz. Koçkuzu, Hadis İlimleri ve Hadis Târîhi, s. 227-228; Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 12-13; Âşık, Sahâbe ve Hadis Rivâyeti, s. 268 vd; Ateş, Ehl-i Sünnet ve Şiâ'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler, s. 171-173.

⁵²⁸ Tevbe, 9/100.

⁵²⁹ Haşr, 59/8; bu konuda şu âyetlere de bkz. Tevbe, 9/117; Nûr, 24/22.

⁵³⁰ et-Taberânî, Mu'cemü'l-Kebîr, XII, 142, no: 12709; Ayrıca bkz. el-Eşkâr, Âlemü'l-Melâike, s. 83.

⁵³¹ A.b. Hanbel, Fedâilu's-Sahâbe, I, 52, no: 8.

Yukarıda kaydettiğimiz bu hadislerden anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber, ashâbına küfretmeyi yasaklamış ve bunun lânete layık bir davranış olduğunu bildirerek, meleklerin de böyle kimselere lanet ettiğini haber vermiştir.

2.3.3.7.4. Meleklerin, Allah'ın Buyruklarının Yerine Getirilmesine Mânî Olan Kimselere Lânet Etmesi

Bazı hadislerde bildirildiğine göre melekler, Allâh'ın buyruklarının yerine getirilmesine engel olan kimselere lânet etmektedirler. Nitekim İbn Abbâs'tan (r.a.) gelen sahih bir hadiste bildirildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Kim ki, bir kargaşa sırasında veya yakınlarını savunma esnasında, bir taş, kamçı, ya da bir sopa ile (öldürme kastı olmaksızın) birisini öldürürse, o kimseye hatâen (yanlışlıkla) öldürme diyeti ödemesi vâciptir. Kim de böyle bir durumda kasten adam öldürürse, bu cinayet kısas uygulanmasına sebeptir. Kim de; kısasın uygulanmasına mani olursa, Allâh'ın, meleklerinin ve bütün insanların lâneti o kimse üzerine olsun. O kimseden ne tevbe kabul olunur, ne de fidye.”⁵³²

2.3.3.8. Ölüm Ötesi Âlemle İlgili Melekler ve Görevleri

2.3.3.8.1. Münker ve Nekir Melekleri

İnsanın ölümden sonraki hayatında da kendisiyle ilgilenen melekler vardır, bunlardan birisi de Münker ve Nekîr adı verilen sorgucu meleklerdir. Bunlar; insan öldükten sonra defnedilip, yakınları kabrinden uzaklaştığında gelerek, kendisine Rabbi, dini ve peygamberi hakkında sorular soran iki heybetli melektir.⁵³³

⁵³² İbn Mâce, Diyet, 8.

⁵³³ Ebû Dâvud, Sünnet, 27; Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 292

Bu iki meleğin ölen kimseleri kabirde sorguya çekmeleri, kabir hayatını tümüyle inkar eden fırka mensupları hariç, İslâm ümmetin büyük çoğunluğunu oluşturan, Ehl-i Sünnet'in görüşüne göre haktır ve vuku bulacaktır.⁵³⁴

Münker Nekir Melekleri'nin ismi Kur'ân'da geçmemekte fakat Hz. Peygamber'in konuyla ilgili hadislerinde kendilerinden sıkca bahsedilmekte ve kabir sorgusunu onların yaptığı anlaşılmaktadır.⁵³⁵ Nitekim Tirmizî'nin, Ebû Seleme Yahyâ b. Halef, Bîşr b. el-Mufaddal, Abdurrahman b. İshâk, Said b. Ebî Said el-Makbûrî, Ebû Hureyre (r.a.) isnâdıyla kaydettiği bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Ölü mezara konduğu zaman ona mavi ve siyah iki melek gelir. Onlardan birine *Münker*, diğerine ise *Nekir* denir ve o ikisi:

Şu adam, yâni (Hz. Peygamber) hakkında ne diyordun? diye sorarlar.

Ölen kimse: *O, Allâh'ın (c.c.) kulu ve Rasûlüdür. Ben de, Allâh (c.c.)'dan başka ilah olmadığına ve onun Allâh'ın Rasûlü olduğuna şahâdet ederim.*

Melekler: *Biz bu dediğini biliyorduk,* derler. Sonra o kişinin kabri genişletilir ve aydınlatılır ve ona: *uyu,* denilir.

O kimse: *Âilem'e dönüp bu durumu onlara haber vereyim,* der.

O iki melek kendisine: *Yeniden diriltilinceye kadar kendisini ancak en sevdiği eşinin uyandırdığı bir kimsenin düğün gecesi uykusu gibi uyu'* derler.

Sorguya çekilen kimse münâfık ise, şöyle cevap verir: *Ben de insanların dediği gibi bilmiyorum diyorum.*

Münker ve Nekir: *Zaten biz senin öyle dediğini biliyoruz,* derler.

⁵³⁴ Sâbüni, Mâtürîdiyye Akâidi, s. 177; Toprak, Ölümünden Sonraki Hayat Kabir Hayatı, s. 292.

⁵³⁵ Krş. el-Kazvîni, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 59; el-Eşkâr, Âlemü'l-Melâike, s. 21; Wensinck, MEB, İ.A., Münker Nekir maddesi, VIII, 806-807.

Bundan sonra Yer'e, *onu iyice sık*, denilir. Yer, onu kaburgaları birbirine geçinceye kadar sıkır. O kimse, Allâh (c.c.) yeniden diriltinceye kadar bu şekilde azap görür."⁵³⁶ Tirmizî, bu hadisin hasen ve garîb mertebesinde olduğunu kaydetmiştir.

Bâzı İslâm âlimleri, kabirde günahkârları sorguya çeken meleklerle "*Münker ve Nekir*"; Allah ve Rasûlü'ne itâatkar olan sâlih kulları sorguya çekenlere ise, "*Mübeşşir ve Beşîr*" denildiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, hadis şârihlerinin kaydettiğine göre, ölen kişi sâlih bir kimse ise, hayatında iken kılmış olduğu namazın başının yanında, sağlığında verdiği zekatının sağında, tuttuğu orucunun solunda, yapmış olduğu iyi ve güzel işlerinin ayak tarafında bulunduğu, Münker ve Nekir meleklerinin gözlerinin bakır kazan, azı dişlerinin öküz boynuzu, seslerinin ise gök gürültüsü gibi olduğu zikredilmektedir.⁵³⁷ Yine bazı İslâmî kaynaklarda bahsedildiğine göre, onların sert ve kaba cüsseli oldukları, nefeslerinin alev gibi, iki omuzları arasının ise şu kadar bir mesafe olduğu, rahmet ve re'fet'in (acıma ve yumuşaklığın) kendilerinden çekilip alındığı kaydedilmektedir.⁵³⁸

Bu iki melek kabirde, ölen kişileri sorguya çekerler. Enes b Mâlik'in (r.a.) konuyla ilgili olarak naklettiği bir hadisi aşağıya kaydetmek istiyoruz:

"Rasûlüllah, Beni'n-Neccâr'dan bir kimsenin hurma bahçesine girdi, bir ses duyarak ürperdi. Sonra: *Bu kabirlerin sahipleri kimlerdir ?* diye sordu. Yanında bulunanlar: *Câhiliye döneminde ölen bir kısım insanlardır Yâ Rasûlüllah*, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *Cehennem azabından ve Deccâl'in fitnesinden Allâh'a sığınım*, buyurdu. Onlar: *Niçin Ey Allâh'ın Rasûlü?* diye sordular. Rasûlullah da: *Bu ümmetin her bir ferdi kabrinde imtihana tâbi tutulacaktır. Mü'min kimse kabre konulduğu zaman ona bir melek gelir ve: Neye ibadet ediyordun? diye sorar. Şayet Allah kendisine hidayet ederse o kimse: Allah'a ibadet ediyordum, der.*

Sonra ona: Şu adam, yâni Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında ne dersin? diye sorar.

⁵³⁶ et-Tirmizî, Cenâiz, 70; İbn Hibbân, Sahih, VII, 386, h. no: 3117.

⁵³⁷ İbn Hacer, Fethu'l Bâri, III, 241, no: 1308.

⁵³⁸ İbn Kesîr, Tefsir, IV, 424; el-Kazvinî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 59.

O kimse eğer mü'min ise: Ben şehâdet ederim ki, O, Allâh'ın (c.c.) kulu ve Rasûlü'dür, der. Bundan sonra kendisine başka bir şey sorulmaz. Sonra kendisi için Cehennem'de yapılmış bir ev gösterilir ve şöyle denilir: Bu senin Cehennem'deki evin idi. Fakat Allah seni esirgeyerek acıdı ve onu senin için Cennet'teki bir ev ile değiştirdi. Bunun üzerine o mü'min kimse: Beni bırakınız da gidip aileme müjdeleyeyim, der. Kendisine: Otur, denilir.

Kâfir kimse kabre konulduğu zaman ise ona bir melek gelir ve onu azarlayarak şöyle der: Neye ibâdet ediyordun. O: bilmiyorum , der. Sonra ona şöyle denilir: Ne bildin, ne de tâkip edip uydun. Bunun üzerine : Şu adam hakkında ne dersin? diye sorulu.

O da: Bilmiyorum, ben de insanların söylediğini derim, diye cevap verir.

Sonra o kişinin ensesine demirden bir çubuk ile vurulur. O öyle bir bağıırır ki, insanlar ve cinlerin dışında kalan tüm yaratıklar onun feryâdını işitir.”⁵³⁹

Yine Berâ b. Âzib'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allâh Teâlâ sağlam sözle îmân edenleri hem dünyâ hayatında hem de ahirette sapaşağlam tutar. Zâlimleri ise saptırır. Allah dilediğini yapar.’ âyeti,⁵⁴⁰ kabir azâbı hakkında indirildi. Ölüye kabirde: *Senin Rabbin kim?* diye sorulur. O da: *Rabbim Allâh dır ve Peygamberim Muhammed'dir,* diye cevap verir. İşte mü'min'in ölümü Cenabı Hakkın; *'Allâh Teâlâ sağlam sözle îmân edenleri hem dünyâ hayatında, hem de ahirette sapaşağlam tutar,'* âyetinin işâret ettiği gibi metanetli olur.”⁵⁴¹

Bu hadis, Kütüb-i Sitte'ye dahil hadis kaynaklarının hepsinde küçük lafız farklılıklarıyla rivâyet edilmiştir. Bazı rivâyetlerde, kabirde ölüye sorulan soruların; ‘Rabbın kimdir? Dinin nedir? Peygamberin kimdir?’ şeklinde üçe çıkartıldığı görülmektedir.

⁵³⁹ Ebû Dâvud, Sünnet, 24; A.b. Hanbel, Müsned, III, 233-234 .

⁵⁴⁰ İbrâhîm, 14/27.

⁵⁴¹ İbrâhîm, 14 / 27; en-Nesâî, Cenâiz, 114; Ebû Dâvud, Sünne, 24; İbn Mâce, Zühd, 32; et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XVI, 596- 600; İbn Kesîr, Tefsir, IV, 419, 421.

Kur'ân ve Hadislerde geçen، القول الثابت kelimesi, İslâm âlimleri tarafından Kelime-i Şehâdet ve Kelime-i Tevhîd olarak anlaşılmış ve yorumlanmıştır. Yüce Allâh'ın mü'minleri sâbit kılması, onlara sebat ihşan etmesi, dünyâda îmândan tâviz vermemeleriyle gerçekleşir. Kısacası mü'minler, dünyâ hayatlarında baskı ve tehdide mâruz kalsalar, hatta ateşe bile atılsalar, gönüllerinde yerleşen îmân ve dillerindeki tevhid kelimesinden Allâh'ın yardım ve desteği ile asla ayrılmazlar. Mü'minlerin kabirde sebat göstermeleri, Allâh'ın onlara yardım ve metânet ihşan etmesi ise, meleklerin sorularına karşı verilecek cevabı telkin buyurması ve onları doğru cevap vermeye muvaffak kılması ile olur.

Hadis âlimlerinden es-Sindî (v.1139), hadisteki *kabir azâbı* ifâdesini kabir sorgusu mânâsına yorumlamış ve “kabir sorgusu bâzen azâba sebep olduğu için, sorgu kelimesi yerine, azap kelimesi kullanılmıştır. Âhiretteki sebat'tan maksad ise, kabirde meleklerin soruları karşısında mü'minin metânet ve sebat göstermesi dir,” demiştir.⁵⁴²

İbn Abbâs (r.a.) ise, yukarıdaki hadis'in metninde yer alan *يثبت الله الذين امنو بالقول الثابت* âyeti hakkında şunları söylemektedir: “Mü'mine ölüm ânı gelince, melekler hazır bulunur, ona selam verirler ve kendisini Cennet'le müjdelerler. Öldüğü zaman da, cenâzesi ile beraber yürürler. Sonra insanlarla birlikte, onun cenâze namazını kırlar. Defnedildiğinde, ölen kimse kabrine oturtulur.

Melekler ona: *Rabb'in kim?* diye sorarlar.

O kimse: *Rabbim Allâh (c.c.)*, diye cevap verir.

Bu sefer melekler: *Rasûlün kim?* derler.

O kimse de: *Muhammed (s.a.v.)*, der.

Bunun üzerine melekler ona: *Şehâdetin nedir?* diye sorarlar

O da: *Şâhitlik ederim ki, Allâh'tan (c.c.) başka ilah yoktur ve yine şahâdet ederim ki Muhammed (a.s), Allâh'ın Rasûlü'dür*, diye cevap verir.

⁵⁴² H. Hatipoğlu, İbn Mâce Tercümesi ve Şerhi, X, 555-556.

Sonra o mü'min kişinin kabri, gözünün iliştiği yere kadar genişletilir.

Kâfir kimseye gelince: Ölüm anında ona da melekler iner ve onun yüzüne ve sırtına vururlar. Kabrine girdiği zaman o kimseyi oturarak: *Rabb'in kim?* diye sorarlar.

O kimse, meleklerle bir cevap veremez. Allâh da (c.c.), ona söylemeyi unutturur.

Bu defa melekler ona: *Size gönderilen Rasûl kimdir?* diye sorduklarında, kendisine yardım edilmez ve doğru cevap veremez. İşte Allâh (c.c.), zâlimleri böyle saptırır.⁵⁴³

Ehl-i Sünnet'e göre, kabir suâli haktır ve her ölen kimseye yapılacaktır. Ölü, ister kabrinde, ister vahşi bir hayvanın, ya da vahşi bir kuşun karnında olsun, isterse yakılarak dağlara külleri savrulsun, veya balık yutup onun karnında olsun farketmez, her durumda sorguya çekilecektir. Mü'min, münâfık veya kâfir olsun, herkes kabir suâline çekilecektir.⁵⁴⁴

Kabir suâlinin, ölen kişinin rûhunun bedenine iâde edilmesiyle, ya da sadece rûhuna hitâben yapılacağı hususu İslâm âlimleri arasında tartışma konusu olmuştur. Bir gurup İslâm âlimi, bazen yanarak ya da balıkların denizde yemesi gibi herhangi bir şekilde kişinin bedeninin kabre konulma imkanı olmadan yok olabileceğini, bu durumdan da kabir suâlinin ölen kişinin ruhuna hitaben yapılacağını anlaşıldığını söylemişlerdir. Nitekim İbn Hazm, kabirdeki hayatın, suâl, azap ve nimetin cesetle birlikte ruha olacağını kabul etmenin, cesedi yakılan, yırtıcı hayvanlar tarafından yenen veya türlü sebeplerle kabre konmayanların kabir hayatını idrak etmeyecekleri anlamına geleceğini belirterek, cesedi yakılıp kül olanın ruhunun cesedine girmesinin imkansız olduğunu söylemektedir.⁵⁴⁵ Bu konudaki tartışmaları aşağıya kaydetmek istiyoruz:

a- Bedenlerden ayrılan ruhların artık bir daha ne kabirde, ne de Kıyâmet'te bedenlerine dönmeyeceği ve ölümden sonraki ahvâlin sadece rûhî olacağı görüşü. Âhiretteki ikinci hayat için dirilmenin cisimle olacağını kabul etmeyen İslâm Filozofları bu görüştedirler.

⁵⁴³ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XVI, 599, 600, no: 20774; İbn Kesîr, Tefsir, IV, 421.

⁵⁴⁴ eş-Şârânî, el-Yevâkit, II, 141.

b- Ölümlle bedenlerinden ayrılan ruhların kabirde değil, ancak Mahşer'de toplanmak için İkinci Sûr'a üflendikten sonra tekrar cesetlerine gireceğini savunanlara göre, kabir hayatı sadece rûhî olacak, ceset diriltilmeyecektir. İbn Hazm, İbn Hübeyre ve bir kısım âlimler bu görüşü savunmaktadırlar.

c- Bazı âlimlere göre ise, ruh cesede girmemekle beraber, sorgu ruhsuz cesede yapılacaktır ve Allah ruhsuz olan cesette sorulara cevap verme kudretini yaratacaktır.

d- Ehl-i Sünnet âlimlerinin bir kısmının görüşüne göre, ölü, soruyu anlayacak ve cevap vermeye güç yetirecek ve yine kabirdeki azabın acısını, nimetin de zevkini duyacak kadar bir hayat ile diriltilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: *'Muhakkak Allah kabirlerde olan kimseleri diriltecektir,'*⁵⁴⁶ buyurulmuştur. Kabirdekileri Kıyamet günü diriltmeye kâdir olan Allahu Teâlâ, onları sual, ceza ve nimet için de, bunları hissedecek derecede bir hayat ile kabirlerinde diriltmeye kâdirdir. Ancak müfessirler, bir kısım İslâm âliminin görüşlerine delil gösterdiği bu âyetin kabir sorgusu ile alâkalı olmadığını, Kıyamet'te Cenâb-ı Hakk'ın ölüleri tekrar diriltmesiyle ilgili olduğunu söylemektedirler.⁵⁴⁷

Kabirde ölünün diriltileceğini savunanlar, ruhun tekrar bedene döndürülmesi hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı âlimler, ruh tamamen cesede döndürülür ve öyle diriltilir demişlerdir. Bir gurup âlim de, bu durumun tam bir hayat olmadığını, bu sebeble, yemeyi, içmeyi ve ihtiyârî fiilleri gerektirecek tarzda tamamen değil de, kabir ahvâlini idrak edip yaşayacak şekilde ruhun cesede iade edileceğini söylemişlerdir. Âlimlerden bir kısmı da, kabirde sual, nimet ve azabın olacağına iman etmeyi gerekli ve yeterli görerek, bunların keyfiyetini, her şeyi en iyi şekilde bilen Allahu Teâlâ'ya havale etmenin daha isabetli olacağı fikrini savunmuşlardır.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ İbn Hazm, el-Fasl, IV, 67; krş. Toprak, Ölümünden Sonraki Hayat Kabir Hayatı, s. 281.

⁵⁴⁶ Hacc, 22/7.

⁵⁴⁷ Yazır, Hak Dini, V,3384; Ateş, Çağdaş Tefsir, VI, 8-9.

⁵⁴⁸ Toprak, Ölümünden Sonraki Hayat Kabir Hayatı, s. 279-280.

Yukarıda (b) şıkında da kaydettiğimiz gibi, ölen kimsenin sadece rûhunun kabir suâline tâbî tutulacağını söyleyen İbn Hazm gibi İslâm âlimlerinin görüşlerinin daha isabetli olduğunu düşünmekteyiz.

Sonuç olarak, buraya kadar kaydettiğimiz âyet ve hadislerden anlaşılacağı üzere, kabir suâli haktır ve bu sorguyu da Münker ve Nekir adlı melekler yapacaktır. Ancak bu meleklerin şekilleri, sayısı ve özellikleri hakkında sahih hadis kaynaklarımızda herhangi bir bilgiye rastlanılamamaktadır. Bu konudaki bilgilerin âyet ve hadislere dayandırılması esastır. Bunların mâhiyet ve şekillerinin akılla tesbit edilmesi mümkün değildir. Münker ve Nekir meleklerinin yapı ve şekillerinden çok, onların sorularına cevap verip veremeyeceğimiz hususu bizleri meşgul etmeli ve kabir suâline hazırlamalıdır.

2.3.3.8.2. Cennet Melekleri

Yukarıdaki bölümlerde kaydettiğimiz gibi, insanların dünya hayatında onlardan hiç ayrılmayan melekler olduğu gibi, öldükten sonra da onlara eşlik eden, dünyadaki iyi ya da kötü davranış durumlarına göre onları yalnız bırakmayan melekler vardır. Kur'ân ve hadislerde bildirildiğine göre, bunlardan bir gurubu da Cennet melekleri oluşturmaktadır. Bunlar, Cennet'in kapısında mü'minleri selamlayarak karşılamak, orada onlara gerekli kolaylıkları sağlayıp, kendilerine hizmetle mutlu etmek için çeşitli vazifelerle görevlendirilmişlerdir.

Konumuzla ilgili bazı hadislerde Cennet'in sekiz kapısı olduğu ve her birisinden değişik faziletlere sahip mü'minlerin davet edileceği bildirilmektedir. Nitekim Ömer b. el-Hattâb'dan (r.a.) rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Bir müslüman abdestini güzelce alır sonra, *Allah'tan başka İlah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şüphesiz şehadet ederim*, derse, onun için Cennet'in sekiz kapısı açılır. O kimse, bunlardan dilediğinden Cennet'e girer.”⁵⁴⁹

Şimdi sırasıyla Cennet'te görevli melekleri incelemek istiyoruz:

⁵⁴⁹ İbn Mâce, Tahâret, 60; Cenâiz, 57.

2.3.3.8.2.1. Teşrifatçı Melekler

Kur'ân'da haber verildiğine göre, dünyada iken Allâh'a itaatli iyi bir kul olarak yaşayıp iyi ameller işlemiş olan kimseleri, Cennet'te güzel bir şekilde karşılayan teşrifatçı melekler vardır. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“Rab’lerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük Cennet’e sevk edilir, oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: ‘Selam size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya,’ derler. Onlar: ‘Bize verdiği sözde sâdık olan ve bizi dilediğimiz yerinde oturacağımız bu Cennet yurduna vâris kılan Allâh’a hamd olsun. İyi amelde bulunanların mükâfaatı ne güzelmiş! derler.’”⁵⁵⁰

Konumuzla ilgili bir başka âyette ise, Cennet’e girmeye hak kazanmış kimselerin orada iyi bir şekilde karşılanarak, kendilerinin melekler tarafından kutlanıp müjdelenecekleri şu şekilde haber verilmektedir:

“(O yurt) And cennetleridir, oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından sâlih olanlarla beraber girecekler, melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır. (Melekler): Sabrettiğinize karşılık size selâm olsun! Dünya yurdunun sonu (Cennet) ne güzeldir! derler.”⁵⁵¹

Kur'ân ve hadislerde bildirildiğine göre, Cennet'in kapısında mü'minleri karşılayacak olan meleğe ‘Hâzin’ denilmektedir.⁵⁵² Bu hususta Ahmed b. Hanbel'in, Hâşim, Süleyman, Sâbit ve Enes b Mâlik vasıtasıyla naklettiği bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Kıyâmet günü, Cennet'in kapısına gelip açılmasını isteyeceğim. (Cennet'in kapısının bekçisi) ‘Hâzin’: *Kim o?* der. Ben de: *Muhammed*, derim. Hâzin de şöyle der: ‘*Senden önce kimse için (bu kapıyı) açmamakla emrolundum.*’”⁵⁵³

⁵⁵⁰ Zümer, 39/73- 74.

⁵⁵¹ Ra'd, 13/23, 24.

⁵⁵² Zümer, 39/73.

⁵⁵³ A.b. Hanbel, Müsned, II, 316.

Aynı rivâyeti Müslim, el-Câmiu's-Sahîh'inde Amr b. en-Nâkîd ve Zübeyr b. Harb'in Ebi'n-Nadr, Hâşim b. el- Kâsım, Süleyman b. Muğîre el-Kîsî, Sâbit, Enes b. Mâlik (r.a.) isnâdıyla nakletmiştir.⁵⁵⁴

Yine Kur'ân ve hadislerden anladığımıza göre, Cennet'in bekçisi olan melekler bir tane değil, sayıca pek çoktur ve başkanları "*Rıdvân*"dır. Yukarıda da kaydettiğimiz gibi, Cennet'in sekiz kapısı mevcut olup, her kapıda görevli teşrifatçı melekler Cennet'e girmeye hak kazanmış olan mü'min kimseleri dâvet edeceklerdir.⁵⁵⁵ Cennet'in bazı kapılarından sadece belli vasıflara sahip kimseler buyur edilecektir. Bu çağrışı yapacaklar ise, Cennet'in kapılarında görevli olarak bekleyen *Hazene* / yani teşrifatçı meleklerdir. Nitekim Müslim'in Ebû Tâhir ve Harmele b. Yahyâ et-Tüçibî, İbn Vehb, Yûnus, İbn Şihâb, Humeyd b. Abdirrahmân, Ebû Hureyre (r.a.) vasıtasıyla rivâyet ettiği bir hadislerinde Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadırlar:

"Kim malından bir çift şeyi Allah yolunda infak ederse, Cennet'te: *Ey Allâh'ın kulu! Bu senin için ne güzel bir hayırdır*, diye çağrılır. Cennet'in çeşitli kapıları vardır. Namaz ehlinden olan kimseler, namaz kapısından, cihâd ehlinden olanlar, cihâd kapısından, bolca sadaka verenler, sadaka kapısından, oruç ehlinden olanlar, Reyyân kapısından çağrılırlar."

Ebû Bekir (r.a.) dedi ki: 'Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! O kapıların hepsinden çağrılacak kimse var mıdır?'

Rasûlullah (s.a.v.): 'Evet, var. Senin onlardan olmanı umuyorum.' dedi."⁵⁵⁶

Konumuzla ilgili olarak Müslim'in, Muhammed b. Hâtim b. Meymûn, Abdurrahmân b. Mehdî, Muâviye b. Sâlih, Rebia b. Yezîd, Ebû İdrîs el-Havlânî, / Ebû Osman, Cübeyr b. Nüfeyr aracılığıyla naklettiğine göre, Ukbe b. Âmir (r.a.) şöyle anlatmıştır:

⁵⁵⁴ Müslim, İman , 333.

⁵⁵⁵ Müslim, Tahâret, 17; Ebû Dâvûd, Tahâret, 65; et-Tirmizî, Tahâret, 41; en-Nesâî, Zekât, 1; İbn Mâce, Tahâret, 60; A.b.Hanbel, Mûsned, IV, 146, 153.

⁵⁵⁶ el-Buhârî, Savm, 4; Bed'u'l-Halk, 6, 9; Fadâilu Ashâbi'n-Nebî., 5; Müslim, Zekat, 84, 85; Cihâd, 37; en-Nesâî, Sıyâm, 43; Zekat, 1; Cihâd, 20, 45; İ. Mâlik, Muvatta, Cihâd, 49; ed-Dârimî, Cihâd, 13; A. b. Hanbel, age, II, 268; IV, 386; V, 153, 159.

“Deve gütmeyi aramızda sıraya koymuştuk. Bir defasında benim çobanlık nöbetim gelmişti. Akşam üstü develeri salıverdim ve hemen Rasûlullah’a koştum. Kendisi o sırada ayakta insanlara bir şeyler anlatıyordu. Onun: *‘Hiç bir müslüman yoktur ki, güzelce abdest alır, tüm kalbiyle samimi bir şekilde yönelmiş olarak, hudû ve huşû’ içinde iki rekat namaz kılarsa, Cennet ona vacip olur,*’ sözüne yetiştim ve ‘Bu ne kadar güzel!’ dedim. Bunun üzerine o anda önümde bulunan bir kimse: ‘Bundan önce haber verdiği daha güzeldi,’ dedi. ‘Bir de baktım ki o Ömer’di.’ Bana: Gördüm ki sen daha yeni geldin. Rasûlullah: *‘Sizden biriniz güzelce abdest alır, sonra da: Şüphesiz Allah’tan başka İlah olmadığına ve Muhammed’in O’nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehadet ederim, derse, muhakkak onun için Cennetin sekiz kapısı açılır. Bunlardan dilediğinden Cennet’e girer,*’ buyurdu, dedi.”⁵⁵⁷

Hadis âlimlerinden Kâdı İyâd’ın tesbitlerine göre, Cennet’in, hadislerde bahsedilen sekiz kapısının adları şöyledir: Namaz kapısı, Sadaka kapısı, Oruç kapısı, Cihâd kapısı, Tevbe kapısı, Öfkesini yenerek insanları afvedenler kapısı, Allah’tan Râzı olanlar kapısı ve el-Eymen kapısı.⁵⁵⁸

Bu konudaki hadislerden anlaşıldığına göre, Cennet’in sekiz kapısının her birisinden oraya girmeyi sağlayacak güzel amelleri işlemiş olan mü’minler, Allâh’ın izniyle diledikleri kapıdan girebileceklerdir.

2.3.3.8.2.2. Cennet’te Hizmet Eden Melekler

Mü’minler Cennet’e, güzel bir şekilde selamlanıp, müjdelerle girdikten sonra, Cennet hayatında da kendilerine çeşitli ikramlar sunulur ve görevli melekler bunlara hizmet etmek için birbirileri ile yarışır. Bu ikramlar arasında çeşitli yiyecekler, yiyecek ve içecekler vardır.⁵⁵⁹ Kur’ân’da bildirildiğine göre, Yüce Allah yahut

⁵⁵⁷ Müslim, Tahâret, 17; Ebû Dâvud, Tahâret, 65; A.b.Hanbel, Mûsned, IV, 146, 153. Ayrıca bkz. İbn Mâce, Tahâret, 60; Cenâiz, 57.

⁵⁵⁸ en-Nevevî, Minhâc, (Sahîh-i Müslim ile birlikte), VII, 117-118; İbn Mâce Tercüme Ve Şerhi, II, 99. krş. Müslim, İmân, 327; et-Tirmizî, Kıyâmet, 10; A.b. Hanbel, Mûsned, II, 432.

⁵⁵⁹ İnsan, 76/12-22.

melekler, tertemiz bir yiyecek ve içecek ikram edilen Cennetlik mü'minlere: "Bu sizin ödülünüzdür, çalışmanızın karşılığı verilmiştir,"⁵⁶⁰ "Geçmiş günlerde yapmış olduğunuz işlerden ötürü afiyetle yiyin için"⁵⁶¹ diye hitab edeceklerdir. er-Râzî, Cennet'te meleklerin mü'minlere sunduğu bu tertemiz içeceğin tefsiriyle ilgili olarak, Yüce Allah tarafından kullarına ikram edilen Cennet şarabının, kemâlin zirvesi, nîmetlerin doruğu olan rûhânî nûr ve feyz olabileceğini şu şekilde açıklamaktadır:

"Rûh melekler âleminde dir. Büyük meleklerden bu ruhlara taşan nûrlar, susuzluğu gideren, bedene güç veren tatlı suya benzetilmiştir. Nasıl kaynak sularının saflığı, çokluğu ve kuvveti değişik ise, yüce kaynaklar da öyle çeşitlidir. Kimi soğuk ve kuru olan kâfûr tabiatındadır, dünyada korku, ağlama ve sıkılma makamında olanlar bu kaynaktan içerler. Kimi de sıcak ve kuru olan zencefil vasfındadır. Dünyada Allah'tan başkasına, cismânî lezzetlere az iltifat edenler bu kaynaktan içerler... İnsan rûhu, kaynaktan kaynağa, nûrdan nûra geçer. Kuşkusuz ki sebebler, müsebeple yüksele yüksele mutlak nûr olan Vâcibu'l-Vücûd'a (Allâh'a) varır. Ruh o makama ulaşıp o şaraptan içerse önceki içtikleri sindirilir, daha doğrusu onlar yok olur. çünkü yüce Allâh'ın, Celâl, Kibriyâ ve Azamet'inin nûru karşısında öteki nurların hepsi dağılır. İşte bu makam, siddiklerin seyrinin sonu, yükselme ve olgunluk derecelerinin nihayeti olduğu için Yüce Allâh, ebrâr'ın sevabını وسقاهم رهم شرابا طهورا = "Rableri onlara tertemiz bir içki içirdi"⁵⁶² ile bitirmiştir."⁵⁶³

Bazı müfessirler, Cennet'te, mü'minlere ikram etmek üzere binlerce meleğin mevcut olduğuna dair bir takım rivâyetler nakletmişlerdir. Ancak bunlara sahih hadis kaynaklarında rastlanılamamaktadır. Nitekim İbn Ebî Hâtim'in Enes b. Mâlik'den (r.a.) naklettiği bir haberde şöyle denilmektedir:

"Mü'min, Cennet'te inciden hiç bir yırtığı olmayan geniş bir çadır içindedir. Bu çadır göğe doğru oldukça yüksek olup, altından 4000 tane kapısı mevcuttur. Bunun her

⁵⁶⁰ İnsan, 76/22.

⁵⁶¹ Hâkka, 69/24.

⁵⁶² İnsan, 76/21.

bir yanında mü'minlerin âileleri ve malları vardır. O çadırda oturan mü'min'i tebrik için her kapıdan yetmiş bin melek gelir. Her bir melek, Allâh'tan ayrı bir hediye getirir. O mü'minle onların aralarında bir perde vardır ve kendisinden izin alarak yanına girerler.”⁵⁶⁴

Yukarıda kaydettiğimiz rivayetin güvenilir bir isnâdı yoktur. Metnin muhtevası da çölde yaşayan bir arabın hayal dünyasının ürünü olduğu imajını vermektedir.

Ebû Umâme'den (r.a.) gelen ve et-Taberî'nin kaydettiği bir rivâyette ise şöyle anlatılmaktadır:

“Mü'min Cennet'e girdiği zaman, bir koltuğa oturur. Hizmetçileri iki taraflı onun önünde dizilirler. İki tarafta da duvar vardır. Bir melek girmek için izin ister, ona izin verilir ve arkasından başka bir melek için de: 'O da izin istiyor.' der. Ona da izin verilir. O melek de gelir ve bir sonraki için izin ister, böylece o kadar çok melek gelir ki; sonunda mü'min: 'Bana izin verin' der. Melekler de izin isteyerek, bir bir geri çekilirler.”⁵⁶⁵

Bu rivayete de sahih hadis kaynaklarında rastlanılamamaktadır. Güvenilir bir isnâda da sahip değildir.

Kelime olarak bağ ve bahçe mânâlarına gelen Cennet'te, Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiğine göre, çeşitli ağaçlar, yeşillikler, hurma, nar, kiraz, muz, reyhan gibi meyvalar mevcuttur. Nitekim bu hususta Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmaktadır:

فيها فاكهة والنخل ذات الاكمام والحب ذوالعصف والريحان = “Orada meyvalar, tomurcuklu hurmalar, yapraklı taneler ve güzel kokulu otlar vardır.”⁵⁶⁶

Ayrıca yine, فيها فاكهة ونخل ورمان = “Her iki Cennet'te de çeşit çeşit meyvalar, hurma ve nar vardır.”⁵⁶⁷

⁵⁶³ er-Râzî, Tefsîru Kebîr, XXII, 354; krş. Ateş, Çağdaş Tefsir, X, 248.

⁵⁶⁴ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XIII, 96; el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XIII, 144.

⁵⁶⁵ et-Taberî, Tefsîr-i Kebîr, XIII, 95.

⁵⁶⁶ Rahmân, 55/11-12.

مدھامتان = “Hem de bu iki Cennet koyu yeşildir.”⁵⁶⁸

Cennet’le ilgili benzeri bilgiler Hz. Peygamber’den nakledilen hadislerde de yer almaktadır. Nitekim Ebû Hureyre’nin (r.a.) naklettiği bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Cennet’te öyle bir ağaç vardır ki, atlı bir kişi onun gölgesinde yüz sene gider de, yine de onu bitiremez.’ Ebû Hureyre dedi ki: ‘İsterseniz و ظل مدود = Uzamış gölgeler vardır’⁵⁶⁹ âyetini okuyunuz.”⁵⁷⁰

Yukarıdaki hadiste geçen yüz yıldan maksadın uzun bir süre olduğu anlaşılmaktadır.

Âyet ve hadislerden mevcut olduğunu öğrendiğimiz Cennet ağaçlarıyla ilgili müvekkel meleklerin olduğu bazı İslâm âlimleri tarafından haber verilmiştir. Nitekim el-Aynî, müvekkel meleklerin içinde Cennet ağaçlarını dikmekle ve Cennet ehlinin zînet eşyalarını taşımakla görevli meleklerin bulunduğunu kaydetmektedir.⁵⁷¹

Kaynaklarımızda bildirildiğine göre, Enes b. Mâlik’ten (r.a.) nakledilen bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Kim, سبحان الله العظيم و بحمده derse, onun için Cennet’te bir ağaç (hurma) dikilir.”⁵⁷²

Sonuç olarak kaydetmek gerekirse, Allâh (c.c.) Cennet’te görevli olarak bazı melekler yaratmıştır. Bunlardan bir kısmı, giriş kapılarında durarak Cennet ehlini

⁵⁶⁷ Rahmân, 55/68.

⁵⁶⁸ Rahmân, 55/64.

⁵⁶⁹ Vâkıa, 56/30.

⁵⁷⁰ el-Buhârî, Bed’ul-Halk, 8; Tefsîru Sûre, 56; Rikâk, 51; Müslim, Cenne, 6-8; et-Tirmizî, Cenne, 1; Tefsîru Sûre, 56; İbn Mâce, Zühd, 39; ed-Dârimî, Rikâk, 114; A.b. Hanbel, Müsned, II, 257, 404, 418.

⁵⁷¹ el-Aynî, Umdettü’l Kâri, XV, 129- 130.

⁵⁷² et-Tirmizî, Deavât, 59; İbn Mâce, Edeb, 56; A. b. Hanbel, Müsned, III, 440; İbn Hibbân, Sahih, III, 109, h. no: 826, 827; el-Hâkim, Müstedrek, I, 680, h no: 1847; el-Beyhakî, Sünenü’l-Kübrâ,

selamlayıp karşılar. Bazıları onlara hizmetle meşgul olurken, diğerleri Cennet'teki düzeni sağlamakla görevlidir.

2.3.3.8.3. Cehennem'de Görevli Melekler

Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerden öğrendiğimize göre, Allâh'ın (c.c.) günahkârları cezalandırmak için yaratmış olduğu Cehennem'inde de görevli melekleri vardır. Bazı âyetlerde bildirildiğine göre, Cehennem'in yedi kapısı vardır ve çeşitli kısımlara ayrılmıştır. Her bölüme gidecek günahkarlar kendileri gibi olan kimselerle beraber Cehennem'e sürülürler. Bu hususta Yüce Allâh şöyle buyurmaktadır:

“Kâfirler, gurup gurup Cehenneme sürüldüler.”⁵⁷³

“Cehennem'in yedi kapısı vardır. Her kapıya onlardan bir bölüm ayrılmıştır.”⁵⁷⁴

Yüce Allâh'ın (c.c.) haber verdiğine göre, görevli melekler, oraya girecekleri Cehennem'in kapılarında karşılayarak, onlara karşı sert tavırlarını ortaya koyarlar. Bu husus, Zümer Sûresi'nde şöyle anlatılmaktadır:

“Küfredenler, Cehennem'e bölük bölük sevk olunurlar. Oraya geldikleri zaman, Cehennem'in kapıları açılır ve bekçileri onlara şöyle derler: ‘Size içinizden Rabbinizin âyetlerini okuyan ve bu güne kavuşacağınızı size hatırlatan peygamberler gelmedi mi?’ Onlar da: ‘Evet geldi.’ derler. Fakat azap sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur.”⁵⁷⁵

Kur'ân'da bildirildiğine göre, Cehennem'de azapla görevli meleklerle *Zebânî* denilmektedir. Nitekim, Allâh (c.c.):

“O adam, Allâh'ın kendisini gördüğünü hiç bilmez mi? Fakat hayır, bu yaptığına son vermezse, onun alın saçından, o yalancı günahkar alından mutlaka yakalarız. İşte o

VI, 207, h no: 10663; Ebû Yâlä, Müsned, VI, 165, no: 2233; et-Taberânî, Mu'cemu's-Sağır, I, 181, no: 287; Mu'cemu'l-Kebîr, XX, 198, no: 445.

⁵⁷³ Zümer, 39/71.

⁵⁷⁴ Hicr, 15/44.

⁵⁷⁵ Zümer, 39/71.

zaman meclisini çağırıp toplansın. Biz de *Cehennem Zebânîleri'* ni çağırırız,” buyurmaktadır.⁵⁷⁶

Zebânî; azap meleği demek olup, kelime olarak; şurta, yani zâbıta kuvveti mânâsına gelmektedir.⁵⁷⁷ Zebânîler, sert, kaba, şiddetli, haşin varlıklardır. Kur'ân-ı Kerîm onların bu durumlarını şöyle tasvîr etmektedir:

“Neredeyse Cehennem öfkesinden çatlayacak! Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara: ‘Size (bu azap ile) korkutucu bir peygamber gelmemiş miydi?’ diye sorarlar.”⁵⁷⁸

Cehennem melekleri olan Zebânîlerde acıma duygusu, şefkat ve merhamet yoktur. Onlar ancak Allâh'tan (c.c.) aldıkları buyrukları yerine getirmekle mükelleftirler. Nitekim Yüce Allâh bu hususta:

“Ey îmân edenler! Kendinizi ve âilenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında acımasız, güçlü, Allâh'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve yalnız emredildiklerini yapan melekler vardır,”⁵⁷⁹ buyurmaktadır.

Cehennem melekleri'nin çok güçlü varlıklar olduğuna dair bilgiler bazı hadislerde de yer almaktadır. Nitekim Amr b.Ebî Kays er-Râzî, el-Minhâl b. Amr, Zâzân b. Ömer el-Kindî el-Kûfî, Berâ b. Âzib (r.a.) vasıtasıyla Hz. Peygamber'den nakledilen bir hadiste, bu husus şöyle ifade edilmektedir:

“Onlar sağır ve dilsizdirler. Yanlarında bir balyoz vardır ki, eğer onunla bir dağa vursalar, o dağ toz toprak haline gelir. Günahkâr kimselere o balyozla bir defa vururlar, onların feryadını insanlar ve cinler hariç bütün yaratıklar işitir. Sonra o günahkârların ruhları bedenlerine iade edilir ve o Cehennem melekleri yeniden vururlar.”⁵⁸⁰

⁵⁷⁶ Alak, 96/14- 18.

⁵⁷⁷ İbn Manzûr, Lisânu'l -Arab, XVII, 55; Yazır, Hak Dini, VIII, 5962.

⁵⁷⁸ Mülk, 67/8.

⁵⁷⁹ Tahrim, 66/6.

⁵⁸⁰ et-Tayâlisî, Müsned, s. 102, no: 753; Ebû Dâvud, Sünnet, 24, no: 4753.

Yukarıda kaydettiğimiz bu hadisin isnâdında yer alan râvîlerden Amr b. Ebî Kays er-Râzî el-Ezrak el-Kûfî⁵⁸¹ ile Ebû Abdillâh Zâzân b. Ömer el-Kindî el-Kûfî (v.82) zabt yönünden tenkîd edilmişlerdir.⁵⁸² Ayrıca bu hadisin metninde mecâzî ifadeler olduğu, bununla Cehennem'deki azabın şiddetli olduğunun vurgulanmak istendiği anlaşılmaktadır.

Kur'ân ve hadislerin bildirdiğine göre, Cehennem'in kapılarında görevli meleklerin başkanına *Mâlik* denilmektedir. Bu melek âdeta bir başmüdür gibi, oradaki azap işlerini yürütmekle görevlidir. Nitekim bu hususla ilgili olarak Kur'ân'da:

“Cehennem bekçisine şöyle seslenirler: ‘Ey Mâlik, Rabbin işimizi bitirsin.’ Mâlik de: ‘Siz böyle kalacaksınız,’ der,”⁵⁸³ buyurulmaktadır.

Cehennem meleklerinin sayısına gelince, bu konuda Allâh (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

“Ben onu Sakar’a (Cehennem) sokacağım. Sen biliyormusun Sakar nedir? Hem (bütün bedeni helâk eder, hiç bir şey) bırakmaz, hem (eski hale getirip tekrar azab etmekten) vazgeçmez o. İnsanın derisini kavurur. Üzerinde on dokuz (muhafız melek) vardır. Biz Cehennem'in işlerine bakmakla ancak melekleri görevlendirmişizdir. Onların sayısını da inkarcılar için sadece bir imtihan (vesilesi) yaptık ki, böylelikle, kendilerine kitap verilenler iyiden iyiye öğrensün, îmân edenlerin imanını artırsın, hem kendilerine kitab verilenler, hem mü'minler şüpheye düşmesinler, kalplerinde hastalık bulunanlar ve kafirler de: ‘Allah bu misalle ne demek istemiştir ki?’ desinler. İşte Allâh böylece, dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini doğru yola eriştirir. Rabbinin ordularını kendisinden başkası bilmez. Bu ise, insanlık için ancak bir öğüttür.”⁵⁸⁴

Sayısı on dokuz tane olan bekçi melekler, Cehennem'deki diğer meleklerin başkanlarıdır. Ebu'd-Derdâ'nın (r.a.), naklettiği bir hadiste bu konuda şöyle anlatılmaktadır:

⁵⁸¹ İbn Hacer, Tehzîb, IV, 376.

⁵⁸² İbn Sa'd, Tabakât, VI, 178-179; ez-Zehebî, Mizân, II, 63; İbn Hacer, Tehzib, II, 179.

⁵⁸³ Zuhruf, 43/77.

“(Ceza görenler) Cehennem’in bekçilerini çağırın, derler. Onlar: ‘اولم تك تاتيكم’ (Bekçiler:) Size peygamberleriniz açık açık deliller getirmediler mi? derler. Onlar da: ‘Evet’ derler.⁵⁸⁵ Cehennem bekçileri onlara: ‘Duâ edin, kâfirlerin duâsı ancak bir sapıklıktır,’ derler. Cehennem’deki kimseler; ‘Mâlik’i çağırın,’ derler ve Mâlik’e şöyle seslenirler: ‘يا مالك ليقض علينا ربك = Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin! Mâlik de onlara: ‘Siz böyle kalacaksınız’⁵⁸⁶ der.⁵⁸⁷

el-Buhârî’nin, konumuzla ilgili olarak Mûsâ, Cerîr, Ebû Recâ ve Semure (r.a.) isnâdıyla kaydettiği bir hadiste, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Gece bana iki adamın gelip, şöyle dediklerini işittim: Şu (Cehennem) ateşini tutuşturan Mâlik’tir (Hâzinu’n-Nâr). Ben Cibril’im, bu da Mikâil’dir.”⁵⁸⁸

Bir başka rivâyette ise, bu meleklerin on dokuz tane olduğu ve onlardan her birisinin iki omuz arasının, yüz sonbahar süresi yürüyecek kadar geniş olduğu, kalplerinde rahmet olmadığı, azap için yaratıldıkları ve Onların Cehennem ehline vurdukları bildirilmektedir.⁵⁸⁹

Kur’ân ve hadislerde Cehennem’in bekçilerinin sayısı on dokuz olarak bildirilmektedir. Bu bilgileri değerlendirdiğimizde, bunların yönetici konumundaki melekler olduğu anlaşılmaktadır. Yüce Allâh’ın Cehennem’de görevlendirmiş olduğu meleklerin sayısı belli değildir. Nitekim et-Tirmizî’nin, İbn Ebî Ömer, Süfyan, Mücâlid ve eş-Şa’bî vasıtasıyla naklettiği bir rivayete göre Câbir b. Abdillâh (r.a.) şöyle anlatmıştır:

“Yahûdiler’den bazı kimseler, Rasûlullah’ın (s.a.v.) ashabına:

⁵⁸⁴ Müddessir, 74/26- 31.

⁵⁸⁵ Mû’min, 40/50.

⁵⁸⁶ Zuhruf, 43/77.

⁵⁸⁷ Tirmizî, Sıfatu Cehennem, 5.

⁵⁸⁸ el-Buhârî, Bed’ul-Halk, 7; Cenâiz, 93; Enbiyâ, 24; Tâbir, 48; Müslim, İmân, 266, 267; A.b.Hanbel, Müsned, I, 342.

⁵⁸⁹ el-Âlûsî, Rûhu’l-Meânî, XXVIII, 157.

-Sizin Peygamberiniz, Cehennem'in bekçilerinin sayısını biliyor mu? diye sordular. Ashab da (r.a.):

- Kendisine sormadan bilemeyiz, diye cevap verdiler.

Bunun üzerine bir kişi Rasûlullah'a (s.a.v.) gelerek bu olayı:

-Ashabın mağlup oldu, diye haber verdi.

Hz. Peygamber:

-Niçin mağlup oldular, diye sordu.

O kişi:

-Yahûdiler onlara Peygamberiniz Cehennem bekçilerinin sayısını bilir mi? dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.):

-Onlar ne cevap verdiler, diye sordu.

O adam da:

-Peygamberimize sormadan bilemeyiz, dediler, diye cevap verdi.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.):

-Bir topluluk, kendisine bilmediği bir şey soruldu diye mağlup olur mu? Benim ashâbım, Peygamberimize sormadan bilemeyiz, dediler. Fakat vaktiyle Yahûdiler, peygamberlerine: 'Allâh'ı bize apaçık göster,' demişlerdi. Öyleyse Ben de onlara: Cennet'in toprağını soruyorum,' buyurdu. Daha sonra Yahûdiler geldiler ve Rasûlullah'a (s.a.v.):

-Ey Ebe'l-Kâsım! Cehennem'in bekçileri kaç tanedir? diye sordular. Rasûlullah da:

-Şu kadar, şu kadar, birinde dokuz, birinde de on, dedi.

Onlar da:

-Evet, diye tasdik ettiler.

Bundan sonra Rasûlullah (s.a.v.) onlara Cennet'in toprağını sordu. Bunun üzerine Yahûdiler susmak zorunda kaldılar. Bunun üzerine ilgili âyet inerek,⁵⁹⁰ Cehennem'in bekçilerinin sayısının on dokuz tane olduğunu bildirdi.”⁵⁹¹

Yukarıda kaydettiğimiz âyet ve hadislerde on dokuz tane oldukları bildirilen Cehennem meleklerinin emrinde daha bir çok melek vardır. Bunların sayılarını ise ancak Cenâb-ı Hak bilebilir. Bahsettiğimiz bu on dokuz melek, Cehennem'de yönetici durumunda olan meleklerdir. Bunların başkanı da “*Mâlik*”tir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v) bu hususta şöyle buyurmaktadırlar:

“O gün Cehennem'e yetmiş bin halat getirilir, her birisinin yanında yetmiş bin melek bulunur ve onu çekerler.”⁵⁹²

Meleklerinin sayısı ile ilgili olarak yukarıda kaydettiğimiz hususlar bizler için gaybî bir konudur. Gaybını da ancak Allâh'ın bileceği açıktır.

Kur'ân-ı Kerîm'den öğrendiğimize göre, azap melekleri, Allâh'ın emriyle hem Cehennem'de hem de Dünyâ'da görev yapmaktadırlar. Nitekim ölmek üzere olan kâfir ya da münâfık bir kimseye, vefat ettirmekle görevli azap meleğinin gelerek: “Ey habîs ruh, çık,” diye kötü muamele etmesi ve bazı geçmiş milletlere Allâh'ın Dünyâ'da azap vermesi bu konu da bir delil teşkil etmektedir.⁵⁹³ Nitekim Kur'ân'da: “Hani elçiler şöyle demişlerdi: Ey Lût, biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar asla sana ilişemeyeceklerdir. Gecenin bir vaktinde, âilenle birlikte çık. Karın dışında, içinizden hiçbiri geriye dönüp bakmasın. Zira kavminin başına gelecek olan (azap) onun da başına gelecektir. Zâten sabah da yakın değil mi?”⁵⁹⁴ buyrulurken, bu hususa işâret edilmektedir.

⁵⁹⁰ Müddessir, 74/26- 31.

⁵⁹¹ et-Tirmîzî, Tefsîrul Kur'ân, 74.

⁵⁹² Müslim, no: 2842; et-Tirmîzî, Sıfat-u Cehennem, 1; et-Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, X, 192, no: 10428; el-Hâkim, Müstedrek, IV, 637, no:8758.

⁵⁹³ İbn Kesîr, Tefsir, IV, 418.

⁵⁹⁴ Hûd, 11/81.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MELEKLERLE İLGİLİ DİĞER KONULAR

3.1. İBADET HAYATIMIZ VE MELEKLER

Kur'ân ve hadislerdeki bilgilerden, insan hayatının her safhasında onunla birlikte olan meleklerin yapmış olduğu ibadetler esnasında da insanı yalnız bırakmadıkları anlaşılmaktadır. İbadet, insanı yaratıcısına yaklaştıran, samimi olarak O'na itaatını simgeleyen bir husus olduğu için, melekler, insanın Allâh'a ibadet ve itaatından hoşnut olmakta, bu kimse için duâ ve istiğfârda bulunmaktadırlar. Kısacası ibadet anları, kulun Allâh'a en yakın olduğu zamanlar olduğu için, insanın meleklerle birlikteliğinin yoğunlaştığı vakitler de bunlardır. Kaynaklarımızda bu konuda mevcut bilgiler daha çok, duâ, zikir, namaz, oruç, hac, kurban, ilim tahsili gibi hususlarla ilgilidir. Şimdi bu konuları sırasıyla incelemek istiyoruz.

3.1.1. Namaz İbadeti ve Melekler

Melekler, insanların hayatlarının her anında olduğu gibi namaz ibadetiyle de ilgilenmişler ve bu konuda onlara rehberlik etmişlerdir. Nitekim İbn Abbâs'ın (r.a.) naklettiği bir hadiste, namaz konusunda Cebrâîl'in (a.s.) Hz. Peygamber'e öğretmenlik yaptığı haber verilmektedir. Söz konusu hadiste Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Cibrîl (a.s.) bana, Beytullah'ın yanında, iki kere imamlık yaptı. Bunlardan birincisinde, öğleyi, Güneş'in gölgesi ayakkabı bağı kadar, daha sonra, ikindiye her şey kendi gölgesi kadar, akşamı Güneş battığı ve oruçlu kimsenin orucunu açtığı zaman, yatsıyı ise, ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca kıldırdı. Bundan sonra sabahı, şafağın söktüğü, oruçluya yemek yemenin haram olduğu vakit kıldırdı. İkinci sefer öğleyi, dünkü ikindinin vaktinde, her şeyin gölgesi kendisi kadar olunca, ikindiye, her

şeyin gölgesi kendisinin iki misli olunca, akşamı ise, önceki vaktinde, yatsıyı da, gecenin üçte bir vakti geçince, sabah namazını ise, yeryüzü ağarınca kıldırdı. Sonra Cibrîl (a.s.) bana yönelip: ‘Ey Muhammed! Bunlar, senden önceki peygamberlerin vaktidir. Namaz vakti de, bu iki vakit arasında kalan zamandır,’ dedi.”⁵⁹⁵

Konumuzla ilgili olarak Berâ b. Âzib’in (r.a.) naklettiği bir hadiste de meleklerin namaz kılanlara duâ ettikleri haber verilmektedir. Bu hadiste anlatıldığına göre Rasûlullâh (s.a.) şöyle buyurmaktadırlar:

“Allâh ve Melekleri, namazda birinci safa salât ederler. Müezzîn, sesinin (çevreye) ulaşmasıyla mağfiret olunur. Yaş ve kuru, işiten her varlık onu tasdik eder. Onunla birlikte namaz kılanların sevabının bir misli de, kendisine verilir.”⁵⁹⁶

Yine bazı hadislerde bildirildiğine göre, melekler, mü’minlerin namazlardan sonra yapmış oldukları duâlarına katılırlar ve onlar da *âmin* derler. Nitekim konuyla ilgili olarak Ebû Hureyre’nin (r.a.) naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır:

“İmam *âmin* deyince siz de *âmin* deyin. Zira kimin *âmin*’i, meleklerin *âmin*’ deyişine,⁵⁹⁷ denk gelirse, o kimsenin geçmiş günahları affolunur.” Râvî İbn Şihâb ez-Zühri, Rasûlullâh (s.a.v.) *âmin* derdi, diye haber vermiştir.”⁵⁹⁸

el-Buhârî’nin Ebû Hureyre’ye (r.a.) isnâd ederek kaydettiği, konuyla ilgili diğer bir hadiste de Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“Kârî (imam) *âmin* deyince, siz de *âmin* deyin. Çünkü melekler de *âmin* derler. Kimin *âmin*’ i meleklerin söylediğine uygun düşerse, onun geçmiş günahları bağışlanır.”⁵⁹⁹

⁵⁹⁵ et-Tirmizî, Salat, 1; Ebû Dâvud, Salat, 2.

⁵⁹⁶ en-Nesâî, Ezân, 14.

⁵⁹⁷ *Âmin* kelimesi, kabul et Allâh’ım anlamına gelmektedir. Krş. Canan, Kütüb-i Sitte, VII, 543.

⁵⁹⁸ el-Buhârî, Ezân, 112; Müslim, Salât, 72; Muvattâ, Salât, 44; Ebû Dâvud, Salât, 172; et-Tirmizî, Salât, 185; en-Nesâî, İftitâh, 34, 35; İbn Mâce, İkâmet, 14.

⁵⁹⁹ el-Buhârî, Deavât, 63.

Namaz kılan kimseye meleklerin duâ etmesiyle ilgili olarak Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bir hadis daha vardır. Buna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır:

“Bir kimsenin cemaatle kıldığı namazın sevabı, evinde ve iş yerinde yalnız olarak kıldığı namazdan yirmi beş kat daha fazladır. Bir kimse, güzel bir şekilde abdest alıp, evinden sadece mescide gitmek için çıkar, sonra da oraya giderse, bu sırada attığı her adım sebebiyle kendisi bir derece yükseltilir ve bir günahı affedilir. Namazı kıldıktan sonra da, orada kaldığı müddetce melekler ona duâ etmeye devam ederler ve: *Ey Rabbimiz! Bu kuluna rahmet et, merhamet buyur, derler.*”⁶⁰⁰

Yukarıdaki hadislerden anlaşıldığına göre, belirtmek gerekirse, melekler namaz kılan mü'minlerle ilgilenmekte ve bu esnada onlara duâ etmektedirler.

3.1.1.1. Cumâ Günü Her Câmi'nin Önünde Bir Meleğin Bekleyip Namaza Gelenleri Kaydetmesi

Kaynaklarımızda, *Cumâ Günü* her mescidin önünde, namazdan önce meleklerin bekleyerek câmiye gelen mü'minleri sırasıyla yazdıklarını bildiren hadislerle rastlamaktayız. Tesbit ettiğimiz kadarıyla bu rivâyetler bize farklı 52 isnâdla gelmiş olup, Sahâbe'den sadece iki râvîsi vardır. Ebû Umâme'den (r.a.) rivayet eden Ahmed b. Hanbel'in nakli hariç,⁶⁰¹ diğerlerinin hepsi Ebû Hureyre'ye (r.a.) dayandırılmaktadır. Isnâdlarda, bu iki sahâbiden sonraki râvîlerin sayısının arttığı gözlenmektedir.

Ebû Umâme'nin (r.a.) nakline başka bir yerde rastlayamamıza rağmen, Ebû Hureyre'den (r.a.) gelen rivâyet, bir çok hadis kaynağında mevcut olup, bazı küçük lafız farklılıklarıyla aynı mânâda nakledilmiş bulunmaktadır. Buna göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Cumâ günü olunca melekler mescidin kapısında dururlar ve ilk gelenleri yazarlar. Namaza erken gelen mü'min Allah rızası için bir deve, ikinci gelen; bir inek, üçüncüsü bir koç, sonraki bir tavuk, daha sonraki ise bir yumurta bağışlamış gibi sevap

⁶⁰⁰ el-Buhârî, *Ezân*, 30, *Cumâ*, 2; Müslim, *Salât*, 272; Ebû Dâvud, *Salât*, 49; et-Tirmizî, *Salât*, 245; İbn Mâce, *Mesâcid*, 16.

kazanır. İmam hutbeye çıktığı zaman, melekler sayfalarını dürerler ve hutbeyi dinlerler.”⁶⁰²

el-Buhârî bu rivâyeti, Âdem b. Ebî İyâs, Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Zi’b, Muhammed b. Müslim ez-Zühri, Ebû Abdullah Selmân el-Cühenî ve Ebû Hureyre (r.a.) vasıtasıyla nakletmiştir. Hadis, ‘*An’ane* yoluyla rivâyet edilmiştir.⁶⁰³

İbn Hibban’ın Sahih’inde Ebû Hureyre’den (r.a.) nakledilen bir hadiste de Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“Her mescidin kapısının üzerinde iki melek vardır. Bunlar ilk gelenleri yazarlar. İlk gelen Allah rızası için bir ‘*deve*’, sonraki bir ‘*inek*’, ondan sonraki bir ‘*koç*’, ondan sonraki gelen bir ‘*kuş*’, ondan sonraki ise ‘*yumurta*’bağışlayan bir kimse gibidir. İmam oturunca melekler tarafından sayfalar dürtülür.”⁶⁰⁴

Yukarıdaki hadislerde cumâ günü mescide erken gelmenin fazîleti anlatılmak istenmektedir. Önce gelene çok sevap, sonra gelenlere ise sırasına göre azalan derecelerde sevaplar verildiği ifade edilmektedir. Allâh rızası için sadaka olarak bağışlanacak şeyler arasında bulunan kuş, tavuk ve yumurta, kurban edilebilen hayvanlar arasında yer almamaktadır. Kumru, güvercin gibi kuş cinslerinin Yahûdi inancına göre kurban olarak takdim edilmeleri câiz ise de⁶⁰⁵ İslâm’a göre kurban olacak hayvanlar deve, sığır, davar cinsinden olacağı için, bunlar kurban olarak kabul edilmezler. Buraya kadar kaydettiğimiz rivâyetlerden çıkarılacak sonuç, Yüce Allâh’ın cumâ günü mescitlerin kapılarında bekleyip, gelenleri yazan meleklerinin mevcut olduğudur.

⁶⁰¹ A.b. Hanbel, Müsned, V, 260.

⁶⁰² el-Buhârî, Cum’a, 31; Müslim, Cum’a, 10; en-Nesâî, Cum’a, 13; ed-Dârimî, Salât, 193; A.b. Hanbel, Müsned, II, 259, 280, 343; İbn Hibbân, Sahih, VII, 11, no: 2774; Hadisin yorum ve açıklaması için bkz. el-Aynî, Umdetü’l-Kârî, VI; 170-173.

⁶⁰³ el-Aynî, Umdetu’l-Kârî, VI, 229.

⁶⁰⁴ İbn Hibbân, Sahih, VII, 11, no: 2774.

⁶⁰⁵ Levililer, 5/7-8; Ayrıca bkz. Ateş, İslâm’a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri, s. 205.

3.1.1.2. Meleklerin Cenâzelere Katılmaları

Kur'ân ve Hadislerden meleklerin insanları dünyâ hayatlarında hiç yalnız bırakmadıkları gibi, ölümleri anında ve sonrasında da yalnız bırakmadıklarını anlıyoruz. Nitekim Cenâb-ı Hak:

“İnsan, kendisinin başı boş bırakılacağını mı sanır!”⁶⁰⁶

“Melekler: ‘Tadın yakıcı Cehennem azabını’ (diyerek) yüzlerine ve arkalarına vurarak o kâfirlerin canlarını alırken onları bir görseydin!”⁶⁰⁷

“Ya melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken durumları nasıl olacak!”⁶⁰⁸ buyurmaktadır.

Konumuzla ilgili olarak Ebû Hureyre (r.a.) vasıtasıyla Hz. Peygamberden nakledilen bir hadise göre, ruhları almakla görevlendirilen melekler hayatının son ânını yaşayan bir kimsenin yanına gelir ve eğer o kişi sâlih bir kimse ise ona:

“ *Ey güzel cesette bulunan temiz ruh! Övülmüş olarak çık, rahmet, güzellik ve öfkeli olmayan Rabbine kavuşmakla müjdelen*, derler. Artık ruhunu teslim edinceye kadar ona bu şekilde söylenmeye devam edilir. Sonra o temiz ruh ile birlikte göğe yükselirler ve gök kapısı onlar için açılır. Sonra:

- *O kimdir?* diye sorulur. Onu götüren melekler:

- *O filandır*, derler.

Gökte görevli melekler kendisine:

- *Merhaba ey güzel nefis! Güzel cesette idi , övgüye layık olarak içeri gir, rahmet, güzellik ve öfkeli olmayan Rabbine kavuşmakla müjdelen*, denilir. Sonra Allâh'ın buyruklarının meleklerle tebliğ edilmekte olduğu göğe çıkıncaya kadar o kimseye devamlı olarak böyle söylenir.

⁶⁰⁶ Kıyâme, 75/36.

⁶⁰⁷ Enfâl, 8/50.

⁶⁰⁸ Muhammed, 47/27.

Can çekişen kimse eğer kötü birisi ise, Ölüm Meleği: *Çık, ey daha önce de pis cesette olan kötü nefis! Aşağılanmış olarak çık! Kaynar su , Cehennem halkının irini ve bunlara benzer çeşitli azaplarla müjdelen,* der. O kötü ruh bedenden ayrılıncaya kadar kendisine devamlı olarak bu şekilde söylenir. Sonra o ruh göğe çıkarılır. Fakat gök kapısı ona açılmaz ve:

- *Bu kimdir?* diye sorulur.

- *Fülancadır,* diye cevap verilir. Bunun üzerine:

- *Kötü nefse merhaba denilmez. O daha önce de pis cesette idi. Kınanmış olarak geri dön. Çünkü göğün kapıları kesinlikle sana açılmayacaktır!* denilir.

Bundan sonra da o ruh gökten yer yüzüne geri gönderilir ve cesedin bulunduğu kabre ulaşır.⁶⁰⁹

el-Heysemî, bu hadisin senedinin sahih, râvîlerinin ise güvenilir olduğunu belirtmiştir.⁶¹⁰

Yine Ahmed b. Hanbel'in kaydettiği bir hadiste bildirildiğine göre, bir kimse ölüm döşeginde iken, tam dünyâdan ayrılma ve âhirete yönelme ânında, melekler onun yanına inerler. Her birinin yüzü güneş gibi parlak ve ellerinde kefen ile hanût⁶¹¹ olduğu halde, o kimsenin rûhu bedeninden ayrılıncaya kadar gözün iliştigi her yerde otururlar. Rûhunu teslim edince de, gök ile yer arasındaki bütün melekler ona hayır duâ ederler. Mezara konulduğu zaman da, melekler ona: *Rabbın kimdir? Dînin nedir? Nebîn kimdir?* diyerek, soru sorarlar ve insanlar da amellerine göre onlara cevap verirler.⁶¹²

Yine konu ile ilgili olarak Ümmü Seleme'den (r.a.) gelen bir hadiste ise Rasûlullah (s.a.v.):

⁶⁰⁹ İbn Mâce, Zühd, 31; A.b. Hanbel, Müsned, II, 364; et-Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, I, 416, h. no: 746; en-Nesâî, Cenâiz, 9; el-Hâkim, Müstedrek, I, 505, h. no:1304.

⁶¹⁰ Hatipoğlu, İbn Mâce Tercüme ve Şerhi, X, 544.

⁶¹¹ Hanut: Cenâzenin bedenine ve kefenine sürülen güzel bir kokudur. Bkz. İbn. Esîr, en-Nihâye, I, 450.

⁶¹² A.b. Hanbel, Müsned: IV, 295.

“Hasta veya ölünün yanında bulunduğunuz zaman, güzel şeyler konuşup hayır dua ediniz. Çünkü melekler, söylediklerinize *âmin* derler,”⁶¹³ buyurarak meleklerin ölüm esnasında insanların yanında bulduklarına işâret etmiştir.

Yine konumuzla ilgili bir kısım rivayetlerde meleklerin cenâzelere gelip, sâdece duâ etmekle kalmayarak, bazen o cenâzeyi yıkadıkları haber verilmektedir. Vefat eden iyi bir kimsenin Allah katındaki yüce mevkisini belgelemek maksadıyla ortaya atıldığı anlaşılan bu tür bir rivayet İbn Hibbân tarafından nakledilmiştir. Buna göre, Uhud Savaşı’nda şehid olan Hanzala b. Ebî Âmir (r.a.)⁶¹⁴ için Hz Peygamber:

“Arkadaşınız Hanzala’yı melekler yıkıyorlar, durumunu hanımına sorunuz, dedi. Bunun üzerine Hanzala’nın hanımı: *Savaşa gitme çağrısını duyunca kendisi evden cünüp olarak çıkmıştı*, diye cevap verdi. Rasûlullah da (s.a.v.): *İşte bundan dolayı onu melekler yıkadılar*, buyurmuştu.”⁶¹⁵

Yukarıda kaydetmiş olduğumuz bu rivayet, Kütüb-i Sitte ve diğer mu’teber hadis kaynaklarımızda yer almamaktadır. Şuayb Arnavud bunun sahih olduğu görüşünde ise de, isnadında yer alan ravilerden Said b. Yahyâ b. Said el-Emevî’nin sika bir râvî olmakla birlikte rivayetlerinde bazen hata yaptığı bildirilmiştir.⁶¹⁶ Yine râvîlerinden Muhammed b. İshak b. İbrâhim b. Muhammed b. Ukkâşe b. Mihsan el-Esedî de, hadis âlimleri tarafından şiddetle tenkîd edilmiştir. Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hâtim, onun *kezzâb* (yalancı) olduğunu söylerken, el-Buhârî, *münkeru’l-hadîs* olduğunu bildirmiştir. İbn Hibbân, onun hadis uydurarak sika kimseler üzerine isnâd ettiğini söylemiş, ed-Dârekutnî de, onun hadis uydurduğunu ve metruk bir râvî olduğunu haber vermiştir.⁶¹⁷ Ayrıca hadis âlimleri, yukarıda kaydetmiş olduğumuz bu rivayeti eserinde nakleden İbn

⁶¹³ İbn Mâce, Cenâiz, 4, 6.

⁶¹⁴ İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-Gâbe, II, 66-67.

⁶¹⁵ İbn Hibbân, Sahih, XV, 495, no: 7025; XV, 505, no: 7032.

⁶¹⁶ İbn Hacer, Tehzîbü’t-Tehzîb, II, 343-344.

⁶¹⁷ ez-Zehebî, Mizân, III, 476; İbn Hacer, Tehzîbü’t-Tehzîb, V, 274-275.

Hibbân'ın, bir hadise sahîh hükmü verme ve sahîh hadisleri toplama konusunda mütesâhil (gevşek) davrandığını bildirmişlerdir.⁶¹⁸

Yine bazı hadislerde kaydedildiğine göre, melekler, mü'minlerin cenâze namazlarına katılmaktadırlar. Nitekim, el-Hâkim'in naklettiği bir rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.), kendinin cenâze namazını ilk kılacak olanların, dost ve arkadaşları Cibrîl ve Mikâîl, sonra İsrâfil olacağını, sonra da Ölüm Meleği'nin bir melek ordusuyla birlikte cenâze namazını kılacağını haber vermişlerdir.⁶¹⁹ Ancak ez-Zehebî, el-Hâkim'in el-Müstedrek'teki hadisleri değerlendirmek için yazmış olduğu et-Telhîs'inde, bu rivayetin isnâdında yer alan kimselerden Abdulmelik'in meçhul bir râvî olduğunu haber vermektedir.⁶²⁰ Bu durumda rivâyetin isnâdı munkatı' hükmünde olduğu için, el-Hâkim'in kaydetmiş olduğu bu hadis, sahîh değil zayıftır. Zaten hadis âlimleri, el-Hâkim'in Müstedrek'teki hadislerin sıhhati konusunda münakaşa etmişlerdir. Ez-Zehebî de, et-Telhîs'ini el-Müstedrek'in içindeki hadisleri sıhhat açısından kontrol etmek için yazarak, burada sahîh olmayan rivayetleri göstermiştir. Nitekim hadis âlimleri arasında, '*el-Müstedrek, eğer Zehebî'nin Telhîs'i ile birlikte okunmazsa, ondan tam istifade edilmez,*' kanaati yaygın hale gelmiştir.⁶²¹

Hadislerde kaydedildiğine göre, melekler, vefat eden bir mü'minin cenâzesini bekleyip onu gölgelendirmekte,⁶²² onun mezara taşınmasına eşlik etmekte ve onu taşımaktadırlar. Nitekim bir cenâzeyi götürürken Hz. Peygamber'e, bir binek getirildi, fakat kendisi ona binmekten yüz çevirdi. Cenâze defnedildikten sonra ise ona bindi ve: Cenâzeyi taşıırken melekler yürüyorlardı, onlar yürürken benim binmem olmazdı," buyurdu.⁶²³

⁶¹⁸ es-Suyûtî, Tedrîbu'r-Râvî, s. 54; et-Tahhân, Teysîru Mustalâhi'l-Hadîs, s. 40; Çakan, Hadis Edebiyatı, s. 61.

⁶¹⁹ Hâkim, Müstedrek, III, 62, no: 4399.

⁶²⁰ Krş. ez-Zehebî, Telhîs (Müstedrek'le birlikte), III, 62.

⁶²¹ Yardım, Hadis II, 98.

⁶²² el-Buhârî, Cenâiz, 3, 34; Cihâd, 20; Megâzî, 26; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 129, 130; en-Nesâî, Cenâiz, 12, 13; A.b. Hanbel, Müsned, III, 298, 307; krş. İbn Hibbân, Sahîh, XV, 489, no:7021.

⁶²³ Ebû Dâvud, Cenâiz, 44/ 3177; el-Hâkim, Müstedrek, I, 507, no: 1314.

Konumuzla ilgili olarak nakledilen bir hadis daha vardır. Enes b. Mâlik'in (r.a.) rivayet ettiği bu hadise göre, Sa'd b. Muâz'ın cenâzesi taşınırken bazı münâfıklar: "Onun cenâzesi ne kadar hafiftir. Bu Benî Kurayza hakkında verdiği hükümden dolayıdır," dediler. Onların bu sözleri Rasûlullah'a ulaşınca: 'Melekler onu taşıyorlardı,' diye haber verdi."⁶²⁴ Tirmizî bu hadisin *hasen / sahih / garîb* hükmünde olduğunu söylemiştir.

Bazı hadislerde bildirildiğine göre melekler, Müslüman, Yahûdi ve Hristiyan olduğuna bakmadan bir kimsenin cenâzesine katılırlar, fakat, kâfirin, cünübün ve za'ferân sürünen bir erkeğin cenâzesine katılmazlar.⁶²⁵ Nitekim Ebû Burde b. Ebî Mûsâ'nın, babasından naklettiği bir hadise göre Rasûlullah bu konuda şöyle buyurmuşlardır:

"Yanınızdan bir cenâze geçtiği zaman, Müslüman, Yahûdi ya da Hristiyan cenazesi olsa bile, onun için ayağa kalkın. Muhakkak biz o kimse için ayağa kalkıyor değiliz. Fakat biz, onun yanında bulunan melekler için ayağa kalkıyoruz."⁶²⁶ Hz. Ali ise, Rasûlullah'ın bu uygulamayı bir defa Yahûdi bir kimsenin cenazesi için yaptığını, bir daha da bunu tekrar etmediğini haber vermiştir.⁶²⁷

Ammâr b. Yâsir (r.a.) ise, konuyla ilgili olarak şöyle anlatmaktadır:

"Bir gece ailemin yanına gelmiştim. Ellerim çatlamıştı. Evdekiler bana güzelce za'ferân sürdüler. Sabah erkenden Rasûlullah'ın yanına gittim. Kendisine selâm verdim, fakat, selâmımı almadı ve bana merhaba demedi. Bana: 'Git ve üstündeki şeyi yıka,' buyurdu. Ben de giderek onu yıkadım ve geldim. Üzerimde za'ferândan az bir şey daha kalmıştı. Rasûlullâh'a selâm verdim, fakat yine selâmımı almadı ve bana merhaba demedi. Tekrar: 'Git ve o üstündeki şeyi yıka.' buyurdu. Ben de, giderek onu yıkadım ve tekrar yanına geldim, selâm verdim. Bu sefer selâmımı aldı ve benimle

⁶²⁴ et-Tirmizî, Menâkıb, 50; Hâkim, Müstedrek, III, 228, no: 4926; Ebû Yâlä, Mûsned, V, 377, no: 3034; et-Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, VI, 12, no:5345;

⁶²⁵ Ebû Dâvud, Tereccül, 8; A.b Hanbel, Mûsned, IV, 320, 413.

⁶²⁶ A.b. Hanbel, Mûsned, IV, 413.

⁶²⁷ A.b. Hanbel, age, IV, 413.

merhabalaştıktan sonra şöyle dedi: ‘Muhakkak ki melekler, kâfirin, za’ferân sürünen erkeğin ve cünübün cenâzesinde hazır bulunmazlar.’⁶²⁸

Fakat cünüp kimse abdest almışsa, bundan müstesnadır. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), cünüb bir mü’minin; uyuması ve yiyip-içmesi için onun sadece abdest almasının yeterli olacağını bildirdi.⁶²⁹ Hadis âlimlerinden el-Hattâbî; cünübün cenâzesine meleğin gelmemesinin sebebini, o kimsenin cünüplükten sonra abdest almamayı âdet haline getirmesi olduğunu ifade etmiştir.⁶³⁰

Sonuç olarak yukarıda kaydettiğimiz hadislerden, meleklerin insanların cenâzelerinde bulunarak onlara kabre kadar eşlik ettikleri anlaşılmaktadır.

3.1.2. Oruç İbadeti ve Melekler

Bazı hadislerde kaydedildiğine göre, melekler oruç tutan mü’minler için duâ etmektedirler. Nitekim Enes’den (r.a.) nakledilen bir hadiste anlatıldığına göre, bir gün Rasûlullah (s.a.v.) Sa’d b. Ubâde’ye ziyarete gelir ve kendisine zeytin yağı ile ekmek ikram edilir. Hz. Peygamber ondan yedikten sonra şöyle buyurur: ‘Yanızda oruçlular iftar ettiler, ebrâr (iyi kimseler) yemeğinizi yedi ve melekler de size duâ etti.’⁶³¹

3.1.3. Hac İbadeti ve Melekler

Kur’ân ve sahih hadislerde açık bir şekilde yer almamakla birlikte, bazı İslâmî kaynaklarda mevcut olan bir kısım rivayetlerden meleklerin Hac ibadetiyle ilgilendiklerini ve bu konuda peygamberlere rehberlik ettiklerini anlamaktayız. Nitekim İbn İshâk’ın kaydetmiş olduğu bir rivayete göre, Hz. İbrâhim ve İsmâil, dört bir yandan

⁶²⁸ Ebû Dâvud, Tereccül, 8; A.b. Hanbel, Müsned, IV, 320; el-Beyhakî, Sünenü’l-Kübrâ, I, 203, no: 928, V, 36, no: 8754; Ebu Yâlä, Müsned, III, 202, no: 1635; et-Taberânî, Mu’cemu’l-Kebîr, XI, 361, no: 12017.

⁶²⁹ A.b. Hanbel, Müsned, IV, 320; Ebû Dâvud, Tereccül, 8.

⁶³⁰ Ebû Dâvud, Sünen, IV, 402, İki nolu açıklama.

⁶³¹ Ebû Dâvud, Et’ime, 54 ; bu konuda benzer hadisler için bkz. et-Tirmizî, Savm, 67; İbn Mâce, Sıyâm, 46; ed-Dârimî, Savm, 32 .

gelen mü'minlerle birlikte Terviye günü (Zilhicce'nin sekizinci günü) Mina'ya gelmişler, cemaat halinde öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılmışlardır. Geceyi orada geçirdikten sonra, sabah namazını kılıp, erkenden Arafât'a çıkmışlar, orada öğle ve ikindiyi cem ederek kılmışlar, güneşin batmasından sonra Müzdelife'ye gelmişler, orada akşam ve yatsı namazını cem ederek kılmışlar, geceyi orada geçirmişlerdir. Yine Müzdelife'de sabah namazını kıldıktan sonra, Cemre'yi taşlamışlardır. Rivayet edildiğine göre, Hz. İbrâhîm'e bu uygulamayı Cebrâîl (a.s.) öğretmiş,⁶³² peygamber olarak gönderildikten sonra da Allâh, Hz. Peygamber'e, Hz. İbrâhîm'in bu uygulamasına uymasını emretmiştir.⁶³³

Yine İslâm tarihi ile ilgili bazı kaynaklar, Hz. İbrâhîm ile oğlu Hz. İsmâîl'in yapmış oldukları hac ibadetleri sırasında, Mina vadisine indiklerinde, Cemretü'l-Akabe'de şeytanın Hz. İbrâhîm'e görüldüğünü, Cebrâîl'in (a.s.) Hz. İbrâhîm'e *ona taş at* diye emrettiğini, Hz. İbrâhîm'in de ona yedi tane taş attığını, bu olayın Cemretü'l-Vustâ ve Cemretü's-Süflâ'da da aynen cereyan ettiğini kaydetmektedirler.⁶³⁴

3.1.4. Kurban İbadeti ve Melekler.

meleklerin kurban ibadetiyle ilgilerine dair Kurân ve hadislerde net bilgilere rastlanılmamaktadır. Sadece bazı tefsirlerde ve İslâm tarihiyle ilgili bazı kaynaklarda Hz. İbrâhîm'in Hz. İsmâîl'i kurban etmesiyle ilgili bir takım rivayetler mevcuttur. Halkımız arasında çok yaygın olan inanişâ göre, kurban ibadetinin ortaya çıkmasına sebep olduğu söylenen ve Hz. İsmâîl'in yerine kurban edilen kurbanlık hayvanı Cebrâîl (a.s.), Allâh katından indirmiş ve Hz. İbrâhîm'e onu kesmesini söylemiştir. Ancak bu inaniş hatalıdır. Çünkü İslâm'daki kurban ibadetinin kaynağı bu olay değildir. İnsanlar Hz. Âdem'den (a.s.) beri Allâh'a yakın olmak için çeşitli şekillerde kurbanlar

⁶³² İbn İshâk, Sire, s. 79-80; krş. el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XIV, 251.

⁶³³ Enbiyâ, 21/72-73; Bu konuda ayrıca bkz. Ateş, İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri, s. 44.

⁶³⁴ Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 66, 69; Taberî, Târîhu'l-Ümem, I, 276; Ateş, İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri, s. 171.

sunmuşlardır. Bu sebeble, kurban ibadeti Hz. Adem'e kadar uzanmaktadır.⁶³⁵ Ayrıca, Hz. İbrâhîm'e meleğin gökten kurbanlık koç getirdiğine dair inanış da Tevrat kaynaklı olup, bu hususta Kur'an ve hadislerde herhangi bir bilgi yoktur. Nitekim bu hususta Tevrat'ta şöyle söylenilmektedir:

“Ve bu şeylerden sonra vaki oldu ki, Allâh İbrâhîm'i deneyip ona dedi: Ey İbrâhîm, ve o: İşte ben, dedi. Ve dedi: şimdi oğlunu, sevdiğin biricik oğlunu, İshâk'ı, al ve Moriya diyarına git, ve orada sana söyleyeceğim dağların biri üzerinde onu yakılan bir kurban olarak takdim et. Ve İbrâhîm sabahleyin erken kalktı, ve eşeğine palan vurdu, ve kendisiyle beraber uşaklarından ikisini, ve oğlu İshâk'ı aldı; ve yakılan kurban odunlarını yardı, ve kalkıp Allâh'ın kendisine söylemiş olduğu yere gitti. İbrahim üçüncü günde gözlerini kaldırıp uzaktan o yeri gördü. Ve İbrâhîm uşaklarına dedi: Siz burada eşekle beraber kalın, ve ben çocukla beraber oraya gideceğim; ve secde edip yanınıza döneriz. Ve İbrâhîm yakılan kurban odunlarını alıp oğlu İshâk'a yükletti; ve ateşi ve bıçağı kendi elinde taşıdı, ve onların ikisi birlikte gittiler. Ve İshâk babası İbrâhîm'e söyleyip dedi: Ey baba; ve dedi: İşte ben oğlum. Ve dedi: İşte ateş ve odun; fakat yakılan kurban için kuzu nerede? Ve İbrâhîm dedi: Oğlum, yakılan kurban için kuzuyu Allâh kendisi tedarik eder. Ve onların ikisi beraber gittiler. Ve Allâh'ın kendisine demiş olduğu yere vardılar; ve İbrâhîm orada bir mezbah yaptı, ve odunları dizdi, ve oğlu İshâk'ı bağlayıp onu mezbah üzerine, odunların üstüne koydu. Ve İbrâhîm elini uzattı, ve oğlunu boğazlamak için bıçağı aldı. Ve Rabbin meleği göklerden ona çağırıp dedi: İbrâhîm, İbrâhîm; ve: İşte ben, dedi. Ve dedi: elini çocuğa uzatma, ve ona birşey yapma; şümkü şimdi bildim ki, sen Allâh'tan korkuyorsun, ve dedi biricik oğlunu benden esirgemedin. Ve İbrâhîm gözlerini kaldırıp gördü; ve işte, arkasında bir koç çalılıkta boynuzlarından tutulmuştu; ve İbrâhîm koçu aldı, ve oğlunun yerine onu yakılan kurban olarak takdim etti. Ve İbrâhîm o yerin adını Yahova-yire koydu; nasıl ki, bugüne kadar: Rabbin dağında tedarik olunacaktır, deniliyor. Ve Rabbin meleği ikinci sefer göklerden İbrahime çağırdı, ve dedi: Zatım hakkı için yemin ettim, Rab buyurur, madem ki bu şeyi yaptın, ve biricik oğlunu esirgemedin, seni ziyadesiyle mübarek kılacağım, ve senin zürriyetini, göklerin yıldızları gibi, deniz kenarında olan

⁶³⁵ Bkz. Ateş, İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri, s. 191.

kum gibi ziyadesiyle çoğaltacağım; senin zürriyetin düşmanlarının kapısına hakim olacaktır; ve zürriyetinde yerin bütün milletleri mübarek kılınacaklar; çünkü sözümü dinledin. O zaman İbrâhim uşaklarının yanına döndü, ve kalkıp birlikte Beer-şebaya gittiler; ve İbrâhim Beer-şeba'da oturdu.⁶³⁶

Kurân-ı Kerîm'de ise bu hususta şöyle buyurulmaktadır:

“(İbrâhîm) dedi ki: ‘Ben Rabbime gideceğim, O beni doğru yola iletcek’. ‘Rabbim, bana iyilerden (bir çocuk) lutfet!’ Ona halim bir erkek çocuk müjdeledik. Çocuk onun yanında koşma çağına erişince (İbrâhîm ona): ‘Yavrum, ben uykuda görüyorum ki, seni kesiyorum; (düşün) bak, ne dersin?’ dedi.’ (Çocuk): ‘Babacığım, sana emredilene yap, inşaallah beni sabredenlerden bulacaksın,’ dedi. İkisi de böylece (Allâh’ın emrine) teslim olup, (İbrâhîm) çocuğunu alını üzerine yıkınca, Biz ona: ‘İbrâhim!’ diye ünledik. Sen rüyayı doğruladın. İşte biz güzel davrananları böyle ödüllendiririz!’ Gerçekten bu apaçık bir sınavdı. Ve fidye olarak ona büyük bir kurbanlık verdik. Sonra gelenler arasında ona (iyi bir ün) bıraktık. İbrâhîm’e selâm olsun!”⁶³⁷

Yukarıda kaydetmiş olduğumuz âyette geçen و فديناه بذبح عظيم biz ona büyük bir kurban verdik’ ibaresi hakkında Muhammed Hamdi Yazır şu açıklamada bulunmaktadır:

“Ve ona azîm bir kurbanlık ile fidye de verdik. Yani İbrâhim’e oğlunun yerine kesilmek için büyük bir kurbanlık fidye-i necât da verdik. Kesmeye teşebbüs etmekle rüya tahakkuk ettirilmiş olup da ‘muhakkak sen rüyâna sadık oldun’ diye nida olunduktan sonra fidyenin manası ne olabilir? Bunu en güzel izah eden vecih, şudur: Deniliyor ki İbrâhîm (a.s.) bir oğlu olursa Allâh yolunda kurban edeceğini nezreylemişti, sonra unutmuş, rüya bunu ihtar etmişti, onun için nida edildiği zaman rüya tahakkuk ettirilmiş olmakla beraber nezir yerini bulmamış olduğundan bu fidye onu böyle nesih sûretiyle ikmal etmiş ve ayrıca bir nimet olmuştur. Bundan dolayı İmamı a’zam demiştir ki: çocuğunu kurban etmeyi nezr edene bir koyun kesmek vacip

⁶³⁶ Tekvîn, 22/1-19..

olur. Acaba o azîm kurbanlık ne idi ve azameti neresinde idi? Çokları Cennet'ten gelme, beyaz ve bir rivayette emlah, yani alaca ve a'yen; iri gözlü bir koç idi demişler ki, Yahûdilerin görüşü de buna uygundur. Bazıları da Sebîr dağından inme bir va'l, yani dağ keçisi demişlerdir. Büyüklüğünü de bazıları maddî olarak iri cüsseli diye, bazıları da manevî azamet ve ehemmiyetle tefsir eylemişlerdir. Yalnız bir peygamber değil, belki baba ve oğul iki peygamberin ibtilasını ref' eyliyen ve bahusus neslinden Hâtemü'l-Enbiya gelecek bir peygamberin fidyesi olan ve Cennet'ten gelen bir kurbanlık elbette azîm olur. Bazıları da demişlerdir ki, azameti ondan sonra sünnet ve din olmasından dolayıdır. Ebû Bekr Varrâk, bir nesilden değil, doğrudan doğruya tekviden olması haysiyetiyledir demiş.⁶³⁸

Burada, o dönemde Sâmîlerde ve diğer topluluklarda çok yaygın olan insan kurbanının ortadan kaldırılması için Cenâb-ı Hakkın Hz. İbrâhîm'e böyle bir uygulama yaptırttığını söyleyen âlimlerin mevcut olduğunu da kaydetmemiz isabetli olacaktır.⁶³⁹

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, ne âyetlerde ne de hadislerde meleğin gökten koç indirdiğine dair güvenilir, net bir bilgiye rastlanılamamaktadır. Yüce Allâh Hz. İbrâhîm'e oğlunun yerine bir koç kesmesini emrettiğinde o, kendi sürüsünden bir tane koçu alarak kurban etmiş olabilir. Kaldı ki, İslâm âlimleri kesilen şeyin ne olduğu hususunda da farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Onun bir dağ keçisi olduğu veya Cennet'ten gelen bir hayvan olduğu ve büyüklüğünün de bundan kaynaklandığı söylenmiştir. Eğer Hz. İbrâhîm'in, oğlunun yerine kurban ettiği hayvanın Cebrâil (a.s.) tarafından getirilen bir koç olduğu Kur'ân'da ve sahih hadislerde bildirilmiş olsaydı elbette, o zaman bu konuda tartışmaya gerek kalmazdı.

⁶³⁷ Sâffât, 37/99-109.

⁶³⁸ Yazır, Hak Dini, VI, 4063-4064.

⁶³⁹ Ateş, İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri, s. 194 vd.

3.1.5. Meleklerin Mü'minlere Duâ Etmesi

Kur'ân ve hadislerden öğrendiğimize göre, melekler, Rasûlullah'a (s.a.v.) salât, mü'minler için de istiğfâr etmektedirler. Kısacası, onların affedilmesi ve iyilikleri için duâda bulunurlar.⁶⁴⁰ Nitekim Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“Karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size mağfiret eden ve rahmet dileyen, Allâh ve melekleridir. Allâh, mü'minlere karşı çok merhametlidir.”⁶⁴¹

“Arşı taşıyanlar ve onun etrafında bulunanlar, Rablerini hamd ile tesbih eder; O'na inanır ve îmân edenlere şöyle mağfiret dilerler: ‘Rabbimiz! Rahmetin ve ilmin her şeyi kaplamıştır. Tevbe edenlere ve yolundan gidenlere mağfiret et; onları Cehennem azabından koru! Rabbimiz! Onları, atalarından, eşlerinden ve soylarından iyi olan kimseleri, kendilerine vadettiğin Adn Cenneti'ne koy. Şüphe yoktur ki, dâima gâlip olan, hikmet sahibi olan Sensin!”⁶⁴²

Yüce Allah yukarıdaki âyetlerinde, meleklerinin mü'minlere duâ ettiklerini bizlere haber vermektedir.

Ahzâb Sûresi'nin yukarıda kaydettiğimiz; هو الذي يصلي عليكم و ملائكته ليخرجكم من الظلمات = (Karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size mağfiret eden, rahmet dileyen, Allâh ve melekleridir), âyetinde geçen “يصلي” kelimesi, duâ etmek mânâsına gelmektedir. *Salât*, lugatte duâ demektir. Bazen ta'zim mânâsına da kullanılır. Allâh'a salât: Allâh'a ta'zim demektir. Hz. Muhammed'e salât etmek; onun şânını yüceltmek, mü'minlere salât etmek ise; onlara duâ ve bağış dilemek demektir. Meleklerin mü'minlere salât etmesi; onlara duâ etmesidir. İbn Abbâs (r.a.) salâtın tebrik etmek olduğunu da ifâde etmiştir.⁶⁴³

⁶⁴⁰ Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 291.

⁶⁴¹ Ahzâb, 33/43.

⁶⁴² Mü'min, 40/7-8.

⁶⁴³ et-Tirmizî, Vitir, 20 ; Ebû Dâvud, Salât , 20; İbn Esir, en-Nihâye III, 50.

Kur'an'da haber verildiğine göre melekler, yeryüzündeki herkes için duâ ve istiğfârda bulunurlar. Bu husus bir âyet-i kerîmede şöyle ifâde edilmektedir:

“Gökler, üstlerindeki azametinden neredeyse yarılacaklar. Melekler de Rablerini hamd ile tesbih ederler ve yeryüzündekiler için mağfîret dilerler. Bilesiniz ki Allâh, işte asıl bağışlayıcı olan, asıl merhametli olan O'dur.”⁶⁴⁴

Hz. Peygamber de, çeşitli zaman ve ortamlarda meleklerin insanlar için duâ ve istiğfârda bulduklarını ifâde ederek, ashabını, meleklerin de beğenip dualarına mazhar olabilecekleri şeyleri işlemeye teşvik etmiştir. Kısaca kaydetmek gerekirse, meleklerin duâ ettiği şeyler dînen meşrû ve iyi olan hususlardır, lânet ettikleri şeyler ise, dînen mahzurlu olan işler ve davranışlardır. Hadislerde, meleklerin duâ ettiği şeylerden bazıları şu şekilde sıralanmaktadır:

3.1.5.1. Meleklerin Namaz Kılanlara Duâ Etmesi

Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bir hadise göre, Rasûlullah (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuşlardır:

“Sizden biriniz mescidinde bulunduğu sürece, melekler kendisine duâ ederek: ‘Allâh’ım onu bağışla, Allâh’ım ona rahmet et!’ derler.”⁶⁴⁵

Yine Ebû Hureyre'den gelen başka bir hadiste de, Rasûlullah (s.a.v.):

“Sizden biriniz namaz kıldığı yerde kaldığı sürece, melekler ona duâ ederler ve: ‘Allâh’ım onu bağışla, ona merhamet et,’ derler,” buyurmuşlardır.⁶⁴⁶

Konumuzla ilgili olarak Ebû Said el Hudri'den nakledilen hadislerinde ise, Rasûlullah (s.a.v.), mescide gitmek üzere abdest alarak evinden çıkıp, mü'minlerle birlikte namaz kılan ve sonra da diğer namaz vaktini bekleyen bir kimse için, meleklerin: ‘Allâh’ım onu bağışla, ona merhamet et,’ diye duâ ettiklerini bildirerek,

⁶⁴⁴ Şûrâ, 42/5.

⁶⁴⁵ el-Buhârî, Bed'ul-Halk, 6; A.b. Hanbel, Mûsned, I, 144.

⁶⁴⁶ et-Tirmizî, Salât, 128; Ebû Dâvud, Salât, 20; en-Nesaî, Mesâcid, 40.

namazı ve cemaate devamı teşvik etmiş ve meleklerin bu durumda da duâ ettiklerine işârette bulunmuşlardır.⁶⁴⁷

3.1.5.2. Meleklerin Mü'min Kardeşine Duâ Eden Kimseye Duâ Etmesi

Hız. Peygamber'in haber verdiğiğine göre, hiç bir karşılık beklemeden samîmi bir şekilde, yanında olmayan mü'min bir kardeşi için duâ eden kimsenin duâsına melekler de katılmakta ve: "Allâh (c.c.) sana da bir mislini versin." diyerek ona duâ etmektedirler.⁶⁴⁸

3.1.5.3. Meleklerin Kur'ân Okuyana ve Öğretene Duâ Etmesi

Yine bazı hadislerde bildirildiğine göre, melekler, Kur'ân okuyan mü'minleri dinlerler, onlar için duâ ve istiğfârda bulunurlar. Geceleyin Kur'ân okuyan mü'minler için, sabaha kadar duâ ederler. Gündüz okuyan müslümanlar için ise; gece oluncaya kadar duâ ederler.⁶⁴⁹ Bir başka hadiste haber verildiğine göre, melekler, Kur'ân'ı öğreten mü'minler için de istiğfârda bulunmaktadırlar.⁶⁵⁰ Yine Hız. Peygamber'den nakledildiğine göre, Âhiret'te mü'minler Cehennem üzerine kurulacak olan Sırat Köprüsü'nden geçerken iki yanlarında melekler bulunur ve: "Ey Allâh'ım! Selâmetle, selâmetle (geçmelerini sağla)!" derler.⁶⁵¹

3.1.5.4. Melekler, Yazmış Olduğu Kitâplarında Rasûlullah'a Salât ve Selâm Eden Âlimlere de Duâ Ederler

et-Taberânî'nin Ahmed, İshâk b. Vehb el-Allâf, Bişr b. Ubeydillâh ed-Dârisî, İbn Yezîd b. İyâd, el-A'rec vasıtasıyla Ebû Hureyre'den (r.a.) naklettiği bir hadiste, Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğu haber verilmektedir:

⁶⁴⁷ İbn Hibbân , Sahih, II, 127, no: 402.

⁶⁴⁸ Ebû Dâvud, Vitir, 29 .

⁶⁴⁹ ed-Dârimî, Fadâilu'l-Kur'ân, 33.

⁶⁵⁰ ed-Dârimî, Fadâilu'l Kur'ân, 1.

“Kim yazmış olduğu kitabında bana salât ederse, melekler de ona, ismim o kitapta kaldığı sürece istiğfârda bulunurlar.”⁶⁵²

İshâk b. Vehb el-Allâf'ın yukarıda kaydetmiş olduğumuz bu hadisnin naklinde tek başına kaldığı, hadisnin sadece bu isnâdla rivayet edildiği bildirilmektedir.⁶⁵³

Buraya kadar kaydettiğimiz âyet ve hadislerden anlaşılacağı gibi, melekler, insanlara duâ ve istiğfârda bulunmaktadırlar.

Bazı hadislerde ise, meleklerin duâ ve istiğfâr etmeyecekleri bir takım kötü kimselerin bulunduğu bildirilmektedir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.); ölünün arkasından para karşılığı dövünerek feryat ve figân eden, çokça lânette bulunan ve kavga çıkaran kadınlara meleklerin duâ ve istiğfârda bulunmayacaklarını haber vermiştir.⁶⁵⁴ Meleklerin bu tür fenalıkları yapan erkeklere de istiğfar ve duâ etmeyecekleri açık bir husustur.

3.2. MELEKLERLE İLGİLİ DİĞER BAZI KONULAR

3.2.1. Meleklerin İnsanları Güzele ve Hayırlı İşlere Teşvik Etmeleri

Yüce Allâh, yaratmış olduğu meleklerinden bir kısmına da, insanları iyiye, güzele ve hayra teşvik ederek, onları şeytanın vesvese ve saptırmasından koruyup, iyiliğe teşvik etme görevi vermiştir.⁶⁵⁵ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de;

“Şeytan sizi fakirlik ile korkutarak cimriliği emreder. Allâh ise, size gûnahtan bağışlama ve kulluk va'd ediyor. Allâh, ihsanı geniş olan ve her şeyi hakkıyla bilendir.”⁶⁵⁶ buyurulmaktadır.

⁶⁵¹ A. b. Hanbel, Müsned, III, 26.

⁶⁵² et-Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, II, 496, no: 1856.

⁶⁵³ et-Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, II, 496, no: 1856.

⁶⁵⁴ A.b.Hanbel, müsned, II, 362; et-Tayâlisî, Müsned, s. 322, no: 2447

⁶⁵⁵ Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 291.

Bu hususta İbn Mes'ûd'dan (r.a.) gelen bir hadiste de Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Sizden her biriniz için cin'den ve meleklerden size vekil kılınan dostlarınız vardır. Seninde mi? yâ Rasulullah, dediler. O; Evet, benim de, fakat Allâh (c.c.) bana yardım etti de, o bana hayırdan başka bir şey telkin etmez.”⁶⁵⁷

Kaydetmiş olduğumuz ayet ve hadislerden anlaşıldığına göre, insanlara dostluk ve yoldaşlık yapan bu meleklerin Hafaza Melekleri olmayıp, bunların, iyiliğe teşvik eden melekler olduğu anlaşılmaktadır. Konumuzla ilgili olarak nakledilen bir hadislerinde Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“İnsanların sabahladığı her gün, Allâh (c.c.) iki melek indirir. Bunlardan birisi: *'Ey Allâh'ım! infak edene daha çok ver'*, diğeri ise; *'Ey Allâh'ım! cimrilik edip de, infak etmeyene telef ver (mallarını yok et),'* diye seslenir.”⁶⁵⁸

Bir başka hadislerinde ise, Câbir'den (r.a.) nakledildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuşlardır:

“İnsan evine yahut yatağına girdiği zaman bir melek ve bir şeytan ona karşı çıkagelir. Melek şöyle der:

(Gününün) *hayırla kapa*. Şeytan da: (Gününü) *Şerle kapa*, der. İnsan eğer Allâh'a hamd eder ve O'nu zikrederse Şeytanı uzaklaştırır ve melek onu koruyarak geceler. İnsan uykusundan uyandığı zaman yine bir Melek ve bir Şeytan ona karşı çıkıp, aynı sözü söylerler. Eğer Allâh'ı hatırlar da, o insan şöyle derse, öldüğü vakit şehit olarak ölür ve eğer kalkıp namaz kılarsa, pek çok faziletler içinde namaz kılar. “(Ölüme benzeyen uyku sebebiyle) nefsim öldükten sonra nefsimi bana geri veren (beni tekrar hayata kavuşturan) ve uykusunda onu öldürmeyen Allâh'a hamd olsun. Gökleri ve yeri, yerlerinden kopmaksızın kudretiyle tutan Allâh'a hamd olsun; ve eğer onlar yerlerinden kopacak olursa, O'ndan başka onları tutacak hiç kimse yoktur. O, Halîm'dir (azab için acele etmez), Gafûr'dur (çok bağışlayandır). Kıyâmet'te ancak Allâh'ın izniyle düşecek semâyı, Yeryüzü'ne düşmekten tutup koruyan Allâh'a hamd olsun. Gerçekten Allâh

⁶⁵⁶ Bakara, 2/268.

⁶⁵⁷ Müslim, Zühd, 60; h. no: 2814.; A.b. Hanbel, Müsned, II, 109.

⁶⁵⁸ el-Buhârî, Zekat, 27; A.b. Hanbel, Müsned, II, 306, 347; V, 194.

insanlara çok şefkatlidir, çok merhametlidir.”⁶⁵⁹ Ebû Yâlä, bu rivâyetin sahih olduğunu ifâde etmektedir.

Buraya kadar kaydetmiş olduğumuz âyet ve hadislerden Allah'ın (c.c.) meleklerinden bir kısmını da insanları iyiliklere ve güzele yönlendirmek için görevlendirdiğini öğrenmekteyiz.

3.2.2. Meleklerin Ümmetinin Selâmını Hz. Peygamber'e Ulaştırmaları

Kaynaklarda yer alan bazı hadislerden bir kısım meleklerin, vefatından sonra Hz. Peygamber'e ümmetinin selâmını ulaştırmakla görevli olduklarını anlamaktayız. Allâh (c.c.), Kur'ân-ı Kerîm'inde mü'min kullarına, Peygamberine salât ve selam getirmelerini emrederek şöyle buyurmuştur:

“Allâh (c.c.) ve melekleri Peygamber'e çok salevât (senâ, yüceltme ve tekrîm) getirirler. Ey îman edenler! Siz de O'na salevât getirin (duâ edin) ve ona tam bir teslimiyetle selâm verin.”⁶⁶⁰

H. Peygamber (s.a.v.) de bir çok hadislerinde kendisine salât ve selâm getirilmesini emretmiştir. Konuyla ilgili bazı hadisler şöyledir:

“Her kim, benim üzerime salât getirirse, Allâhu Teâlâ o kimseye, on misliyle mağfîret eder.”⁶⁶¹

“Kıyâmet Günü'nde halkın bana en yakın ve kıymetli olanları, benim üzerime en çok salavat getirenleridir.” Tirmizî, Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a.) nakledilen bu hadisin *hasen/garîb* mertebesinde olduğunu söylemiştir.⁶⁶²

“Yanında ben anıldığıım halde üzerime salavât getirmeyen adamın burnu yere sürtülsün.” Tirmizî, Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bu hadisin de *hasen/garîb*

⁶⁵⁹ el-Buhârî, Edebü'l-Müfred, s. 416, no: 1214; Ebû Ya'lâ, Müsned, III, 326, no: 1791; İbn Hibbân, Sahîh, XXII, 343, no: 5533; el-Hâkim, Müstedrek, I, 733.

⁶⁶⁰ Ahzâb, 33/ 56.

⁶⁶¹ en-Nesâî, Ezan, 37; Sehv, 55; A. b. Hanbel, Müsned, II, 372, 375.

⁶⁶² et-Tirmizî, Vitir, 21.

konumunda olduğunu, bu hususta Enes b. Mâlik ve Câbir b. Abdillâh'dan da (r.a.) hadis nakledildiğini bildirmiştir.⁶⁶³

“En cimri adam, yanında anıldığım halde bana salât ve selâm getirmeyendir.” Tirmizî, Hz. Hüseyin'den naklettiği bu hadisin *hasen/sahîh/garîb* mertebesinde bulunduğunu kaydetmiştir.⁶⁶⁴

Salât ve selâm'ın fazîletiyle ilgili olan başka hadisler de vardır.⁶⁶⁵

Hz. Peygambere getirilen salât ve selâmlar ona arz olunur ve bu salâtu selamlar, onu memnun eder. Nitekim Süleyman b. Harb, Hammâd b. Seleme, Sâbit, Süleyman Mevlâ Hasan b. Ali, Abdullah b. Ebî Talha, Ebû Talha (r.a.) isnâdıyla nakledilen bir hadiste şöyle anlatılmaktadır: “Nebî (sav) bir gün yüzünde sevinç ifâdesi olduğu halde geldi. Kendisine şöyle denildi: ‘*Yâ Rasûlullah! Yüzünüzde daha önce görmediğimiz bir sevinç ifâdesi görüyoruz.*’ Hz. Peygamber de: ‘*Evet, Bir melek bana geldi ve şöyle dedi: ‘Ey Muhammed (sav)! Rabbin sana şöyle buyuruyor: Ümmetinden sana salat ve selâm edenlere, on misliyle salât ve selâm etmem seni razı etmez mi?’ Ben de ; Evet, eder dedim.*”⁶⁶⁶

Bir başka hadislerinde de Rasûlullah (s.a.v.), okunan salât ve selâmın kendisine ulaştırıldığını söyleyerek şöyle buyurmaktadır:

“Benim kabrimi bayram yerine çevirmeyiniz. Üzerime salavât getirin, duâ edin. Zîrâ nerede olursanız olun, o salât ve selâm muhakkak bana ulaştırılır.”⁶⁶⁷

Yine, Hârûn b. Abdillâh, el-Hüseyin b. Ali el-Cu'fî, Abdurrahmân b. Yezîd b. Câbir, Şerâhîl b. Şerahbîl b. Küleyb Ebu'l-Eş'as es-San'ânî, Evs b. Evs es-Sekafi isnadıyla nakledilen bir hadise göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuşlardır:

⁶⁶³ et-Tirmizî, Deavât, 100; A. b. Hanbel, Mûsned, II, 254.

⁶⁶⁴ et-Tirmizî, Deavât, 100; A.b. Hanbel, Mûsned, II, 201.

⁶⁶⁵ İbn Mâce, İkâme, 25; A.b. Hanbel, Mûsned, III, 445.

⁶⁶⁶ ed-Dârimî, Rikâk, 58; en-Nesâî, Sehv, 47.

⁶⁶⁷ Ebû Dâvud, Menâsik, 96.

“Günlerinizin en faziletlisi Cum’a günüdür. O günde benim üzerime çok salavât getirin, zîrâ sizin salât ve selâmlarınız bana arz olunur,” buyurdu. Ashab da (r.a.): ‘Yâ Rasûlullah! Getirdiğimiz salavât size nasıl arz olunur? Halbuki siz çürümüş bulunacaksınız,’ dediler. Rasûlû Ekrem de (s.a.v.) onlara: ‘Allâhu Teâlâ peygamberlerin cesetlerini toprağa haram kılmıştır,’ cevabını verdi.”⁶⁶⁸

Yukarıda kaydettiğimiz bu hadis el-Buhârî ve Müslim’in el-Câmiu’s-Sahîh’lerinde yer almamaktadır. Çeşitli hadis kaynaklarında yer alan tüm isnâdları ise, el-Hüseyn b. Ali es-San’ânî’de birleşmekte ve yukardaki rivâyet zinciriyle devam etmektedir. Bu isnâdda yer alan ravilerden Abdurrahmân b. Yezîd b. Câbir el-Ezdî eş-Şâmî hakkında hadis âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Bir kısım âlimler onun sika bir râvî olduğu hususunda ittifak edildiğini söylemişlerdir. Hadis âlimlerinden el-Fellâs ise, hadis açısından onun zayıf olduğunu, münker hadisler naklettiğini bildirmiştir.⁶⁶⁹ Hadisin isnâdında yer alan diğer ravilerin ise, sika oldukları kaydedilmektedir. El-Hâkim, bu rivayetin el-Buhârî’nin şartı üzere sahih olduğunu söylemiş, ez-Zehebî de et-Telhîs’inde bunu tasdik etmiştir.⁶⁷⁰

Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerîm’de, Hz. Peygamber’in de bir insan olduğunu,⁶⁷¹ her fânî kimse gibi onun da ölümü tadacağını,⁶⁷² kendisinden önce hiç bir kimseye ebedî hayat vermediğini,⁶⁷³ bildirmektedir. Şimdiye kadar ez-Zehebî (v.748), es-Suyûtî gibi bazı hadis âlimleri, yukarıdaki rivâyete dayanarak, Hz. Peygamber’in bedeninin çürüyüp toprak olmayacağını, Allâh’ın peygamberlerin cesedlerini toprağa haram kıldığını, Hz. Peygamber’in cesediyle ve rûhuyla canlı olduğunu, hâlen vefatından önce

⁶⁶⁸ Ebû Dâvud, Salât, 201; en-Nesâî, Cuma, 5; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 79, Cenâiz, 65; ed-Dârimî, Salât, 206; A.b. Hanbel, Müsned, IV, 8; İ.Hibbân, Sahîh, III, 190, no: 910; İbn Huzeyme, Sahîh, III, 118, no: 1733; el-Beyhakî, Sünen, III, 248, no: 5789; et-Taberânî, Mu’cemu’l-Kebîr, I, 216, no: 589; el-Hâkim, Müstedrek, I, 413, no: 1029.

⁶⁶⁹ ez-Zehebî, Mizan, II, 598-599; İbn Hacer, Tehzîb, III, 436.

⁶⁷⁰ el-Hâkim, Müstedrek, I, 413, no: 1029.

⁶⁷¹ Kehf, 18/110.

⁶⁷² Zümer, 39/30.

⁶⁷³ Enbiyâ, 21/34.

hangi şekildeyse aynen öyle olduğunu, mü'minlerin salâtu selâmından da bedenen ve rûhen haberdar olduğunu söylemişlerdir.⁶⁷⁴ Meşhur hadis âlimlerinden Veki' b. el-Cerrâh ise, Abdullah el-Behiy'den, "Hz. Peygamber vefât ettiğinde hemen defnedilmediği için karnı şişmiş, küçük parmağı bükülmüştü" şeklinde bir nakilde bulunmuştur. Mekkeli büyük hadis âlimlerinden Süfyân b. Uyeyne (v. 198) ise, Medîne'nin çok sıcak bir yer olduğunu, o sırada Kureyş ile Ensâr'ın ümmetin idâri istikrârını teminle meşgul oldukları ve halîfe seçiminde ihtilafa düştükleri için, pazartesi günü vefat eden Hz. Peygamber'in çarşamba gecesine kadar defnedilemediğini,⁶⁷⁵ onun bedenindeki değişiminin sebebinin bu olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber'in bedeninde meydana gelen bu değişiklik Ali b. Haşrem (v.257) ve ez-Zehebî gibi âlimler tarafından da tasdik edilmiştir. Bu hususu kabul etmekle birlikte ez-Zehebî, Hz. Peygamber'in cesedinin toprak olmayacağı görüşünde olduğunu söylemiştir.⁶⁷⁶ Ancak bu rivâyet ve bundan kaynaklanan *Hz. Peygamber'in cesedinin toprak olmayacağına dair görüş*, yukarıda kaydettiğimiz âyetlere aykırı düşmektedir. Çünkü vefat eden bir kimsenin dirilmesi ancak Kıyâmet'te meydana gelecektir. Bir insan olarak Hz. Peygamber de bundan müstesna değildir. Zâten el-Buhârî ve Müslim gibi büyük hadis âlimleri de, bu rivâyete eserlerinde yer vermemişlerdir. Sonuç olarak biz, bu konudaki diğer hadisleri de göz önünde bulundurarak, Allâh'ın izniyle Hz. Peygamber'in, ümmetinin selâmından haberdar olması ve bunlara cevap vermesinin rûhen gerçekleştiğine inanmanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Yukarıdan beri kendisinden bahsetmekte olduğumuz bu salât ve selâm, Hz. Peygamber'e (s.a.v.), elbette görevli olan melekler tarafından ulaştırılmaktadır. Bununla ilgili olarak ed-Dârimî ve en-Nesai'nin tahriç ettikleri ve Muhammed b. Yûsuf, Süfyan, Abdullah b. es- Sâib, Zâzân, Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) isnâdıyla rivâyet etmiş olan bir hadis mevcuttur. Buna göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

⁶⁷⁴ ez-Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, IX, 160-165; ez-Zehebî, Mîzânü'l-İ'tidâl, II, 649-650.

⁶⁷⁵ İbn Hişâm, Siret, IV, 303, 314.

⁶⁷⁶ Bu konuda fazla bilgi için bkz. M. S. Hatiboğlu, 'Hz. Peygamber'i Yanlış Yorumlama Tezâhürleri', İslâmî Araştırmalar, sayı: 2 (Ekim 1986), s. 5-11.

“Allâh’ın yer yüzünde gezen melekleri vardır. Bana ümmetinden selâm ulaştırırlar.”⁶⁷⁷

Hadis âlimlerinden el-Hâkim, bu hadisin el-Buhârî ve Müslim’in şartları üzere sahih olduğunu söylemiş, ez-Zehebî de el-Hâkim’in Müstedrek’ini değerlendirmek üzere yazmış olduğu et-Telhîs’inde aynı görüşte olduğunu belirtmiştir.⁶⁷⁸

Buraya kadar kaydettiğimiz bilgilerden anlaşıldığına göre, Cenâb-ı Hak Rasûlullah’ın (s.a.v.) üzerine salât ve selâm gönderilmesini emretmiştir. Hz. Peygamber de bir çok hadislerinde ümmetinin kendisine salâtu selâm getirmesini istemiş ve Allâh’ın (c.c.) meleklerinin bunları kendisine ulaştırdığını haber vermiştir.

3.2.3 Meleklerin Yollarda Dolaşım İlim / Zikir Ehlini Araştırmaları

Bazı hadislerde bildirildiğine göre, Allâh’ın (c.c.) bir kısım melekleri yeryüzünde gezerek, ilim ve zikir meclislerini araştırır, onları gördükleri zaman sevinir ve meclisin etrafını kuşatırlar. Bu meleklerle *Seyyâhûn* melekleri denilmektedir.⁶⁷⁹

Kelime olarak; anmak, yâdetmek, hatırlamak mânâlarına gelen zikir; hiç bir zaman Allâh’ı (c.c.) unutmadan kendisine kulluk yapmak ve ibâdetlere devam etmektir. Sûfiler bunu; Allâh’ın (c.c.) isim ve sıfatlarının tekrar tekrar söylenmesi olarak anlamışlardır.⁶⁸⁰ Ancak, hadislere baktığımız zaman, bu zikir meclislerinin, bir ilim ve Kur’ân okulu olduğunu anlamaktayız.⁶⁸¹ Nitekim İbn Abbâs ve Ebû Hureyre (r.a.) gibi ashâbdan nakledilen bir hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır:

⁶⁷⁷ ed-Dârimî , Rikâk:58; en-Nesâî, Sehv, 46; A.b.Hanbel, Müsned, I, 441.

⁶⁷⁸ el-Hâkim, Müstedrek, II, 456, no: 3576.

⁶⁷⁹ el-Kazvinî, Acâibu’l-Mahlûkât, s. 59; el-Gavsî, Âlemü’l-Melâike, Mecelletü’l-Ezher, XXXVIII, 984.

⁶⁸⁰ Cânan, Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, XIII, 163.

⁶⁸¹ Aşık, Sahabe ve Hadis Rivayeti, s. 67-78.

“Allâh’ın (c.c.) evlerinden birisinde bir gurup mü’min toplanarak, Allâh’ın kitâbını okuyup öğrenmek gayesiyle onu aralarında müzakere ederlerse, melekler onları kanatları ile gölgelendirirler.⁶⁸²

Yukarıda kaydettiğimiz hadisin baş tarafında, Allâh’ın (c.c.) ilim öğrenmek için yola çıkan kimseye Cennet’e giden yolu kolaylaştıracağını, meleklerin onlara kanatlarını gereceğini bildiren ifâdeler vardır.

Zikir meclisi denilince, Allâh’ın kudret ve azametini düşünen, gönderdiği kitâbını anlamaya çalışan, bu hususta araştırmalara koyulan, O’na kulluğu artıran ilmî hakikatleri keşfeden eğitim yuvaları akla gelmektedir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de de: “Onlar Allâh’ı ayakta, oturarak, hatta yan gelip yatarken de anarlar.”⁶⁸³ buyrulurken zikrin sâdece Allâh’ın (c.c.) isimlerini tekrar etmek olmadığı bildirilmiş, Hz. Peygamber ve ashâbı da böyle anlamışlardır.

İlim ve tefekkürü, Allâh’ı çok anmayı bünyesinde bulunduran *zikir* terimi böyle kapsamlı olunca, bu faaliyetlerin Allâh katında değerli oluşu, meleklerin bu tür meclislere, toplantılara rağbet etmesi kolay anlaşılabilir bir husus olduğu açıktır.

Şârânî, zikir meclislerinin, Kur’ân okunan meclisler olduğunu söyleyerek, *seyyâh melekler*’in de Kur’ân okunan meclisleri araştırdığını ve buldukları zaman onların etrafını kuşatarak, oradaki konuşmaları dinlediklerini ifâde etmiştir.⁶⁸⁴

Ebü Hureyre’den (r.a.) gelen bir hadiste, zikir meclisi ve seyyâh melekler hakkında Hz. Peygamber şunları anlatmaktadır:

“Allâh’ın yollarda dolaşıp zikir edenleri araştıran melekleri vardır. Bunlar, Allâh’ı zikreden bir topluluğa rastladıkları zaman, birbirlerine ‘aradığınıza gelin’ diye seslenirler. Hepsi gelip onları kanatları ile kuşatarak, dünyâ semâsına kadar arayı doldururlar. Allâh (c.c.) -onları en iyi bilen olduğu halde- meleklerine sorar:

-Kullarım ne diyorlar?

⁶⁸² Müslim, Zikir ve’ d-Duâ, 39; et-Tirmizi, Duâ, 7; İbn Mace, Edeb, 53; A. b. Hanbel, Müsned, II, 447, III, 94; İbn Hibbân, Sahih, III, 136, no: 855.

⁶⁸³ Âli imrân, 3/ 191.

⁶⁸⁴ eş-Şârânî, el-Yevâkit, s. 203.

Melekler:

-Seni tesbih ediyorlar, Sana tekbir okuyorlar, Sana hamd ediyorlar, Sana ta'zim ediyorlar, derler.

Allâh-u Teâlâ sormaya devam eder:

-Onlar beni gördüler mi?

Melekler:

-Hayır, derler. Cenâb-ı Hak:

-Ya Beni görselerdi ne yaparlardı? Diye sorar. Melekler:

-Eğer seni görselerdi, ibâdetinde çok daha ileri giderlerdi; daha fazla ta'zim, daha fazla tesbihte bulunurlardı, derler.

Allâh (c.c.) tekrar sorar:

-Onlar ne istiyorlar?

Melekler:

-Senden Cennet'ini istiyorlar, derler. Yüce Allâh:

-Cenneti gördüler mi?

Melekler:

-Hayır, ey Rabbimiz! Derler. Cenâb-ı Hak:

-Ya görselerdi, ne yaparlardı?

Melekler:

-Eğer görselerdi, Cennet için daha çok hırs gösterirler, onu daha ısrarla isterler, ona daha çok rağbet ederlerdi, derler.

Bunun üzerine Allâh-u Teâlâ sormaya devam eder:

-Neden korkup sığınıyorlar?

-Cehennem'den çekiniyorlar ve Sana sığınıyorlar? Derler. Yüce Allah:

-Onu gördüler mi?

Melekler:

-Hayır Rabbimiz, görmediler!

Cenâb-ı Hak:

-Ya görselerdi, ne yaparlardı?

Melekler:

-Eğer Cehennem’i görselerdi, ondan daha şiddetli kaçıp, daha şiddetli korkarlardı, derler.

Bunun üzerine Allâhu Teâla :

-Sizi şahid kılıyorum, onları affettim! buyurur.

Rasûlullah (s.a.v.) sözüne devam ederek şunu anlattı: ‘Onlardan bir melek: ‘Bunların arasında onlardan olmadığı halde falanca günahkar kul da var. O, başka bir maksatla oraya uğramıştı, oturuverdi,’ der. Bunun üzerine Allâhu Teâlâ: ‘Onu da affettim, onlar öyle bir topluluk ki, kendileriyle beraber oturanlar da onlar sayesinde bedbaht olmazlar.’ buyurur.”⁶⁸⁵

Seyyâh melekler, sâdece zikir meclislerini dolaşmakla kalmazlar, aynı zamanda, Hz.Peygamber’e ümmetinin selâmını da ulaştırırlar. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.): “Allâh’ın (c.c.) yeryüzünde gezip dolaşan melekleri vardır. Bunlar, ümmetimin selâmını bana ulaştırırlar,”⁶⁸⁶ buyurmuşlardır.

3.2.4. Fazilet Açısından Melekler mi Yoksa İnsanlar mı Üstündür?

Bazı İslâm âlimleri, meleklerin Hz. Âdem’e secde etmesinden bahseden âyete dayanarak insanı meleklerden üstün görmüşlerdir. Bunlara göre, insanların peygamberleri onların peygamberlerinden, insanların velîleri de, meleklerin velîlerinden

⁶⁸⁵ el-Buhârî, Deavât, 66; Müslim, Zikr, 25 ; et-Tirmizi, Deavât, 129, 140; ed-Dârimî, Rikak, 58; A. b. Hanbel, Müsned, II, 358- 359; el-Kazvinî, Acâibu’l-Mahlûkât, s. 59- 60, İbn Hibbân, Sahih, III, 139, no: 857.

⁶⁸⁶ en-Nesâî, Sehv, 46; et-Tirmizî, Deavât, 129; ed-Dârimî, Rikâk, 58; A.b. Hanbel, I, 387, 441, 452; II, 251.

üstündür. Bazı İslâm âlimleri de, bu secde etme olayının, Allah'ın buyruğunu tutma olduğunu ve gerçekte Hz. Âdem'e değil, Allah'a secde edildiğini söyleyerek melekleri üstün görmüşler ve şu âyetleri delil olarak göstermişlerdir⁶⁸⁷:

“Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene îmân etti, mü'minler de. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına peygamberlerine îmân ettiler. 'Allah'ın peygamberlerinden hiç biri arasında ayırım yapmayız. İşittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır,' dediler.”⁶⁸⁸

“Mesih İsâ Allah'a kul olmaktan asla çekinmemiştir; en yakın melekler de öyle. Zaten kim Allah'a kulluk etmekten çekinir ve büyüklük taslarsa, bilsin ki Allah, Kıyamet Günü onların hepsini de huzurunda toplayacaktır.”⁶⁸⁹

Ayrıca meleklerin insanlardan üstün olduğunu savunan bu âlimler şu hadisi de delil olarak göstermişlerdir: “Beni bir topluluk içinde anan kimseyi, beni andığı topluluktan daha hayırlı bir topluluk içinde anarım.”⁶⁹⁰

Peygamberlerin meleklerden üstün olduğunu söyleyen âlimlere gelince, onlar da bu konudaki fikirlerini çeşitli âyet ve hadislerle desteklemişlerdir.⁶⁹¹ Bunların delil getirdiği âyetlerden bir tanesi şudur:

“İnanan ve iyi işler yapanlar halkın en hayırlısıdır.”⁶⁹²

Bu âlimlerin görüşlerini desteklemek için delil getirdikleri bir hadiste ise: “Melekler, ilim tahsil eden kimseden memnun olduklarından dolayı kendisine kanatlarını gererler” buyurulmuştur.⁶⁹³

⁶⁸⁷ Ateş, Çağdaş Tefsir, I, 136.

⁶⁸⁸ Bakara, 2/285.

⁶⁸⁹ Nîsâ, 4/ 172; Ayrıca şu âyetlere bkz. Mü'min, 40/7; Tahrîm, 66/6.

⁶⁹⁰ el-Buhârî, Tevhîd, 15, 43; Müslim, Zikir, 2, 18, 19, 21; et-Tirmizî, Daavât, 131; İbn Mâce, Edep, 53, 58; A.b. Hanbel, Müsned, II, 251, 405, 413.

⁶⁹¹ Ateş, Çağdaş Tefsir, I, 137.

⁶⁹² Beyyine, 98/7.

Fahredden Er-Râzî'ye göre ise, melekler Peygamberlerden üstündür. Çünkü Allah: "Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandı..."⁶⁹⁴ âyetinde kendi adından sonra melekleri anmıştır. Demek ki rütbe bakımından Allah'tan sonra melekler gelir. Melekler rütbe ve şeref bakımından peygamberlerden yücedir. Yüce âlemin şerefi, meleklerin o âlemde bulunmalarından dolayıdır. Süflî âlemin şerefi de insanın bu âlemde bulunmasından dolayıdır.⁶⁹⁵

İslâm âlimlerinin görüşüne göre, meleklerle îman konusunda olduğu gibi, onlara tazim göstermek de her mü'mine farzdır. Ali Arslan Aydın'ın kaydettiğine göre "Peygamberler, meleklerin resûlü olan dört büyük melek dahil, bütün meleklerden faziletli ise de, bu dört melek bütün insanlardan efdaldır. Bu husus 'İcmâ-i Ümmet' ile sabittir. Takva sahibi insanlar da diğer meleklerden üstündürler. Çünkü melekler, yaratılış bakımından günah işlemezler, Allâh'a ibadet ve itaat onlar için tabîi ve fitrî bir iştir. Onları bu işten men edecek ne nefisleri vardır, ne de harici bir tesire maruzdurlar. Halbuki insan akıl ve nefis sahibi olup, her türlü menfi tesirler altındadır. Buna rağmen bu menfi ve kötü mânîleri yener, Allâh'a inanarak, salih amel işlerse, elbette meleklerden üstün ve efdal bir varlık olur."⁶⁹⁶

Ancak buraya kadar yapmış olduğumuz araştırmamızda, dört büyük meleğin, meleklerin peygamberleri olduklarına ve diğerlerinden üstün yaratılmış bulduklarına dair, âyet ve hadislerde doyurucu herhangi bir bilgiye raslayamamış bulunmaktayız. Bu durumda, âyet ve hadislerde bulunmayan gaybî, imânî bir konuda İslâm ümmetinin neye dayanarak icma ettiği sorusu hatıra gelmektedir. Bunlar tamamıyla İsrâiliyyat kökenli nakillerle desteklenmiş yorumlara dayanmaktadır.

⁶⁹³ Ebû Dâvud, İlim, 1; et-Tirmizî, İlim, 19; en-Nesâî, Taharet, 112; İbn Mâce, Mukaddime, 17;

A.b.Hanbel, IV, 239; V, 196

⁶⁹⁴ Bakara, 2/285.

⁶⁹⁵ Er-Razi, Tefsîru Kebîr Mefâtihu'l-Gayb, II, 232; Ateş, Çağdaş Tefsir, I, 132.

⁶⁹⁶ Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 292.

Kur'ân-ı Kerîm'de: "Allâh meleklerden de, insanlardan da elçiler seçer"⁶⁹⁷ buyurularak, Allâh'ın dilerse meleklerden, dilerse insanlardan elçi seçip gönderdiği bildirilmektedir. İslâm âlimleri ise, Allâh'ın meleklerden seçtiği elçilerinin bir kısmının, insanları doğru yola iletmek için gönderilmiş olan peygamberlere Allâh'ın buyruklarını ilettiklerini, diğer bir kısmının da Allâh'ın buyruklarını icrâ etmek üzere dünyaya gönderildiklerini, bunların deprem ve benzeri olayların meydana gelmesinde görevlendirildiklerini, kısacası, bu kâinâtta yasaların ardında birer melekî güç olduğunu, insanların ise bu melekleri maddî gözle görme imkanına sahip olmadıklarını söylemektedirler.⁶⁹⁸ Ancak bunlar Cebrâîl, Mikâil, İsrâfil ve Azrâil'den oluştuğu söylenen dört büyük melek ile ilgili bu sınıflandırmanın ehli kitab kökenli olduğu kanaatini ortadan kaldıramamaktadır. Dolayısıyla dört büyük melek ve bunların insanlardan üstünlükleri konusunda icmâ-i ümmet meydana geldiği hususundaki haber ve görüşlerin sağlıklı olmadığını düşünmekteyiz. Halbuki, bu konuda Kur'ân ve güvenilir hadislere dayanarak oluşan icmâ-i ümmet, Yüce Allâh'ın meleklerden de elçiler seçtiği, meleklerin faziletçe bir birinden farklı oldukları, Cenâb-ı Hakk'ın bunları çeşitli vazifelerle görevlendirmiş olduğudur. Nitekim, Mukarrebûn meleklerinin (Allâh'a en yakın olanlar) yani, Allâh'ın vahyini peygamberlere getiren Cebrâîl (a.s.) ve onlara gönderilen diğer meleklerin, Allâh'ın Arş'ını taşıyan ve onun etrafını kuşatan meleklerin, Kirâmen Kâtibîn/hafaza meleklerinin, Münker Nekir meleklerinin fazilet ve yakınlık bakımından diğerlerinden üstün olduklarını âyet ve hadislere dayanarak söylemek mümkündür. Ancak bu konudaki âyet ve hadisleri dikkate aldığımızda, klasik kelimeler ve akâid kitaplarında yer alan ve bizim yukarıda kaydettiğimiz, meleklerle ilgili sınıflandırmayı doğru kabul etmek mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple bu hususu Kur'ân ve hadislere göre yeniden düzenlemek gerektiği kanaatindeyiz.

⁶⁹⁷ Hac, 22/75.

⁶⁹⁸ Ateş, Çağdaş Tefsir, VI, 51.

3.2.5. İçerisinde Resim ve Heykel Olan Evlere Meleklerin Girmemeleri

Bazı hadislerde bildirildiğine göre melekler, içerisinde Temâsîl (resim / heykel), köpek ve cünüb kimse bulunan evlere girmemektedirler. Konumuzla ilgili hadisleri aşağıda kaydetmek istiyoruz:

Ebû Talhâ el-Ensârî'nin (r.a.) naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“İçerisinde köpek ve timsaller bulunan eve melekler girmezler.”⁶⁹⁹

Yukarda kaydetmiş olduğumuz bu hadisin isnadları şöyledir:

1. Ebû Talhâ Zeyd b. Sehl el-Ensârî (r.a.), Ebû Abdirrahmân Zeyd b. Halid el-Cüheni, Büsr b. Saîd el-Medenî (v. 100), Bükeyr b. Abdillâh el-Eşec (V. 117-120 ?), Leys, Kuteybe, el-Buhârî.⁷⁰⁰

2. Ebû Talhâ Zeyd b. Sehl el-Ensârî (r.a.), İbn Abbâs (r.a.), Ubeydullâh b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd el-Huzeli Ebû Abdillâh el-Medenî (v. 94-99 ?), İbn Şihâb ez-Zührî, Mâmer b. Râşid, Abdullâh b. Mubârek el-Mervezî, Muhammed b. Mukâtil el-Mervezî, Buhârî.⁷⁰¹

3. Ebû Talhâ Zeyd b. Sehl el-Ensârî (r.a.), İbn Abbâs (r.a.), Ubeydullâh b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd, İbn Şihâb ez-Zührî, Muhammed b. Ebî Atîk, Süleymân b. Bilâl, İsmâîl'in kardeşi Abdulhumejd, İsmâîl b. Ebî Üveys el-Medenî, Buhârî.⁷⁰²

4. Ebû Talhâ Zeyd b. Sehl el-Ensârî (r.a.), Zeyd b. Halid el-Cüheni, Said b. Yesâr el-Ensârî el-Medenî (v. 116 – 120 ?), Süheyl b. Ebî Sâlih, Hâlid, Vehb b. Bakıyye, Ebû Dâvud.⁷⁰³

⁶⁹⁹ el-Buhârî, Libas, 92, Bed'ul-Halk, 7; Megâzî, 12; Ebû Dâvud, Libas, 45; et-Tirmizî, Edeb, 44; en-Nesâî, Zînet, 111; İbn Mâce, Libas, 44.

⁷⁰⁰ el-Buhârî, Libas, 92.

⁷⁰¹ el-Buhârî, Bed'u'l-Halk, 7.

⁷⁰² el-Buhârî, Megâzî, 12

⁷⁰³ Ebû Dâvud, Libas, 45.

5. Ebû Talhâ Zeyd b. Sehl el-Ensârî (r.a.), İbn Abbâs (r.a.), Ubeydullâh b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd, İbn Şihâb ez-Zührî, Mâmer, Abdurrezzâk, Hasan b. Ali, Seleme b. Şebîb- Abd b. Humeyd- el-Hasan b. Halîl el-Hallâl, Tirmizî.⁷⁰⁴

6. Ebû Talhâ Zeyd b. Sehl el-Ensârî (r.a.), İbn Abbâs (r.a.), Ubeydullâh b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd, İbn Şihâb ez-Zührî, Mâmer, Yezîd, Muhammed b. Abdülmelik b. Ebî Şevârib, Nesâî.⁷⁰⁵

7. Ebû Talhâ Zeyd b. Sehl el-Ensârî (r.a.), Zeyd b. Halid el-Cüheni, Said b. Yesâr el-Ensârî, Süfyân b. Uyeyne, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, İbn Mâce.⁷⁰⁶

Yine konumuzla ilgili olarak Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste de, Rasûlullâh'tan (s.a.v.) şöyle nakledilmektedir:

“Cibrîl bana geldi ve şöyle dedi: ‘Dün sana gelmişim yanına girmekten beni başka bir şey alakoymadı. Ancak kapı üzerinde hayvan sûretleri vardı. Evde de üzerinde işlenmiş sûretler olan ince yünlü renkli bir perde vardı. Yine evde bir de köpek vardı. Ağaç şekline benzemeleri için evdeki sûretlerin başlarının kesilmesini emret. Üzerine sûret işlenmiş perdenin kesilerek, yere serilip çığnemen iki minder yapılmasını emret,’ dedi. Resûlullâh da (s.a.v) bunu yaptı. Bu köpek Hz. Hasan veya Hüseyin’e aitti ve onların elbise koydukları şeyin altındaydı. Bunun üzerine Rasûlullâh (s.a.v.) emretti de o köpek dışarı çıkarıldı.”⁷⁰⁷

Kaydettiğimiz bu hadisin senedleri şöyledir:

1- Ebû Hureyre (r.a.), Mücâhid b. Cebr Ebu'l-Haccâc el-Mahzûmî el-Mekkî (v. 100-104 ?), Yûnus b. Ebî İshâk Amr b. Abdillâh el-Hemedânî es-Sebîî el-

⁷⁰⁴ et-Tirmizî, Edeb, 44.

⁷⁰⁵ en-Nesâî, Zînet, 212.

⁷⁰⁶ İbn Mâce, Libâs, 44.

⁷⁰⁷ Ebû Dâvud, libas, 45; et-Tirmizî, Edeb, 44.

Kûfî (v. 159), Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. el-Hâris el-Fezârî el-Kûfî (v. 188), Ebû Sâlih Mahbûb b. Mûsâ el-Antâkî el-Ferrâ (v. 231), Ebû Dâvud.⁷⁰⁸

2- Ebû Hureyre (r.a.), Mücâhid, Yûnus b. Ebî İshâk Amr b. Abdillâh el-Hemedânî es-Sebî el-Kûfî (v. 159), Abdullâh b. el-Mubârek b. Vâdih el-Hanzalî et-Temîmî el-Mervezî (v. 181), Süveyd b. Nasr b. Süveyd el-Mervezî (v. 240), et-Tirmizî.⁷⁰⁹

Yukardaki isnâdlarda yer alan ravilerden Tâbiîn dönemi tefsir âlimi ve sika bir hadisci olan Mücâhid b. Cebr Ebu'l-Haccâc el-Mahzûmî el-Mekki'nin (v. 100-104 ?) mürsel nakillerde bulunduğu, tedlis yaptığı, Ebû Hureyre'den (r.a.) hadis işitmediği de söylenilmiştir.⁷¹⁰ Diğer râvî Yûnus b. Ebî İshâk Amr b. Abdillâh el-Hemedânî es-Sebî el-Kûfî (v. 159) ise, zabt yönünden hadis âlimlerinin tenkîdine uğramıştır. Kendisinin şiddetli bir şekilde gaflet sahibi olduğu bildirilmiştir. Ayrıca, naklettiği hadislerinde diğer âlimlerin bu konudaki nakillerinde bulunmayan bazı ilaveler yaptığı haber verilmiştir. Yine onun hadislerinin muztarib olduğu kaydedilmiştir. Ebû Hâtim, Yûnus b. Ebî İshâk'ın hadislerinin delil olarak alınamayacağını söylemiştir. Kendisinin evhamlandığı ve zayıf bir kimse olduğu da bildirilmiştir.⁷¹¹ Ravilerden Ebû Sâlih Mahbûb b. Mûsâ el-Antâkî el-Ferrâ (v. 231) hakkında ise, ed-Dârekutnî, zayıftır demiştir. Ebû Dâvud ise, kitabından nakletmedikçe onun hikayelerine önem verilmemesi gerektiğini söylemiştir.⁷¹² Buraya kaydettiklerimizden bu hadisin delil olarak almaya elverişli olmayan zayıf bir rivayet olduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁰⁸ Ebû Dâvud, Libâs, 45.

⁷⁰⁹ et-Tirmizî, Edeb, 44.

⁷¹⁰ İbn Hacer, Tehzîb, V, 373-375.

⁷¹¹ İbn Hacer, Tehzîb, VI, 273-274.

⁷¹² İbn Hacer, Tehzîb, V, 380-381.

Hz. Ali'nin (r.a.) nakledilen bir hadiste de Rasûlullâh'ın (s.a.v.): "İçerisinde cünüp ve köpek bulunan eve (rahmet) melekleri girmez,"⁷¹³ buyurduğu haber verilmektedir.

Bu rivayetin senedlerini aşağıya kaydediyoruz:

1- Ali b. Ebî Tâlib, Nücey b. Seleme b. Cüşem b. Esed el-Kûfi el-Hadramî, Abdullâh b. Nücey b. Seleme b. Cüşem b. Esed el-Kûfi el-Hadramî, Ebû Zur'a Abdullâh (Abdurrahmân- Herm- Ömer) b. Amr b. Cerîr b. Abdillâh el-Becelî el-Kûfi, Ali b. Müdrik en-Nehâî (v. 120), Şu'be b. el-Haccâc (v.160), Hafs b. Ömer b. el-Hâris b. Sehbere el-Ezdî (v. 225), Ebû Dâvud.⁷¹⁴

2- Ali b. Ebî Tâlib, Nücey, Abdullâh b. Nücey, Ebû Zur'a b. Amr b. Cerîr, Ali b. Müdrik, Şu'be, Hişâm b. Abdilmelik, İshâk b. İbrâhîm, Nesâî.⁷¹⁵

3- Ali b. Ebî Tâlib, Nücey, Abdullâh b. Nücey, Ebû Zur'a b. Amr b. Cerîr, Ali b. Müdrik, Şu'be, Yahyâ b. Saîd, Ubeydullâh b. Saîd, en-Nesâî.⁷¹⁶

4- Ali b. Ebî Tâlib, Nücey, Abdullâh b. Nücey, Ebû Zur'a b. Amr b. Cerîr, Ali b. Müdrik, Şu'be, Yahyâ b. Saîd ve Muhammed, Muhammed b. Beşşâr, Nesâî.⁷¹⁷

Yukarıda kaydettiğimiz rivayetin senedlerinin ortak noktasında bulunan Abdullâh b. Nücey b. Seleme b. Cüşem b. Esed el-Kûfi el-Hadramî ve Nücey b. Seleme b. Cüşem b. Esed el-Kûfi el-Hadramî hadis âlimleri tarafından tenkîd edilmiştir. el-Buhâri, Abdullâh b. Nücey hakkında hadis âlimlerinin ihtilaf ettiklerini zikretmiş, eş-Şâfiî ise, onun meçhul olduğunu söylemiştir. ed-Dârekutnî, konumuzla ilgili rivayetin Hz. Ali'den rivayet edilmediğini, Abdullâh b. Nücey'in bu sözü Hz. Ali'den işitmediği halde ondan rivayet ettiğini ve kendisinin hadiste zayıf bir kimse olduğunu söylemiştir.⁷¹⁸ İbn Hibbân, Abdullâh'ın babası olan ravi Nücey b. Seleme b. Cüşem b.

⁷¹³ Ebû Dâvud, Taharet, 89, Libas, 45; en-Nesâî, Taharet, 168, Sayd, 11.

⁷¹⁴ Ebû Dâvud, Taharet, 89, Libas, 45.

⁷¹⁵ en-Nesâî, Tahâret, 168.

⁷¹⁶ en-Nesâî, Tahâret, 168.

⁷¹⁷ En-Nesâî, Sayd, 11.

⁷¹⁸ ez-Zehbî, Mîzân, II, 514; İbn Hacer, Tehzîb, III, 285.

Esed el-Kûfi el-Hadramî hakkında, o teferrüd ettiği zaman kendisinin haberini delil olarak kabul etmek hoşuma gitmiyor, demiştir.⁷¹⁹ Bu rivâyetin naklinde de Nücey, tek başına kalmıştır. Bu durumda, güvenilir başka bir isnâdı bulunmayan ve sahihlik şartlarını taşımayan bu zayıf rivayetle amel edilemez. Nitekim, Hz. Âişe (r.a.), bunun tam aksine Allâh Rasûlü'nün (s.a.v.) gusletmeden cünüb olarak uyuduğunu haber vermiştir.⁷²⁰ Her konuda ümmetine örnek olan Hz. Peygamber (s.a.v.) cünüb olarak suya dokunmadan uyuduğuna göre, böyle bir durumdan meleklerin hoşlanmaması söz konusu olamaz. Eğer öyle olsaydı Rasûlullâh'ın (s.a.v.) böyle bir davranışta bulunmaması gerekirdi.

Yine Ebû Hureyre'nin (r.a.) naklettiği bir hadiste de Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğu haber verilmektedir:

“Melekler, içerisinde köpek ve çan bulunan kafiyeyle eşlik etmezler.”⁷²¹

Bu rivayetinin senedleri şu şekildedir:

1- Ebû Hureyre (r.a.), Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân ez-Zeyyât el-Medenî (v. 101), Süheyl b. Ebî Sâlih Zekvân es-Semmân Ebû Yezîd el-Medenî, Ebû İsmâil Bişr b. Mufaddal b. Lâhik er-Rakkâşî el-Basrî (v. 186), Ebû Kâmil Fudayl b. Hüseyin b. Talha el-Cehdarî el-Basrî, Müslim.⁷²²

2- Ebû Hureyre (r.a.), Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân ez-Zeyyât el-Medenî (v. 101), Süheyl b. Ebî Sâlih Zekvân es-Semmân Ebû Yezîd el-Medenî, Abdülazîz b. Muhammed b. Ubeyd b. Ebî Ubeyd ed-Derâverdî (v. 187), Kuteybe b. Saîd b. Cemîl b. Tarîf b. Abdullâh es-Sakafî, Tirmizî.⁷²³ Tirmizî bu hadisin Hasen Sahîh olduğunu kaydetmiştir.

⁷¹⁹ İbn Hacer, Tehzîb, V, 612.

⁷²⁰ Ebû Dâvud, Tahâret, 89.

⁷²¹ Müslim, Libas, 103; et-Tirmizî, Cihâd, 25.

⁷²² Müslim, Libas, 103.

⁷²³ et-Tirmizî, Cihâd, 25.

3- Ebû Hureyre (r.a.), Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân ez-Zeyyât el-Medenî (v. 101), Süheyl b. Ebî Sâlih Zekvân es-Semmân Ebû Yezîd el-Medenî, Ebû Hayseme Züheyr b. Muâviye b. Hadîc b.er-Rahîl b. Züheyr b Hayseme el-Cu'fi el-Kûfi (v. 177), Ahmed b. Abdillâh b. Yûnus b. Abdillâh b. Kays et-Temîmî el-Yerbûî el-Kûfi (v. 227), Ebû Dâvud.⁷²⁴

Kaydettiğimiz bu rivayetin senedinde yer alan ravi Süheyl b. Ebî Sâlih Zekvân es-Semmân Ebû Yezîd el-Medenî hakkında hadis âlimleri bazı tenkîdlerde bulunmuşlardır. Yahyâ b. Saîd el-Kattân, onun hadiste kuvvetli bir ravi olmadığını, kendisinin hadislerinin delil olarak kabul edilemeyeceğini söylemiştir. Ebû Hâtim ise, onun hadislerinin araştırma maksadıyla yazılabileceğini fakat bunlarla ihticâc edilemeyeceğini bildirmiştir. Diğer bazı âlimler de, onun zayıf bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. İbn Hibbân, onu es-Sikât'ında kaydetmiş, fakat çok hata yaptığını belirtmiştir.⁷²⁵ Yine ravilerden Abdülazîz b. Muhammed b. Ubeyd b. Ebî Ubeyd ed-Derâverdî (v. 187) de tenkîde uğramıştır. Ebû Zûr'a ve İbn Hibbân, onun hafızasının iyi olmadığını ve hata yaptığını haber vermişlerdir. en-Nesâî ise, onun hadiste zayıf olduğunu bildirmiş, es-Sâcî de, onun çok vehimli olduğunu zikretmiştir. el-Buhârî ise, onun rivayetlerini asıl olarak değil, şâhid olarak kabul etmiştir. Kısacası, bir konuda tek başına onun nakillerini almamıştır.⁷²⁶ Diğer ravi Ahmed b. Abdillâh b. Yûnus b. Abdillâh b. Kays et-Temîmî el-Yerbûî el-Kûfi'nin (v. 227) sika bir kimse olduğu bildirilmiş, ancak, hadis âlimlerinden Osmân b. Ebî Şeybe, onun sika bir kimse olduğunu fakat hucet olmadığını söylemiştir.⁷²⁷

İslâm âlimleri, yukarıda kaydettiğimiz hadislerde çan, köpek, resim, heykel gibi şeylerin bulunduğu yere girmeyecekleri haber verilen meleklerin, rahmet ve istiğfar

⁷²⁴ Ebû Dâvud, Cihâd, 46.

⁷²⁵ ez-Zehebî, Mîzân, II, 243-244; İbn Hacer, Tehzîb, II, 449-451.

⁷²⁶ İbn Hacer, Tehzîb, III, 471-472.

⁷²⁷ İbn Hacer, Tehzîb, I, 35.

melekleri olduğunu söylemişlerdir. Çünkü, hafaza / kirâmen kâtibîn melekleri görevleri icabı bu gibi hallerde de insanlardan ayrılmazlar.⁷²⁸

Ayrıca bulundurulması menedilenler, dinimizin beslenmesini yasaklamış olduğu köpeklerdir. Birçok hadiste, av, çoban / bekçi köpeği gibi faydalı bir amaca hizmet etmeyen köpeklerin beslenmesi yasaklanmıştır. Şurası bir gerçektir ki, tarih boyunca insanoğlu gerek kendisinin gerekse mal ve mülkünün korunması konusunda köpekten yararlanmıştır. Köpeğin sezgisi, koku alması, ses duyması ve görmesi bilinen bir gerçektir. İçinde yaşadığımız çağda da, insanoğlu hala bu eski dostundan yararlanmaktadır. Avcılık, bekcilik, emniyet konularında, deprem felaketlerinde ondan faydalanılmakta, bunlar av, bekçi ve polis, arama, kurtarma köpeği olarak sahiplerine hizmet etmektedirler.⁷²⁹ Köpeğin yasaklanışını ise âlimler, onların pis oluşları, necaset yemeleri, pis kokmaları ve kuduz, kist vs.gibi ölümcül hastalıklara sebep olmaları, gereksiz yere havlayarak ya da tanımadıkları kimselere saldırarak, özellikle kadın ve çocukları korkutup çevreyi rahatsız etmeleri gibi bazı sebeblere bağlamaktadırlar. Nitekim günümüzün medeni dünyasında meskun mahallerde, apartman katlarında, lojmanlarda köpek beslenmesi yasaklanmıştır.⁷³⁰ Ayrıca, insanlığın büyük bir bölümü açlık çekip ihtiyaçlar içerisinde kıvrılırken, ahlâk ve dinin, varlıklı bir takım kimselerin evlerinde çok pahalı süs köpekleri beslemelerini, bunlara her yıl milyonlarca dolar tutarında para harcamalarını hoş görmesi beklenemez.⁷³¹ Çünkü bütün ilâhî dinlerde israf haram kılınmıştır. Burada şunu da kaydetmek gerekir ki, İslâm, insanlığa bir emanet olarak verilen çevrenin korunmasını emreder, bu sebeble de sahipsiz köpeklerin acımasızca zehirlenerek ya da vurularak öldürülmelerini tasvip etmez. Bunların insan sağlığı, doğal denge v.s. gibi önemli konular göz önüne alınarak, uygun yerlerde bakılıp barındırılmaları en doğru yoldur. Bu da topluma ve öncelikle onun seçtiği yöneticilere

⁷²⁸ en-Nevevî, el-Minhâc, XIV, 94; el-Aynî, Umdetü'l-Kârî, XV, 139.

⁷²⁹ Ateş, Kur'ân ve Hadislere Göre Şeytan, s. 375-376.

⁷³⁰ el-Aynî, Umdetü'l-Kârî, XV, 139.

⁷³¹ Bu konuda ayrıca bkz. Canan, Kütüb-i Sitte, VII, 113- 114.

düşen bir görevdir. Zaten Hz. Peygamber de, onların da Allâh'ın yarattığı bir canlı türü olduğunu belirterek, öldürülmelerini yasaklamıştır.⁷³²

Resim ve heykel konusuna gelince, İslâm'ın resim ve heykel konusundaki tutumunu anlayabilmek için Kur'ân'ın indiği dönemdeki putperest toplum yapısını iyi kavramak gereklidir.⁷³³ Şurası önemli bir tespittir ki, İslâm, yeniden putperestliğin hortlamaması için bu konuda çok titiz davranmıştır. Rasûlullah (s.a.v.) bütün bir peygamberlik hayatı boyunca müşrik toplum yapısını tevhide döndürme mücadelesi vermiş, bu hususta çok büyük sıkıntılara katlanmıştır. Sonunda da, peygamber olarak gönderildiği toplumdan putçuluğu ve putları söküp atmıştır. Gerek Kur'ân'da gerekse hadislerde, putperestliğe karşı çok kesin ve net bir tavır ortaya konulmuştur. Gerçi bu durumu tarih boyunca bütün peygamberlerin mücadelelerinde izlemek mümkündür. Ancak, Hz. Peygamber'in de haber verdiği gibi, geçmiş kavimlerin aksine İslâm ümmeti bir daha asla putperestliğe dönmeyecektir.⁷³⁴

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. İbrâhim'in, o dönem putperestliğiyle yapmış olduğu büyük mücadelesi sırasında babasına ve kavmine karşı çıkararak, onları taptıkları heykeller konusunda eleştirdiğini haber vermektedir. Yüce Allâh bu konuda şöyle buyuruyor:

“(Hani İbrâhim), babasına ve kavmine: ‘Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?’ demişti. Onlar dediler ki: ‘Biz babalarımızı bunlara tapar kimseler bulduk.’ (İbrâhîm) onlara: ‘Doğrusu, siz de, babalarınız da açık bir sapıklık içindesiniz,’ dedi.”⁷³⁵

Kur'ân'ın yukarıda kaydetmiş olduğumuz ifadelerinden, tapmak maksadıyla heykeller yapmanın ve bunlara tapmanın apaçık bir sapıklık olduğunu anlamaktayız. Konuyla ilgili olan bir başka âyette de şöyle buyurulmaktadır:

⁷³² Ebû Dâvud, Edâhî, 21; et-Tirmizî, Sayd, 16, 17; en-Nesâî, Sayd, 10; İbn Mâce, Sayd, 2.

⁷³³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Kelbî, Kitâbu'l-Asnâm, Tercüme: Beyza Düşüngen, Ankara 1969; Ateş, İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri, İstanbul 1996.

⁷³⁴ el-Buhari, Menâkıb, 25; Megâzî, 17; Müslim, Fedâil, 30; A.b. Hanbel, Müsned, IV, 149.

⁷³⁵ Enbiyâ, 21/52-54.

“Ey îmân edenler, şarap, kumar, ensâb (dikili taşlar / putlar) ve fal okları şeytan işi birer pisliktir. Onlardan sakınınız ki kurtuluşa eresiniz.”⁷³⁶

Yukarıdaki âyette geçen *Ensâb*, kelimesi bütün müfessirlerce, “ibadet kastıyla dikilen putlar” olarak anlaşılmıştır. Kelime zaten lugat olarak da bu mânâyâ gelmektedir.⁷³⁷

Hz. Süleymân’la ilgili olan bir âyetten, o dönemde resim ve heykel konusundaki tutuma dair bazı kanaatlere varabilmekteyiz. Nitekim Yüce Allâh bu hususta şöyle haber vermektedir:

“Onlar Süleyman’a, kalelerden, heykellerden, havuzlar kadar geniş leğenlerden, sabit kazanlardan ne dilerse yaparlardı...”⁷³⁸

Konumuzla ilgili bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak Hamdi Yazır şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

“*Temâsîl*, timsal kelimesinin çoğuludur. Timsal, canlı veya cansız bir şeyin biçimine benzer yapılan herhangi bir şekildir. Burada, temasîl, Melekler, peygamberler ve sâlih insanların şekilleridir. Halk görsün de onlar gibi ibadet etsinler diye mescidlerde bakırdan, pirinçten, sırçadan, mermerden bunların şekilleri yapılmış. Böyle heykeller yapılmasına Hz. Süleyman nasıl izin verdi? diye sorabilirsin. Cevaben derim ki: Tasvîr, yalan ve zulüm gibi aklın kötü gördüğü şeylerden değildir. Böyle olanlarda şeriatlerin birbirinden farklı hüküm getirmeleri mümkündür. Ebü’l-Âliye’den rivayet olunduğu üzere, o zaman resim yapmak haram kılınmamıştı. Bununla birlikte heykellerin hayvan suretinde olması şart değildir. Ağaç gibi cansız resimleri olması da caizdir. Onun için er-Râzî, sadece nukuş demekle iktifa etmiştir.”⁷³⁹

Resim, günümüz şartlarında vazgeçilmesi mümkün olmayan bir ihtiyaçtır. Çağımız insanının hayatının her diliminde resim yer almaktadır. Devlet ve toplum

⁷³⁶ Mâide, 5/90.

⁷³⁷ Yazır, Hak Dini, III, 1804; Ateş, Çağdaş Tefsir, III, 57.

⁷³⁸ Sebe, 34/13.

⁷³⁹ Yazır, Hak Dini, VI, 3952.

hayatında karşılaşılan ihtiyacı karşılamak için ressam yetiştirmek, resimden yararlanmak adeta zorunlu hale gelmiştir. Teknik resim, eğitim öğretim ve teknolojinin bel kemiğini oluşturur. Nüfus kağıdı, kimlik, pasaport, tapu, diploma gibi belgeler resimsiz bir anlam taşımamakta, suçluların yakalanmasında emniyet birimleri, ressamlarına çizdirdikleri robot resimlerden yararlanmaktadır. Adâlet, sağlık ve benzeri kurumlar mutlaka resimden faydalanmaktadır. Başta televizyon, görüntülü telefon, bilgisayar, kamera, röntgen, ultrason gibi insanlığın hizmetine sunulmuş olan birçok cihaz bir nevi resmetme yöntemiyle çalışmaktadır. Burada, yukarıdaki hadisleri de göz önünde tutarak, İslâm'ın resim konusundaki tutumu ne olacaktır? sorusu karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân ve Sünnet, insanlığın dünya ve âhiret faydasını hedeflemiştir. Bu sebeble de, insanlığın yararına olan her hususu tasvip ederken, onların zararına olan her konuya da karşı çıkmıştır. Buna göre, insanlığın son derece faydasına olan resmin yasaklanması, İslâm'ın buna karşı çıkması söz konusu değildir. Kanaatimize göre, yukarıda kaydetmiş olduğumuz hadislerde söz konusu edilen yasak, putperestliğin yeniden hortlamaması, zina ve fuhuş yoluyla insanların sömürülmemesi amacını gütmektedir. Kısacası, ahlâkî açıdan insanları çökerten resimleri kapsamaktadır. Fuhuş ve pornografi kapsamına giren, maddî- manevî zenginlikleri israf eden, kişinin ruhsal dünyası ve toplumun âile yapısı için zararlı olan resimleri ahlâk ve dinin hoşgörüsüyle karşılaması beklenemez. Bunun dışında kalan ve yukarıda bazılarını saydığımız alanlara giren resimler ise, elbette serbest ve meşrudur.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde çok net olarak ortaya konulduğuna göre, melek inancı, İslâm'ın îmân esaslarından birisini oluşturmakta ve îmânın şartları arasında ikinci sırada yer almaktadır. İnsanlık tarihi boyunca her toplumda, görülmeyen bir takım varlıklara inanılmış ve bunlar, iyilik - kötülük taraftarları olarak kabul edilmişlerdir. Melek kavramı da, her toplumda farklı şekillerde yorumlanmıştır.

İslâm'dan önceki semâvî dinleri oluşturan Yahûdilik ve Hristiyanlık'ta da elbette melek inancı mevcuttu. Bu dinlere göre, Melek, Cin, Şeytan ve benzerleri, insanlardan farklı, onlar tarafından görülemeyen rûhânî varlıklar olarak kabul edilmekte ve iki kısma ayrılmaktaydı. Melekler bu varlıklardan iyilik taraftarı olan kısma girmektedir. Câhiliye dönemi müşrik Araplarının batıl inançlarına göre ise, meleklerle Allâh (c.c.) arasında bir akrabalık tesis edilmiş ve onlar Allâh'ın kızları olarak kabul edilmişti.

İslâm Dini'ne gelince; konuyla ilgili âyet ve hadislerde, melek kavramı daha net ve berrak bir şekilde ortaya konulmuştur. Buna göre melekler de insanlar gibi, Allâh'ın yaratmış olduğu varlıklar olup, yaratılışları ve görevleri farklıdır. Nitekim Kur'ân ve hadislerde bildirildiğine göre, Allâh, insanı topraktan, meleği nûrdan, şeytanı ise ateşten yaratmıştır.

Çeşitli âyet ve hadislerden meleklerin insanlarla her zaman beraber olduklarını ve onlarla ilgili bir çok görevlerinin bulunduğunu öğrenmekteyiz. Hz. Âdem'in yaratıldığı anda yanında melekler vardır ve Allâh'ın emriyle kendisine secde etmişlerdir. Kısacası melekler, insanlığın var oluşundan itibaren, her zaman onlarla beraber olmuş, iyilikleri için duâ etmiş, kötülüklerinden dolayı Allâh'a sığınarak istiğfâr etmişlerdir. Yine, insanoğlunun hayatta iken işlemiş olduğu bütün davranışlarını kaydederek amel defterlerini oluşturmuşlardır. Onların canlarını almakla görevlendirilenler, ölüm anlarında yanlarında bulunanlar da meleklerdir. Ayrıca âyet ve hadislerde, meleklerin, ölümden sonraki hayatta da insanları yalnız bırakmadıkları, cenazelerine katıldıkları, onlara kabir suâlleri sordukları, Cennet ve Cehennem'de Allâh'ın kendilerine emrettiği görevleri yaptıkları, amellerine göre insanlara iyi veya kötü muamelede buldukları, kısacası insanlarla ne kadar çok içli dışlı oldukları ifâde edilmiş bulunmaktadır. Yine Allâh (c.c.), Kâinat'taki her şeyle ilgili müvekkel melekler yaratmış ve kendi hükmünü

icra etmekle görevlendirmiştir. Onlar ise, bir ân olsun Cenâb-ı Hakk'ın emrinden çıkmamışlardır. Bizler de, her ân melekler tarafından gözetildiğimizi ve yapmış olduğumuz davranışlarımızın, söylemiş olduğumuz sözlerimizin onlar tarafından rapor edildiğini ve bunların bir gün, âhirette karşımıza çıkartılacağını asla unutmamalıyız.

Tarih boyunca her toplumda olduğu gibi, günümüzde de, meleklerin şekilleri ve mahiyetleri ile ilgili olarak bir takım batıl inançlar vardır. Biz, bazı İslâmî eserlere girmiş olan ve çeşitli halk gurupları arasında yaşayan bu tür inançların asıllarına mu'teber hadis kaynaklarımızda rastlayamamış bulunmaktayız. Melekleri bir insan gibi tasvir edip, günümüzün kıyafetlerini kendilerine giydiren, onların binlerce ağız ve kanadından, rengârenk desenlerinden bahseden melek tasvirlerini sahih hadislerde bulmanın mümkün olmayacağı, bunların çoğunlukla İsrâiliyât kökenli rivâyetler olduğu açık bir husustur. Bu tür eserlerde, melekler günümüzdeki her hangi bir şeye benzeterek anlatılmış ve onların görevlerine uygun şekiller ortaya atılmıştır. Elbette bunda meleklerin görülmeyen varlıklar olmaları da rol oynamıştır. Bu tür rivayetlerde, azap meleği çok haşin, Arş'ı taşıyan melekler ise çok güçlü olarak tasvir edilmiştir. Halbuki biz bu araştırmamızda gördük ki, Kur'ân ve hadislerde meleklerin şekilleri ile ilgili teferruatlı bilgi yer almamakta, sadece onların nûrdan yaratıldığı belirtilerek görevleri hakkında bazı bilgiler verilmektedir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; melek inancımız, uzun asırlar boyunca her nasılsa bazı İslâmî kaynaklara girmiş olan çoğu yabancı kültürlerden geçme uydurma ve asılsız rivayetlerden, İsrâiliyât türü haberlerden, hurâfelerden arındırılarak, bu konuda Kur'ân ve sahih hadislerde verilen berrak bilgilere dayandırılmalıdır. Bu hususta gerekli çalışmalar yapılarak, gelecek nesillere bu konuda sözlerin en doğrusu ve en güvenilir olan Allâh'ın Kitâbına ve Rasûlü'nün bildirdiklerine istinâd eden doğrular öğretilmelidir. Çünkü bu çok önemli bir kültür arıtma hizmetidir. Bu görev de öncelikle, din eğitimi alanında topluma örgün ve yaygın hizmet sunan Millî Eğitim Bakanlığı ile Diyânet İşleri Başkanlığı'na düşmektedir.

KAYNAKLAR

el-ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed (1988), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzili'l-İlbâs Ammâ İštehera Mine'l-Ehâdîsi Alâ Elsineti'n-Nâs* (I-II), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

AKSOY, Süleyman (1994), *Kur'ân Işığında Teknolojik İlimlerle Açıklanan İmân Esasları*, İstanbul: Sır Yayın.

el-ÂLÛSÎ, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd (v.1270/1854) (trs.), *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, I-XXX, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l Arabî.

ÂMÎNE, Vedûd-Muhsin (1997), *Kur'ân ve Kadın*, Türkçesi: Nazife Şişman, İstanbul: İz Yayıncılık.

el-ANTÂKÎ, Muhammed Kanbur, *Melek ve Cin Risâlesi* (El yazması), Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah, 220.

ARSEL, İlhan (1995), *Şeriat ve Kadın* (13.baskı), İstanbul: Dilek Ofset.

ÂŞIK, Nevzat (1981), *Sahâbe ve Hadis Rivâyeti*, İzmir: Akyol Neşriyat

ATEŞ, Ali Osman (1995), *Kur'ân ve Hadislere göre Cinler-Büyü*, (2. Baskı), İstanbul: Beyan.

ATEŞ, Ali Osman (1996), *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, İstanbul: Beyan.

ATEŞ, Ali Osman (1996), *Ehli Sünnet Ve Şia'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler*, İstanbul: Beyan.

ATEŞ, Ali Osman (1996), *Kur'ân ve Hadislere Göre Şeytan*, İstanbul: Beyan.

ATEŞ, Süleyman (1988), *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri* (I-XII), İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat

AYDEMİR, Abdullah (1979), *Tefsirde İsrâiliyyât*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınevi.

AYDIN, Ali Arslan (1964), *İslâm İnançları ve Felsefesi* (İlm-i Kelâm), Ankara.

el-AYNÎ, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed (v.855/1451) (trs.), *Umdetü'l-Kârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (I-XXV), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

BERKTAY, Fatmagül (1996), *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul: Metis Yayınları.

el-BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn (v.458/1066) (1994), *es-Sünenü'l-Kübrâ* (I-X), Mekke: Mektebetü Dâru'l-Bâz.

BOSNAVÎ, Abdullah, *er-Risâle fi Temessüli Cibrîl* (el yazması) Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa, 509.

el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (v. 256/ 869) (1992), *el-Câmiu's-Sahîh* (I-VIII), İstanbul: Çağrı Yayınları.

el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (v. 256/ 869) (1989), *el-Edebü'l-Müfred*, Beyrut: Dâru'l-Besâir'l-İslâmî.

el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (v. 256/ 869) (1981), *(Edebü'l-Müfred) İmam Buhârî'nin Derlediği Ahlâk Hadisleri*, (Tercüme ve Şerh: A. Fikri Yavuz, I-II), İstanbul: Sönmez.

CANAN, İbrâhim(trs.), *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* (I-XVIII), İstanbul: Fezâ yayıncılık

CERRAHOĞLU, İsmail (1991), *Tefsir Usûlü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

CERRAHOĞLU, İsmail (1988), *Tefsir Tarihi* (I-II), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

el-CEVHERÎ, İsmâil b. Hammâd (v.393/1002) (1979), *es-Sihâh Tâcü'l-Luğa ve Sihâhi'l-Arabiyye* (I-VI, 2. Baskı), Beyrut: Dâru'l-Fikr.

CİHAN, Sadık (1996), *Uydurma Hadislerin Doğuşu Siyasi ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi*, Samsun: Kardeşler Ofset ve Matbaası.

ÇAKAN, İsmail Lutfi (1985), *Hadis Edebiyatı, Çeşitleri- Özellikleri- Faydalanma Usulleri*, İstanbul: Marmara Üniv. Yayınları.

ÇALIŞLAR, Oral (1994), *İslâm'da Kadın ve Cinsellik* (4. Baskı), İstanbul: AFA Yayınları.

ÇELİK, Ali (1995), *İslâm'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnaançları Hicaz Bölgesi*, İstanbul: Beyan

ed-DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdirrahmân b. el-Fadl b. Behrâm (v.255/ 869) (1992), *Sünen* (I-II), İstanbul: Çağrı Yayınları.

DEMİRCAN, Ali Rıza (1996), *İslâm'a Göre Cinsel Hayat* (I-II), İstanbul: Eymen Yayınları.

DOĞRUL, Ömer Rıza (1943), *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İstanbul: Ceylan Yayınları.

DOĞRUL, Ömer Rıza (1947), *Tanrı Buyruğu Kur'ân-ı Kerim Tercüme ve Tefsiri*, İstanbul: Ceylan Yayınları.

EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş'âs es-Sicistânî (v.275/888) (1992), *Sünen* (I-V), İstanbul: Çağrı Yayınları.

EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdillâh el-İsfehânî (v. 430/1039) (1933-1938), *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ* (I-X), Mısır.

EBÛ YA'LÂ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mevsilî (v.307/919) (1984), *Müsned* (I-XIII), Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs.

el-ENDELÛSÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân (v.654/1256) (trs) *el-Bahru'l-Muhît* (I-VIII), Riyad.

ERBAŞ, Ali (1998), *Melekler Âlemi (İlâhî Dinlerde Melek İnancı)*, İstanbul: Şule Yayınları.

ERTUĞRUL, İsmail Fennî (1979), *Hakikat Nurları*, İstanbul.

el-EŞ'ARÎ, Ebu'l-Hasen Alî b. İsmâîl, (v.324/936) (1987), *Kitâbu Şecereti'l-Yakîn*, Mekke: es-Sakâfe.

el-EŞKAR, Ömer Süleyman (1995), *Âlemü'l-Melâiketi'l-Ebrâr* (5. Baskı), Ürdün: Dâru'l-Fikr.

EZRAKÎ, Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed (v. 244/855) (1979), *Ahbâru Mekke ve Mâ Cae Fihâ Mine'l-Âsâr* (Tahkik: Rüşdî es-Sâlih Melhas, I-II, 3. Baskı), Mekke.

FAZLUR Rahman (1999), *Ana Konularıyla Kur'ân* (Çeviren: Alpaslan Açıkgenç), Ankara: Selçuk Yayınları.

el-GAVSÎ, Ahmed Nasr (1967) *Mecelletü'l-Ezher*, "Âlemü'l-Melâike", c.38, Sayı. 9, Kahire.

el-GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (v.1111) (1987), *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* (Tercüme: Ahmet Serdaroğlu, I-IV), İstanbul: Bedir Yayınevi.

GÖLCÜK, Şerafeddin- TOPRAK, Süleyman (1992), *Kelâm*, Konya: Tekin Kitabevi.

el-HÂKİM, Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbüri (v.405/1014) (1990), *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn* (I-IV), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

HAMİDULLAH, Muhammed (1972), *İslâm Peygamberi Hayatı ve Eseri* (Tercüme: M. Said Mutlu, I-II, 3. Baskı), İstanbul: İrfan Yayınları.

HATİBOĞLU, Mehmed Said (1986), "Hz. Peygamberi Yanlış Yorumlama Tezahürleri", *İslâmî Araştırmalar*, Sayı: 2.

HATİPOĞLU, Haydar (1992), *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi Ve Şerhi* (I-X), İstanbul: Kahraman Yayınları.

el-HEYSEMÎ, Nûruddîn Alî b. Ebî Bekr (v.807/1404) (1994), *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid* (I-X), Beyrut: Dâru'l-Fikr.

el-HİNDÎ, Alâüddîn Alî b. el-Müttakî b. Hüsâmüddîn (v.975/1567) (1978), *Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl* (I-XVI), Beyrut: Dâru'l-Fikr.

İANNİTTO, P. Luigi (1982), *Hristiyan Dininin Esasları*, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.

İBN EBİ'L-HADÎD (1954), *Şerhu Nehci'l-Belâğa* (Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, I-IV), Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l Arabiyye.

- İBN HACER**, Şihâbuddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî (v.852/1448) (1379), *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (I-XIII), Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İBN HACER**, Şihâbuddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî (v.852/1448) (1991) *Tehzîbu't-Tehzîb* (I-VI), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l Arabî.
- İBN HACER**, Şihâbuddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî (v.852/1448) (1853), *el-İsâbe Fî Temyîzi's-Sahâbe* (I-VIII + Fihrist), Beyrut: Kalküta baskısından ofset)
- İBN HANBEL**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed (v.241/855) (1992) *el-Müsned* (I-VI), İstanbul: Çağrı Yayınları
- İBN HANBEL**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed (v.241/855) (1983) *Fedâilu's-Sahâbe* (I-II), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İBN HAZM**, Ebû Muhammed Alî b. Hazm (1317-1320), *Kitâbu'l-Fasl Fi'l-Milel ve'l-Ehvâ-i ve'n-Nihal* (I-V), Mısır.
- İBN HİBBÂN**, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî (v.354/965) (1993), *Sahîhu İbn Hibbân* (I-XVIII), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İBN HİBBÂN**, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî (v.354/965) (1975), *es-Sikât* (I-IX), Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İBN HİŞÂM**, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî (v.218/833) (1971), *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (tahkik:Mustafa es-Sakkâ- İbrâhîm el-Ebyârî- Abdü'l-Hafîz Şelebi, I-IV, 2. Baskı), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- İBN HİŞÂM**, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî (v.218/833) (1985), *İslâm Tarihi Sîret-i İbn Hişâm Tercemesi* (Tercüme: Hasan Ege, I-IV), İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İBN HUMEYD**, Abd b. Humejd b. Nasr el-Kissî, (v.249/863) (1988), *el-Müntehab Min Müsnedi Abd b. Humejd* (el-Müsnedü's-Sağîr), Kahire: Mektebetü's-Sünne.
- İBN HUZEYME**, Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nisâbüri (v.311/923) (1970), *Sahîhu İbn Huzeyme* (I-IV), Beyrut: Mektebetü'l-İslâm.

İBN İSHÂK, Muhammed b. İshâk b. Yesâr (v.151/768) (1981), *Sîretü İbn İshâk, Kitâbu'l-Mübtedei ve'l-Meb'asi ve'l-Meğâzi* (Tahkik: Muhammed Hamidullah), Konya: Hayra Hizmet Vakfı.

İBN KESİR, Mecdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Kesir (v.774/1372) (1992), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (I-VIII), İstanbul: Kahraman Yayınları.

İBN KESİR, Mecdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Kesir (v.774/1372) (1969), *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (I-IV), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

İBN KESİR, Mecdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Kesir (v.774/1372) (1994), *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Târîhi* (Çeviren: Mehmet Keskin, I-XV), İstanbul: Çağrı Yayınları.

İBN KUTEYBE, Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî (v.276/889) (1989), *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs, Hadîs Müdâfasi* (Tercüme: M. Hayri Kırbasoğlu), İstanbul: Kayıhan Yayınları.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (v.275/888) (1992), *Sünen* (I-II), İstanbul: Çağrı Yayınları.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem (v.711/1311) (1956), *Lisânu'l-Arab* (I-XV), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

İBN RÂHÛYE, İshâk b. İbrâhîm b. Mahled b. Râhûye el-Hanzalî (v.238/852) (1991), *el-Müsned* (I-III), Medîne: Mektebetü'l-İman.

İBN SA'D, Muhammed b. Sa'd , (v.230/844) (trs), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (I-IX), Beyrut: Dâru Sâdır.

İBNÛ'L-ESİR, Mecdüddîn Ebü's-Sa'âdet el-Mubârek b. Ebû Muhammed el-Cezerî (v.606/1210) (trs), *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs* (I-V), Beyrut: Dâru'l-Fikr.

İBNÛ'L-ESİR, İzzüddîn Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed (v. 630/1234) (1970), *Üsdü'l-Gâbe Fî Ma'rifeti's-Sahâbe* (Tahkik: Muhammed İbrâhîm el-Bennâ-Ahmed Âşûr, I-VII), eş-Şuab.

- İBNÜ'L-KELBÎ**, Ebü'l-Münzir Hişam b. Muhammed es-Sâib el-Kelbî (v. 204/819) (1969), *Kitâbü'l-Asnâm* (Tercüme: Beyza Düşüngen, Putlar Kitabı, Metin ve tercüme birlikte neşir), Ankara.
- el-İSFEHÂNÎ**, er-Râğib Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal, (v.502/1108-9) (1986), *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İZUTSU**, Toshihiko (1975), *Kur'ân da Allâh ve İnsan* (Tercüme, Süleyman Ateş), Ankara: İlâhiyat Fakültesi Yayınları.
- KANDEMİR**, M. Yaşar (1975), *Mevzû Hadisler Menşe'i Tanıma Yolları Tenkîdi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- KARAMAN**, Hayreddin (1993), *İslâm'da Kadın ve Âile*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- el-KAZVİNÎ**, Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd (v.682/1283) (trs), *Kitâbu Acâibi'l-Mahlûkât ve Garâibi'l-Mevcûdât*, Beyrut: Dâru'ş-Şarki'l-Arabî.
- KESKİN**, Halife (1997), *İslâm Düşüncesinde Bilgi Teorisi*, İstanbul: Beyan.
- KILAVUZ**, A. Saim (1987), *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, İstanbul.
- KILAVUZ**, A. Saim (1991), "Azrâil," *TDV.İslâm Ansiklopedisi* c.IV, s.350-351, İstanbul.
- KIRBAŞOĞLU**, M. Hayri (1999), *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları.
- KİTAB-I MUKADDES** (1949), *Eski ve Yeni Ahit*, İstanbul: Kitâb-ı Mukaddes Şirketi.
- KOÇKUZU**, Ali Osman (1983), *Hadis İlimleri ve Hadis Târîhi*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- el-KUZÂÎ**, Muhammed b. Seleme b. Ca'fer (v. 454) (1986), *Müsnedü'ş-Şihâb* (I-II), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

el-KÜFÎ, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih (v.261) (1985), *Ma'rifetü's-Sikât* (I-II), Medînetü'l-Münevver: Mektebetü'l-İman.

MACDONALD, D. B. (1977). "Melek" *M.E.B. İslâm Ansiklopedisi* c.VII, s.661-664, İstanbul: Milli Eğitim Basım evi.

MÂLİK b. Enes (v.179/795) (1992), *el-Muvattâ* (I-II), İstanbul: Çağrı Yayınevi.

MİRAS, Kâmil-NÂİM, Ahmed (1987), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi* (I-XII), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

el-MİZZÎ, Cemâlüddîn Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. ez-Zekî Abdirrahmân, (v.742/1341) (1980), *Tehzîbü'l-Kemâl* (I-XXXV), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (v.261/874) (1992), *el-Câmiu's-Sahîh* (I-III), İstanbul: Çağrı Yayınları.

NASRULLÂH, Yûsuf (1987), *el-Kenzu'l-Mersûd fi Gavâidi't-Talmud*, Beyrut: Dâiretü'l-Ulûm.

en-NESEFÎ, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed (v.537/1142) (1982), *Akâidü'n-Nesefî* (Hazırlayan: Süleyman Uludağ), İstanbul.

en-NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb (v. 303/915) (1992), *Sünen* (I-VIII), İstanbul: Çağrı Yayınları.

en-NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb (v. 303/915) (1991), *es-Sünenü'l-Kübrâ* (I-VI), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

en-NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şerefüddîn (v. 676/1277) (1972), *el-Minhâc fi Şerhi Müslimi'bni'l-Haccâc* (Sahîh-i Müslim ile birlikte, I-XVIII, 2.Baskı), Beyrut: Dâru'l-Fikr.

en-NİSÂBÜRÎ, Nizâmuddîn el-Hasen b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Kummî (1972), *Tefsîru Garâibi'l-Kur'ân ve Reğâibi'l-Furkân* (Taberî Tefsîri ile birlikte), Beyrut: Dâru'l-Marife.

en-NÜVEYRÎ, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdülvehhâb (trs.), *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, Mısır: Dâru'l-Kütüb.

- ÖRS**, Hayrullah (1966), *Mûsâ ve Yahûdilik*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- POLAT**, Selahattin (1996), “Buhârî'nin Sahîh'ine Yapılan Tenkidler”, *Büyük Türk – İslâm Bilgini Buhârî -Uluslararası Sempozyum- 18-20 Haziran 1987*, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayın: no: 22, Kayseri.
- er-RÂZÎ**, Abdurrahman b. Ebî Hâtim (v.327/938) (1952), *el-Cerh ve't-Ta'dil* (I-IX), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- er-RÂZÎ**, Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn (v.606/1209) (1988), *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Ğayb* (I-XXIII, Tercüme: Suat Yıldırım- Lütfullah Cebeci), Ankara: Akçağ Yayınları.
- er-RÛMÎ**, Fahd b. Abdirrahmân b. Süleymân (1407), *Menhecü'l-Medreseti'l-Akliyyeti'l-Hadîseti fî't-Tefsîr* (3. Baskı), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- es-SABBÂĞ**, Muhammed b. Lutfî (trs.), *et-Tasvîru'l-Fennî fî'l-Hadîsi'n-Nebevî*, Mısır: el-Mektebetü'l-İslâmî
- SABBAH**, Fetna Ayt (1995), *İslâm'ın Bilinçaltında Kadın* (Fransızca'dan Çeviren: Ayşegül Sönmezay, 2. Baskı), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- es-SÂBÛNÎ**, Muhammed Ali (Trs.), *Muhtasarı Tefsîr-i İbn Kesîr* (I-III), İstanbul: Dersaadet.
- es-SÂBÛNÎ**, Nûruddîn (v.580/1184) (1995), *Mâtürîdiyye Akâidi* (Tercüme: Bekir Topaloğlu, 5. Baskı), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- SAVAŞ**, Rıza (1992), *Hız. Muhammed (sav) Devrinde Kadın*, İstanbul: Ravza Yayınları.
- es-SİNDÎ**, Nûruddîn b. Abdilhâdî (v.1138 / 1725) (1986), *Hâşiyetü's-Sindî ale'n-Nesâi* (I-VIII), Halep: Mektebetü'l-Matbûâti'l-İlmiyye.
- SOFUOĞLU**, M. Cemal (1996), *İslâm Dini Esasları*, İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- es-SUYÛTÎ**, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (v.911/1505) (1985), *el-Habâik fî Ahbâri'l-Melâik*, Beyrut: Dâru'l-Marife.

- es-SUYÛTÎ**, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, (v.911/1505) (trs.), *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*, Kerâtiş: Kadîmî Kütübhâne.
- es-SUYÛTÎ**, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (v.911/1505) (1986), *Şerhu's-Suyûtî Alâ Süneni'n-Nesâî* (Zehru'r-Rubâ ale'l Müctebâ I-VIII), Haleb: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye.
- es-SUYÛTÎ**, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (v.911/1505) (1996), *ed-Dîbâc alâ Sahîh-i Müslim* (I-V), Suûdî Arabistan: Dâru İbn Affân.
- es-SUYÛTÎ**, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (v.911/1505) (1959), *Tedribu'r-Râvî Fî Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, Kahire: el-Mektebetü'l-İlmiyye.
- es-SÛBKÎ**, Mahmud Muhammed Hattâb (v. 1352/1933) (1394), *el-Menhelü'l-Azbü'l-Mevrûd Şerhu Süneni'l-İmâm Ebî Dâvûd* (I-X, 2. Baskı), Mısır.
- ŞÂHİN**, M. Süreyya (1993), "Cin" *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. VIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- eş-ŞA'RÂNÎ**, Abdulvehhâb (v.907/1501) (1307), *Kitâbu'l-Yevâkît ve'l-Cevâhîr fî Beyâni Akîdeti'l-Ekâbîr*, Mısır.
- ŞİBAY**, H. Sabit (1970), "Azrâîl" *MEB. İslâm Ansiklopedisi*, c.II, s.155-158, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ŞİBAY**, H. Sabit (1977), "Cebrâîl" *MEB. İslâm Ansiklopedisi*, , III, 41-42, İstanbul. Milli Eğitim Basımevi.
- ŞUŞAN**, Abraham Even (1962), *Milon Hadaş*, Kudüs.
- et-TABERÂNÎ**, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (v.360/970) (1985), *el-Mu'cemu's-Sağîr* (I-II), Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî.
- et-TABERÂNÎ**, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (v.360/970) (1985), *el-Mu'cemu'l-Evsât* (I-II), Riyad: Mektebetü'l-Meârif.
- et-TABERÂNÎ**, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (v.360/970) (1983), *el-Mu'cemu'l-Kebîr* (I-XX), Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem.

- et-TABERÂNÎ**, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (v.360/970) (1983), *el-Ehâdisu't-Tivâl*, Bağdat.
- et-TABERÎ**, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (v.310/922) (1972), *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân* (I-XXX, 2. Baskı), Beyrut: Dâru'l-Marife.
- et-TABERÎ**, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (v.310/922) (1967), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* (Tahkîk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, I-XI, 2. Baskı), Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- et-TAFTAZÂNÎ**, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer (v.792/1390) (1982), *Şerhu'l-Akâid* (Kelâm ilmi ve İslâm Akâidi içinde, Hazırlayan: Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergah Yayınları.
- et-TAHHÂN**, Mahmûd (1985), *Teysîru Mustalahi'l-Hadîs*, Riyad: Mektebetü'l-Meârif.
- et-TAYÂLİSÎ**, Ebû Dâvud Süleymân b. Dâvud (v.204/819) (trs.), *el-Müsned*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- et-TİRMİZÎ**, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (v.279/892) (1992), *Sünen* (I-V), İstanbul: Çağrı Yayınları.
- TOPRAK**, Süleyman (1997), *Ölümden Sonraki Hayat Kabir Hayatı*, Ankara.
- UĞUR**, Müctebâ (1992), *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDV yayını.
- ÜNAL**, İsmail Hakkı (1994), *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadîs Metodu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- WENSİNCK**, A. J. (1968), "İsrâfil," *M.E.B. İslâm Ansiklopedisi*, c.V/ II., İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- WENSİNCK**, A. J. (1968), *M.E.B. İslâm Ansiklopedisi*, "İblîs," c.V/II., İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- WENSİNCK**, A. J.(1971), "Mikâil," *M.E.B. İslâm Ansiklopedisi*, c.VIII, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- YARDIM**, Ali (1997). *Hadis I-II* (3. Baskı), İstanbul: D.E.Ü. Matbaası.
- YAŞAR**, Hüseyin (trs.), *Kur'ân'da Anlamı Kapalı Âyetler*, İstanbul: Beyan.
- YAVUZ**, Yûsuf Şevki-**ÜNAL**, Zeki (1993), "Cebrâil," *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, c.VIII, s.202-204, İstanbul: TDV. Yayınları.
- YAZIR**, Elmalılı Muhammed Hamdi (1979), *Hak Dini Kur'ân Dili* (I- IX), İstanbul:Eser Neşriyat.
- ez-ZEBİDÎ**, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî el-Vâsıtî (v.1206/1791) (1306), *Tâcû'l-Arûs* (I-X), Beyrut: Mısır 1306 1.baskıdan ofset.
- ez-ZEHEBÎ**, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî (v.748/1347) (1402), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (I-XXIII), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- ez-ZEHEBÎ**, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî (v.748/1347) (1378), *Tezkiretü'l-Huffâz* (I-IV), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- ez-ZEHEBÎ**, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî (v.748/1347) (1963), *Mizânü'l-İ'tidâl Fî Nakdi'r-Ricâl* (Tahkik: Ali Muhammed el-Becâvî, I-IV, 1. Baskı), Mısır: Dâru İhyâi'l-Arabiyye.
- ez-ZEHEBÎ**, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî (v.748/1347) (1990), *Telhîsü'l-Müstedrek* (el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn ile birlikte, I-IV), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- ez-ZEMAŞERÎ**, Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Muhammed, (v. 538) (1995), *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl Fî Vücûhi't-Te'vîl* (I-IV), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- ez-ZUHAYLÎ**, Vehbe (1994), *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, (Tercüme: Ahmed Efe-Beşir Eryarsoy- H. Fehmi Ulus- Abdurrahim Ural- Yunus Vehbi Yavuz- Nûrettin Yavuz, I-X), İstanbul: Feza Yayıncılık.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı, Soyadı : Ali ÇOLAK
Telefon : ev: 2345418
İş: 3210750
Doğum Tarihi : 01.01.1972
Medeni Durumu : Evli

EĞİTİM BİLGİLERİ:

1997 – 2000 Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
1989 – 1994 Lisans , Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İzmir.

İŞ DENEYİMİ:

1994 – 1997 Ankara Kalecik İmam Hatip Lisesinde iki yıl Öğretmenlik.
1997 – 1998 Osmaniye Düziçi İstiklal İlköğretim Okulunda iki yıl Öğretmenlik.
1998- - Adana Yavuzlar İlköğretim Okulunda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği.

YABANCI DİL: İngilizce

BİLGİSAYAR BİLGİSİ: Word, Excel.